

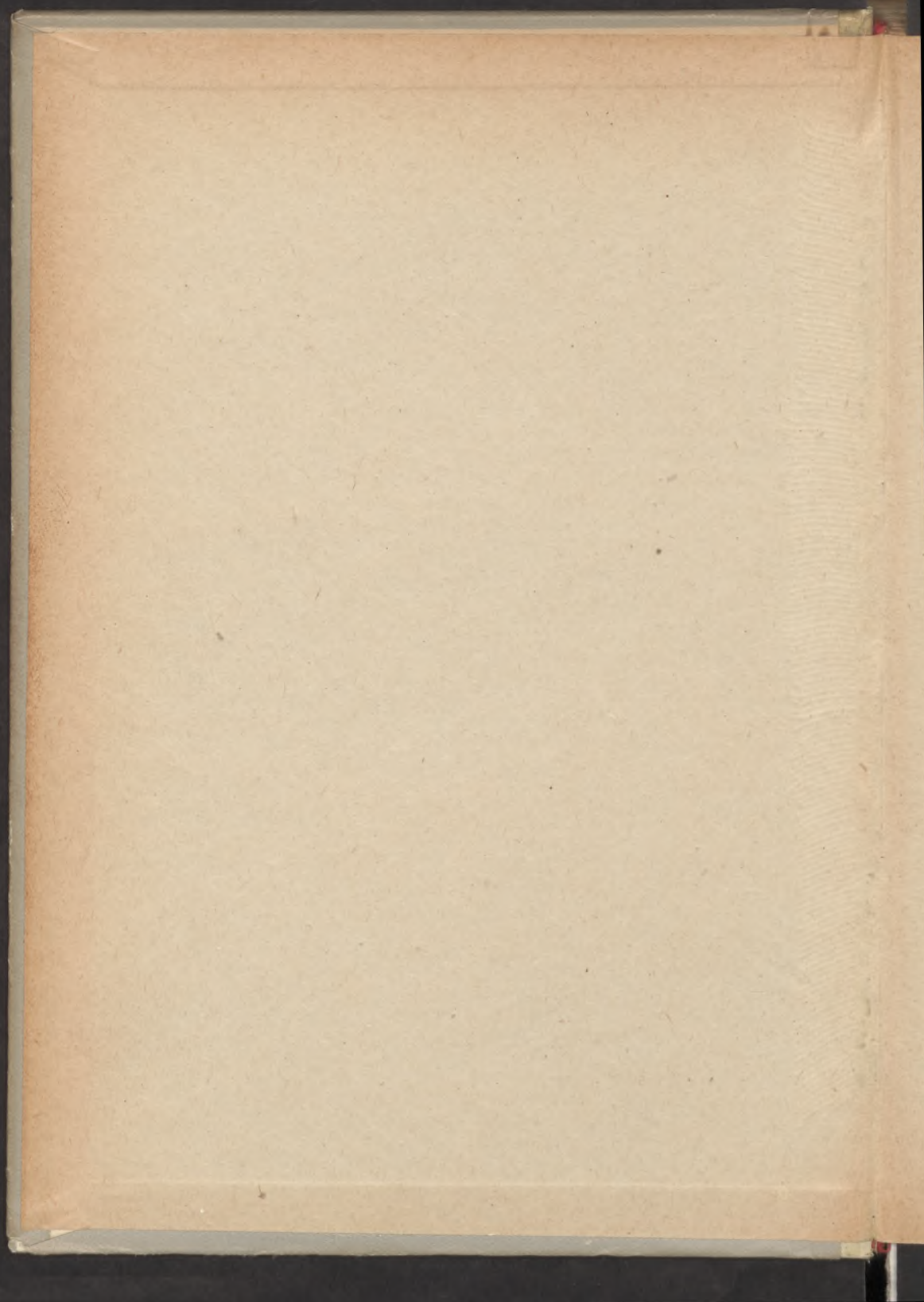
MB

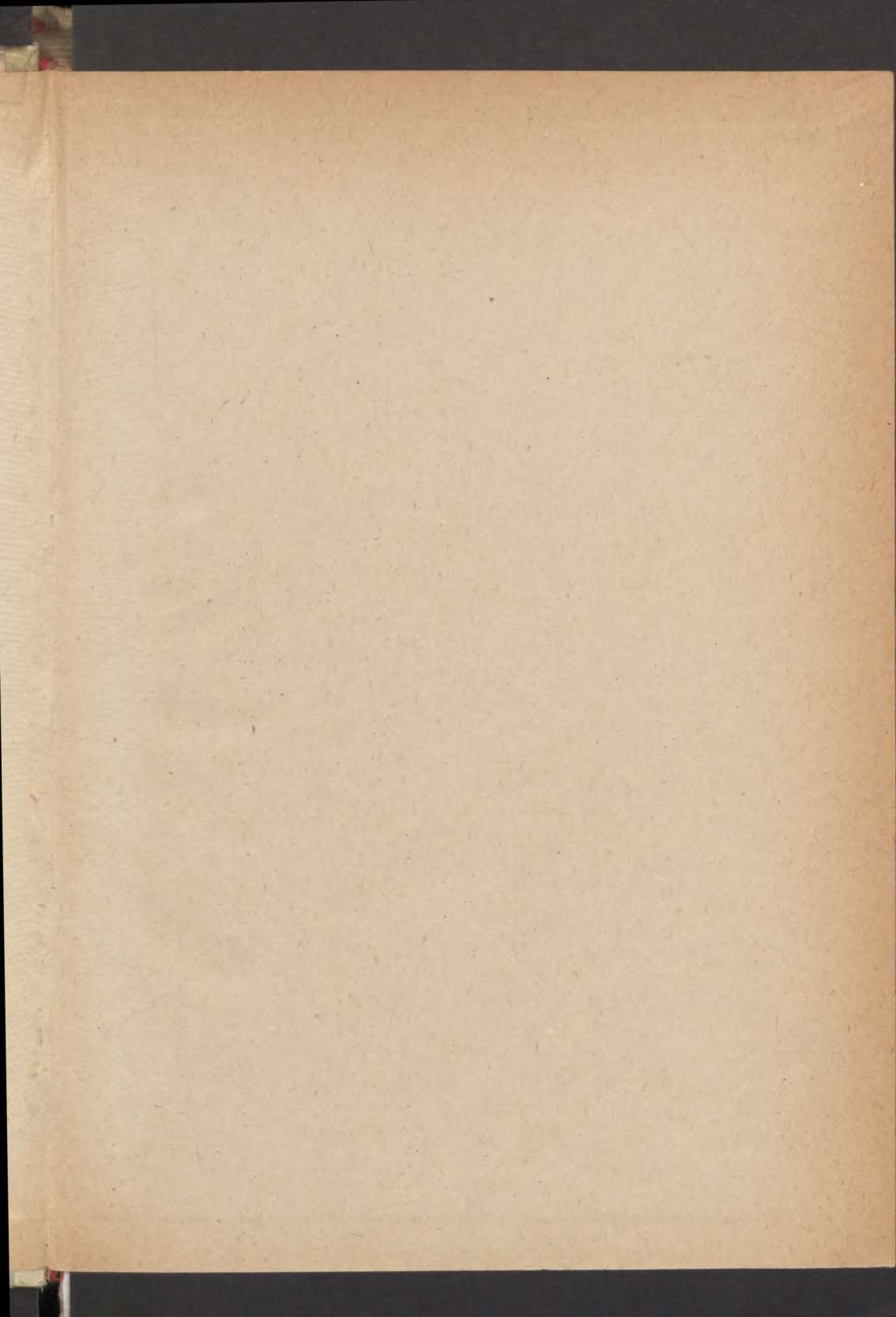
221702

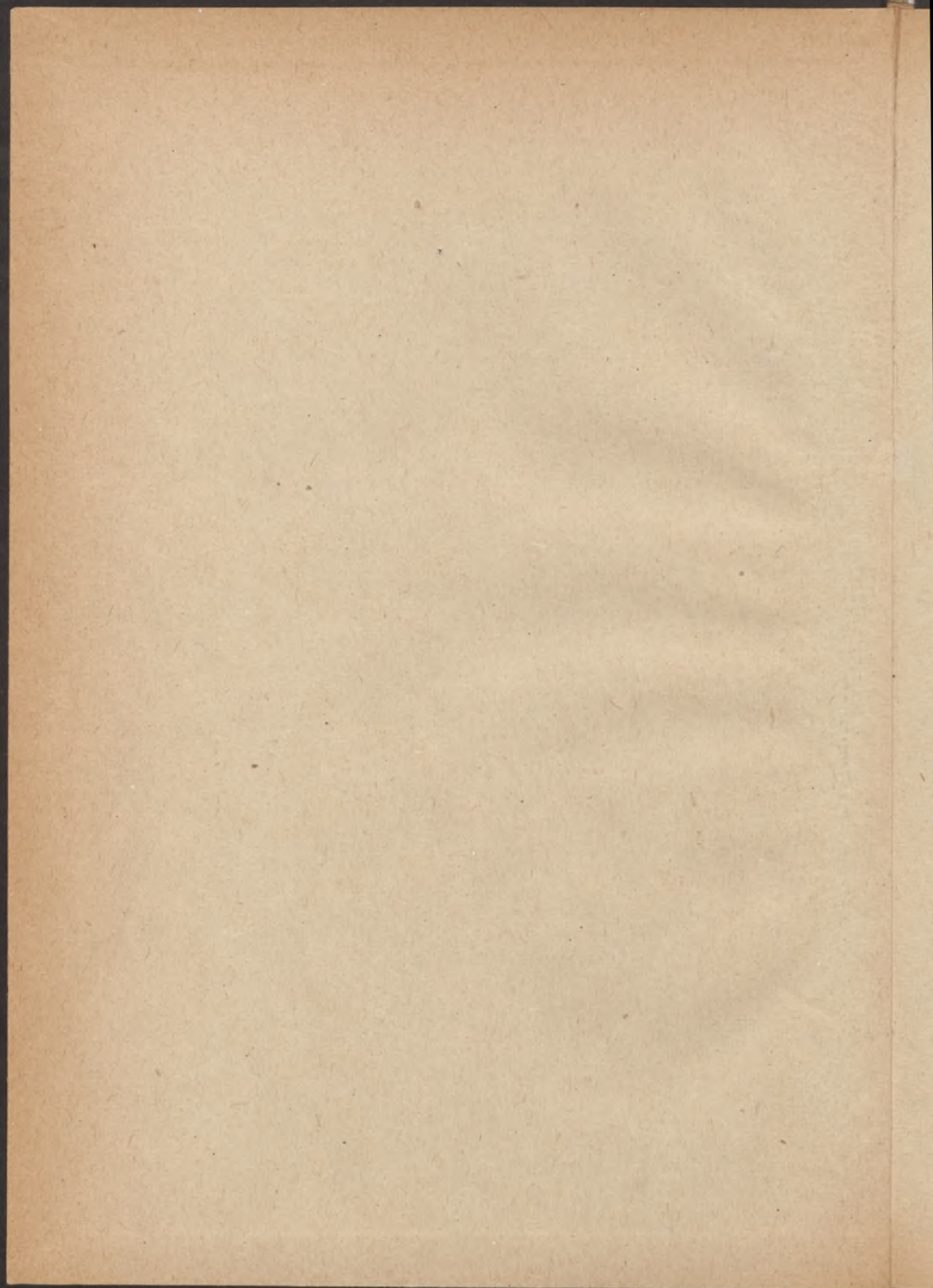
Alfredo Varela

A SÖTÉT FOLYÓ

ALFREDO VARELA

A SÖTÉT FOLYÓ

ALFREDO VARELA

A SÖTÉT FOLYÓ

(El Rio Oscuro)

Fordította:

GÁSPÁR ENDRE

ALFREDO VARELA

A SÖTÉT FOLYÓ

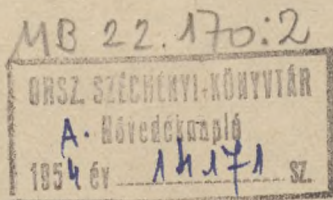
Regény

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ

1954

A fordítás Lautaro Buenos Aires 1951. kiadása alapján készült

Felelős kiadó a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója

Felelős szerkesztő: Becski Hanna

A fordítást ellenőrizte: Bánáti Nándorné

Műszaki vezető: Farkas Imre

A címlap Csanádi András munkája

Ez a könyv az MNOSZ 3601-34 és 3602-30A szabványok szerint készült

A könyv terjedelme: 15 (A3) ív

Megjelent 3000 példányban

Budapesti Szikra Nyomda, V., Homód-u. 10. — 3681

Felelős vezető: Lengyel Lajos igazgató

VÁGTATÁS A FOLYÓN

2

Két térde olyan, mint két tüzes szög, amely a csúszós tutajhoz erősíti. Lába olykor lesiklik, szinte érzéketlen keze meglazítja a szorítást, mely az embert a haláltól elválasztja. De két térde szilárdan ottmarad a helyén, úgy tapad oda, mint a bojtorján, hiába sebesedett ki már egészen ott, ahol azelőtt ellenálló, kemény bőr volt.

Az emberi tudat egyre gyöngébben pislákol a mensúban*, minél inkább csökken a valószínűség, hogy megmenekülhet. Helyében biztosan, tévedhetetlenül, valóságosan élően támad fel az ösztön. Az ösztön nem tud semmit az ember nevetséges riadalmairól, nem ismer sem kétséget, sem szorongást. Tökéletesen egy a természettel és az élettel. Felhasznál minden tartalékot, kitalál és latbavet minden eszközt, amely lehetővé teszi a menekülést. Ezért merithet a mensú új és nem sejtett erőt ismeretlen forrásokból, ezért alakulnak át ujjai acélos karmokká, lába ügyesen támaszkodik a bambuszrudakra és térde semmi áron sem válik el ettől az egyetlen szilárd nyugvóponttól, amely távoli mása a földnek, a bugyborékoló víz közepén. Néhány arasznyira a megtébolyodástól, kiéhezetten és elcsigázottan, hirtelen visszatér az állati léthez, amely még megmentheti. Ezért esett vissza fajtájának régi helyzetébe, ezért látjuk négykézláb, miután elvetette a civilizált ember bizonytalan függőlegességét. A mensú időnként elájul. Eszméletlensége néha csak egy szempillantásig tart, máskor a gyötrő lidércnyomás véget nem érő másodperceit fogja át. Hirtelen nedves ütés rázza fel, magához téríti, visszaadja neki az életet minden feladatával együtt, mígcsak újból el nem alél. De a fáradhatatlan ösztön ezekben a percekben is éber marad és vigyáz. Végül a mensú mégis elengedi, elhagyja magát, elveszíti

* Az őserdőkben dolgozó munkás (a „mensual”, havibéres szó közkeletű rövidítése).

minden kapcsolatát az örjítő jelen valóságával és visszamene-
kül a múlt ködös régióiba, ahhoz, aminek egy időben ereje volt
és súlya életében, mikor még nem volt rábizva egy folyó fékte-
len vágatására. Néha így történnek a dolgok. Mikor az ember
elbúcsúzóban van az élettől, csak régebbi élmények tudnak
hatni érzékeire. A jelen eltörpül, elpárolog, eltűnik. Helyén
megjelenik egy híd. Az a híd, amely összeköti a múltat a jövő-
vel. Vagy még inkább a halállal.

... Rózsaszín volt a ruhája, rózsaszín és hosszú, majdnem
bokáig érő. De fenn a kivágás annál mélyebb volt. Ha az ember
kissé odahajolt — mint egy kút kavájára hajlunk, ha látni
akarjuk, van-e benne víz —, könnyen látni lehetett alatta két
fehér mellét, mindkettőn halványzöld erecske futott végig fe-
lülről lefelé. A bimbó a titokzatos övezethez tartozott, de annál
merészebben rajzolódott ki a ruhából, főként ha ruhamosás
közben nedves lett a pataknál. Sokszor látta így. Keze is gyak-
ran végigsimított a perkálsruhának ezen a kiduzzadó részén.
Ilyenkor a lány lehunyta nehéz pilláit és mögéjük rejtette gesz-
tenyeszín szemét. De csakhamar ismét felemelte és dévaj, igér-
gető pillantással nézett rá. Volt, hogy incselkedve futott előre.
De csak rövid időre, mert maga intézte úgy, hogy a férfi hamar
utolérje és elfogja. Ekkor lefeküdtek néhány curupicai* ár-
nyékába. Több magányos helyet ismert a corrientesi** parton,
olyan vidékeket, ahol a folyó lassan és akaratosan terjeszkedik,
marja a földet, harcol örök ellensége ellen, csapdossa és el-
mossa a talajt a lombos parti fák alól. A fák viaskodnak, bele-
kapaszkodnak a fekete humusz minden szemcséjébe, az agyag-
ba, még a szalmába és a levelek, száraz ágak és rőzsetörmelé-
kek portakarójába is. De hasztalan. A víz körülveszi, lassan
megfosztja őket támaszuktól. Végre egy nap kidőlnek, szinte
nesztelenül, mert annyi napon át eleget panaszkodtak. Kidől-
nek ugyanazon a helyen, ahol születtek, de még így is boldo-
gabbak a fejszével kidöntötteknél. Mert nem hurcolják el őket
rögtön. Egy darabig a maguk vidékén kóborolnak, többi, velük
egyidőtájt elesett társukkal együtt. Olykor rögtönzött és sza-
bálytalan tutajokká állanak össze és hosszú utazásra indulnak
a vízen lefelé. De csaknem mindig ugyanazt a helyet kerülgetik
és a part közelében úsznak, belefutva a vízperem akármelyik
szabálytalanságába, kicsavart és lecsupaszított hullákként, lát-

* Trópusi fa, melynek tejszerű nedvéből kaucsukot állíta-
nak elő.

** Argentína egyik tartománya, fővárosának is ugyanez a
neve.

ható jelül a víz félelmetes hatalmának. Oda vitte el párját ő is, a fák hullámtemetőinek környékére. Ottmaradtak naplemente utánig, a száraz avaron, a szelíd délutánokon, sok ezer madár kábitó hangversenye közben, amelyek mintha csak a maguk örömeire énekeltek volna. A lánynak kissé nagy volt a szája — és most világosan emlékezett rá: Clodomira volt a neve és a szomszédságban úgy hívták, hogy Clodo — igen, a szája kissé nagy volt és a lába is, amely mindig meztelenül járta a helység köves utcáit, az utakat és az erdő tövises ösvényeit; mindig meztelenül és sötéten, mint a sár, amelyen lépkedett. Mindig a férjé volt, valahányszor csak akarta. Valahányszor csak kereste. Valahányszor csak...

...Placcs! Egy vízhullám hideg és undorító nedvességével orrába és torkán keresztül gyomrába hatolt, átsapott lágyékán, mellén és hónalján.

Placcs! Újra, aztán még egyszer fröccsent a víz. Az ember oldalra esett és már csak egyik keze kapaszkodott a tutaj végébe. Ösztönszerűen levágódott, háttal az égnek és sikerült újra egyensúlyba kerülnie. Amint hosszában feküdt, ő is ugyanolyan tehetetlen és akarától megfosztott nádszál volt, mint a többi. Csak ujjai hegyével tapadó kezeiben lüktetett még az élet. Minden egyéb visszamenekült a múltba. Vagy a jövőbe, más szóval a halálba.

Olyan volt az a lány, mint a gyümölcsök, amelyeket mindig letépett, valahányszor csak lehetett. Mint a piros narancsok, melyekből tucattal szeretett enni. Torkoskodó élvezettel tette magáévá hetenként többször. Máskor meg hosszú napokig nem is látta. Mindegy, folyton ott volt a kezei ügyében. Nemi ösztöne mindig sorsszerűen visszakergette hozzá. De gondolatai messze jártak Clodótól, elvitték őt a tanyákra, a Chaco erdőibe, fel a hajókra, amelyek zihálva jártak fel és alá a folyón. De mindig messze ragadták, lehetőleg messze onnan. Olyan helyekre, ahová Clodo a nagy szájával és túlságosan felkínálkozó édességével nem tudott eljutni. Egy alkalommal a lány hirtelen megkérdezte, mire gondol és Ramón megmondta neki. Rémes jelenet volt. Clodo könyörgött, sirt, karjába csimpaszkodott, gorombaságokat vagdosott hozzá, amelyeket a peónokkal* való beszélgetésekből tanult, aztán bűnbánóan legéde-

* Bennszülött napszámos.

sebb gyöngédségéhez és legbecézőbb szavaihoz folyamodott. Aztán újra erőt vett rajta az eszeveszett düh és vadul karmolta. Végül a férfi kénytelen volt megütni; mindig eléggé durva volt és ezúttal igazándiból megverte. Clodo ottmaradt a leveleken és a fűvön fekve, zilált hajjal, összetörten és könnyek között. A verés kemény volt, de nem a verés miatt sírt. Ekkor látta utoljára. Ezután elment. Messzire. Oda, ahol a férfiak állandó harcban élnek a jákkal és néha a többi férfiakkal. Elment lefelé a folyón, ahogyan később a folyón felfelé tartott. Elment az „örökké mozgó Nagy Úton”, a kanyargó Paranán, egy tekintetet sem vetve hátra, oda, ahol Clodo maradt, sirva, zilált hajjal, mindig szolgálatra kész mellével, nagy szájával és nagy, mezitelen lábával...

Soha többé nem gondolt rá. Azaz, hogy mégis! Egyszer gondolt rá. Ituzaingóban** a bordélyházban, mikor arra járt, megtalálta azt a nagy száját és azokat a nagy, koromfekete pillákat, de itt a lány szeme már nem mosolygott, hanem révülten és komoran nézett mély üregéből. Közeledett hozzá, habozott, aztán elment egy másik nővel, mert félt, hogy a lány, ha megszólal, azt fogja mondani, hogy Clodo a neve. Utóbb, mikor megkérdezte, azt mondták neki, hogy Mariának hívják. De ki tudja... Aztán újra elfelejtette. És most libegve eljött hozzá ebben a zürzavaros álomban, amely a haláltól elválasztotta, eljött hozzá zilált hajával, egy csomó ruhával a fején, mint mikor a patakhoz ment mosni. Elvette magának, kiszívta, mint egy citromot és...

És akkor hasítóan, hidegen, könyörtelenül ismét felöltött benne a lázalom közepén az öreg Sinforiano szavajárása: Kipréselnek és eldobnak — mint egy citromot — eldobják a héját — sutbadobnak — mint egy citromot. Clodo ott volt mellette; elvette, élvezte, aztán eldobta. Azaz, hogy eldobta a héját. Ez is csak ugyanaz. Ugyanez, mint amit velük tesznek, ahogyan az öreg Sinforiano mondogatta. Az ember megy és elvesz magának egy Clodót, mintha az is csak... aztán ott-hagyja, eldobja...

Velük pedig ugyanazt teszik: jönnek a felhajtók, jönnek a felügyelők, jön a német... jönnek a bitangok, kipréselik az embert és eldobják. Eldobják a héját. Előfordul, hogy a héját egy puskagolyó lyukasztja át.

De Clodo ott volt a kezeügyében. Ez a gondolat belefészkelte magát agyába, eloszlatta az ájulás ködét, utat tört ma-

* Így nevezik az indiánok a Paraná folyót.

** Járási székhely Corrientes tartományban (Argentína).

gának tudatába. Irtózatosan sajgó érzés volt. Úgy mozgatta balkeze ujjait, mintha el akarná kapni a lányt. De hirtelen éles fájdalmat érzett ujjai hegyében. Felnyitotta szemét. Néhány centiméternyire fejétől egy hal harapdálta ujjai hegyét, hogy véreztek. Odább más halak ugráltak fel a vízből. A fájdalom visszatért, minden támadásra jobban sajgott, mintha nem halvány kezét harapdálnák, hanem szívét. Fel akarta emelni karját, hogy elűzze az éhes hullót. De nem volt rá képes. Ekkor, huszadszor, elájult.

Tágas, hurkaformájú, alacsony rancho* volt. Künn, két, karikákkal ellátott póznához néhány ló volt hozzákötve. Fakó, pej, kesely, mindenféle. Odabent repedezett fapult, néhány egymásra rakott hordó. A pultnak innenső oldalán az ajtó felé két asztal és néhány pad. Semmi más. Semmi, hacsak nem számítjuk a palackokat, a poharakat és az olasz kocsmárost, aki mindig feltúrte ingujját vastag karján. Meg a füstöt, amely a vendégek között úszott és a valamiféle drótra aggatott sonkákat, a vitákat, a kiabálást, a csuklóra kötött és onnan soha le nem tett korbácsot és a késeket, meg a csikorgó csizmákat. Mindez hirtelen úgy állott előtte, mint mikor kis poronty volt. Mert ha akkor felemelte szemét, ott a csapszékben, mindig ezt a szédítő forgatagot látta, a palackokat, széles karimájú sombreroakat**, sonkákat, zsíroshajú fejeket és sárral befröcskölt, csikorgó csizmákat, melyek csaknem akkorák voltak, mint ő. Gyakran magukkal sodorták. Nagyon kicsi volt és apja folyton elveszítette a szeme elől. Néha esett, és a sártól, amelyet az emberek csizmáikon hoztak be, síkos lett a padló, ilyenkor meg-megcsúszott és hogy el ne essen, belecsimpaszkodott valamelyik nadrágba, míg csak a nadrág gazdája le nem rázta magáról, mint egy szúnyogot. Odament az asztalokhoz, ahol ragacos kártyák jártak kézről kézre, ahol tagbaszakadt és durva férfiak félelmetes, nagy poharakat emeltek fel, hogy nyomban üresen tegyék vissza, ahol piszkoskөрmü mancsok szántottak bele elgondolkozva az ápolatlan szakállakba, ahol itt-ott felvillant egy tör keresztalakú markolata, ahol agyongyűrt bankjegyek röpködtek egyik zsebből a másikba, hogy végül ott maradjanak az olasz kocsmáros kezében. Így volt azon a napon is, mikor felbukkant az az ember, aki sokáig merően nézte az apját. Így volt, amikor az az ember előrelépett és va-

* (Olv. rancsó) kunyhó.

** Széles karimájú délamerikai kalap.

lamit kiáltott apja felé, amit Ramón nem értett és így volt, mikor apja felugrott, feldöntötte az asztalt és kirántotta kését, miközben körül nagy üresség támadt. Az idegen, egy rendőrbiztos, egyszerre marhatolvajnak és rablónak nevezte, miközben sűrű bajsza alatt gonosz vigyorgás jelent meg. Három-négy emberét hozta magával és a kártyázók és ivók félrehúzódtak és nem avatkoztak bele a dologba, a rendőrök azonban nem mertek rátámadni apjára, akinek kezében mindig ott volt a kés, de nem nevetett. És a rendőrbiztos beszélt, de mikor közelebb akart lépni, megállította a vadul forgatott kés, amelyet apja erősen az öklébe szorított és akkor apja hirtelen lehajolt és odasúgta neki: „Menj, hozd a lovat, menj!” és ő elindult az ajtó felé, de akaratlanul késlekedett, mikor látta, hogy a többi ember szűkebbre vonja a kört apja körül és az egyik ezt kiáltotta: „Most elcsipjük, carajo!”* De a „carajo” elakadt a száján, mert a sarokbaszorított ember megszurta, aztán a véres késsel harcolt tovább. Aztán már csak arra emlékezett, hogy ott állott a ló mellett és apja hatalmas keze felemelte a szürke járara, amely mint a szél nekiiramodott, miközben a csapszék ajtajában a rendőrbiztos tovább ordítozott és valaki utána küldött egy ólomgolyót, amely a szürke feje mellett süvitett el. De apja akkor is csak nevetett és ez egyike volt azoknak a ritka alkalmaknak, mikor tanácsot adott neki, így szólván: „Barátom, az ember sohase sunyítson. Érted, fiacskám? Akármit teszel is, mindig légy férfi, ahogyan az apád az volt.” Aztán elhallgatott és vágattak, vágattak tovább. És Ramón emlékezett, hogy anyja mindent megtudott, bizonyára valamelyik szomszédasszonytól és sírt és sokat beszélt a férjének, de ez szokása szerint nem felelt semmit és nem sokat törődött vele. És most megint úgy volt, mintha folyton vágatnának és a nagyon himbálódzó szürke hátán egyszerre csak kijutnának az erdőből és közelednének a világossághoz. A világosság pedig egyre nőtt, és ők csak vágattak...

Hajnalodott és az ég a nap távoli és gyöngye sugarait rávetítette az emberre, mintha fel akarná ébreszteni. A tutaj viharos himbálódzással haladt tovább. Önkéntelenül hozzáigazitotta mozdulatait a járműéhez, mint mikor lóháton ment, így kevésbé érezte a rázást; fergeteges gyorsasággal vágattak a bambuszerdőkön át a folyón, a San Antonio szoros szűk forgatagán, ezen a konok tölcseren, ahol a tutaj és utasa nem

* Káromkodás.

volt több a szélről elkapott pihénél, és az örvény most újra sodorta lefelé, mintha bele akarná fojtani a folyó ismeretlen mélységeibe, amikor hirtelen szédítő spirális képződött, amely a rudakat ismét gyorsan felfelé sodorta, míg csak a felszínre nem ért, akkor ágyúgolyó módjára kilötte és az ember meg a nád repült a levegőben, néhány bambusz le is vált. A nap ekkor szomjas tehénnyelv módjára nyalta sárga arcát és Ramón kinyitotta a szemét és csak ekkor eszmélt rá, hogy nem a szürke hátán ül és nem az erdőből sikerült kijutnia, hanem az éjszakából és a forgatagból és mindössze annyit értett az egészről, hogy csodával határos módon menekült meg a lidérces vágatás után a nedves örvényben, amely ki tudja, mennyi ideig tartotta rabságban. Talán napokig, vagy hetekig, mert úgy érezte, hogy nagyon régen hagyta el már a partot, nagyon régen, úgyhogy lábai és teste mintha már meg is feledkeztek volna a szilárd föld boldogságáról és tudatában nem volt más, mint ez a kavargó és tajtékzó kút, amelybe valamikor belezuhant, olyan hosszú idővel ezelőtt, hogy felmérni sem tudta és...
(Csak órákkal utóbb adott számot magának arról, hogy mindössze négy percet töltött a forgatagban.)

A megtépázott tutaj végre békességhez jutott. A forgatagból csendes szakaszba került és itt kéjes lassúsággal kezdett forogni, bölcsen szabályozott szelídséggel, mintha arra készülne, hogy egész életét itt fogja eltölteni ebben a szűkre méretezett vizikalitkában, mintha nem is volna más eshetősége, mint hogy itélet napjáig itt forgolódjon ezek között a nedves határok között. Ramón kiegyenesedett és le tudott ülni a tutajon. Úgy érezte, mintha tagjai elzsibbadtak volna, mintha nem tartoznának hozzá és soha többé nem engedelmeskednének neki. Meg akarta mozditani ujjait, de azok meg sem moccantak, mintha nem az ő ujjai volnának. Várt, és egy idő múlva végre meg tudta mozditani egyik kezét és lehorzsolta bőrű arcához, forró melléhez emelte. De az első félénk érintésre irtózatos fájdalom nyílt ki bele. Szétmarcangolt keze égett és össze-tört csontjai, bordái, csípője riadtan felelt minden mozdulatra. Nem hagyta abba és ismét elvesztette eszméletét, miközben a tutaj tovább forgott a vizikalitkában, elszáradt levelekkel és ágakkal és egy, legalább már két napja döglött hallal együtt, amely groteszkül kitátotta a száját és úgy tett, mintha nap-sugarak után kapkodna, annak...

A „nyáj” pedig egyre gyérül. Kísérjük figyelemmel a paraguay-i fiatalok sorsát Villa Concepciónban és Villaricában. Ygatimi és San Estenislao yerbalkörzetei* temetőkké változtak. A harmincéves dolgoztatás kiirtotta Paraguay férfilakosságát Dél-Tebicuary és a Paraná között. Tacurupucut nyolc ízben néptelenítette el az Industrial. Úgyszólván minden napszámos meghalt, aki 1890 és 1900 között Felső-Paranában dolgozott. A háromszáz ember közül akiket 1900-ban Villaricából vittek el a braziliai Tormenta yerbaljaira, mindössze húszan tértek vissza. Most az argentinai Misiones Corrientes és Entre Rios vidékeit „fésülik” át.

RAFAEL BARRETT

Aranyéletük lesz...

A török a szurtos pulthoz támaszkodott, úgy beszélt tovább alattomosan, miközben a széles és nyájas vigyorgás fedte nagy, sárga fogait. A két ember szótlanul hallgatta, révedező, szórakozott, csaknem ellenséges arccal. De fülük möhön szívta be a felhajtó minden szavát.

* Olyan erdő, amelyben mate-fák nőnek: ezek leveleiből készül a mate, vagy yerba mate nevű, erősen koffeintartalmú paraguayi tea. A yerba mate tudományos neve: *Ilex paraguayensis*.

— Mondom, aranyéletük lesz... Nekem elhihetik. Dolgoznak egy keveset, aztán degesz erszénnyel jönnek vissza. Védhetnek kedvükre és élhetik világukat. Mi több, minden nő a maguké, akit csak megkívánnak...

Hangos sóhaj szakadt ki belőlük, egyikük a másik lábára nehezedett. Úgy álltak ott ketten, mint két sötét, tétova szobor. Szemük rosszindulat nélkül, de mereven kémlelt ki félig zárt szemhéjuk mögül, mintha így akarnának behatolni a török ígéretéseinek rejtett titkaiba.

— Sok ezer embernek szereztem munkát... Sokan keresik kenyerüket az én jóvoltomból, elhihetik. Én meg segítem őket, olyan vagyok hozzájuk, mint az apjuk...

Kétségeik nem oszlottak el. Még csak néhány napja voltak Posadas-ban, de már értesültek a sötét legendákról, amelyeket szélében-hosszában meséltek a mensük életéről a Paraná felső folyásánál elterülő szűz yerbalokon. Adolfónak rossz előérzete volt, semmiképpen nem akaródzott neki elfogadni az ajánlatot. Kemény ember volt. Hosszú ideig járta a chacói munkatelepeket, sok pénzt keresett és még többet költött, sokat ütötték és ő is visszaütött, ahol és ahányszor csak tehette. Most már negyvenes éveit taposta és szeretett volna nyugodtan dolgozni, megrázkódtatások nélkül, még ha kis pénzekért is. A kiöregedett kutya menekült a harapásoktól. Néha még arról is álmodozott, hogy takarékoskodni fog és vesz magának egy tanyát. Belefáradt a szüntelen bolyongásba, a gyökértelenségbe. Meggyőződés nélkül ingatta fejét.

— Ha félsz, maradj itt. Akkor magam megyek... — mondta hirtelen Ramón.

Mint mindig, valahányszor elhatározott valamit, arca kihívó kifejezést öltött. Az elszántság jeléül keményen összeszorította száját a bajusz fakó és ritkás szőrei alatt. Feljebb, a tömpe orr és a sörtés, sötét haj között kinyílt a két kemény, eleven, értelmes szem.

— Egyedül is elmegyek...

Vajjon nem maga verekedte-e át magát eddig is az életben mindig? Már apró suhanc korában küldönc volt egy tanyán, kis mitugrász, akinek mindenki parancsolt, aztán havi-béresként dolgozott Észak-Corrientes két-három birtokán. Módfellett kevés bért kapott, marhanyájvezetővé rukkolt elő, de únta a dolgot és elment a telepekre. Viszontagságos, sok éhezéssel és verekedéssel telt éveket élt át, kockázatos kalandokban vett részt, de voltak olyan időszakai is életének, melyeknek egyformasága fárasztotta. Mitől félt volna hát?

Ösztöne sugallatainak engedelmeskedett. Az élet sohasem mutatta neki a kedvesebb arcát, nem is ragaszkodott hozzá túlságosan. A Felső-Paranáról szóló történetek, a mesébeillő bérekről, káprázatos nőkről és táncmulatságokról hallott mesék elvakították. Érdemes az ilyesmit kipróbálni. Veszítenivalója úgy sincs.

— Aranyéletük lesz...

A török Fariña szája piszkos rongyra emlékeztetően nyílt ki és csukódott be szüntelenül és a szavak síkosan ömlöttek a rossz kapadohány rágásához szokott csúnya fogak közül.

— No?

A két testvér Santo Tomében akadt össze. Tíz év óta nem látták egymást, azóta, hogy Adolfo elment szerencsét próbálni, mert a ranchóban száraz kenyér sem volt már. Hogy a véletlen így összehozta őket, elhatározták, hogy ezentúl együtt maradnak. Már azon voltak, hogy beszegődnek egy nagybirtokra Ituzaingóban. Ekkor azonban bekövetkezett az a szerencsétlen kimenetelű verekedés egy játszma „taba” közben. A legsürgősebben el kellett tűnniök, mert várható volt, hogy számonkérlik tőlük annak az illetőnek a halálát, aki megkísérelte, hogy becsapja őket. Mivel pedig nem voltak befolyásos pártfogóik... hiába, nem maradhattak azon a környéken. Ekkor történt, hogy Fariña, a török, aki toborzó körúton járt Santo Tomében, szerződést ajánlott nekik Felső-Paranába. Egyetlen garas nem volt a zsebükben, testüket nadrág és kabát helyett csak cafatokban lógó rongyok fedték, tetejében pedig még üldözték is őket. Olyan kutyaszorítóban voltak, mint még soha. Végül is beleegyeztek abba, hogy eljönnek Posadasba. Most pedig a török azon mesterkedett, hogy mielőbb aláírassa velük a szerződést, miközben nem győzte ismételtetni a már annyiszor tett csábító ígéreteket:

— Nem fogják megbánni, elhihetik. Patyolat dolguk lesz...

Elszontyolodva mentek ki az utcára. Sután lépdeltek, minduntalan kitérve oldalt, ha szakadozott bocskoruk beleütődött egy-egy kiálló kőbe. A nap hevesen tűzött nyomorúságos öltözetükre, gyűrött, zsírfoltos kalapjukra, mely elhanyagoltságában gazdájára hasonlított. Kifestett szájú, buja utcalány jött velük szembe: kartonruhájának rikító zöldje szinte fájt a szemnek.

— Jó kis virág... kertembe való, — vetette oda Ramón elmenőben, miközben mohó szeme rátapadt az alsószoknya fehér szegélye alól kikandikáló roppant lábikrára.

De a nő oda sem nézett. Ramón elkedvetlenedett és el-

öntötte a düh. Agyarán át egyet köpött és hirtelen odakiáltott bátyjának:

— Tedd, amit akarsz... Én elszegődöm.

Adolfo kihúzta kezét zsebéből, hogy letörölje izzadt homlokát és még lejjebb húzta kalapja karimáját, hogy védekezzen a napsütéstől. Aztán megszólalt. Szokása szerint keveset mondott.

— Hát jó. Veled megyek.

Szerette volna megmagyarázni elhatározását. Először is ugyanaz a vér folyik ereikben. De meg aztán a véletlen újra összehozta őket. Miért szakadjanak el egymástól, most újra? Hiszen testvérek és nincs egymáson kívül egy kutyájuk sem, hogy ugasson utánuk. Jobb, ha együtt mennek tovább, vigyáznak egymásra, még segítenek is egymásnak, ha kell. Ha nem ezt teszik, nyomorúságos életnek mennek elébe és még rosszabb halálnak. Adolfo megállt és kinyitotta a száját. A másik is megállt, abban a hiszemben, hogy fontos dolgot fog hallani. De bátyja beérte azzal, hogy ennyit mondjon:

— Veszett meleg van, nem?

A KELEPCÉBEN

A víz hátán úszó hullák rendszerint egész Posadasig eljutottak a folyón. A Paraná széles ölében feltartóztathatatlanul hozta a szörnyű rakományt. Mikor eljutott a kunyhkkal beszrt domb lábához, ott kivetette az lette-len testeket, mintha el akarna háritani magától minden felelősséget.

A folyó semmit sem tudott, de lehet, hogy akárcsak az serd, ő is mindent tudott, csak hallgatott. A szegény mensuk holtteste aztán ottmaradt a parton. Néha meztelenek voltak. Máskor ruhacafatok vagy brfosz-lányok lógtak rajtuk. De néha csak szétroncsolt csontok maradtak belőlük. Eleinte összeverődött körülöttük néhány kíváncsi. De már belefáradtak a szrnylkdsbe és hamarosan továbbmentek. Túlságosan jól ismertk ezt a látványt. s túlságosan nehéz volt a halott szemlyazonos-ságának megállapítása. A Felső-Paraná halottainak sem nevk, sem családjuk. De mg arcuk sem, mert a hosszú úton az éhes halak sztrgtk, hogy csak néhány mély üreg maradt belőlük, néhány reszkető porc és egy nagy nyílás, ahol azelőtt a szj volt, a szj, amely édes és alza-tos szavakat tudott mondani és káromkodott vagy harsány nevetést hallatott. A Felső-Paraná halottainak nincs trt-netk. Sohasem lehet megtudni sem azt, ki bántotta őket, sem azt, hogy miért. Ezek megállapításával senki sem fog-lalkozik. A hatóságok azért nem, mert félnek attól, hogy megtudják. A többiek azért nem, mert veszélyes. Egy nap a mosnk, akik lemennek a baráti folyóhoz, hogy kitere-gessk a sokszínű ruhákat, találkoznak a csendes és mag-nyos úszval a kövek közelében. Ilyenkor keresztet vetnek

és a maguk riadt és didergős guaraní* nyelvén aggódó szavakat váltanak.

Posadas lakói tudtak róla. Iszonyú titok volt, amely egyikük előtt sem maradt ismeretlen. Valamelyik nap azt látták, hogy elindul egy hajó, tele mensúkkal. Aztán egy napon, vagy egy éjszaka a víz hátán úszva jött egy hulla. Utána másik, majd ismét másik. Lassan jöttek és a folyó kitette őket a köves partra a domb lábánál. Ezért ha valaki hajóra szállott és elindult a Felső-Paraná felé, egyszersmindenkorra elbúcsúztak tőle. Visszajönni ugyan még visszajöhet. De akkor is csak magában, tehetetlenül, ruha helyett néhány ronggyal összevert testén. Így hát búcsúzaskor sok nádpálinkát ittak az emberek, de nem gondoltak arra, ami azután következik. Aki otthon maradt, tudta, mit hoz a holnap és hogy a berúgott és nagyokat csukló, pokolian meglegedett mensú helyett, aki szemben ül vele, ázott, csendes és magányos hullát fog viszontlátni Posadas végtelen ege alatt, amely izzó napjának nyitott szemével néz majd alá.

* *Indián törzs.*

II

— Várjanak rám a „Gyöngy” fogadóban... — mondta a török, mielőtt elváltak tőle.

Arrafelé mentek hát, sietség nélkül, fáradtan, izzadva és éhesen. Még Ramón elhatározása sem volt egészen szilárd. Inkább csak még egyszer meg akarták beszélni az egész ügyet Fariñával. De olyan szegények voltak, hogy kénytelenek voltak elfogadni a szerződést. Mintha csak valami sötét, ismeretlen erő taszítaná őket lassan, de ellenállhatatlanul egy meghatározott sors felé, amelyet azonban ők nem láthattak előre. Közben fájdalmasan korgott a gyomruk, de nem volt már egy fityingjük sem.

Majd meghalljuk, mit mond az az ember, gondolta magában Ramón, mikor beléptek a kocsmá sártól és fűrészporthoz szennyes küszöbén.

De Fariña még nem érkezett meg. Odabenn félhomály volt, csak néhány nagy, fényes legyet lehetett látni, amely nehézkesen repdesett az ivóban. Az asztaloknál itt-ott ült egy sárgásképzű vendég. A kocsmáros nem jött ki a pult mögül, csak onnan szólította fel őket, hogy üljenek le. Szerfelett kövér ember volt, dupla tokájú, majdnem egészen szőrtelen.

— Azt mondta, hogy várják meg itt, hamarosan jönni fog.

Figyelmesekek lettek a recsegő zenére, amely az ivó mélyén elhelyezett gramofonból áradt. A nagy, sötétzöld tölcser petyhüdtlen köpte magából a hangokat, mintha csak ő is érezné az ernyesztő hőséget.

— Ha akarnak, rendelhetnek valamit, az előleg terhére...

Jó érzés volt, hogy még így, nyomorúságos meztelenségükben is, van már hitelük. Az első néhány korty nádpálinka visszaadta életkedvüket. A zene most könnyű volt és vidám, felvidítónan vette körül őket a polka dallamával. De Ramón kínzó éhséget érzett. Csaknem két napja voltak étlen-szomjan, és az alkohol gyorsan elöntötte az agyukat, megbénította akaratukat, arra kényszerítette őket, hogy rohanvást foly-

tassák az utat a meredek lejtőn, ahol megállásról szó sem lehetett már.

— Ha ehetnénk valamit... — mondta Adolfónak.

De a kocsmáros tartotta magát a kapott utasításokhoz és csak innivalót szolgáltat fel. Más mensú is odajöttek az asztalhoz és rövidesen egy tucatnál több lett az asztal körül ülők száma. A két Moreyra ki akart tenni magáért:

— Hát jó,... hozzon italt mindnyájunknak... De sört...

Egy tömzsi, tarkaínges paraguayi nyelvvel csettintett csodálkozása jeléül. Sört rendelnek, az egész társaságnak! De hiszen ez már igazán előkelő ital. Legalább tíz realbe kerül. Ő sem akart kevesebb lenni náluk:

— Uhuhujjj!... A következő rundot én fizetem, barátom!... Nekem is számlám van...

— Ahá...

— „Fenn a yatay ágain...” — énekelte valaki a zöld tölcséren át. A lemez nyilván nagyon kopott volt már, mert a hang fülhasogatóan recsegett.

A hangulat egyre emelkedettebb lett. Felköszöntötték egymást, kocintottak a poharakkal és valamennyien egyszerre beszéltek, félbeszakítva egymást harsány kiáltásokkal. Egy öregember a mellét verte; lelkesen igyekezett tekintélyt szerezni magának:

— Én kreol vagyok, tudják meg. Entre Riosban* születtem, szolgálatukra... Úgy van, uram, törvénytisztelő ember vagyok, Entre Riosból.

És kitartóan verte tovább a mellét, de senki sem törődött vele, mert többen egyszerre beszéltek és eljutottak már a kölcsönös bizalmasság fokára.

— Egy tucat cédrus mindennap... Don Cele nem győzött dicsérni...

— „Nincs már az a Paraguay... ahol én meg te születünk...” — recsegte tovább a gramofon, amely csak nem akart elhallgatni.

— Aztán találtunk egy nagy yerbalt és ottmaradtunk, míg csak az esőzések nem jöttek, akkor mind igyekeztünk lefelé...

— Eh, mit! A Felső-Paraná is csak disznóság! — szólt közbe egy Sinécio nevű ember, miközben felhajtott egy öblös pohár nádpálinkát.

Az öreg entre-riosi már egészen berúgott és gajdolni kezdett, miközben a gitárt kaparásztá:

* (Folyók köze). Argentínai tartomány.

*Annyi jó pajtás veszett el
egy szerződésnek miatta,
s ki a parancsot kiadta...*

Síriál, síriál, urutau...

— A gyomlálásért úgyszólván semmit nem fizetnek, alávalóan keveset...

— Én fizetek! Hozza csak, barátom!...

*...az Medina volt, a hóhér,
ravaszul csinálta dolgát,
mindet orvul meggyilkolták...*

— Nekem nádpálinkát... A sör nem ér semmit...

— A jó favágó könnyen megkeresi a kenyerét... Nincsenek sokan, akiknek tiszta munka kerül ki a kezükből...

„Nincs már az a Paraguay... ahol te meg én születünk...”

— Éljen Paraguay, a keservét! — kiáltotta a tömzsi men-sú, miközben a többiek egymás után poharához kocintották az övéket.

*César Dias és Ferreyra,
Caballero s Espinosa
menthetetlen rúti halált halt,
nem maradt, csak egy vértőcsa...*

— Hallgass, öreg! — kiáltott rá valaki olyan hangon, mintha menten agyonütné, ha nem engedelmeskedik. De a következő percben lecsúszott a padról és horkolni kezdett.

— Én holnap hajóra szállok, tudod? — közölte valaki bizalmasan.

— Én is...

— Én is... Az Iberán utazunk... Én mindig ezt a hajót fogom ki, az Iberát...

— Mi is utazunk!...

A két testvér egymásra nézett. Szóval elhatározták már a dolgot? A nagy bajban, az általános zabolátlan vígság s a nádpálinkából és sörből megszületett pajtáság közepette, ennyi új barát körében még arra sem volt érkezésük, hogy gondolkozzanak. Együtt ittak és ezzel már tudomásul is vették, hogy valamennyiük élete és sorsa ugyanaz. Engedték, hogy az ár magával sodorja őket, a többiekkel együtt. Minden kétségükről és aggodalmukról megfeledkeztek.

Méggyilkolták a cambayok
mert nem bírtak vele másképp...*

- Igyunk egyet az utazásra!
- Uhuhujjj!...
- Koccintsunk!... Én vagyok a gazda...

*Iszonyatos vérontás lett
vége a sok jó embernek,
kiken egy foltot se leltek...*

- Hallgass öreg! Vedelj, de ne beszélj!

*...S a gyilkosok csöcseléke
mikor odaállt elébe...*

- Mindnyájunk egészségére!

Ebben a pillanatban lépett be Fariña, a török. Csak rövid időre jött s miután beszélt a kocsmárossal és hosszan szemügyre vette az embereket, végigjárta az asztalokat. Mindenki nek megveregette a vállát, sőt ivott is velük, szerencsét kívánva új életükhöz, amely Felső-Paranában várja őket.

— Hazudsz! — hördült fel hirtelen, Sinecio, felugorva helyéről. — Minden szavad hazugság... Tudom én, mi ez az egész. A pokol van ott és én ugyan soha nem megyek vissza!

Kiegyenesedett a padon, miközben valamennyien komoly, szinte tragikus csendben nézték. Kimarkolt zsebéből egy csomó bankjegyet és odatartotta a felhajtó orra elé.

— Látod, van pénzem, nem vagyok rászorulva, hogy visszamenjek...

Erős csuklás jött rá és arra kényszerítette, hogy fejét ráhajtsa a repedezett deszkára. Fariña ránézett, de úgy tett, mintha nem törődne vele, aztán a többiek felé fordult:

— Ne gondoljanak vele... Berúgott, nem tudja, mit beszél...

Kicserélték a lemezt és most egy fájdalmas hang dalolta panaszosan:

„Hej Lopez** marsall, amikor elestél...”

Sinecio hangos horkolással aludt. A többiek már elfelejtkeztek az egész esetről és tovább tréfálkoztak egymással, kiabáltak, vitatkoztak. Egyikük teljes negyedliter nádpálinkát

* Bolíviai szó a bennszülöttekre.

** Francisco Solano Lopes paraguayi diktátor, három ország ellen harcolt, míg 1870-ben el nem esett.

öntött az öreg entre-riosi fejére, aki mozdulatlanul elnyúlva feküdt a földön. Alighogy felébredt, tovább gajdolta, lélegzetet sem véve:

*...fegyverükkel szembenézve,
búsan kiáltott szegény:
Ez a sok bajtárs, meg én...*

— Hallgass, öreg...

Fariña, akit körülvettek az emberek, hadarva beszélt:

— Hát nézzék, itt van maguknak pénz. Magának száz peso. Maguknak kettőjüknek meg ehol kétszáz. Ez az előleg. Ez meg a magáé, fogja...

*...Ez a sok bajtárs meg én
itt maradunk most megölve,
isten hozzád, hazám fő...*

Két, jólmegtermett, markos ember megragadta az öreget és Sineciót és vitték őket az ajtó felé. Ramón még látta őket a vizesárokig gurulni. A gitár nagy ívben repült utánuk. De ugyanabban a másodpercben elfelejtette őket, mert a török tovább beszélt:

— A katonai igazolványukat hagyják nálam... Itt van. Jó. Most megmondhatják, mire van szükségük. Szóval sorolják elő, ami kell... Poncho*, nadrág? Jól van, jöjjenek velem.

A padló puhának érződött és imbolyogni látszott az emberek lába alatt. Nagy fáradságukba került, hogy egyensúlyban maradjanak. A két Moreyrának végül mégis sikerült karonfogva kijutni a szabadba és az esti hűvösség magukhoz térítette őket. Ramón úgy érezte, mintha a gramofon az ő fejében volna. Forgott, forgott, egyre gyorsabban keringett és az az érzése volt, mintha csiklandoznák. Nevetni kezdett, egyre hangosabban, a végén már harsány hahotában tört ki. A felhajtó megállt és feléje fordult:

— Hát veled mi van?

Hamarjában nem tudott válaszolni. A gramofon egyszerre eltűnt, egyedül maradt és a falhoz támaszkodott, hogy el ne vágódjon. Ekkor megszólalt:

— Csak... hogy holnap hajóra szállok és...

A török sárga fogait mutatta:

* Egy darabból készült átvető, nyílással a fejnek (olv. poncsó).

— Hogyne, és majd meglátod, milyen finom életed lesz!
De a mosoly rögtön eloszlott és csak a piszkos, lötytyedt rongy maradt ott a szája helyén. Olyan gyorsan lépkedett, hogy a két Moreyra alig tudta követni.

III

A nap magasan járt már, mikor felébredt. Pompás érzés volt puha ágyban fekiidni, többé-kevésbbé piszkos, de igazi takarókkal. Jó darabig kényelmesen eleresztette magát és megpróbált visszaemlékezni arra, ami előző nap történt. De csak kusza és keserű emlék volt benne, ahhoz az ízhez hasonló, amely gyomrából tolult fel és most egész száját megtöltötte. Végül hozzálátott az öltözködéshez. Ekkorára lassanként összerakta magának a történeteket, de még most is csak elmosódott, bizonytalan körvonalakban. Aztán hirtelen felöltött benne a parfümös üveg képe. Igen, ez volt. Nőkkel voltak, aztán a török elvitte őket az üzletbe, hogy válasszanak maguknak ruhaneműeket. Akkor neki az jutott eszébe, hogy elmegy azzal a nővel... hogy is hívták? Elbámulva vakarta az orrát, de hiába, csak nem tudott visszaemlékezni rá. A névre nem, de annál jobban festett hajára és nagy mellére. A korsó alá tette fejét és a hideg vízsugár gyors és zuhogó cseppekben csurgott nyakáról a földre... Így csepegett tegnap az a nő. Előbb már vett neki egy széles kendőt, de a nő azután még megkérte, vegyen neki egy kékcsikos szoknyát. Ramón azt is megvette. Mődfellett boldognak érezte magát, boldognak, hogy pénze van, mikor tegnap még szegény, lerongyolódott nap-számos volt, most pedig kedveskedő lányok veszik körül, hitele van és ragyogó élet köszöntött valamennyiükre, mint a török folyvást hajtogatta. Boldog volt, hogy élvezheti az életet és hogy az élet végre vidám és nyájas arcával fordult felé. Olyan jókedvű volt, hogy parfümös üvegeket is vásárolt, titokzatos, érnelyítő illatú üvegcséket, egyiket odaajándékozta a nőnek, a többit pedig más nőknek, akik ugyancsak ott voltak az üzletben. És mikor a festett hajú és nagymellű lány nem nyitotta ki az üveget rögtön, mint ő kérte tőle, maga Ramón rántotta ki a dugót és önteni kezdte a parfümöt a nő hajára. Az védekezett és ellenkezni próbált vele, de ő vidám volt, nagyon vidám és jókedvűen nevetett, míg csak az egész üveg ki nem

űrült és az átható, édeskés folyadék végigfolyt a nő haján és mellén, eláztatta ruháját, kirajzolta melle vonalait és megmutatta nagy kövér csecsét, megnedvesítette hasát. És közben az eszeveszetten részeg férfi csókolta és kezével a ruhája alá nyúlt, a nedves és illatos húst tapogatta és nevetett, mint aki megtévelyodott. Akkor a nő egyszer csak meglökte, arra elvágódott és egyébire már nem emlékezett. De az egész nagyon, nagyon szép volt és...

— Mbaeicsa pa mdé koé...* — mondta valaki a háta mögött.

Megfordult. Adolfo nézett rá mosolyogva.

— Mbaeicsa pa... Min nevetsz?

— Semmin... Hát ezt jól csináltad tegnap...

— Te is...

Boldogan néztek egymásra. Külsejük tegnap óta nagyon megváltozott. A foszlott bocskor helyett mind a ketten csikóbőrből készült fényes piros cipőt viseltek. Nagy csikos tarka harisnyák feszültek szőrös lábszárúkon és harisnyakötő tartotta őket a nadrág felett. Új paraguayi ingük is volt, fekete-fehér kockás, nyakuk körül szép zöld, sárga és vörös csikos „japán” kendővel. Az öv is piros volt a derekukon. A zsiros kalap helyét széles karimájú sombrero foglalta el, Adolfo fején kerek posztókalap volt látható, széles, sötét szalaggal, mintha ispán volna. Tetőtől talpig felöltözködtek, a hosszúkás vászonládában pedig, amelyet kettőjük számára vásároltak, még egy váltás ruha volt. Újra egymásra néztek és újra mosolyogtak, boldogan és ragyogóan.

IV

Mikor még egyszer összetalálkoztak az utcán, uraknak érezték magukat. Nem voltak már toprongyos, éhes, megvetett, facér munkások. Az emberek most elmenőben megnézték őket, és a nők nem fordították el a fejüket. Úgy látszott, mintha a nyomor és bizonytalanság örökre eltűnt volna. Zsebük tele volt pénzzel, szemük ragyogott és szívükbe nagy megelégedés költözött. Majd dolgoznak néhány hónapot odafenn, aztán visszajönnek „degesz erszénnyel”, mint a török biztatta

* Jó napot (guaraní nyelven).

őket. Elmentek megnyiratkozni és útközben nagy gyönyörűséggel ragyogtatták vadonatúj Patria-cipőjüket. Szörnyű hőség volt és ugyancsak izzadtak, de a világért sem vetették volna le új vörös ponchoikat, amelyek hetykén fityegtek le vállukról. Sorrajárták a kocsmákat. A Rosales marsallról elnevezett ivóban néhány tegnapi ismerősükkel találkoztak, akik mind velük egyszerre szegődtek el. Az öröm általános volt és együtt lehajtották néhány pohár nádpálinkát.

Adakozó kedvük támadt, nemsokára ők is nádpálinkát és sört rendeltek minden ismerősnek, aki a „Bagoly”-ról elnevezett söntésben hozzájuk ült. Mindenütt gyorsan és könnyen barátkoztak. „A Felső-Paraná”-hoz címzett kocsmában letelepedtek, hogy egyenek valamit, ott is sokan pálinkáztak, nők voltak a helyiségben és gramofon is, de újabb és nem olyan recsegő, mint a „Gyöngy” fogadóban. Mindenki készségesen segített nekik abban, hogy szórakozzanak és nyakára hágnak annak a köteg pesónak, amely erszényükben duzzadt.

— Éljen! Holnap a hajón leszünk!...

— Uhuhujjj!

Az énekszó, a kiabálás és a tréfálkozások a paraguayi dohány sűrű füstjével elvegyülve úsztak a levegőben, miközben a poharak magasra emelkedtek és minduntalan egymáshoz koccantak. Végül a Moreyra testvérek ismét kimentek az utcára. Kissé bizonytalanul jártak már, de eltökélt szándékuk volt, hogy folytatják a mulatozást. Hirtelen hátrafordultak. Valaki utánuk szaladt.

— Hééé! No de barátom... Süket vagy... Állj meg már végre!

Adolfo ekkor felismerte Báezt. Régi ismerőse volt a chacói erdőkből, bajtársa sok nyomorban és munkában. Sok emlékezetes napot töltöttek együtt valamikor, a tűző napon jabi-törzseket döntögetve az őserdőben. Megosztották egymással a matét, a fedelet fejük fölött és még az asszonyt is, egy Júlia nevűt, aki abban az időben a tábor tíz munkásának főzött és mind a tízzel együtt hált. Utóbb aztán az évek elszakították őket egymástól.

Báez meghívta, hogy igyanak egyet a találkozás örömeire. A gualipola* még inkább fokozta vidámságukat és megoldotta nyelvüket. A faragatlan asztalnál, amelybe késsel be volt vésve néhány név, felidéztek a felejtethetlen pillanato-

* Ilyen nevű növényből párolt üdítő és izgató ital.

kat nagy ökölcsapkodás közben, amely megreszkettette a deszkát, közben harsány kiáltásokat hallattak és minduntalan vad hahotában törtek ki. Egyikük emlékezett arra a napra, mikor Linares, a munkavezető háromszáz méternyi úton kergette végig őket, szüntelenül lövöldözve utánuk, mert azzal a kéréssel fordultak hozzá, hogy gondoskodjon az ellátás feljavításáról. Néhány pillanatig hallgattak, mert annyi év után is mardosta őket még az elszenvedett megaláztatás. De a következő percben már könnyeik potyogtak a nevetéstől — ami-ben a nádpálinkának is része volt — ugyanannak a Báeznek egy kalandján. Ez akkor volt, mikor Correa, az előmunkás meghalt egy csúnya betegségben. Előbb jól leitták magukat örömükben, aztán részegen jelentek meg a halottas szobában. Az általános hallgatás közepette Báez utat tört magának az ágyhoz, ahol kiterítve feküdt a halott. Jól megnézte, aztán belecsípett a karjába.

— Meg akartam győződni róla, hogy igazán meghalt-e... — közölte nyomban ezután a többiekkel. És eljárása akkora meglepődéssel töltötte el, hogy édeskeveset törődött az irgalmatlan botütésekkel, amelyekkel a halottas szobából kikergették.

Most ismét Ramón volt soron.

— Hát az hogy volt, mikor a boldogult Paz ravatalánál virrasztottunk... — kezdte.

Az úgy volt, hogy truccot játszottak a szoba egyik sarkában, ugyanazon gyertyák fényénél, amelyeket a halott tiszteltetére gyújtottak. A játékosok kiabálása összekeveredett a vénasszonyok jajveszékelésével, akik fejenként két realért jöttek siratni. Valaki egyszerre csak csalni próbált. Szitkok röp-ködtek, megvillantak a bicskák és a macheték*. Egy tréfakedvelő eloltotta a gyertyákat és pokoli verekedés kerekedett.

— Ilyen ricsaj sem volt még!

A siratóasszonyok tébolyodottan sikongtak, míg sikerült kimenekülniük. Közben a sötétben a játékosok csakúgy osztogatták egymásnak a döféseket. Mikor újra világos lett a helyiségben, a koporsó üres volt és az egyik sarokban hevert. A halott a másik szögletből került elő.

— Olyan ricsaj volt, hogy sokáig megemlegetjük még...

Két história közben a paraguayita** égetőn csúszott le az emberek torkán. De végül szőnyegre került a szerződések

* (olv. macské.) Fűrészfogakkal ellátott nagy nyesőkés.

** A paraguayi eredetű nádpálinka másik neve.

kérdése. Báez néhány pesót hozott Felső-Paranából. Azt tervezte, hogy egy kis butikot nyit belőle Posadas valamelyik külvárosában, esetleg, ha sikerül, betársul egy farmba Mercedesben. A többiek cserébe elmondták neki, hogyan szegődtek el.

— Azt mondta, hogy jó dolgunk lesz és szép pénzt keressünk...

— Hogyne! Engem is ilyenekkel bolondított ez a török... Ez tavaly történt. De nem felejtettem el neki. Paraguayba küldött, amarra Puerto General Diaz felé. Az ígérte, hogy lovon fogok járni, mint az intézők. Hát ez aztán igaz is lett. Lovon jártam... de olyan gebén, hogy nem volt azon egyéb csontnál és bőrnél, nekem kellett a szegény párával húzni az élelemmel és matéval megrakott szekeret, mert hajtónak tettek meg. Olyan kutya életem sem volt soha!

Nem kellett biztatni, hogy kiteregesse keserű tapasztalatait. Két váltás fehérneművel és egy bőrdnnyel küldték el, ez volt minden felszerelése. Nyolc hónapig szekerezett. A hajtók egy rakás tacuaipin* aludtak és kevéssel éjjel után a munkavezető úgy ébresztette őket, hogy nyesőkésével a mezeten talpukat ütögette. Néha, hogy szaporábban cihelődjenek, kirántotta revolverét és a fejük fölé lövöldözött. Még egészen sötét volt, mikor hozzáláttak, hogy az öszvéreket előkészítsék az útra. A naphosszat tartó munkáért, miközben kilógó nyelvvel unszolta az állatokat, harminc pesó havibért kapott. De az étkezést neki kellett külön fizetni. Tíz hónap elteltével végre lemehetett Posadasha, nyolcvan pesóval a bugyellárisában és mindjárt első nap nyakára hágott a pénznek, nem is tudta, hogyan. Aztán újra elszegődött és Puerto Istuetába került.

— Aki onnan visszajön, annak szerencséje van... — mondta, miközben tenyerét ütögetve újabb nádpálinkát hozott.

Csak üggyel-bajjal került ki ép bőrrel Cirito ültetvényes kezéből. El akarták látni a baját, mert összetűzött az intézővel, bizonyos Lópezzel és feleselni mert vele. Az volt aztán a fickó! Széltében csak „nyakvágónak” nevezték, mert úgy tette el láb alól a munkásokat, ahogy a jószágot vágják le, nagy éles késsel. Ott az volt a szokás, hogy egy patkányokkal tele, sötét pincébe csukták az embereket. A földalatti börtön falára valaki saját vérével írta fel: „Ez a szegény mensük háza...”

* *Növény, melynek rostjait szövésre használják.*

— A Felső-Paraná... Jól ismerem én azt... — Krákogott egy nagyot, aztán megvetően kiköpött, amilyen messzire csak tudott.

— Nekünk Santo Tomében mondták, hogy itt elszegődhetünk, aláírhatjuk a szerződést, ezért jöttünk...

— Hát persze! Világos, hogy itt ugyan már senkit nem tudnak toborozni. Aki odafenn nem hal meg, az megbetegszik és utóbb ugyancsak meghal. Vannak, akiknek előbb megjön az eszük és azt teszik, amit én, mert én ugyan nem megyek vissza többé. Így hát, hogy összeszedjenek annyi embert amennyire szükségük van, kénytelenek Paraguayba menni, vagy Corrientesig portyázni, vagy még annál is lejjebb... Én nem mondhatok egyebet, maguk a barátaim és azt teszik, amit akarnak. De én nem megyek vissza még egyszer!

Nagy csend borult a palackok körül görnyedő alakokra. Kívülről a világosság élesen belevágott az arcukba, elmélyítette szemgödruket és kirajzolta pofacsontjukat, miközben zsíros fényt kölcsönzött sötét bőrüknek. Mélységes komolyság ülte meg őket, beléjük vájt, legörnyesztette fejüket, a kétségek hullámával öntötte el őket. Ismét a régi élet állott előttük, ugyanaz a kemény, keserves és szennyes élet. Arcukról eltűnt a vidámság ennek a valóságnak érintésétől, amelyet Báez tárt fel előttük a kocsmá asztalánál, amelyen még látható volt néhány bizonyosan régen bevéselt név: Anastasio — Alberto — Pérez — Brau...lio, Rome... A többi elmosódott. Elmosták az évek és a sok tenyér nyoma. Lehet, hogy a csonka név viselője ugyanígy elmosódott, elkallódott, odaveszett valamelyik lidércnyomásos kikötőben, odafenn a folyó partján és már régen nem vési be nevét semelyik kocsmá asztalába.

Adolfo visszasímitotta szürkülő hajának egy fűtjét, amely arcába lógott és ajkához emelt egy új palackot. De a szilaj nedű most semmiképpen nem volt ínyére. Az járt az eszében, hogy most már nincs visszakozás.

V

— Akkor hát gyerünk a Régi Dűlőre...

Costa Naro, Costa Dulce, Costa Brava... Az utcák kavicsosak voltak kikövezve és sok ház fából, sőt téglából épült.

A megvásárolható nők a kapualjakban állottak, vagy sásból készült székeken ültek az agyagos út mentén, hogy élvezzék a folyó felől áramló hús levegőt. Néhányan magasak voltak, mások húsosak, vagy karcsúak. Egyeseknek valamilyen ismeretlen betegség kezdte ki a bőrét, marta le a húsát csontig, ezeknek fényesebb volt a szemük, élesebben ugrott elő pofacsontjuk és elhústanodott orruk. Bizonyos, hogy némelyikük valamikor szép volt. De Felső-Paranában a fiatalság hamar elszáll, akárcsak a villámló forró-égövi viharok. És akkor beköszönt az a meghatározatlan kor, amelyben a nő valahogy még tartja magát, nem jut el az érettségig, de ifjúkori frissességét már elveszítette. Egy nap aztán egy csapásra megöregszenek, vagy meghalnak. Addig azonban valahogyan tartják magukat és kétségbeesetten igyekeznek megőrizni vonzóerejüket, vagy legalább a külszint, amely csábítóan hat a mensúkra. Ha már a mesterség folytatására nem alkalmasak, nem marad számukra egyéb, mint hogy alamizsnából tengődjenek, elfelejtve, félredobva, elveszve Posadas tikkasztó életének forgatagában.

Így álltak ott a kapuban, paráznán odakinálva magukat, edényül a gyöngédségre éhes mensúk vágyának. Koromfekete hajukat rendbehozták és bekenték hajolajjal. Némelyikük nagy fésűt tűzött belé. Az arramenő férfiakat kihívó mozdulatokkal és ingerlő szavakkal várták. Rájuk gondoltak az őserdők valamelyik zugában eltemetett favágók, rájuk a szűk fekhelyükön hánykolódó tareferók*, akiket gyötört a láz és a kielégítetlen ösztön. Rájuk gondoltak, mikor végre odáig jutottak, hogy percekre kiszabadulhattak rabszolgaságukból és elindulhattak egy buja test keresésére, hogy hozzájussanak egy húshoz, amelyet marcangolhatnak és harapdálhatnak, egy sima bőrhez, hogy egyesítsék a maguk durva, széltől és napsütéstől kicserzett, piszkos és falánkul mohó bőrével. A nőtények! Most végre itt voltak, és a mensúk, mikor meglátták, hogy lesik őket minden kapuból szemérmetlenül és magukat kelletően, úgy érezték, hogy keserűségük nevetésbe csap át.

Az egyik elszántabb nő kijött hozzájuk az útra.

— Gyere, kedves, — fordult Báezhez, karjába csimpaszkodva. — Gyere be hozzám szórakozni.

Báez szabadulni akart tőle. Meglökte, és közben kezével ruhája alá nyúlt és megtapogatta testét.

* Yerba-szüretelő munkás.

— Nem szeretem a vézna tyúkokat! ... — mondta hangos hahotával, amelyet a többiek kórusban kísérték.

— Gyere, meglátod milyen jó nő vagyok. — És halkított hangon hozzátett még valamit, miközben érzéken elhúzta száját.

Báez megfordult és újra odalépett hozzá.

— Hát nem bánom, de akkor előbb mutass valamit. Lásuk! Ejepepi cse' ama ...*

Más nők is odajöttek, a készülő verekedésre kíváncsian.

— No, neked megadták, Fertály Gyöngye...

A nő harcias pózban állott, fényes szemét a vendégre meresztve.

— Ne pimaszkodj...

— Hát csak nem akarod, hogy hoppon maradjak a pénzemért?

Ez már sok volt. Hivatásos nő nem tűrhette, hogy mestersegbeli rátermettségét kétségbevonják. A nőről egyszerre lehullott az édeskés nyájasság és féktelen dühbe csapott át, amely kékesen ült ki arcán. Mint egy hárpia rontott rá a férfirra, hogy megüsse. De Báez idejében meghátrált és csatlakozott a többiekhez.

— Disznóság! Szeztelen fattyú!...

Most már meglehetősen nagyszámú csoport nézte a jelenetet. Mikor a férfiak befordultak a sarkon és hangos nevetéssel nyugtázták a tréfát, még mindig hallhatták a felbőszült utcalány kiáltozását:

— Nyomorult senkiházi!... Anyamembuj!...**

* *Emeld fel a szoknyád.*

** *Ördög fattya.*

A HÓDÍTÁS

Annakelőtte a tudatlanság szép korszakában éltek. A vadak tiszta és ösztönös boldogságot élveztek. Abban az időben a yerba mate barátja volt az embereknek. Az egyik legemberségesebb égi istenség megtanította őket arra, hogyan kell pörkölni és főzni az élvezetes caát.* Aztán már sem a guaraní, sem a többi törzsek nem tudtak lemondani a serkentő italról. Sebeiket a zöld vagy megszáritott, porrá őrölt fűvel vagy a mozsárban tört zöld növényvel gyógyították; vele állították helyre idegeik nyugalma vagy enyhítették a napszúrást, csálhatatlan gyógyszerül szolgált nekik minden gyomorhaj ellen, s az is előfordult, hogy az ízes nedűvel pótolták gyér étkezésüket; kuruzslóik pedig kenőcsöt készítettek a yerbából, „kificamodott, zúzódást szenvedett vagy eltört tagok helyreállítására és megerősítésére” és valamennyien hideg vízzel használták a tikasztó trópusi hőség leküzdésére...

Hirtelen megdagadtak a tengerek, kiléptek medrükből a folyók, és a villámló ég súlyos vészt jelzett. Megjelentek a fehér hóditók. És ekkortól fogva, ahol csak kihajtottak a makacs sötétzöld levelek, magukkal hozták a bajt, a gonosztságot, a rabszolgaságot. Mindenhol, ameddig a szem ellátott Felső-Paraná kigyúlt és titokzatos vidékén. A yerbalok zöldes foltját lassanként egészen betemette a bennszülött vér fakító foltja.

Kezdetben voltak az indiánok... A spanyol hóditók uralma alatt éhséget és szomjúságot szenvedtek. Hitetlen állat módjára dolgoztak. Hernandarias főkormányzó 1618-ban kénytelen volt királyával közölni, hogy idestova rabszolgák nélkül maradnak a Guayrá vidékén:

* A yerba mate vagy paraguayi tea indián neve.

„... elvették tőlük földjeiket, amelyeken egy ritka fajtájú növény nőtt. Ebből a növényből tartalmaz italt készítenek, amelyért már a spanyol hódítók is törik magukat s ezért arra kényszerítik a bennszülötteket, hogy hátukon szállítsák sok mérföldnyire az erdőkből, járatlan utakon, amellet, hogy leírhatatlanul zsarnoki módon bánnak velük...”

És a pecsétes írások jöttek-mentek a tengereken keresztül, és nagy garraal intézkedéseket tettek a bajok orvoslására, az ezeréves erdőkben azonban a hitetlenek továbbra is roskadoztak és elhulltak a caá terhe alatt, amely már nem volt barátja az embereknek. Buenos Aires és Santa Fé rászokott a ritka italra. Átlépett a gyarmati határokon, lomha szekereken roppant távolságokat tett meg, eljutott Chilébe, Potosiba, Limába. És senki sem tudta, hogy a megörölt mate keserű ízéről az indiánok összegyülemllett fájdalomra tehet, akik elhullottak a virágzásnak indult kereskedelem útjain.

A jezsuiták tiltakoztak. Loyolai Szent Ignác egy lelkes tanítványa jelentette Limában az Inkvizíciónak a yerba matéval elkövetett súlyos visszaéléseket:

„Jóllehet nagyobb figyelmet nem érdemlő bűnnek látszik, ez az ördögi babona tetemes kárt okoz... Az első az, hogy akik eleinte éltek vele, tehát az indiánok, nyilván az ördöggel kötött szerződésnek engedelmesskedtek és az ördög sugallatának, aki is disznó alakjában jelent meg viskóikban... Nem tudják megvárni a mise végét, ha nem ihatnak ebből a növényből... Áldozás után nem állják meg, hogy hányni ne kezdjenek mindjárt, és úgyszólván nincsen e szenvedély rabjai közül egy sem, aki a Feltámadás napján kívül áldozna, s akkor is igen korán reggel tartatják meg a misét és legtöbbször nagy illetlenséggel azonos mód kihányják a szentséget, miért is a papok csak fölötébb ritkán miséznek... Nagy feltűnés közepette gyakran kimennek a miséről vizelni. Nem beszélek az ízlésre és egészségre háramló egyéb károkról és az indiánok nagy számáról, akik az átkozott yerba szedésébe és főzésébe halnak bele, hogy az embernek megesik rajtuk a szíve. A botrányról sem beszélek, hogy spanyolok és papi személyek is

beleesnek ebbe a bűnbe. Csak annyit mondok, hogy ők is, az indiánok is munkakerülők és lusták lesznek s a Spanyolországból jövők és a kreolok egyaránt nemcsak józan eszüket veszítik el, hanem a hitbeli dolgok iránti tiszteletet is, és sokan olyan kevéssé félnek a haláltól, mintha semmi-ben sem hinnének, de hogy valamennyiükben kevés a hit, arra kézzelfogható bizonyítékaim vannak...”

A jezsuiták tiltakozása egyre hangosabb lett. Végre aztán meghallgatásra talált. Ekkor a szerzet berendezhette saját missziót, melyek oly hírhedtek lettek az Ó- és Új-Világ minden részén. Százötvenezer indián dolgozott nekik a Felső-Paraná harminchárom nagy településén. Időközben a jezsuiták felfogása a matéról megváltozott. Sugalmazója most már nem az ördög volt disznó képében. Egyesek azt erősgették, hogy Szent Bertalan fedezte fel, mások Szent Tamásnak tulajdonították. Valaki azt bizonygatta, hogy maga Jézus kedveskedett vele az embereknek. A zöldes folyadék élvezete már nem volt bűn. De a yerba mate továbbra is kitűnt keserű zamatával. Az új urak megváltoztatták, értelmesebbé, módszeresebbé és gyümölcsözőbbé tették a munka szervezetét. Csak az indián helyzete nem változott semmit. A guaraník, a cainguák, a tupíék megismerték a keresztény istent és ettől kezdve ájtatosan kórusban imádkoztak felkeléskor, étkezéskor és lefekvéskor, mert erre tanították őket a szorgalmas atyák. Mindazonáltal tovább szedték az ágakat és leveleket, míg csak a fáradtság le nem döntötte őket fekhelyükre, és a kimerültségtől nemi ösztönük elcsenevészedett és az indiánok megfeledkeztek a szerelemről. A caá többé nem volt barátja az embereknek és ahol felbukkant, sarkában járt a nyomorúság.

Akkor egyszerre ismét villámlani kezdett az ég és a vad tábornok, Chagas, Brazília felől megrohanta a missziókat és tűzzel-vassal pusztította őket. Azt lehet mondani, hogy kő nem maradt belőlük kövön, hogy kiirtassék ez az egész gyalázatosság. És az indiánok ismét elmenekültek az őserdőbe. Abból, amire tanították őket, ezután már csak a hasznos dolgokra emlékeztek vissza. A többinek éppen csak hogy kusza és torz nyoma maradt bennük; Szent Tamás

visszaváltozott Cumévá,* és a hajdani istenségek mind visszatértek egyszerű és emberséges mivoltukban. És a caá újból barátja lett egy ideig az embereknek.

De csak rövid ideig. Mert azután más hódítók jöttek. Más utakon érkeztek, más gépek és fegyverek urai voltak. Céljuk azonban ugyanaz volt: a szűz yerbalok és a sötét emberek szűz vére, akik folyóik kristályvize mellett nőttek vagy azokon túl, a hegyek mélyén, ahol a kaján növény virágzik.

* *Indián csodatevő.*

VI

A tánclokál ajtajánál két rendőr ácsorgott únottan. Elhanyagolt nagy bajuszuk és poros egyenruhájuk volt. A munkások közeledtére igyekeztek kiegyenesedni és nevetségesen harcias képet vágni.

— Látjátok, itt vannak a zsaruk — mondta Adolfo figyelemzetően. — Tegyétek el jól a késeteket, mert...

De nem volt a dolog veszélyes. Gépiesen végigtapogatták őket, de nem motoztak soká. Csak Báeznél fedezték fel a nyesőkést és tették el addigra, míg elmegy. Tiltakozott, de nem ért vele semmit, sőt tetejébe meg is fenyegették, hogy kaphat a fejére egy párat, ami majd „lehúti a kedvét”. Lefizették az egy pesó belépődíjat fejenként és befelé tolakodtak, miközben élvezettel lélegezték a nagy terem súlyos levegőjét, amelyben a vigasság párája terjengett. Az emberek, a kiabálás, a füst és a tompított fény, amelyet a plafonról lecsüngő nagy lámpák árasztottak, egyetlen zsivajgó gomolyaggá sűrűsödtek. Középen nagy, szabad kör volt hagyva a táncosoknak. Körül az asztaloknál mindenütt nőktől körülvevett mensük ültek. Háttul egy emelvényen a zenészek ebben a pillanatban zendítettek rá a „Mama Cumandá” kezdetű divatos polkára. Magasraemelt tálcákkal egy-egy másodpercre megjelentek a pincérek a sokaság fölött, aztán elnyelte őket a hullámozó áradat. A vörös fény belevágott a táncosok és ivók arcába, mulatságosan eltorzítva vonásaikat. Az ülő csoportokból hangos nevetés szállott fel; világosan meg lehetett különböztetni a nők éles és ideges, csaknem mindig erőltetett kacaját a férfivendégek féktelen és heves hahotázásától. Néhány visszahúzódot pár a szögletben sugdolódzott komoly arccal, egymás szemébe nézve.

— No lám, ezeket elszomorította a bor... — nevetett Báez.

Nagynehezen utat törve maguknak, végre el tudtak helyezkedni a fal mentén felállított székekben. Időnként még

párjukra nem talált nők mentek el mellettük és súrolták őket. Egyesek közülük sötétbőrűek és magasak voltak, gömbölyű formájukat elárulta és kidomborította a selyem. De voltak soványak és kicsinyek is, akiknek nagy szemét még nagyobb-nak tűntette fel a köréje rajzolt árnyék, és hegyesen kiálló mellük látható volt a mély kivágás alatt. Voltak nagy és húsos szájuak és olyanok, akiknek rövid és finom ajkát mályvához hasonlóná tette a festék. A magas fésűk alatt simán hátra-fésülték hajolajtól zsíros, fekete hajukat. A magas cipósarkak kecsesebbnek mutatták az alakot, kényesebbé tették a járást, felemelték az ülepet és a jövés-menésnek szabadabb játékot engedtek. A nők fülében tömör aranyból készült nagy nápolyi karikák függöttek, vagy megnyúlt könnyecseppek, amelyek tisztán rajzolódtak ki az olivazöld bőrön. Valamennyi nő több olcsó gyűrűt viselt sötét ujjain paraguayi aranyból. A ruhák színforgataga alatt suhogtak a kikeményített alsószoknyák. Miközben az asszonyi sürgés-forgás kábító látványát nézte, Ramón azon kapta magát, hogy keze önkéntelenül rándul, hogy megsimogassa a felkínálkozó, de nyomban tovasikló domború kebleket, vagy az alacsony felsőtesteket, amelyek ülepben hirtelen kiszélesedtek, aztán ismét elvékonyultak a combnál és a drága pókháló-harisnyákkal takart lábszáraiknál. A zene újból rákezdett. A zenekar — hárfa, hegedű, harmonika és gitár — panaszosan húzta a „Yaguá élete” című dalt. Mindenki párt keresett magának. A zürzavarban Ramónnak egy nagy és nevetőszájú fiatal lány jutott. Hatalmas ujjai átfogták a törékeny női derekat, de a lány is erősen hozzásimult, azon volt, hogy csípője apró, ügyes mozdulataival felébressze benne a férfiasságot. Ramónt elöntötte a forró vágy, mely hirtelen mozdult meg benne lágyéka táján. A lány egyszerre gonoszkodó nevetésre fakadt és szemhéját félig lecsukva ezt mondta:

— Fáradt vagyok. Nem rendelné egy kis sört?

A nádpálinkától, a zenétől és a hirtelen vágytól még mindig kóválygó Ramón megértette, hogy mit akar a lány. Azt akarja, hogy pénzt költjön. De hiszen ez mindig így van. Tiltakozás nélkül követte az egyik asztalhoz, ahol a többiek már elhelyezkedtek. López is ott volt, a tömzsi paraguayi, akit a „Parana Virágá”-ról elnevezett kocsmában ismertek meg. Úgy csipkedte a mellette ülő nőt, hogy az élesen és affektáltan sikoltozott. Adolfo egy nagytestű néger nőt szerzett magának, aki felborzolta a férfi haját és nagy fogaival úgy nevetett, mintha meg akarná enni. Báez a magáénak most már

negyedszer mesélte el kalandos vándorlásai és szenvedései történetét. Ebben a pillanatban éppen dicsekedve mondogatta:

— Engem nem kaparintanak meg még egyszer! Van gu-bám, idenézz!

A nő únottan kedveskedett neki, simogatta göndör sörényét.

— Engem ugyan négy lóval sem visznek vissza...

— Hát persze, hogy nem, drágám... Ma éjjel velem maradsz, ugye?...

A palackok megsokasodtak az asztalon, A nő rikitósárga ölében López feje csak egyetlen fekete foltnak látszott. Adolfo egyfolytában csókolgatta a néger nőt. De nem ő volt az egyetlen. Ramón kissé ingerülten figyelte Mariát ittassága kódén át.

— Hát most mit iszol? ... Ez nem sör...

— Nem...

A pohárban, amelyet felvett az asztalról, két ujjnyi sűrű folyadék sárgállott.

— Csak olaj... Ezzel gyógyítom a fejem, Aztán mindjárt tovább ihatom. Utána mindent kivizelek és kezdek elölről a sörivást, A végén csak az olaj marad fenn...

Figyelme ráterelődött a szomszéd asztalnál kirobbant szokatlan csetepatéra. Két nő verekedett össze, egymás testét, haját és ruháját tépve. Az egyiknek kerek combja már kilátszott az elszakított szoknya alól. Mensük állották körül és úszították egymásra őket.

— Ez a Ñaticoli nagyon verekedős... — mondta a Ramón nője. — Sohasem fér a bőrébe...

— Add ki a porcióját, Apepu, — kiabálta egy férfi, a verekedés másik résztvevőjét bátorítva. Ez pedig ebben a pillanatban a Felső-Paranában ismert legsúlyosabb sértést zúdította ellenfelére:

— Anyamembuj ein dereikuá pehuaré!...*

A másik nő, mikor máshogyan nem tudott segíteni magán, lekapott nyakáról egy nagy aranyszemekből álló láncot és ellenfele arcába csapott vele. A csapás nyomán nagy vörös csík jelent meg.

Mindketten a földön heverték és összezsimpaszkodva folytatták a harcot. A mensük nevettek és egyikük meglocsolta őket sörrel, míg csak a lokál pincérei szét nem választották a lihegő, szétzilált hajú és még mindig eszeveszetten dühös némbereket.

* A szemétből keltél ki, ezért vagy ilyen.

Hirtelen nagy örvénylés kezdődött a bejárat felé. Nyomban azután a tarka csoportok utat nyitottak, szűk folyosót alkotva. Az ajtó felől délceg tartású, magasmellű és bazaltszemű nő közeledett. Világoszöld árnyalatú arcából kivirított széles, de jól formált, érzéki szája. Kis fülében csillagalakú ezüst karikák függöttek. Fenn a sötét hajzat áradó tengere vastag fonatokban kapott medret, amelyek aztán egyesülve vesztek el az arannyal kirakott fésű alatt. Hízelgő bókók, dicséretetek és elragadtatott mormogás követte és kísérte lépteit:

— Flor-de-Lys! ...

Hatalmának tudatában mosolyogva nyitott magának utat, kivillantva szabályos és fehér fogsorait ajkának kegyetlen görbületei között. Ramón mellett valaki ezt dörmögte:

— Ez aztán nő, a mindenségét!

— Ki ő?

— Hogyan? ... Ezt sem tudod? — Hitetlenkedő meghökkenéssel nézett rá. — Ez Flor-de-Lys!

A mulatt azt hitte, mindent megmondott vele, ha közli a kérdezővel az egész Felső-Paranában híres nevet. Ramón nem merte tovább firtatni. Csak olyan embernek, aki, mint ő, sohasem járt ezen a vidéken, csak neki lehetett ismeretlen a ragyogó paraguayi nő, a két part büszkesége, a minden nemzetiségű menszük álmainak netovábbja. Érdemes volt szakadásig dolgozni a hegyekben, hogy az ember aztán Posadas-ba jöhessen és Flor-de-Lys-szel hálhasson. Ajka érintésének édessége elfeledtette a munkatelepek és yerbalok keserű valóságát és keze letörölte a durva bőrről a korbácsütések fanyar ízét. A mulatt mindezt ki akarta fejezni azzal, hogy nevén nevezte.

— Ha végigmegy az utcán, azt hiszi az ember, arisztokrata, — jegyezte meg egy másik. — Ha nem tudod, kicsoda, azt hiszed, hogy maga a kormányzó felesége ...

Flor-de-Lys odaért a zenészekhez. Megállt szemben a menszű közönséggel, amely vágytól átforrósodott pillantások nyílával fúrta át. Csettintett ujjaiával, és a gitáros hangolni kezdte hangszerét. Ramón és Báez csak heves lökdösődés és könyökharc után tudott átfurakodni az emberek falán és elhelyezkedni az első sorban. A gitár pengése közben Flor-de-Lys kurta, egymásbafonódó hangokat csalt ki a padlóból magas cipősarkaival. A testén végigfutó mozgás jobbra és balra hullámzó melléből indult ki, aztán egyre gyorsuló ütemben közeledett derekához, amely aléltan és önfeledten ismételte a játékot, továbbadva a tüzet a csípőknek, amelyek odaadón

hullámoztak, hogy a mozdulat ismét visszaforduljon és a has vonaglásaiban állapodjon meg. Úgy látszott ebben a pillanatban, mintha minden életereje lesiklana combján és lábszárán át két kis lábáig, amely fáradhatatlanul szaporázva verte cipő-sarkával a viasszal beeresztett deszkákat. Mikor felemelte egyik lábszárát, hogy derékszöget képezett derekával, a szemek egyszerre követték a harisnya fekete vonalát, amely beleveszett a szoknya hullámozásába, és inkább a vágy, mint a tekintet végül is eljutott a combok fehér hajlatához. Az egész szinte csak egy percig tartott, aztán az egész alak mozdulatlanlanságba merevedett és fejének egy kis biccentésével köszönte meg a fergetegesen felcsattanó tapsot. A férfiak csak ekkor mozdultak meg újra, előbb még nehézkesen, mintha évekig tartó álomból ocsúdnának. A kiabálás egyre hangosabb lett. Sötét kezek nyúltak ki a nő felé, hogy nádpálinkát, sört és más italt kínáljanak neki. Elvett egy poharat és egyetlen hajtásra kiitta, ismételt újjongás közepette. Egy részeg férfi ruhája kikeményített szegélyét csókolta, miközben ő úgy igyekezett eltávolítani magától, hogy arcába rúgott. Ramónban egyszerre felgyülemlett a vágy, oda akart menni hozzá és kiszakította magát María kezéből, aki visszatartani igyekezett. De Báez megelőzte. Rést tört magának a nőért versengők körén át, elkapta a karját és felkiáltott:

— Flor-de-Lys az enyém, carajo!

Senki sem mozdult. A nő félszeme sarkából gúnyosan nézett rá. Mikor megszólalt, mindenki harsány hahotában tört ki:

— Hallották, mit akar ez a tetves mensü... Nem magának való vagyok én... Nincs magának annyi pénze, hogy megfizessen engem.

Nyilván a nádpálinka tette, hogy Báez macskaszeme foszforos kékséggel csillogott.

— Hogy nincs-e? Idenézz! Van annyi pénzem, amennyit csak akarsz. Felső-Paranából jövök és ezt kerestem össze neked.

Meglobogtatott egy csomó összegyűrt, zsíros bankjegyet.

— Mennyit akarsz? Mondd!...

A tánclokál megbízottja kétszer egymás után hunyorgatott. Flor-de-Lys ekkor megadta a választ, miközben nagy odaadással igazgatta harisnyakötőjét:

— Legyen kétszáz...

Báez benyúlt az övébe, újabb bankjegyeket húzott elő, hozzátette az előbbiekhöz és számolás nélkül markába nyomta az egész csomót. A nő még nem eresztette le a szoknyáját és

hosszú tekercset sodorva a bankjegyekből, eltette bő harisnyakötője és harisnyája közé.

A párok már a terem közepére mentek, hogy új polkába kezdjenek. Ekkor hirtelen egy zöldesbarna bőrű férfi, akinek hosszú forradás futott végig bal szemétől a torkáig, beavatkozott a dologba.

— Olyan nincs, hogy csak így egyszerűen elvidd, mert pénzed van...

A biztos harcot nagy szétrebbenés előzte meg. A nők sikoltozva menekültek a szögletekbe. Az izgága alak szembe fordult Báezzel és arcába fújta borpárás leheletét.

— Nem viszed magaddal. Én is órá vártam...

Az alkoholos kábultságban Ramón megértette, hogy gyors cselekvésre van szükség. A veszély, mint mindig, vakmerővé tette. Megmarkolta a kést, amelyet bejövet elrejtett és elbődült:

— Hagyd békén, hallod. Mi közöd hozzá? Menjetek csak nyugodtan, ezt én vállalom magamra...

A meglepett verekedő egy lépést hátrált. Flor-de-Lys egy lomha pillantással tetőtől talpig megnézte Ramónt. Tekintete megpihent széles vállán és fiatalosan domborodó mellén. Elmenőben mellette, odasúgta:

— Derék fiú vagy... Tetszel nekem...

De Báez már húzta magával az utca felé. Néhányan szétválasztották a küzdő feleket. Kiáltások hangzottak:

— A rendőrök! Vigyázat!

De mire megjelentek, már minden befejeződött. Ramón ismét az asztalnál ült és nagy kortyokban itta a pálinkát, amely mint az égő parázs kúszott le torkán. Flor-de-Lys simogató szemére gondolt. Mellette Mária tolazkodó gyöngédséggel igyekezett kirángatni révületéből. A férfi csak akkor tért magához, mikor ezt mondta neki:

— Eljössz velem?... Van egy szobám...

Egyszerre felállt, de nem volt biztos a dolgában. Hagyta, hogy a nő vezesse. Egyik olyan mint a másik, mindegy. Imbolyogva ment ki az utcára a nő mögött.

— Egyre megy, — ismételte magában.

De a csillagos éjszaka rejtelmes kékségével Flor-de-Lys lenyűgöző pupilláira emlékeztette. A szelíd domb, amely a Régi Dúlóval szemben emelkedett, most úgy hatott rá, mintha Flor-de-Lys elnyúlt teste volna. Belebotlott egy kőbe és elesett. Káromkodva kelt fel. Mária előtte ment és mutatta neki az utat. Ketten együtt veszteket bele az éjszakába.

A KELEPCÉBEN

...azt is tudni kell, hogy Contrerast egyszer már pörbefogták, mert megölt egy napszámost, Paraguayban, de alig néhány hónappal utána már javában élte világát és főintéző volt Puerto Inhaustiban Felső-Uruguayban és egyszer elment Posadasba és ott maradt három hónapig és ez alatt az egész idő alatt nem volt élelmezés és semmi ennivalónk nem volt fekete babon kívül. Ő és a munkavezetők naphosszat revolverrel a kezükben jártak és embertelenül bántak velünk. Egyszer fegyvert adott nekem, hogy öljem meg azokat, akik a brazil határon át szökni próbálnak, mert a határ közel volt, de én felhasználtam az alkalmat és még aznap éjszaka megugrottam két társammal... Utóbb tudtam meg, hogy az emberek fellázadtak és nagy csetepaté volt a hegyekben és vagy hatan meghaltak a munkavezetők és a peónok közül, és a posadasi rendőrség csak akkor avatkozott be...

Carlos Benitez tarefero kalandjaiból

VII

Újra álmatlanul forgolódott az ágyon. A nő megérezte és néhány kusza szót suttogott, miközben újból kedveskedni kezdett neki, hogy lecsendesítse. Ekkor lassan felkelt, míg csak el nem érte a széket, amelyen gyors vetkőzés közben ruháit hagyta. Kivett egy szivart és az ablakhoz ment vele. Egy lökésére az ablak halk nyikorgással kinyílt, úgy hogy a gerendák helyett csillaggal beszórt feketeséget látott maga fölött. Ismét lenézett. Szemközt volt a Paranával, amelynek enyhe csillogása jól látszott innen: a folyó megdagadt, sötét háta hullámozott, mintha duzzadó bőrének felszine alatt lázongó tömeg hánykolódna. Szemben távolabb Villa Encarnación apró fényei hunyorogtak bizonytalan csillagok módjára. Mikor Ramón szeme kissé hozzászokott a sötétséghez, hirtelen csónakot vett észre, amely csendesen szelte át a folyót, tatján az imbolygó lámpással. Ramón szivarja csaknem elaludt. Nagyot szippantott belőle és így maradt az ablaktámlára könyökölve, homlokát a kerethez szorítva, míg csak egy közeli nesz nem vonta magára figyelmét. A nesz a szomszéd baloldali szobába vezető ajtó felől jött. Ott sugdolóztak. Közelebb lépve, előbb egy italos hangot hallott, aztán egy határozott női hang friss csengését. Emlékezete mélyén valami megmozdult. Fülével közeledett a hangok felé, de már nem beszéltek. Egy fénysáv, mely az ajtó deszkáján szűrődött át, arra figyelmeztette, hogy ott kis hasadás van. Szinte akaratlanul közeledett hozzá fél-szemével, a másikat pedig behúnyva a fához szorította. Tekintete kezdetben csak fénykúpot mutatott egy láthatatlan körzetben. Aztán a kép jobban kirajzolódott, és egy vaságy ütött-kopott hátsó rúdjaait mutatta. Az ágy mellett a földön odahányt ruhák heverték, tetejükben egy melltartó. Odébb a matracon összeveissza gyúrt lepedők. Végül pedig két hófehér lábszárból kiemelkedve egy sötét tömeg. Arcával és kezével súrolta az ajtót, hogy szeme is belefájdult a látnivágyás mohóságában. Hirtelen meglepetten kiegyenesedett. Báez volt. De

hát akkor ... Nem került nagy fáradságába, hogy megtalálja a kapcsolatot. Mindez nyilván ugyanazé a töröké volt. Fariñáé. A tánclokál, a nők, a ház. Egyetlen egy másodpercre sem engedte ki őket a markából. Először az üzlet. Aztán ... Újra lehajlott, hogy lásson valamit. Báez fekete bőrén tisztán látszott a lábravaló, nagy zöld és sárga szalagjaival. Újra sugdolóztak és füle el tudta kapni néhány elejtett szavukat. A férfi makacsul kért valamit. Flor-de-Lys halk és erős hangon ellenkezett:

— Nem, azt nem!

Szeme ismét úrává lett a színhelynek. Flor-de-Lys oldalra fordult. Egyik telt keble ráhullott a másikra, mintha egyesíteni akarnák erejüket a közös ellenség ellen. A balmellén egy harapás sötétvörös nyoma húzódott. Odébblépett az ajtótól és új szívart keresett. Kidobta az ablakon az égő gyufát, amely szikrázó kört írt le a levegőben, mint egy lehulló csillag. Az utca felől részeg emberek kurjongatása hangzott. Messziről egy fütty hasított bele az éjszakába. Egy kutya megugatta a hangoskodókat, utána itt-ott felcsattant az ugatás, előbb abban a háztömbben, aztán a következőben, egyre messzebbre hatolva, mint egy távolodó visszhang. Aztán a kutyák panaszos hangja visszatért oda, ahonnan elindult, míg ismét egy közeli csaholás hökkentette fel az embert kellemetlen hangjával. Ramón fejében dolgozott a felkeveredett alkohol, halántékát kalapálta, meggyorsította ütőerét és ideges zsibbadást idézett elő kezében, úgyhogy végül is eldobta a szívart, alig szippantott belőle nyugtalanul kétszer-háromszor. Mikor ismét az ajtó nyílásához közeledett, odaát a szoba már megváltozott képet mutatott: Báez, legyűrve az italtól, a nap izgalmaitól és a szerelmi harctól, nehéz álomba merült, nyitott szájából hortyogás tört elő, felsőajkát egy sárga csík nedvesítette meg, amely szakálláig futott. Flor-de-Lys az ágy szélén ült és egy darabig mozdulatlan maradt, miközben szeme révülten a semmibe bámult. A festék szétmázolódott arcán és furcsa vonásokat rajzolt rá. Ásított, miközben szájából fiatal macskára emlékeztető fogak villantak elő. Lehajolt és felvette fekete harisnyáját a földről, ahol odadobva hevert a halom ruha között. Lassan felhúzta féllábára, aztán talpon állva megfeszítette és megerősítette egy apró virágokkal kihímzett széles rózsaszín harisnyakötővel. Így állott egy ideig szépsége boldog csodálatába merülten. Csendesen és önfeledten révült maga elé. Egy hirtelen hang felriasztotta. Mikor felkapta fejét, idegen férfit látott az ajtó előtt. Nyomban felismerte. Az

éjszaka, a verekedés a tánclokálban, a kést rántó ember... Nem volt annyi ideje, hogy végiggondolja. Ugyanazzal az öntudatlan elszántsággal, amellyel szobáját elhagyta, Ramón rávetette magát a prédára, amely felegyenesedve, magabiztosan fogadta. Egy pillanatig a széles és mohó száj végigfutott az áhított helyeken. A nő lázasan viszonzta minden csókját, és a két ember nyelve hosszú párviadalba kezdett nedves bőrtönében. A lámpa fénye félig megvilágította őket, itt egy izmos kezét mutatva, amely a puha húsba mélyedt, amott egy darabot a kockás nadrágból, amely a nő bokájára hullott, aztán már csak két egybeforrott ember látszott. Még azt sem vették észre, hogy Báez, miután megfordult az ágyon, a takarókba csavarva leesett a földre, de egy másodperc multán már tovább horkolt. Ramón a levegőbe emelte a nőt és letette a matracra, amelynek foltos huzatából mindenütt kibuggyant a kóc, és felizzott vággyal zuhant fölébe. A szoba egyik oldalától a másikig egy hatalmas svábbogár futott és megállt a fekvő ember mellett. Hirtelen mellé esett Flor-de-Lys hímzett harisnyakötője, és a bogár riadtan menekült.

VIII

A két férfi a sötétben tapogatózva megtalálta a kilincset és lábujjhegyen belopózott a szobába. Vártak addig, míg szemük megbarátkozott a dolgok alvó formáival. Egy lélegzés ütemes sipolása volt hallható, de csak egy lélegzése. Nesztelelenül közeledtek az ágyhoz. Az ablakon behatoló halvány derengésben, mely már a hajnalt jelezte, látható volt alakjuk. Magas, vállas emberek voltak. Bőrkabát és sötét gombos nadrág volt rajtuk. Minden mozdulatukban biztonság fejeződött ki, mintha pontosan ismernék minden bútordarab helyét a szobában: a rozzant, szűk és ócska ruhásszekrényét, melynek közönséges és sok helyen repedezett tükréről lekopott a fonszor, a zománcozott vaságyét, melynek fekete anyaga itt is ott is kilátszott és sodronyát megviselték az évek s a megszámlálhatatlanul sok test súlya, amely reánehazenedett, a kis mosdóét ütött-kopott márványsztalával, az elmaradhatatlan korsóval és a mosdótállal, amelyre kis rózsaszínű angyalok voltak festve, végül pedig a két-három rogyadozó szalmaszékét, amely jobbról és balról ott állott az ágy mellett, hogy a nem létező

éjjeliszekrényt helyettesítse. Igen, minden tárgy a helyén volt, de az ember, hová a pokolba tűnt az ember? Mert itt csak a nő feküdt, félig betakarva. Mellette nem volt senki. Minden teketória nélkül felrázták.

— Hé... Hát a pasasod hol van?

A nő felegyenesedett és álmos szemét dörzsölgette. Aztán újra visszajejtette fejét a párna langyos mélyedésébe.

— Beszélj, Maria! ... Hová lett?

Kérdő tekintettel nézett előbb az üres helyre maga mellett, aztán a szobára és végül az ajtóra. Értetlenül meglóbálta a kezét:

— Mit tudom én? ... Előbb itt volt... Láthatjátok, a ruhája is itt van még.

Mielőtt újra elaludt volna, hallották, amint azt motyogta:

— A fő az, hogy nekem fizetett már...

Megfordultak. A székről egy fehér gombos nadrág két szára lógott le, fölötte a paraguayi inggel. A fekete öv ott feküdt az ülésen. Hirtelen odamentek. Kezük ügyesen átkutattott minden nyílást és minden zsebet, míg csak meg nem találták a pénzt. Aztán egyetlen szó nélkül elhagyták a szobát.

A szomszéd szobában már más látvány várta őket. Ezek ketten még álmukban is ölelkeztek, Kimerültségükben az álom egészen erőt vett rajtuk, szinte megfosztotta őket életüktől, amelyhez csak nagy testükkel tartoztak, testükkel, melyeket a takarók nem tudtak elfedni. Ramón széles és szőrös balkeze még most is az egyik rézszínű mellbimbón feküdt. A török Fariña két embere összenézett. De figyelmüket hangos horkolás vonta magára. A két férfi közül a fiatalabbik, egy savószerű szőke ember, akinek haja kócosan göndörödött, a szoba túlsó végébe ment és az ágyáról leesett alvó fölé hajolt. Intett a másiknak és együtt motozták át a ledobott ruhákat. Báez száján felváltva hortyogás és fájdalmas sípolás tört elő, amely egyfajta nyögésben végződött. Még akkor sem tért magához, mikor lábánál és hónaljánál fogva felemelték és vitték a folyosó felé. Akkor sem, mikor ráadták ruháját a szobában, ahol Fariña, a török és emberei mate-ivás közben készültek a reggeli munkára. Akkor sem, mikor mint egy zsákot felrakták a kapu előtt várakozó kocsira. Báez ezekben a pillanatokban azt álmodta, hogy Felső-Uruguayban van, és maga előtt látta annak a Pereira nevű inspektornak visszataszító arcát, aki egyszer úgy megbotozta, hogy majdnem belehalt. A munkatelep keserves kínlódásairól álmodott, amelyet végre otthagyt és a yerbalok lidércnyomásáról, amelytől most már megszabadult.

És álmában a meleg biztonság érzése öntötte el agyát. Nem tér vissza oda többé. Soha. Most biztonságban van, minden lidércnyomást lerázott. Minden ízét mámorító elégtétel töltötte el, tisztító leheletével elfűjva az álmod és a részegséget. Soha többé. Most már szabad... Egyszerre felébredt. A nap egyenesen arcába tűzött. Egy hajó alsó fedélzetén találta magát, kezé alá odakötözve egy póznához. Érezte, hogy melléből és ereiből vörös felhő száll fel, amely elködösíti látását. Üvölteni kezdett.

IX

Így ölték meg csaknem az egész paraguayi fiatalságot. Így ölték meg Santa Ana, Candelaria, Corpus, Cerro Corá, San Ignacio, Posadas és Misiones más helységeinek ifjúságát. Így fogják megölni Santo Tomé, Mercedes, Ituzaingó, Concepcion stb. ifjúságát, mert Nunez, Gibaja és Domingo Barthe emberei már ott járnak és válogatják ki az egészséges embereket, hogy elcsábítsák őket az előleg délibábjával, egy szerződéssel, mely azzal kezdődik, hogy pénzt kapnak nádpálinkára és prostituáltakra és...

JULIÁN S. BOUVIER

Reggel már egészen korán jöttek érte. Fáradtnak érezte magát, kialvatlannak. Mozdulatai nehézkesek voltak, szeme csipás, nyelve ragadós és mintha megduzzadt volna, makacsul odatapadt szájpádlásához. Miután felöltözködött, kivitték az utcára. Ott már egy kocsi várakozott, amelyben vagy féltucat ember szorongott. Közöttük volt Adolfo is. A satnya, kiálló bordájú lovak türelmetlenkedtek. A kocsis rekedt hangon beszélt hozzájuk, mintha meg akarná őket győzni. Így tartotta őket vissza addig, amíg meg nem érkezett Fariña, a török, egy másik intézővel. Ekkor egyetlen szó nélkül elindultak.

Ramón mintha egy másik világban élne, tudomást sem vett erről a világról, amelyen áthurcolták. Sorra vette Flor-de-Lys minden kedveskedését. Fülében még mindig ott zsongott a nő hangja, amelynek argentinai édességét még nem zavarta meg egészen az alkohol. Kusza és meglehetősen mindennapi története volt. Paraguayból jött ide, ha jól emlékszem, Villaricát említette, aztán pedig...

A lovak ügyetlenül baktattak, az utca minden kövébe beleütköztek. Egy-egy erős ostorcsapásra hirtelen nekilódultak és közel voltak ahhoz, hogy elessenek. Fariña leteremtettézte a kocsist és az ostor ismét megcsattant a satnya gebék hátán.

...Nagyon fiatal volt még akkor, süldő lány... Valaki, egy tekintélyes úr — bíró lehetett, kormánybiztos vagy efféle — elvette, anélkül, hogy engedélyt kért volna rá tőle. Aztán jött egy másik férfi, rövid és hányódásokkal teli élet következett, majd egy borzasztó eset. Hogy mi, azt nem mondta meg, de a nő testén átfutott a borzongás, mikor visszagondolt rá.

A kocsi megérkezett. Az intézők egy ugrással a földön voltak. Aztán őket is leszállították. Mintegy ötven lépést tettek egy drótsövényvel lezárt keskeny úton, és máris a mólón voltak. A reggeli nap tiszta fénybe öltöztette az ócska hajókat, megcirógatta a köteleket és futó szikrákat csalt elő a nagy dróthuzalokból. Lenn az olajos vizen bárkák és csónakok himbálództak.

...Aztán volt egy koraszülése is, ugyancsak kezdetben. Csontig és bőrig lefogyott, semmi kedve nem volt az élethez. Lassanként elveszítette szépségét és csak nagynehezen kereste össze az ennivalóját. Megpróbálta újratekdeni életét. Egy darabig együtt élt egy eléggé vakmerő csempésszel, akinek Vallejos volt a neve. Ez a viszony is tragikusan végződött. „Egy napon a katonák tüzelni kezdtek rá. Eltalálták, beleesett a vízbe és megfulladt... A maga törvénye szerint halt meg a vízben, tehát saját elemében, melyen annyiszor gázolt át a szegényes csempészett rakományát cipelve. Csak ezeket üldözik, — mondta a nő. — A nagy halakat, azokat sohasem kerítik kézre...” Akkor ő maga állított a parton egy keresztet ezzel a felírással: „Cándido Vallejos. Ezt a szomorú emléket ágyastársa állította neki.” A kereszt még most is ott áll a kövek között. Eleget tett a megboldogult iránti kötelességének és időről időre misét mondatott érte.

A mólónál egy hatalmas hajó tűnt fel. Nagy fekete kéménye volt fehér szegéllyel, amelyen ugyancsak fekete csillag fénylett. Az alsó fedélzeten a konyha mellett két matróz ül-

dögélt matét szürcsölve. Amott a móló túlsó végén egymás után érkeztek a kocsi emberi rakományokkal. Majdnem százan lehettek már. Valamennyiüknek megviselt, sárga és gyűrött volt az arca, látszott rajtuk az ivás nyoma, amint szomorú tekintetük belemeredt a keserű jövőbe, amely a Felső-Paraná poklában várta őket.

... Mikor a csempész meghalt, újra nehéz sora lett. Ekkor a vámőrök parancsnoka felajánlotta, hogy vesz neki egy kis házat, havi tartásdíjat ad és jól fog bánni vele. De a tragikus tapasztalat erőt adott neki, keménnyé és elszánttá tette. Csökönyös undort érzett azokkal szemben, akik „felül vannak”. Ez adta neki a merészséget arra, hogy minden nyomor és nélkülözés ellenére visszautasítsa az ajánlatot. Aznap éjszaka kezdődött felemelkedése a Régi Dúlón. Két látogatója volt, két mensú... És azon az éjszakán már ennivalója is volt. Attól kezdve élete egy csapásra megváltozott. Most ő Felső-Paraná királynője és annyit keres, amennyit akar. Még egy matefajtát is az ő nevére kereszteltek. De azért...

Ramón nyelvével nyalogatta kiszáradt ajkát. Mert ekkor az következett, hogy a nő nem várt ajánlattal fordult hozzá:

— Tudod mit, maradj velem. Tetszel nekem... Van pénzem és azt csinálom, amit akarok...

Aztán, mielőtt még a férfi felocsúdhatott volna meglepetéséből, hozzátette:

— Engem is megvédhetsz. Annyian acsarkodnak az emberre... Van pénzem. És te tetszel nekem...

Tulajdonképpen nem sok meggondolnivalója volt. Az egyik oldalon a bizonytalanság, amely odafenn várt rá. A másik oldalon... De nem... Ő nem arra született, hogy asszonyokkal tartassa ki magát. Nem olyan fából faragták.

— Nem.

— Maradj itt. Tetszel nekem, a Szűzanyára esküszöm!

— Nem.

A második, „nem” után erőt vett rajta az álom. És mikor felébredt, Flor-de-Lys helyett a török intézői állottak előtte.

— Hóóó...!

A rakodómunkások egymás után vitték a hajóra a mensú� poggyászát. Mikor a hajófenéken már nem volt hely, egymás tetejébe rakták a bőröndöket a fedélzeten. Ott addigra már letelepedett néhány család; vándorcirkuszra emlékeztetően,

nyafogó és csepegőorrú gyerekek, asszonyok nagy színes kendővel a nyakukon, komor és hallgatag férfiak. Volt ott azonkívül még egy tehén, egy tyúkketrec, néhány nagy és fenyegető kutya, melyeket nyugtalanná tett a jármű alig észrevehető himbálózása. Fariña felment a pallón, hogy találkozzon a hajóügyeletessel. Furcsa ellentét volt: a kis, töpörödött, savanyúképzű török és a nagy feketebőrű tengerész, akinek szájából fehér lófogak villogtak ki mindúntalan a lebiggyedő bajusz alatt. Ünnepélyes mozdulattal vette át a köteg könyvecskét, amelyet a felhajtó odanyújtott neki. Hirtelen a hajóról éles, kétségbeesett kiáltás hallatszott:

— Nem akarok visszamenni! Anyamembuj, tegyenek le! Nem akarok! ...

A meghökkent, nyugtalan mensük nyakukat nyújtogatták, hogy lássák, ki kiabál. Ramón csakhamar meg is látta. Báez volt. Hátrakötött kézzel az egyik póznához volt kötözve, arca egészen lila lett már az erőlködéstől, melyet a folytonos kiabálásban fejtett ki. Az árbocmester aramonőben megfenyegette és belerúgott a combjába. De a másik dühös csökönységgel ordított tovább:

— Tegyenek ki! Én nem írtam alá semmit! Nem akarok visszamenni oda!

Fariña úgy tett, mintha nem is hallaná és indult lefelé. A vámhivatal főnöke ravaszksásan nevetett. Meglökte könyökével és rámutatott a parton álló emberekre, akiket még nem szállítottak a hajóra:

— Jó aratás, nem? Mennyit keresel rajtuk, török?

— Mennyit? ... Ötszáz pesót fejenként ...

Az intézők sorbaállították őket és elindították a menetet a palló felé. Elmenőben minden embert meglöktek, látszott, hogy így szokták leszámolni a marhákat. Mikor rákerült a sor, Ramón meg sem mozdult. Valaki lökött egyet rajta, hogy induljon már, de ő megvetette lábát és továbbra is csak állt. Többen feléfordították a fejüket, mert várható volt, hogy újabb dolgok következnek. Közben azon igyekezett, hogy urává legyen gondolatainak. Míg csak Báez kiáltását nem hallotta, Flor-de-Lys karjaiban érezte magát. Most újra összpontosítani próbálta gondolatait a nő édes emlékére, de nem bírta. Helyét valami különös dolog foglalta el, valami, ami súlyos és kemény kötömbhöz hasonlított. Mindennél súlyosabb volt, gyökereivel agyába fogózott és töviseivel szinte belevésődött. Olyan volt, mintha folyton nőne és nagyobbodna, ahányszor csak újra hallotta Báez most már rekedt és elhaló üvöltését:

— Hagyjanak!

Mellében a nyomasztó érzés nőtt, mindinkább nőtt. Most mintha tűznyelvekkel száguldana végig erein, nehézzé tette a lélegzését, elködösítette látását. Érezte, hogy valaki megragadja a karját, ekkor hirtelen mozdulattal kiszabadította magát. Körülötte az emberek meglepetten néztek rá. Hirtelen kiszakadt belőle:

— Nem megyek! ...

Fariña néhány gyors ugrással ott termett mellette. Orra előtt hadonászott kezével, melyre kék horgonyok voltak tetoválva és melynek ujjain egész csomó gyűrű volt. A török tájképzett a dühtől.

— Mit beszélsz, gazember? No, majd meglátod mindjárt! Fogd meg a bitangot ... te meg te! Lássátok el a baját! ...

A büntetés rövid, de fájdalmas volt. Négy-öt ember egyszerre rávetette magát és hátrakötözte a kezét. Aztán ütlegetni és vadul lökdödni kezdték, hogy ide-oda tántorgott, de közben már a pallón volt.

— Eredj az anyádba!

De akkorra már odafent volt és kiáltása elveszett, mintha magábanyelte volna a narancshéjjal és szeméttel beszórt viz. A rakparton únottan álldogáltak a kikötő matrózai. Báez már nem is nyögött.

Aztán a gépek zakatolása mindent túlharsogott. Ramón érezte, hogy az erőfeszítés feloldotta benne a belső nyomást és könnyebbséget hozott. Nem gondolkodott, csak végigfutott szemével mindenben, ami körülötte volt, de nem látott semmit. Csak egyet akart már: mielőbb elfelejteni a történeteket. De ugyanakkor megértette, hogy előbb-utóbb kénytelen lesz elfogadni, tudomásul venni az elszenvedett borzasztó megaláztatást. Az elsőt ... Ajkába harapott, míg csak a kiserkenő vér langyos ízét nem érezte és sikerült ismét nem gondolkoznia.

A rakpart felől nézve a hajónak már csak elmosódó árnyéka látszott. A hajóról pedig Posadasból előbb csak szét-szórt házak tömkelege látszott, később egy zöld domb, végül pedig nem több bizonytalan árnyéknál.

Leandro Arrechea, aki mint rendőrbiztos szolgált Puerto Aguirreben, a következőket adja elő: „Általánosan ismert tény és bizonyosra vehető, hogy a folyó évben Tacurupucu (Paraguay) közelében egy család több tagja belefulladt a vízbe, amellet, hogy az itt közlekedő gőzösök utasai közül több napszamos ugrott le a fedélzetről... Puerto Aguirre kirendeltségének egyik tisztviselője mondta, hogy két napszamos megfulladt Poerto Embalse (Paraguay) előtt: ezek az Edelira nevű gőzöson utaztak, egy harmadik pedig Foz do Iguassu előtt esett a vízbe az España nevű gőzösről.

Egy jegyzőkönyvből

Az utazás egyetlen szűnni nem akaró lidércnyomás volt, amelyből rövidesen már csak a fedélzeten való folytonos himbálózásra emlékeztek, a kosz és szörnyű betegségek bűzére, a gyomrot felkavaró szárított húsról és az undorítóan langyos vízre. Néhányan a mensük közül magukkal hozták a családjukat is. Összezsúfoltan utaztak és valamennyien egymás hegyén hátán éltek és aludtak, úgyhogy a tyúkok és kutyák összekeveredtek az emberekkel, az asszonyok elvegyültek a férfiakkal és mindenütt gyerekek mászkáltak négykézláb. Voltak, akik nyomorúságos ingóságait is magukkal hozták: ágyukat — a jellegzetes paraguayi fa-fekhelyet —, bőröndjüket, néhány kalitkát, kötéltekercset. Az időt mate-ivással ütötték agyon. Besötétedéskor, mikor valamennyien takaróikba és ponchóikba burkolóztak, hogy védekezni próbáljanak a Paraná csillagokkal teleszórt éjszakáinak csontig ható hűvössége ellen, elkezdődtek az apró bizalmaskodások és a sötét csendben, mely a gépek elnémulásával állott be, mikor a hajó éjszakára horgonyt vetett, világosan kivehető volt az enyelgő párok kiáltása, suttogása, nevetése és nyögése, amint a mensük nyüzsz-

gése közepette múltó örömöket szereztek maguknak. Ilyenkor Ramón mindig kétségbeesetten erőlködött, hogy elaludjon, mert egyszerre megrohanta minden nő emléke, akit valaha ismert. Aztán eljött a reggel, ólomsúllyal lovagolva a felhők között, és az utazás lidércnyomása előről kezdődött.

De első nap még sokan játszottak mindenféle hazárd kártyajátékot néhány hivatásos sipistával, akiket minden valószínűség szerint a kapitány alkalmazott abból a célból, hogy megkopassza a mensúkat. És mihelyt utolsó garasukat is elnyerték, az első kikötőben egyszerre csak eltűntek a hajóról, a peónok pedig rágódhattak ennek az utolsó posadasi csalásnak keserű ízén. Ettől fogva aztán már nem tudták, mihez fogjanak és azzal töltötték az időt, hogy tetvezkedtek, veszekedtek, verték az asszonyokat és a gyerekeket és aludtak. Valaki véget nem érő meséket mondott hazajáró lelkekről és emberformájú farkasokról, ilyenkor mindig nagyszámú hallgatóság ülte körül az elbeszélőt, Néha egy Maidana nevű ember azzal mulattatta őket, hogy gitározott. Csengő hangja tisztán és mélabúsan szárnyalt a bűz, ordítozás, keserűség és kétségbeesés sűrűje fölé:

*Hullám hátán ringatózó
mate-csésze, friss gyapot,
te vagy lelkem kis lakatja,
s szívem kulcsát te kapod...*

Ramón, hogy valamivel elfoglalja magát, a tájat nézte. A corrientesi szakadékok vad szépsége, melyet jól ismert, eltörpült a Felső-Paraná lenyűgöző varázsa mellett. Itt a folyó tisztább volt, a partokról néha odalátszó fűveny fehérebb, a növényzet változatosabb és bujább. Időnként sötét kövekből emelkedő hatalmas falak mellett haladtak el lassan, amelyeket itt-ott csillogó vizek szeltek át gyors futással. Vagy összevissza egymásrahányt nagy sziklákat láttak, vagy tornyosodó szirtcsoportokat, amelyek kiugrottak a folyó fölé, mintha a másik part felé igyekeznének. Olykor ágaitól és gyökereiktől megfosztott nagy törzsek ágaskodtak rajtuk, amelyek már nem is voltak fák és olybá tűntek, mintha maguk is átváltak volna mohos kövekké. Hirtelen a szakadékok egészen a folyóhoz közeledtek és fölöttük a magasban roppant zöld madarakhoz vagy lobogó hajzathoz hasonló, sűrű erdősávok húzódtak, amelyeket valamilyen vad orchidea-fajtához tartozó virágok díszítettek. Napközben a Teyu-cuaré, a sárkánybarlang mellett hajóztak el a káprázatos lejtők között, felemelt homlo-

kukon simogató, karcsú pindókkal.* Ekkor beszélte el Maidana a más vidékről jöttek épülésére a legendás állat, az óriás, Teyu történetét, amely sokáig itt élt elrejtőzve a sziklák közötti nyitott barlangban és valahányszor hajó ment el erre jezsuitákkal vagy indiánokkal, a nagy Teyu, a Nagy Folyó ura és gazdája útjukat állta és elnyelte őket. Mindenki rettegett tőle és senki nem merészelt mutatkozni ezen a vidéken, míg aztán egy napon hatalmasabb és erősebb ellenséggel nem találkozott, amely délcegen közeledett a Nagy Folyón. Ez akkor volt, amikor az első gőzhajó megjelent. Az állat riadtan menekült és futása közben nyitotta azt a medret, amelyben most a nevét viselő patak rohan...

Az elbeszélő már befejezte meséjét, mikor nagy kiabálással szétkergették a hallgatókat, hogy leeressenek egy csónakot. A hajó Puerto Istueta előtt állott és utasai közül néhánynak partra kellett szállnia. Ugyanez többször megismétlődött. Az árbocmester, a hajóügyeletes és az intézők félrerúgták útjukból a gyerekeket rátapostak a takarókra és bőröndökre és elriasztották a tyúkokat. Ramónt meghökkentette, hogy a mensük milyen meghunyászkodással túrték ezeket a bántalmazásokat. Neki viszont nagy erőfeszítésébe került, hogy ilyenkor türtőztesse magát. Sötét bőre alatt forrott a vér, szemében hideg villámok cikáztak fel és keze magától rándult meg, hogy késéhez kapjon vele. Fájt neki, mélységesen fájt ez a folytonosan megújuló megaláztatás, akkor is, ha nem ő volt az áldozata. Amellett azt is tudta, hogy sohasem fog beletörődni és nem fogja megszokni.

Néhány órást után percekre mindig megállottak, valamelyik kikötő, vagy valami előtt, ami a Paraná felső folyása mentén ezt a nevet viselte, de többnyire csak kis természetes öböl volt, ahol egy táblára felírták a helység nevét. Néha, mikor a part túlságosan meredek volt, földbevert fatörzsekből ácsolt kezdetleges lépcsők vezettek fel a folyótól. A hajó azonban sohasem ment közel a parthoz. A régebbi tapasztalatokból okult kapitány attól félt, hogy a mensük beleugranak a folyóba és úszva igyekeznek elérni a partot.

— A legutóbbi úton — beszélte az egyik utas, akinek olyan arca volt, mint egy házinyúlnak és homlokán a bőrt állandóan összeráncolta — különös dolog történt. Valaki menekülni próbált és akik utánamentek, evezőkkel ütötték, mint-ha pumára vadásznának...

* Pálmászerű növény, amelynek leveleiből tetőket készítenek.

A nyúlképű sóhajtott és két szeme között az örökös ráncal, hosszan felnézett az égre, miközben ezt hajtogatta:

— Ebből az ültőhelyemből láttam. Úgy vadásztak rá, mintha valami szarvas gázolna át a folyón. Bum, bum, két evezőcsapás a fejére és kész volt...

Ha valaki megszökött, a kapitány nem kapta meg a velteldiját, amelyet a vállalatok a mensú átvételekor fizettek. Ezért mindig távolmaradt a parttól és csak az embereket küldte ki egy csónakban az intézőkkel, miután hosszú és éles szirénajellel adta a kikötőbeliek tudtára megérkezését. Aztán rögtön folytatták az utat a Paranán a néptelen zöld partok között, ahol időről-időre feltűnt a fövenyen egy megriadt szarvas vagy egy roppant kanyargós yarará.*

XI

A hajóügyeletes egymás után szőlitotta őket és átadta nekik a könyvecskét, amelyet a török felhajtótól kapott. A Moreyra-testvérek azt hitték, hogy mintegy négyszáz pesóval tartoznak. De a könyvecskében más állott. Adolfo lassan betűzgette:

— Toborzási jutalék, 80 peso.

— Hajójegy, 70 peso.

— Látod, hogy nyúzzák le a bőrünket? — jegyezte meg egyikük. — Velem is ezt csinálják... Megveszik rajtad a szerződést, az utazás árát, még a hugyozásért is fizetni kell, ha nem vigyáz az ember...

Ezután újabb tételek következtek és újabb számok, melyek még súlyosabbá tették a láncot. A láncot, amelyet hosszú időn át viselniük kell majd.

— Előleg 300 peso.

— Egy rend nadrág, 50...

— Egy ing, 15. Egy üveg parfóm, 20 peso. Két alsónadrág...

A számla minden könyvecskében másfél oldalt töltött meg. Egészében mintegy ezerkétszáz peso volt az adósságuk, mint az ügyeletes hirtelenében kiszámította.

— A fejünk búbjáig el vagyunk adósodva... — jelentette ki Adolfo.

* *Mérges vipera, zöld bőrén szép háromszögű ábrákkal.*

De öccse tartózkodott minden megjegyzéstől. Egy becsapással több vagy kevesebb, mit számít az már! De még mindig bízott abban, hogy odafenn remekül keresnek majd. Napi tíztizenöt pesóból hamarosan összegyűjtenek egy kis vagyont. Bízott karjában és a Felső-Paraná legendás hírében, amely az ő szemében még nem vesztette el aranyos fényét. Ezért szeretett volna mielőbb megérkezni már rendeletetési helyükre. De a sor csak nem akart rájuk kerülni. Az ő kikötőjük még mindig távol volt. Véget nem érő órákon át hajókáztak a két part között, amelyek olyan közel voltak egymáshoz, hogy nedves szájukkal mintha folyton csókolóztak volna. Mikor éjszákára horgonyt vetettek, úgy látszott, mintha a két szemközti part egyesülni akarna a sötétben, hogy állkapcsai közé szorítsa a rabszolgahajót. De semmi sem történt és másnap folytatták útjukat a föld és fövény ajkai között, egyik oldalon az argentin parttal, a másikon a paraguayival, amelyet egyre több fa borított, de még mindig puszta volt, egyetlen tanya nélkül, állatok nélkül, az elhagyatottság tünedező képeként.

HÓDÍTÁS

Hódítók, kik merve, nyerve,
küzdve lépünk szűz utakra,
Pionírok! Pionírok!

WALT WHITMAN

Vajjon kik ők? Az őserdő nem ismeri őket, nem táplálta és nem szereti. Nem az ő fiai. Idegen az arcuk, különös a ruhájuk, mások a szokásaik. Minden szavuk keményen hangzik a talpuktól taposott őserdőben, a fénylő és kigyózó páfrányok között, a roppant ágak alatt, amelyek mindenhol ősi, testvéri szeretettel nyúlnak ki. Senki sem ismeri őket. Kérdezzétek meg felőlük a fürge mókust, amelynek neve coati serelepe, a serény carayá-majmot, a félénk és előkelő szarvasokat, a lomha tapírt. Semmit nem tudnak, csak azt, hogy látták őket elmenni egy délelőtt, egy délután, egy este. Látták meggyújtott őrtüzeiket, gyors és úri hajójukat, amint fürgén siklott tova a vizen, hallották fegyvereik csörömpölését. Egyet azonban mind megértettek: hogy nem jóbarátok. Úrhatnám szándékkal jönnek, hódító léptekkel. Még csak nem is akarják megnyerni az őserdőnek és lakóinak bizalmát, maguk is bizalmatlanok iránta, félnek tőle. Ez azért van, mert szándékaik nem nemesek. Nem azért jönnek, hogy itt maradjanak, csak futóvendégek. Sehol sem állapodnak meg, nyugtalan nomád fajta. Az őserdő szépsége semmit sem mond nekik. Kapzsi jövevények, nagyravágyók, fukarok. Szerencsét keresni jönnek. Kalandorok. Gyökerüket vesztett növények, ellenségei minden földnek és minden hazának. Ko-

lumbusz hajósainak leszármazottjai ők, a telhetetlen és naplopó spanyoloknak, akik rátörtek Mexikóra és Perúra; Afrika bennszülötteinek vadászai, a könnyörtelen rabszolgatartók, Yukon és Alsó-Kalifornia aranyának tébolyult keresői, akik halálra kínozták Atahualpát, hogy elragadják tőle kincseit, az Amazonas kaucsuktermésének, a Maláji-sziget-csoport ültetvényeinek urai. Ők a mindig vándorlók. Sohasem vetnek, sohasem ültetnek, sohasem termékenyítenek meg. Zúznak, rontanak, sebeznek, ölnek. Rendeltetésük az, hogy szaggassanak és erőszakot tegyenek. Ahol ezek a kis éhes Attilák járnak, nem nő több fű, nincs több víz és hal. Nézésük kemény, de aggodalmas. Nem ismernek könnyőrletet. Tekintetük csak azért pihen meg valahol, mert keresnek valamit, amit megsemmisíthetnek, kezükbe kaparinthatnak, hogy magukkal vigyék. Egyetlen céljuk a zsákmány. Egyetlen törvényük a kapzsiság. Holttesteken lépnek át, pusztaságot hagynak maguk után, kivágott fákat, feldúlt földeket, letarolt és kiaszott vidékeket. Az élet hajtja őket, a sóvár élnivágyás, de mindenüvé csak a halált viszik. Olyanok, mint a hivalkodó élősdű növények, amelyek csak akkor eresztik el a zsákmányt, mikor már mindent kiszívtak belőle. Közeledtükre reszket az erdő. Ellenségei ők. Tudja, hogy ettől a perctől kezdve nagy és döntő harc kezdődik életre-halálra. Vagy ő, vagy a betolakodottak. Legjobb fegyvereit használja fel, a legfélelmetesebbeket, amelyeket még nem ismernek. Segítségül hívja kígyóinak mérgét és ölelését, lázat hordozó moszkítóit, labirintusait, hegyeinek mostoha megközelíthetlenségét, végtelen nádasait; harcba küldi ellenük rovarainak légióit, a tébolyt terjesztő mbaraguit, a visszataszító kullancsot, a veszedelmes bögölyt. Elbódítja őket bizonytalan éjszakáival, megrémíti és vesztükbe csalja őket. Kérlelhetetlenségében rájuk uszítja a vad és zabolátlan törzseket, az éhes vöcskök nyáját, az óriáspókokat. Rábocsátja a támadókra a félelmet, az őrltetet, az elgyávulást. Mihelyt egyetlen tapodtat hátrálnak, elvesztek. Az őserdő ősidőktől való erejével veti rá magát a kalandorok gyöngé testére és lankadt akarására. Ekkor már bizonyos, hogy nem jutnak el a szűz yerbalokig. Gyorsan leszámol velük. S ilyenkor babonás, sokhangú diadal-

kiáltás tör ki belőle, amelyet átvesznek és végeérhetetlenül megismételnek állatai és növényei, minden lény, amelyet szerető gondjaiba fogadott. A hatalmas anya újabb győzelmet aratott és ujjongásában részt vesznek valamennyien. Egy időre — senki sem tudja, mennyi időre — az élet ismét olyan, mint azelőtt volt. A betolakodók vereséget szenvedtek.

XII

Az argentin part mögöttük maradt. A negyedik nap délutánján hosszú sor fatörzset pillantottak meg, amely a folyón lefelé úszott. A tutaj közepén ácsolt kezdetleges kunyhó mellett három-négy munkás ivott matét és felállott, hogy személyre vegye a hajót. Az Iberá aztán a paraguayi part mentén folytatta útját, ahol most néhány egymás közelében épült ház tűnt fel egy kis dombon, a parton pedig garmadába rakott zsákok, amelyek berakodásra vártak. Valaki felvilágosítással szolgált:

— Ez itt a Puerto Adela... Ugyanazé a vállalaté ez is...

Továbbmentek. Kis idő múlva, mikor a nap még néhány gyöngye sugarat vetett a vízre, a hajó hirtelen elkanyarodott és orrát egyenesen a brazil part felé fordította. Ott a parton magas sziklák álltak, amelyek szinte függőlegesen estek a folyóra. A kis kikötőhelyen csak néhány napszámos álldogált, a hajó megérkezésére várva. Kanyargós út vezetett meredeken a magasba, ahol egy durván összetákolt pajta körvonalai bontakoztak ki.

— Hát ez?

— Ez Puerto Artaza... De Allicának is mondják, a tulajdonos nevééről.

A matrózok hozzáláttak, hogy lecsavarják a nagy drótköteleket:

— Mehet!...

A parton az emberek elébük siettek és rövid, gyors futás után elértek néhány, mélyen a homokba vert cölöphöz. Úgyesen a karikákhoz kötötték a hajót és több csomóval megerősítették. Aztán kiegyenesedtek:

— Kééész...

A hajó lassan farolt visszafelé. Odafenn a kormányos kidugta fejét a fülke ablakán s erős és borizú hangon adta ki rendelkezéseit, majd ismét eltűnt az ablak mögött. Négy éles harangütés hallatszott, és a gépek zakatolása egyszerre meg-

szűnt. A hajó állt. A fedélzetre kellemes csend borult. A levegő enyhén friss volt, és Ramón jóleső borzongást érzett. A nap kétségbeesett erőfeszítéseket tett, hogy még néhány percig mutakozzon, de a felhők könyörtelenül eltakarták. Ehelyett valamennyit különös narancssárga, földöntúli, halványzöld színek öntöttek el, amelyek most lassanként mind átmentek egyetlen hamuszürke árnyalatba. A hajó tatjánál és orránál csendesen mozgott a víz, zavarosan tükrözve az ég boltján végbemenő változásokat. Az ezüst hullámok hovatovább beleolvadtak a terpeszkedő barna sárba. A végtelen csöndre ráereszkedett az este. Hevenyészve összetákoltt deszkahidat fektettek le és rajta egy sovány, barnaképű ember lépett a hajóra, akinek alsó ajka észrevehetően idegesen rángatózott és gyakran állának is átadta a rángatózást. Szíjjal csuklójához kötözött ezüstveretű lovaglópalcát tartott kezében, amellyel lábszárvédőjét ütögette. Alighogy fenn volt a hajón, parancsoló tekintetét végigjártatta az embereken. Miután üdvözölte a kapitányt, együtt beléptek a kabinba. Kisvártatva egyedül jött vissza. A hajó legénysége a pincéből felhordta a málhákat, amelyeket mások a partra vittek. A lovaglópalcás férfi elkiáltotta magát:

— Mi az? Előbb az emberek szálljanak ki! Gyorsan!

Senki sem mozdult, haboztak. A hajóügyeletes közeledett:

— Egy pillanatra, uram...

— Mi az, hogy egy pillanatra! Kiadtam az utasítást. Tudja, ki vagyok én? Julio Allica! Mit avatkozik az én dologomba és mit jártatja a száját!...

A fedélzetről és a pince lejárataiból a matrózok és men-sük látható meglepéssel nézték a jelenetet. Az ügyeletes megpróbálta tekintélyét menteni:

— De kérem, itt a hajón mi intézkedünk. Ezt uraságod is...

Allica ideges rángatózása ijesztő méreteket öltött. Arca bíborvörös lett, és a szavak csak úgy bugyborékolnak belőle, miközben egy lépést tett a beszélő felé:

— Hallgasson! Hallgasson, mondom, vagy ráhúzok!

Nagyúri haragja tetőfokán, magából kikelve megisméltelte:

— Ráhúzok, de olyat, hogy megemlegeti!

A másik dadogni kezdett. Az egyik intéző és az első gépész félrevonták és halkán tanácsolták neki:

— Ember, jobb ha elhallgat. Maga még nem tudja, milyen ember ez az Allica...

— Csúnyán meggyűlhet vele a baja. Ha dühbe gurul, nem lehet vele bírni! Jobb lesz, ha nem ingerli...

— De mikor így legorombítja az embert! — ...Erre nincs joga.

— Hiába, a kikötő az övé...

— Mindegy, a hajón mégis csak mi vagyunk az urak! A hajó argentin hajó, a legénység is argentin...

— Persze! De ő mégis azt csinálja itt, amit akar, nekem elhiheti. Különbösen Allica is argentin, Corrientesből való. Ide azért jön, hogy szabadabban tehesse, amire kedve szottyán... Érti?

Az ügyeletes még mindig dörmögött:

— Még csak ez hiányzik! Azt hiszi, hogy ő itt az egyetlen úr, az őserdő bikája!

De már szordinósan beszélt és közben félénk pillantásokat vetett a gazda felé. Nem törődött vele senki. Mindenki tudta, hogy az összeütközésnek csak ilyen vége lehet. Hogy kiadja a mérgét, a napszamosok felé fordult:

— Hát maguk mit ácsorognak itt? Szedelőzködjenek, a keservét!

XIII

Allica egy darabig még álldogált, aztán elment. A men-súk sorban elindultak a lejtő felé a kanyargós és meredek úton, a munkavezetők éber és bizalmatlan tekintetétől kísérvé. A poggyászt ugyanakkor egy kis iparvasút vitte felfelé, melynek keskeny vágányai csillogtak az esti fényben. Odébb volt a csúszda, amelyen szállítási napokon gyorsan jöttek lefelé az aprított yerhával megrakott kisebb-nagyobb zsákok. Zihálva érkeztek fel. Még mindig vagy egy kilométert kellett megtenniük gyalog. Itt volt a központi igazgatóság fehérre mázolt, de már megkopott, fából épült, tágas, vöröstenő háza. Körben mindenütt megtisztították a terepet, egyetlen fát sem hagytak a helyén. Vastag láncokkal egy cölöphöz kötözve két hatalmas kutya csaholt dühösen. Kissé odébb egy repedezett deszkákkal körülkerített helyen néhány disznó szaladgált és harcolt egymással az eddelül kapott tengericsövek maradványaiért. Minden nyomasztó és ellenszenves volt. Nem volt hallható más, mint a rendelkezések, amelyeket a munkavezetők ellenséges hangon adtak ki. Egy intéző, akit Don Cirilónak szólítottak, elkiáltotta magát:

— Hát lássuk. Álljanak még egyszer sorba. Minden fegyvert, amit magukkal hoztak, dobjanak rá erre a ponyvára és nehogy valamelyiküknek eszébe jusson okvetetlenkedni, mert nagyon megjárhatja...

— Gyerünk... Kezdhetik! — tette hozzá az egyik csapangá*.

A napszámosok ismét libasorban vonultak el előttük. Az első szerették volna megtartani a nyesökéseket, munkájuknak ezt az elengedhetetlen szerszámát. De Cirilo nem sokat teketóriázott, hanem rájuk förmedt:

— A machetéket is! — És kelletlenül tette hozzá az ígéretet: — Később majd visszakapják.

Mindegyikük lehajolt, mikor a ponyva mellett elment. Benyúlt valamelyik zsebébe és kivette kését vagy ami más fegyver volt nála. Mielőtt odatette volna, egy pillanatig tenyérén tartotta és gyöngéd pillantással nézegette, mintha habozna, hogy megváljon-e tőle. Ramón megértette ezt az érzést, mely őt magát is mélyen áthatotta. Fájdalmas élmény, mikor az ember búcsút mond sok baj és viszontagság közepebe bevált régi bajtársának, a szerszámnak, amely annyi nehéz pillanaton segítette át és egész életében hűséges barátja volt. De ez már így van. Az asszonytól és a porontyoktól mindúntalan megválk az ember, ha elszegődik valahová messzire, vagy ha az életben oly gyakori viharok egyike messze földre sodorja. Kunyhóját is keserűség nélkül elhagyja, aki kénytelen vele, mert az a négy nyomorúságos, szalmával vagy pálmalevével befedett gerenda nem igen húz vissza senkit. Az ember ahhoz is hozzászokik, hogy ló nélkül járjon, mindig gyalogszerrel, ha a szegénység rákényszeríti. Mindent ki lehet bírni, még a legkedvesebb barátoktól is el lehet szakadni, ha úgy fordul a sorja. De a késtől? Ez az egyetlen elválhatatlan barát, akitől még alvás közben sem szabad elválnia senkinek. Vele mindenütt és minden helyzetben átverekshi magát az ember. Védekezhetik az állatok és az emberek ellen. A világ minden részén megszerezheti magának az élelmet. Meghitt hegyére rátűzheti a zamatos húst, készséges élével fát hasogathat magának, ha rákerül a sor, vagy lehántolhat vele egy fát, hogy hasznos szerszámot eszkábáljon magának, vagy hirtelenében egy lyukat vájhat a földbe, hogy tüzet gyűjthasson és ne kelljen félnie a széltől. Így hát fölöttébb fájdalmas áldozat volt a mensűknak, hogy késükről lemondjanak. De vé-

* *Felügyelő csúfneve.*

gúl mégis mindegyik rászánta magát és odadobta a fegyvert, de még akkor is nagy gonddal, mintha nagyon kényes jószágról volna szó, amelynek ártalmára lehet az ütés. Aztán mindegyik továbbment és átadta helyét az utánajövőnek. Így egymás után estek a ponyvára kések, bicskák, macheték, sőt még két pisztoly is, hamarosan nagy garmadába gyűlve. Egyik fegyver a másik után hullott oda éles és férfias csattanással. Mikor a sor rákerült, Ramón is lehajolt, mint a többiek és letette hosszú kését. A Posadasban vásárolt revolvert azonban megtartotta. Adolfo is ugyanezt tette. Senki sem figyelt rájuk, de nyugtalanság töltötte el őket. Arra gondoltak, hogy a gyanakvó capangák észrevehették a turpisságot. Három közülük baloldalt álltak és fejüket összedugva suttogtak. A csoport mellett elmenőben Ramón mintha ezt a megjegyzést halotta volna:

— Ezeket jó lesz szemmel tartani...

De egy pillanat múlva már azt gondolta, hogy talán csak képzelődés volt, semmi más. Még mindig töprengve csatlakozott a többiekhez, akik mintegy kétszáz méternyire az igazgatósági épülettől letelepedtek egy kis tűz köré, hogy maték iganak. Az alkony közben estévé lett, és felcsendültek az este hangjai, néhány tücsök makacs cirpelésében, egy közeli éji madár szavában, a halvány holdvilágban, amely lassanként utat tört magának. Az első maté nagyon forró volt és Ramón megégette a torkát. De ezúttal ízlett neki. Éppen erre volt most szüksége. Valami erősre. Valami égetőre, Ami átjárja beleit, húsát, kimerült idegeit. Ismét férfinak érezte magát, olyan férfinak, akit mások megalázni és letiporni akarnak. Mohón szürcsölte tovább a zöldes és keserű folyadékot.

XIV

Lábát húzva közeledett egy kövér, ragyás munkavezető. Látták, hogy jön, mert felemelték szemüket a tűztől, de nem beszéltek. A jövevény csaknem barátságos mozdulatot tett.

— Szerencsénk van, — mondta, mintha egészen mellékes dolgot közölne. — Ezt jól kifogták...

A szemek kérdően fordultak felé. De az ajkak továbbra is zárva maradtak. Folytatta:

— Ma éjszaka bál van. A gazda intézkedett így. És maguk is eljöhetnek szórakozni...

— Hát még mit nem? — dörmögte Galarza, akinek tíz Felső-Paranában töltött év volt a hátán és olyan asztmás volt, hogy folytonosan szuszogott. — Többet érek vele, ha alszom, mintha a fülembé dudálnak.

— Én is... — szólt közbe egy másik.

De a munkavezető félbeszakította őket, a mosoly leolvadt duzzadt arcáról.

— Olyan nincs!... Valamennyiüknek el kell jönni! Mikor a gazda azt mondja, hogy jöjjenek, szót kell fogadni. Te meg hozd el az asszonykádat is, hogy ő is szórakozzon.

— Ahogy parancsolja — mondta Galarza lehorgasztott fejjel.

— No, nézze meg az ember ezeket a szerencsétleneket. Don Allica a kedvükben akar járni és lámcsak, ez a hála. Micsoda neveletlen népség!

Hátat fordított nekik és elindult, csizmája hegyével rúgdosva az út köveit, amelyek hallhatóan gurultak el a sötétben. Az emberek között már nem járt tovább körben a mate, és minden tekintet a hűnyő tűzre meredt. A gyér világosság, amelyet a parázs terjesztett, könnyű fénybe vonta a sötét arcokat, amelyek most tragikus maszkoknak tűntek. De senki sem szólalt meg. Tudták, hogy figyelik őket, de az is lehet, hogy mindegyikük inkább visszafojtotta magába a maga tragédiáját, hogy ne érezze szájában sorsa keserű ízét.

A KELEPCÉBEN

... és alig kezdtem el dolgozni a Matte Larrangeirában, máris azon voltam, hogy megszökjem onnan, mert pitymalattól késő estig a bozótot és caraguatákat* járatták velünk és erdei yerbát kellett szednünk, és a táborba nem térhettünk vissza addig, amíg apróra nem törtük és több zsákkal össze nem szedtünk belőle, és közben folyton ütöttek bennünket; akkor aztán két másik fiúval együtt megszöktünk és éjfélkor elindultunk, de előbb elkészítettük a batyut, abban sült hús és málé volt; de a Resurrección pusztaságán kellett átmennünk, amelyet nem ismertünk és utat vesztettünk a hegyek között és iszonyúan féltünk, és már azt kívántuk, bárcsak jutnánk a rendőrség kezére és így is lett, mert hamarosan utolértek bennünket és ránk irányították a puskájuk csövét és azt mondták, hogy adjuk meg magunkat. Mi meg is adtuk magunkat, és véletlenül nem öltek meg bennünket, mert azt mondták, hogy ma nincs „ölő napjuk” és rögtön elvittek bennünket az intézősége, és Sagismundo Gallardo intézőnek tele volt az öve történetekkel, a csizmaszárába pedig egy borzasztó nagy kés volt bedugva és ...

ANTONIO CARDOZO MENSÚ KALANDJAIBÓL

* *Növény, amelynek rostjaiból szövetet állítanak elő.*

XV

Parancsoló hangon megkondult egy harang. Kemény ércnyelve súlyosan és dölyfösen mozgott, mintha biztos volna abban, hogy hívásának mindenütt engedelmeskednek, hogy a szívek és fülek alázatos megadással fogadják szavát, hogy a legszerényebb kunyhókban és a dülőkön az emberek felkelnek pihenőhelyükről és ott hagyják minden dolgukat, hogy a bronz kongó hívásának eleget tegyenek. Csönd állt be, aztán rövid szünet után ismét megrebbent a levegő és a virágbaborult banán- és pindo- és amambay-sorok továbbadták a hírt, a rendeletet, amely az igazgatóság nagy házából érkezett. Aztán a harang nem kongott tovább, és a vidék még elhagyatottabbnak tűnt fel. Néhány percre minden elhallgatott, aztán valahol távol félénk világítóbogárként mozogni kezdett egy fény. Lassan mozgott, mintha valamilyen nagy, láthatatlan terhet cipelne. Csakhamar másik csatlakozott hozzá, aztán ismét másik, és már sok fény fúrta magát az éjszakába vallásos körmenet módjára. Hátról és balról és fentről és jobbról is újak támadtak, míg csak össze nem találkoztak valamennyien az úton, ahol már csillogó láncot alkottak, mozgó szemekből álló füzért, lomhán tekerőző, hullámozó gyűrűjű kígyót. Most már közel voltak és engedelmes pillangókhoz hasonlóan mászni kezdtek a központi dülön. Ekkor szétváltak, mintha meseszerű egységük felbomlott volna, míg csak a világító rovarok húsból és vérből való emberekké nem alakultak át, akik gyalog vagy lovon, de mind a lámpásukkal közeledtek, követve a gazda hívó szavát. A harang fanyar hangja szólította őket elő, hogy jöjjenek mulatni, és ők ugyanolyan hűségesen egybegyűltek, mint reggelenként, mikor a kongó jeladás azt parancsolta nekik, hogy induljanak a yerbalok felé.

Az igazgatóság melletti fedett térségen a lámpások minden szélfúvásra himbálództak és szeszélyes fény-nyalábokat árasztottak. Majd az ereszt levagdalt szalmatejét világítot-

ták meg, majd a délcegen ágaskodó cölöpöket, a valamivel odébb megkötött lovak tömzsi patáit vagy az éjszaka kék titkát, amely hasztalanul igyekezett érvényt szerezni legfőbb tekintélyének. Mikor rendszertelenül megrohmozta a fény, az éjszaka hátrált, de mindig csak néhány pillanatra. Nem nyugodott bele vereségébe, hanem valahányszor a szél megváltoztatta a lámpás irányát, előbbre nyomult.

Az egyik oldalon néhány hosszú lócát állítottak fel. A padlótlán földet itt kiséptértek. Hátról az igazgatóság félig nyitott ajtaja látszott, azon keresztül egy halom zsák és ezek tetejében néhány pár vörös és kék papucs meg néhány darab szappan. Idébb, ugyanaz alatt a tető alatt foglalták el helyüket a zenészek, egy harmonikás és két gitáros. Lomhán hajoltak hangszerük fölé, mintha aludnának, miközben csak nagy barna kezük mozgott. A harmonikásnak nagy, busa bajusza volt, amely petyhüdtlen konyult le, hogy beleolvadjon az ápolatlan szakállba a széles sárga kendő felett. Egy véznatestű, de fürge és ideges ujjú mulatt, akinek haja csigákban göndörödött, a húrokat pengette. Társa túlzott hetykeséggel kék szemébe húzta a kalapot, amely alól egy, szőke bajszától merőben elütő, koromfekete hajfürt lógott. Egy üveg nádpálinkát nyújtottak oda nekik. Nagyokat kortyoltak belőle; mikor másodszorra kiürült a palack, szomorúan nézték, aztán rákezdték egy polkára.

Mikor Adolfo és Ramón az ajtóhoz lépett, két capanga, aki a bejáratnál őrködött, elébük állott, hogy megmotozza őket. De már volt annyi idejük, hogy elrejtessék fegyvereiket. Utánuk egyre többen érkeztek. Előbb néhány lehorgasztott fejű mensú, ezek rögtön leültek, egyetlen szó nélkül, mintha már mindent megmondtak volna. Egy öregasszony jött egy tizenhárom év körüli kislánnyal, akinek nagy szája és domború melle volt. Aztán a munkavezetők és capangák érkeztek. Csupa jól megtermett ember. Harsányan nevettek és kérkedve viselték fegyvereiket. Úgy viselkedtek és beszéltek, mintha csak maguk volnának ott, semmit sem törődve a peónokkal.

— Itt jönnek a fehérnépek, — jegyezte meg egyikük.

A párok félénk mozdulatokkal léptek be, megrémítette őket feletteseik jelenléte. A nőket is végigtapogatták, hogy nincs-e náluk fegyver. Mielőtt bebocsátották őket, az intézők megfogdosták csípőjüket és mellüket. Azután a férfiak az egyik oldalon maradtak, a nők pedig a másikon ültek le, alázatos nézéssel, halkán beszélgetve.

Mikor a gyülekezet már eléggé nagyszámú volt, belépett Allica. Viselkedése most kevésbé volt mogorva. Mindenkinnek köszönt, megveregette a zenészek hátát, majd barátságosan kiáltotta:

— Rendben van, kezdhetjük... Laureano, te leszel a bálrendező!

A polka dallama eláradt a helyiségben. Egy vörhenyes szakállú idősebb ember feltűnő öltözetben és a kelletténél rövidebb, gombos nadrágban felállott a pajta közepén. Innen kezdte elosztani a táncosnőket és összehozni a párokat. Ezek rögtön egyenként táncra kerekedtek a keményre taposott földön. Miközben meztelen vagy bocskoros lábukat összeütögették, könnyű port vertek fel, amely kiszárította az emberek torkát. Lassan és érzékeny mozogtak, apró ugrándozásokkal, mint a tyúkok. A bálrendező igyekezett az embereket buzdítani, miközben hangos tapssal és éles kurjongatással kísérte a zenét. De senki sem követte példáját. Valaki megérintette Ramónt a vállánál. Nádpálinkával teletöltött nagy korsót kínáltak oda neki.

— Fogja, ezt a gazda küldi. Don Allica fizeti...

Ivott és továbbadta a korsót, amely utána gyorsan járt kézről-kézre, jókedvre hangolva az embereket és minden szemben fényt gyűjtve. Az addig hallgatag mensük egyszerre mutatni kezdték piszkos inyüket és fehér fogsoraikat, megjegyzéseket tettek és szavakat váltottak egymással. Mikor „a gazda adománya” elfogyott, az emberek a saját számlájukra kezdtek nádpálinkát rendelni. Más szeszes italt is árultak, málét és paraguayi sopát*. Sokan italt kínáltak a bálrendezőnek, hogy segítségével jobb táncosnőkhöz jussanak. De a munkavezetők mindenütt előnyben voltak. Annak a néhány peónnak, aki kedvet kapott a táncra, csak azok a nők jutottak, akiket ők meghagytak. Egyébként majdnem valamenynyire hasonlított egymáshoz soványságával, szemgödrének tragikus feketeségével, nagy és a napi munkában eldurvult kezével. Pofacsontjaik kiállottak, a nyomasztó munka árulkodó jeléül, amelyet a férfiak mellett kellett végezniük a verbálakon vagy látástól vakulásig gyomlálva és ruhát mosva. Néhányan golyvában szenvedtek és szerencsétlenségük súlyos jelvényeként viselték nyakukon a nagy kiálló húscsomókat. Néhány tizenkét és tizenöt év közötti leányon kívül a többieknek nem volt koruk. Legtöbbjük serdülő éveibe sem lépett még,

* Sajtból, vöröshagymából és lisztből készült étel.

mikor zsákmányává lett a nemi éhségnek, mohó hímek üzték és tették őket magukévá minduntalan, még mielőtt a természet beléjük oltotta volna az ifjú vágyat, a pezsgő életet és illatot, amelyet körülöttük minden növény árasztott magából, minden fa, az őserdő minden állatjának érettsége és bujasága. Húszegynehány évvel már szinte meddő fatörzsekhez hasonlítottak, amelyeken nem hajt ki többé lomb. Mellük jóformán lapos volt, derekuk alatt alig gömbölyödött a testük, ajkuk vértelennek látszott. A kemény munka meggyorsította hervadásukat; néha gyermekeik szívtak el csontjaikból minden meszet, vettek el tőlük minden vasat és vért, míg csak így nem maradtak aszott és barna bőrrel nyútt vázokon. Azért még így is volt elég erejük a mozgáshoz, bár hagyták, hogy táncosaik húzzák őket magukkal, miközben minden biztonnyal a néhány óra múlva újra elkezdődő keserves munkára gondoltak, és arra, hogy engedelmes eszközök a munkavezetők martalóc kezében, akik mindenek ellenére áhitották őket és régen kiéhezett ösztönük könnyű prédáját látták bennük.

A táncosok a térség közepén tömörültek, a nők félénken és megadóan, a férfiak úrhatnám elszántsággal. A meztelen és csizmás lábak összetalálkoztak, forogtak, eltávolodtak egymástól, újra közeledtek és elváltak, mintha incselkedni akarnának egymással, hogy előlről kezdődjön ugyanaz a játék. Aztán úgy hagyták ott a nőket, ahogyan a zene elnémulásának pillanatában állottak, a párok egyetlen biccentés nélkül váltak el egymástól, mint két ismeretlen, akik osztoztak egymással egy kellemes álomban, amelyet egyikük sem kívánt.

A táncolók örvényléséből kivált egy kecskeszerűen göndörhajú capanga, akinek Faleiro volt a neve; azon volt, hogy elvitassa a nőt egy nyápic mensútól. A mensú ellenkezni próbált:

— Én is táncolni akarok vele, az én feleségem...

Amaz meglökte, hogy néhány lépésnyire visszatántorodott, aztán megvetően kiáltotta oda, miközben keringeni kezdett megrémült párjával:

— Mindegy... Nekem a rendező adta ide. Itt pedig ő parancsol, nézze meg az ember!

Két másik munkavezető közeledett súlyosan és fenyegetően a kismizmizett férjhez. Megálltak mellette:

— Ha okvetetlenkedni akarsz, kihúzhatod a lutrit!

— Nem akarok én semmit, — nyögte bátortalanul a peón.

— Haza akarok menni a feleségemmel. Késő van már.

Vigyorogtak rá és minden szót külön hangsúlyozva, mondták:

— Abból nem eszel. Aki idejön, az nem megy innen el a gazda engedélye nélkül.

Mikor hátat fordítottak neki, odament és leült Ramón mellé. Ramón vállon veregette, hogy lelket öntsön belé.

— Egész este a sarkában van, — dörmögte a vézna férfi.

— Már régen meg akarják kaparintani ennek a Laureanónak és most itt van...

— De hát akkor miért hoztad el?

— Miért? Hát nem érti? El kell jönni, akár akar az ember, akár nem. Ha valaki nem hozza el a feleségét, elküldenek érte a kunyhóba...

Fakó hangon beszélt, száján nehezen jöttek ki a szavak, és Ramónnak oda kellett hajolnia hozzá, hogy hallja, amit mond.

— Nincs itt kibúvó. Mondtam nekik: „Beteg vagyok, nem mehetünk el.” Falrahányt borsó az csak... Azt felelték rá: „Gyere csak... Majd az igazgatóságon kigyógyítunk...”

Mögöttük egy fekete peón beszélt, akiből bugyborékoktak a szavak:

— Eh, hiszen tudjuk mi jól, mire való az egész táncmulatság. Látod azokat ott? — Rámutatott a munkavezetők és capangák csoportjára. — Egyiküknek sincs asszonya. Ha már nagyon ráéheznek, itt kerítenek maguknak.

A szorosan egybefonódott testek egyre gyorsabban keringtek a körben. Minél jobban folyt a nádpálinka, annál féktelenebbül szorították magukhoz a férfikarok táncosnőjük csipőjét, vállát, ülepét. Lihegő mohósággal tapogatták őket a tánc kavargásában. A fürgé lábak kusza ábrákat rajzoltak a földre, a lábszárak előre nyúltak, hogy szinte belefűrődjanak a nő hasába, aztán visszahúzódtak és még vadabbul törtek elő, csaknem térdre kényszerítve a nőt. Az egyik munkavezető diadalmasan elkiáltotta magát, hetyke és kihívó hangon:

— Elég volt a csendesből! Jaktekpej* a helyiséget, carajo!...

A többiek teret nyitottak neki, mire hetykén cifrázni és szaporázni kezdte a táncot, viharosan sodorva magával táncosnőjét, akinek ruhája alól kilátszott a fehér ing és a kerek alsó, amely jól ki volt keményítve, hogy ne vegye fel a port és a szemetet a földről. Ezután véget nem érő keringés kezdő-

* *Guarani nyelven: seperjük fel.*

dött, míg csak a nő nagy tapsvihar közepette ájultan nem rogyott egy padra.

A kisémmizett férj a pult mellett állott és egyik pohár italt a másik után hajtotta fel, nem gondolva többé feleségével. Most Ramón nézett szét a táncosnők között, hogy fedezze. De nem látta sehol. Az egész környezet súlyos és nyomasztó volt. Kilépett a tánchelyiségből a szabad mezőre és hirtelen úgy érezte, mintha megvakult volna. A gyöngéd és hatalmas, áthatolhatatlan éjszaka egyszerre rohanta meg szemét, száját és fülét, hogy meg sem tudta különböztetni a tárgyakat és hangokat. Mintha egyszerre megsemmisült volna, mintha egész törpeségében és nyomorúságában összezsugorodott volna a fenséges trópusi éjszakában, mely magához emelte és langyos ünnepélyességében oldotta fel őt. Jó darabig így állt mogorván, míg végre észre tudta venni a csillagokat, a tánchelyiség támasztócölöpeit, a szinte mozdulatlan, fényeshátú lovak sötét csoportját. Áltában bóbiskolni kezdett, mikor egy lökést érzett. Egy pár jött ki a helyiségből, a férfi parancsoló mozdulattal ragadta karon a nőt és sötét szavakat intézett hozzá. Ramón magához tért és ráeszmélt arra, mi történik. A férfi a szöke capanga volt, a nő pedig Galarza felesége. Megpróbálkozott az ellenkezéssel, miközben odaértek a közeli ranchóhoz. De kísérője nem tágitott, és a két alak eltűnt a fekete üregben, mely a felnyílt ajtó mögött tárult eléjük.

Nem ők voltak az egyetlenek. Más párok is elhagyták a tánchelyiséget és belevesztek a közeli bozótna. Ramón kimerülten hanyatlott a földre és rövid, nyugtalan álomba merült. Mikor hirtelen felriadt, látta, hogy az úton Galarza felesége közeledik. Néhány lépéssel mögötte egy férfi követte, akinek égő szivarja messziről parázlott. Ramón mellett elmenőben a nő lesütötte szemét, így ment tovább a tánchelyiség felé. Ott a tánc már végetért. Ramón is ment a többiek után, miközben bele-belebotlott a földön összeölelkezett részeg párokba, akik ott heverték a feldőlt poharak, a szétszórt málédarabok és a paraguayi sopa maradványai között. Galarza is ott volt a pult mellett. Felesége nagy gonddal felemelte. Nagy kendőjével letörölgette bepizskolódot szakállát és halkán, gyöngéden beszélt hozzá. De Galarza semmit sem hallott, csak feködt tovább. Ramón segített az asszonynak, hogy felültesse egy padra, miközben végtelen türelemmel kérlelni kezdte:

— Gyerünk, Pedro, késő van már... Jahhá jaké...*

* *Menjünk aludni (guaraní nyelven).*

A harmonika hangja messziről hallatszott, a részeg zenész nyúzta. Az emberek egymás után elhagyták a helyiséget, és a térség körül felakasztott lámpák is már csak gyéren pislogtak. Galarza felesége riadtan biztatgatta tovább férjét: a Felső-Paraná valamennyi mensú-feleségének elgyötört megtestesítője volt, jelképe a mások könnyű kedvtelésére, fájdalomra és nehéz robotra született nőnek.

— Jahhá jaké, Pedro...

Végre feltápáskodott és imbolgó öntudatlanságában felismerte az asszonyt. Egyszerre mintha visszatért volna belé az élet. És a szavak meggyötörten törtek maguknak utat, legyőzve nyelvének bénaságát:

— Á, te vagy az? Pusztulj innen, ringyó! Ezért még meg-lakolsz!...

A szitkozódás tompa nyögésben végződött. Felemelte karját, de élettelen súlyként leejtette. Csak annyit tudott még hozzátenni, mielőtt viaszasüllyedt kábulatába:

— Majd meglátod, mit kapsz...

Két felügyelő, aki végigportyázta a helyiséget, mosolyogva nézte a mulatságnak ezt a groteszk befejezését. Amelia és Ramón felemelték a mensút és vinni kezdték kifelé, mintha holttestet cipelnének. Mikor két órával utóbb felébredt, Ramón látta, hogy még mindig férje fölé hajlik és kezével fésüli izzadságtól összecsomósodott haját. Kereste a legkedveskedőbb szavakat, hogy elmondja neki és így tegye jóvá a bántalmazást, melynek pedig csak ő volt az áldozata. Miközben férjét vigasztalta, bizonyára azt érezte, hogy az ő fájdalma is meg-enyhül.

A hasadó hajnal kése már könnyörtelenül felnyitotta az ég sötét gyomrát, és még mindig hallható volt a nő dédelgető hangja, amint guaraní szavakkal babusgatta az ölében fekvő, nádpálinkától elázott férfit, akiből időről időre rövid lihegésben zihált fel az asztma és a részegség.

A HÓDÍTÁS

Bizony az őserdő sokat látott hosszú életében. Ismerte az eszeveszett spanyol katonákat és tanúja volt kegyetlen küzdelmüknek a hajthatatlan indiánokkal. Az őserdő ebben a harcban nem maradt semleges. Minden erejével a bennszülöttek oldalára állott, akiket azonban mégis leteleptek. A sors akarta így. És az őserdő ezt is tudta, mert az őserdő mindent tud, de azért minden módon harcolt. Aztán jöttek a jezsuiták. Ravaszok voltak, agyafúrtak, ügyesek. Csökönyös akaratuk előtt minden meghajlott. A katonák legyőzték az indiánokat, de nem tudták hasznukat venni. A jezsuiták módszert változtattak és golyók helyett szavakat használtak. Az őserdő megértette, hogy ők a rosszabb ellenség. Az ő szemében ellenséges és átkozott lény az, aki kitalálta a beszédet, tagoltá tette a nyelvet és kizárólagos tulajdonul adta az embereknek. Az őserdő jobban szereti a maga tagolatlan nyelvű gyermekeit. A szavakkal a jezsuiták erőt vettek az indiánokon, akaratuk jármába fogták és alávetették őket olyan megaláztatásoknak, amelyeket a kard hatalma alatt nem ismertek. Elveszítették férfias erejüket, a büszke és szabad egykori bennszülöttek gyermekké változtak, nyafogó nőkké. A jezsuiták elszakították őket az őserdőtől. Kunyhókba zárták őket, ezeket pedig nagy telepekké építették össze. Felfedezték, hogyan műveljék a yerbát, anélkül, hogy elmenjenek a szűz vadonba, hogy ott vágják. Nehogy ismét visszatérjenek anyjukhoz, az őserdőhöz, durva és riasztó legendákat találtak ki. Hamis és csúnya legendákat. Kisajátították a tupíkat, a cainguákat, az összes guaraní törzsek nagyszerű történeteit és kedvükre kiforgatták és elcsavarták őket. Így született meg az Aó-aó, a Pókhasú, a Teyu, a Curiyu és az

Y-porá, ezek a rosszindulatú rémek, amelyek mindenkit elnyeltek, aki arra vetemedett, hogy elhagyja a missziókat és belevegye magát a rengetegbe. Így választották el őket a természettől, így szelídítették meg és tették őket alkalmatlanokká a szabad, boldog és egyszerűen bölcs életre. Ők voltak az őserdő legfélelmetesebb ellenségei, akikre még ma is rettegve gondol. De ők is elmentek. Azután békességben hagyták. Mennyi ideig? Több évtizedig, de ez az őserdőnek csak pillanatokat jelent. Mert az őserdő sok ezer évszakot látott támadni és tűnni, rozsdás századok sorát, hetek hullámvásárát, látszólag egyforma, de valójában csodálatosan különböző napok sokaságát. Olyan békességben hagyták, hogy ráért merészen visszaszerezni egykori birtokát azokon a vidékeken, amelyeket valamikor spanyolok és jezsuiták népesítettek be. Egyre tovább kúszva, az őserdő a missziók kapujához jutott. Kiküldte előőrseit, páfrányokat, tüskés és indás növényeket. Megkérte a szelet, hogy kapja fel leggörcsösebb és legtestesebb fáinak magvait. Darazsakat és pókokat és gyíkokat küldött. Aztán, mikor a bátor csalánok és izsópok és kaktuszok szilárdan megállapodhattak és szaporodhattak és mikor a hajtások kemény és erős fákká izmosodtak, az őserdő kiadta nekik a parancsot, hogy emelkedjenek magasra a templomok és a régi házak és a telepek közepén álló terek között. És akkor a tiszteletreméltó épületek repedezni kezdtek és a tetők beomlottak és az oszlopok ledőltek, szétszórva oszlopfejükét és alázatosan csókolva — ők, a karcsú, hivalkodó oszlopok! — a földet, amelyet már visszahódítottak a szövetséges bozótok. Éppen csak itt-ott maradt néhány egyszerű fal, egy-egy kapu, néhány csökönyösebb kapuív, egy pár egymásra rótt nagy és nehéz kő, vagy az a széles derékszög, amely arra emlékeztet, hogy valaha templomhajó volt itt. De az ember műve csak a dudva, a vastag gyökerek és orchideabozótok mögül volt már látható, ahol az elburjánzó növényzet nem borította el, mert azt akarta, hogy legyen, aki tanúsítsa az őserdő diadalát ellenségein. Amott Szent-Ignác romjai felett, a templom bejáratánál, a kőfalak legtetetjén roppant hegyi fügefa nőtt és mászta meg lépcsőfokonként a meredek építményt, mígnem végtére

egyedül emelkedett a félig összeomlott kőkockák fölé, a nagy színes kötömbök fölé, a nagy, szimbolikus címerpajzs és a művészi faragványok fölé, hogy jelképezze az őserdő győzelmét. A fa intő jelül áll ott az embereknek, értésükre adván, hogy ha átmenetileg olykor meghátrál is, a végén mégis csak visszatér, hogy bosszút álljon azokon, akik ellene támadnak. Mikor túristák látogatják a romokat, borzadályt éreznek. Csak egy percig tartó borzadályt, de ez elég. Megértették az őserdő intelmét. Ha egyedül ott maradnának éjszakára, közelebbről tapintának üzenetét. De senkinek sincs annyi bátorsága, hogy ott maradjon. Senki sem olyan merész, hogy farkasszemmel nézzen az őserdővel.

Ez az igazság. Az őserdő nem felejt soha. Az őserdőnek sötét, földalatti élete van, amely átnyúlik a korokon és tápláló nedvként árasztja el az egész természetet. Nem akar semmi mást, csak hogy ne háborgassák. Ezért rázkódik össze és nyúlik meg, mint kápráztató leánya, a mérges yarará-kígyó, ha azt hiszi, hogy megtámadták. Ő is össztekeredik és készül, hogy ráugorjon támadójára. Nem adja meg magát soha. Harcolva hal meg és az utolsó pillanatig ütésre emeli mancsát, hogy rásújtson az ellenségre, mint a felséges yaguaraté, az amerikai tigris.

Az őserdő kérlelhetetlenül lesben áll, zordonan óvakodik a betolakodóktól.

XVI

Még kialvatlanul elküldték őket vagy harmincadmagukkal, férfiakkal és nőkkel vegyest a központi igazgatóságra. Felszálltak a nagy kétkerekű talyigákra. A talyigákat lomha öszvérek húzták, amelyek mindúntalan belevitték a kerekeket egy pocsolyába, vagy nekizökentették az út köveinek. Az út elhanyagolt volt. A vörös földben hatalmas lyukak és repedések tátongtak, melyekben felgyűlt a legutóbbi esőzések vize, úgyhogy az öszvérek csak cuppogó léptekkel jutottak előbbre. A peónok igyekeztek belekapaszkodni a szekér oldalába, mert minden zökkenő egymásnak vagy a szekér oldalának dobta őket, hogy bordájuk és mellük alaposan belefájdult. A nap forrón tűzött a szekerekre és kigyújtotta a világos kalapok, a nagy női fejkendők tarka színeit. Időről időre két poronty hangosan pityergett. Olykor megállottak, hogy az állatok kiszuszogják magukat: egyik ilyen alkalomkor a kocsis két száraz, sáros kenyérdarabot nyújtott oda a gyerekeknek, akik kis kezükkel mohón kaptak utána. Apró éles foguk rögtön belefúródott a kemény masszába, úgy rácsálták, mintha azt remélnék, hogy a mocskos külszín alatt valami jobbízút, kecsgetetőbbet találnak. A többiek leverten, mogorván, közömbösen ültek. Kezdetben még váltottak egymással néhány immel-ámmal odavetett szót, mondtak egyet-mást az előttük álló munkáról. De ezt is kedvetlenül, érdeklődés nélkül tették, mintha minden lelkesedés lehullott volna róluk, ott maradt volna a tegnapesti táncmulatságon, vagy a megalázó úton, amelyen ide szállították őket.

— Négy évvel ezelőtt még jócskán megkerestem a napi tizenkét pesómat... — bizonykodott egy különösen sovány férfi, akinek arcából úgy állott ki a hosszú, éles orr, mintha csak az élne egész viaszszerű képéből, amelyet makacs láz emésztett. Fején itt-ott idő előtt megöszült hajcsomók lógtak bozontosan.

Senki sem mondott neki ellent. Néhányan felé fordultak,

miközben az öszvérek hátára csapkodó ostor sivitott a levegőben.

— Hüahó! Előre Boszorka, Gringa... gyüte!...

A sovány férfi csak beszélt tovább, mintha a betegségén akarna szavaival kifogni.

— Puerto Segundóban volt. Bizonyosan ismerik... Az argentin parton.

— Én is voltam ott tavaly, ezzel ni, — szólt közbe egy másik a kocsi fenekéről, miközben egy öreg, aszott nőre mutatott. A közbeszólónak élénk szeme volt, de arca úgy tele volt ráncsal, mintha folytonosan fintorgatná. — Kinéző* voltam, tudják...

Az egyik capanga ügetésre fogta lovát, közelebb ment a szekérhez és néhány percre megállt, kutató tekintetét végigjártatva az embereken. Azután továbbment. A dereshajú férfi csendesen folytatta elbeszélését:

— A gazda bizonyos Méndez nevű volt... Egy nap kijött hozzám és kezet nyújtott. Dolgoztam éppen, hát szerencsét kívánt nekem. Azt mondta: „Derék ember vagy. Tetszel nekem.” Gondoljátok csak el, a gazda maga jön és lekezel az emberrel... Jól is ment a sorunk nála. Soha nem förmedt rá egyikünkre sem. Nem rejtette véka alá senki előtt azt a véleményét, hogy aki valamit akar tőlünk, jól teszi, ha szép szóval kér bennünket rá, azzal mindig többet lehet elérni...

— Hogy többet-e? — szakította félbe a „kinéző”. — Biztosan igazad van. De azért ezt itt le nem veszi rólam senki. Idenézzetek!

Felemelte az izzadságtól átázott ingét és hátán vöröses-sárgás csikok váltak láthatókká: fájdalmas, néma vád módjára húzódtak egyik oldalról a másikig. Olyanok voltak, mint egy különös, barbár tetoválás, szabálytalan ábra, melyet egy örült izmos keze rajzolt az eleven bőrre. Keserű mosolygással, amely mögött mégis valami fanyar diadalézés bujkált, visszadugta gyűrött ingét a derékszíj alá.

— Méndez?... — kérdezte a favágó kurtán.

— Nem tudom... Soha színét sem láttam. Nekünk egy Cundi nevű néger intező parancsolt. Mikor napfelkelte előtt felrázott bennünket, azzal kezdte, hogy az ostorával végigcséridített rajtunk. Naphosszat a szíjostorral a kezében járkált. Olyan volt, mint az állat...

* Így hívják azt a munkást, aki az erdőben kinézi és megjelöli a fákat az utána jövő favágók számára.

A kenetlen tengelyek nyílkorgása időnként már elviselhetetlen volt.

— Ha arra a moslákra gondolok, amit enni kaptunk — szólalt meg az asszony —, felkavarodik a gyomrom. Férges, régi kukoricát főztek meg egy kevéske zsírral, de annál több vízben. Persze senki sem merte kinyitni a száját...

— Gyü te dög!...

Jó darabig senki sem szólt semmit. A favágó melle sipolva zihált, mintha rossz fűjtató volna a tüdejében. Ramón odahajolt hozzá:

— Malária?

— Ehem, — válaszolta amaz közömbösen, mintha a jelen egészen eltörpülne, semmivé válna a dicsőséges múlttal szemben, amikor még valóban volt ő is valaki, tetőtől-talpig favágó, a hegynek és robusztus fiainak legyőzője. Volt benne valami a játékos beletörődéséből, aki elveszítette pénzét, minden értékesíthető holmiját s most kilátás nélkül tovább nézi a játékot, minden személyes érdekeltég híján, csak azért, hogy nézze. Fiatal volt még, de látszott rajta, hogy nem fog soká élni. Ezt nyilván ő is tudta és már belenyugodott, a guaranik megszokott fatalizmusával, De hogy szembenézhesen a még hátralévő néhány hónappal, kénytelen volt belemenekülni azokba az időkbe, amikor élete tetőpontján állott, amikor még minden munkatelepen tisztelettel emlegették, mikor az a szokatlan esemény is megtörtént vele, hogy kezét nyújtott neki a gazda, annyi élet, fa és pénz ura, mintha ő sem volna különb nála. Azelőtti és későbbi élete összekeveredett a többiek életével, akikkel megosztotta a munkát és szerencsétlenséget. Nyomorúsága ugyanaz volt, ugyanolyan büntetésektől és megaláztatásoktól szenvedett ő is, ugyanaz a láz gyötörte, mint a többieket, akiket Felső-Paraná kunyhóiban lepett meg a malária, vagy akik ott haltak meg azon a helyen, ahol az első roham rájuk támadt. Nem nagy dolog az egész. A felesége két évvel ezelőtt meghalt, utánament a két porontynak. Jóformán tudni sem lehetett, mi volt a betegségük. Volt abban minden, mint az már lenni szokott. Nélkülözés, megfeszített munka, láz, családi tuberkulózis. De milyen sokukkal történt meg ez! Régi história az ilyen. Ezért tiltakozott kézzel-lábbal az ellen, hogy átadja magát a többi mensúéval közös emlékezésnek. A jövőbe sem nézett sok aggodalommal. Nem volt fontos már semmi, csak az az idő, mikor még valóságos harcos volt, favágó, tekintélyes munkás, tetőtől-talpig kemény legény, aki megkereste a maga napi tizenkét-tizenöt pesóját!

De már senki sem törődött vele. A nap tüze, a moszkítók zümmögése, a szekér rázása elkábitotta az embereket, elfásította mindennel, csak a pillanatnyi kényelmetlenséggel szemben nem. A szekerek dudvával benőtt, elhanyagolt csapásokon haladtak előre, ahol a tüskés növények és bozótok trópusi erejükkel már majdnem visszahódították uralmukat, eltüntetve az ösvényt, folyton előrébb kúszva, hogy végül kétfelől összeöllekezzenek és ismét helyreállítsák egykori egységüket, melyet csak pillanatokra győzött le az ember. És a dühös családok mindenütt emelgették már szűrös bóbítájukat, csomósodott a caraguatá és felnyúltak a páfrány pompás és csalogató kelyhei, melyek mögött már mindenfelé láthatókká váltak a bambusz egymás mellé felzárkózott hadsorai.

Órákhosszat szekereztek így, miközben emésztette őket a hőség, csontjukat összerázta a szekér zötyögése és az őserdő kimerítette őket roppant, de kissé egyhangú nagyszerűségével. Az egyetlen változatosságot a kocsis szolgáltatta, aki szitkozódva biztatta az állatokat, vagy egy gyík hirtelen megjelenése, amely gyorsan igyekezett menedéket találni a bozót között.

Mikor több mérföldes út után megérkeztek a „Santa Cruz-központba”, az éjszaka már jó ideje leszállt. A telepen mindenki aludt. Ott kellett maguknak éjjeli szállást keresniük a szabadban, a fák alatt. A közeli őserdőből különös hangok hatoltak hozzájuk, és a fáradtság mintha éles tűvel szürkálta volna összetört tagjaikat. De mikor az emberek elnyúltak a földön, az égbolt dédelgetően simogatta őket csillagaival és ólmos leplet borított szempilláikra, hogy néhány órára megváltsa őket nyomorúságuktól.

XVII

Kemény, szürke szeme volt. Hirtelen látták meg, mikor feje fölbukkant az íróasztalon emelkedő papírhalom mögül. Tekintetét arcukra szegezte, mintha végigtapogatná vele izmait, mellkasukat, egész testüket. Aztán a két szürke golyó, mitsém vesztve keménységéből, Sánchez munkavezető felé fordult:

— Hát ezek kik?

A kérdezett kezében egy papírlap reszketett. Hirtelen átfutotta:

— A Moreyra-testvérek, főnök úr, Ez itt Adolfo.

A főintéző újra rájuk nézett. Tisztelettudóan, levett kappalal állottak az ajtó mellett. Hátradólt székében és hosszú, csontos ujjával Adolfóra mutatott:

— Te favágó és labrador* vagy, ugye?

— Az vagyok, uram.

— Jól van. Itt majd kipróbálunk alaposan. Kitehetsz magadért. A díjazásban később állapodunk meg. Hát a más-

sik?

— Én is favágó voltam egyebek között. De a levélszüretelésnél is dolgozhatom. Most arra szegődtem.

— Nem, nem! Nekünk itt a barbacuához** kell most egy segéd. Ötven pesót kapsz egy hónapra. Meg vagy elégedve?

— De hát engem tareferónak szerződtettek. És azt mondták, hogy zsákjáért egy reált kapok....

— Erről szó sem lehet. Ilyen állás nálunk nincs. Száritó-segéd lehetsz, ha már itt vagy. No, határozd el magad, de rögtön!

Adolfo igyekezett elébe vágni Ramón méltatlankodásának:

— Elfogadja ő, uram. Mi egyebet tehetünk... Ha már itt vagyunk...

Santa Cruz végigfutott tekintetével az embereken, a baloldali fal mellett garmadába rakott zsákokon és az asztalon, amely az egyszerre iroda, raktár és kantin céljára szolgáló helyiség egyik végétől a másikig ért.

— Jó, hát akkor lássuk a könyvecskéket.

Ketten egyszerre nyúltak az övükbe. Ott volt a két kis füzet összefogdosva és bepiszkolva, szélén behajtvá, gazdáik viszonyságainak áruló jeléül. Santa Cruz lapozgatni kezdett, miután hüvelykujját kissé megnedvesítette. Egyszerre felkapta fejét és megvető hangon jelentette ki, miközben merően a két testvér szemébe nézett:

— A bejegyzések hamisak, nem érnek semmit.

— De főnök úr... Fariña maga adta nekünk így...

— Nekem ne gyertek ilyen mesékkel. Jobban ismerlek én benneteket, mint az anyátok, aki a világra hozott. Minden fortélyotokat betéve tudom!

Lehajlott és kivett a fiókból egy köteg spárgával átkötözött könyvecskét. Kettőt kihúzott a kötegből és hanyagul oda dobta az asztalra.

* A fatörzsből deszkákat készítő munkás.

** A fűszáritó készülék indián neve.

-- Ti ketten körülbelül háromezerkétszáz argentin pesóval tartoztok...

Elképedve néztek egymásra. El voltak készülve minden csalásra, de ez már sok volt. A háromszáz peso, amelyet a török felhajtó adott nekik előlegképpen és az a kétszáz, amennyit nőkre, nádpálinkára és ruhára kiadhattak, először felduzzadt azzal a kilencszázas megterheléssel, amelyet a hajón idejövet láttak könyvecskéjükben, most pedig háromezernél többre, mint Santa Cruz állította. Reményük, hogy kiegyenlíthetik tartozásaikat és kiszabadulhatnak a vállalat karmaiból, amelyet már a munka megkezdése előtt gyűlöltek, halálos sebet kapott. Háromezerkétszáz peso!

— De kérem, itt az áll...

— Eh mit! Bánom is én, mi áll ott. Én csak azzal törődöm, ami itt van beírva. Ezt Fariña, a török küldte ide az intézővel. Ennyit fizettem ki értetek, ezt kell ledolgoznotok. Csak nem gondoljátok, hogy velem kibabrálhattok? Velem!

— De hát... akkor miért adták ezt a könyvecskét?

— Mit tudom én! Még az is meglehet, hogy ti magatok firkáltatok bele... De nem sokat értek vele, itt visszafizetitek, amivel tartoztok! Megértettétek?

Nehéz volt fékentartani a feltoluló dühöt, amely hörgő löktetéssel öntötte el mellüket és szilaj vágatásra hajszoita ereikben a vért, hogy valami bolondot tegyenek. Már azon a ponton voltak, hogy kitörnek, rávetik magukat arra a két elenséges alakra, aki az asztal másik oldaláról figyelte őket, fürkésző szemmel nézve, hogyan viselkednek. Nehezükre esett uralkodniuk magukon. De már megtanulták a színlelést. Így hát sikerült magukba fojtaniuk az oktalan tiltakozást, mielőtt szavakba formálódott volna szájukon és lehajtották fejüket, míg a gyilkos villogás el nem tűnt szemükből. Mikor Santa Cruz újra feléjük fordította kutató tekintetét, már csak két megadó arcot látott maga előtt. De nem hagyta magát megtevésztetni.

— Ezek a corrientes-iek — mondta Sáncheznek, alighogy elhagyták a szobát — ugyanolyanok, mint a paraguay-iak. Úgy néznek az emberre, mint a megvert kutyák, de ha az ember nem vigyáz, hátulról belédöfik a blcskát.

A bűtornélküli nyomorúságos rancho felé menet, ahol a többi mensúval együtt kellett aludniuk, Ramón Moreyra valóban arra a gyönyörűsége gondolt, melyet akkor érezne, ha a főintéző ott fetrengene előtte, hátában a késsel. Ha úgy vonaglana ott, mint egy eltaposott kígyó...

XVIII

Az öreg Sinforiano gyakorlott szárítómester volt, Ramón mellette lett segéd. Éjet és napot ott töltöttek a kezdetleges pajtában, ahol a barbacuá állott. Jó, ha két órát alhattak naponként. A barbacuá roppant szája egyre több füvet követelt, a kemence egyre több fát. A falánk istenek megkivánták, hogy két rabszolgájuk folyton szolgálatukra álljon. A hold néha már fele útját is megtette, amikor kimerülten végignyúltak néhány üres zsákon. De akkor sem hosszú időre. Kisvártatva újra talpon kellett lenniük, mikor mindenki más még javában pihent. A hőség tűrhetetlenül tikkasztó volt. Alig bírták elviselni, pedig szinte egészen nekivetkőztek, csak a derekukon maradt egy szál szellős szeméremtakaró. Ramón Moreyra szárítósegéd és fűtő volt egyszemélyben. A tűző napfényben vagy éjszaka, szélcsendben éppúgy, mint a rövid, de elseprő erejű trópusi szélrohamban fát kellett hordania a közeli erdőből. És mindig sietni volt kénytelen, mert a barbacuá szünet nélkül dolgozott, a tüzet mindig táplálni kellett, hogy egy pillanatra se aludjon el. Kiválogatta a fatörzseket, aztán rögtön munkához látott a fejszével, hogy elég fűteni való legyen. Miután széthasogatta a fát, következett a dolog legrosszabbik része: oda kellett cipelni a fát a pajtába. Válla meggörnyedt a hetven-nyolcvan kilós teher alatt. De azért az első kétszáz métert meglehetősen bírta. A fennmaradó úton aztán háromszor-négyszer is meg kellett állania. De nem tette le hátáról a fát, hanem rakományával hozzátámaszkodott valamely fatörzshöz, míg ismét szabályosan lélegzett és új erőre kapott. A durva fakéreg felkarmolta bőrét és felszakította hátán a régebbi sérüléseket, hogy kiserkent belőlük a vér. Irtózatosan szeretett volna elterülni a földön, mindenről elfelejtkezni és egy kis nyugalmat szerezni fájó testének. De mégis tovább ment, mint a vak ló, amely baktat tovább célja felé, és nem gondolt semmi másra, mint arra, hogy mielőbb megérkezzen és megszabaduljon gyötrelmes terhétől. Egyszerre belédöbbsent, hogy ereje fogytán van, semmiképpen sem tudja megtenni a még előtte álló utat. Miközben lihegve tovább botorkált, legörnyesztett fejjel, az volt az érzése, hogy a föld egy lépésnyit sem mozdul lába alatt, mintha egy helyben állna. Hanem azért végül mégis odaért, mindenek ellenére. Hirtelen ott találta magát a pajta előtt, fejéről és egész testéről patakozott a verejték és foga görcsösen összeszorult az erőlködéstől, úgyhogy nehezeire esett szétnyitni. Miután bele-

dobta a fát a kemencébe, néhány percre lefeküdt a földre, ha munkavezetők nem voltak a közelben. De ezt is csak pillanatokra tehetette. A kemence várt. A tűznek egy szempillantásra sem szabad alábbhagynia, mert akkor a szárítás elégtelen és egyenlőtlen lett volna. Miközben a lángok vörös visszfénye megvilágította egész testét, Ramón egyik hasáb fát a másik után dobta a tűzre. Odébb a barbacuá nádfonathoz hasonló rácsa alatt lassan és szünet nélkül nyaldostak a lángnyelvek és piritották, pörkölték a yerbát. A tűz mintha sóvár szerelemmel udvarolt volna a fűnek, melyet sohasem érhetett el. És a tűz és a yerba mate közti örök párviadal résztvevőiként a két rabszolga éjjel-nappal, folytonosan ott sürgött-forgott, mint két elcsigázott öszvér, melyet a hajcsár ostora űz előre.

XIX

— A Kopasz itt járkál egész nap és üti-veri az embereket. A másik kunyhóban egy ember tegnap vérbefagyva maradt ott... Vagy negyvenet húzott rá a tejuruguájjal*.

— Santa Cruz még rosszabb. Mikor ütni készül az embert, mindig ezt mondja: „Gyer’ ide, fiacskám...”

— Igaz... és két tapírbőr korbácsa van, egy fehér meg egy vörös...

— Úgy hívja őket, hogy „a szőke” meg „a barna”. Ha el akarja látni valakinek a baját, előbb megkötözteti, aztán nevetve megy oda, hogy csak úgy dülled az a két halszeme, úgy kérdezi meg, mintha ő kérne engedélyt az embertől: „Melyiket akarod, fiacskám, a szőkét, vagy a barnát?”

— Egy szép nap feldühödöm és fejbevágom.

— Azt ne tedd. Vagy te is azt kapod, amit annyi más...

— Mit?...

Nesztelen macskaléptekkel, hogy észre ne vegyék, egy munkavezető közeledett hozzájuk. Markában nem volt semmi, de övében ott fénylett egy vadonatúj Colt-pisztoly, egy machete és hátrább egy ezüstnyelű tőr. Mikor megnyúlt árnyéka rájuk esett, az acélos villogás szemükben jámbor nézéssé szeli-dült és beszédük elhalkult. Ramón Moreyra így nem tudhatta meg, milyen sorsa lett a többieknek.

* Szó szerint gyíkfarak, egy korbács neve.

Valaki elnyújtott hangon kornyikálni kezdte:

*...aki szeret váltig adna
S tőled semmit sem kapsz...*

A gitár édeskés, panaszos hangon kísérte a dalt. Az emberek halkán beszélgettek, ahogy ott üldögéltek a bordélyház előtti tágas térségen. A bordély valamicskével nagyobb rancho volt a többinél és a szögletekben négy-öt fekhely állott. Az egyetlen helyiség arra kényszerítette a látogatókat, hogy egymás előtt szeretkezzenek. Éjszakánként összevegyültek a nyögések, a felszabadult ösztönök csataterévé tett ágyak recsegése, a portugál és guarani nyelven felszakadó tagolatlan kiáltások. Még a levegő is közössé tette a vonagló testek, az olcsó púder, a sperma és az izzadság fanyar szaga. A mensük a nőkkel alig beszéltek. Amúgyis kevés nő volt a kereslethez képest és a gazdasszonyuk nem igen hagyta őket pihenni. Tenyeres-talpas corrientes-i nő volt a yerbal tulajdonosának felesége, aki korbáccsal tartott rendet a fennhatósága alá tartozó lányok között. Együttal azonban a peónok beszélgetésére is éberén ügyelt, akik az éhségüket kielégített hímek bizalmasságával öntötték ki egymásnak a szívüket, ha már jóllaktak a passzív és elnyújt kéjnők testével.

*Semmije sincs a kocsinak,
Csak szerelmes vágya sok...*

Mikor Ramón Moreyra övét igazgatva kiment, a sötétben belebotlott egy testbe, amely ott feküdt a földön. Lehajolt és dohos nádpálinka szaga csapta meg az orrát.

*Éjszakai nőknél telnek
Lovak mellett a napok...*

Ekkor észrevette, hogy a földön fekvő férfi sír.

— Hát te meg mit csinálsz itt? Mit sírsz, hékás?

A részeg megpróbált feltámaszkodni, miközben Ramón lábába kapaszkodott:

— Ó, jaj, Moreyra... Látod, berúgtam. De csak dühömben sírok, csak dühömben!... Emlékszel a feleségemre, Florára, akit Posadas-ból hoztam magammal? Elvették tőlem, testvér, elvették ezek az istentelen ördögfajzatok!...

— Halljuk, beszéld el, mi történt.

A részeg ember görcsösen csuklott, sehogy sem tudta egy-

befűzni a szavakat. A tisztás felől az éneklő vendég elhaló hangja hallatszott. Ayala nagynehezen összeszedte magát annyira, hogy elmondhatta a baját. Alig érkeztek meg, a főintéző szemet vetett a jóhúsú paraguayi asszonyra. Egy nap magához hívta Ayalát és ötven argentin pesót ajánlott neki a feleségéért. Ha alázatosan is, de visszautasította feljebbvalója ajánlatát. Erre elkezdtek kutyául bánni vele. Az intéző mindúntalan talált valami ürügyet arra, hogy megbüntesse. Egy nap elküldték az erdőbe, hogy egy nagy tömjénfából itatóvályút faragjon az öszvéreknek. Iszonyú előérzet sarkallta, belefeküdt a munkába és félannyi idő alatt megcsinálta azt, amihez másnak tíz hosszú napra lett volna szüksége. De még két hétig távoltartották a ranchójától, yerbát selejteztettek, gyomláltattak vele és mindenféle más munkára használták. Mikor váratlanul hazaért, kővémeredt a megdöbbenéstől. Flora nem volt sehol, csak a feldúlt és szanaszét dobált ruhák és tárgyak voltak néma tanúi a hasztalan küzdelemnek, mellyel ellenállt. Később megtudta Ayala, hogy Santa Cruz a bordélyházba küldte, miután egy hétig használta. A kétségbeesett férj tiltakozni merészelt.

— Engem vonsz kérdőre, te barom? — mondta a főintéző.
— Ha sokat jártatod a szád, elevenen megnyúztatlak! Ugyan mondd már, Posadas-ban talán nem szajha volt az a Flora? Hát akkor mit akarsz?

— Jaj, kedves uram, ez azért nem ugyanaz. Itt csak velem van, senki mással. Hiszen az úr is tudja, mit jelent egy asszony a magamfajta ...

— Elég, befejeztük. Hordd el magad és ha még egyszer meglátlak itt tekeregni az igazgatóság körül, megbotoztatlak és elvitetlek a Sötét Ranchóba! ... Pusztulj innen, az anyád mindenét! — És két akkorát vágott rá a korbáccsal, hogy még most is fáj.

Ramón még nem tudta, mi az a Sötét Ranchó, Ayala türelmesen megmagyarázta neki. Egy távolesó kunyhóról van szó, ahol egy „Vastag” csúfnéven emlegetett szörnyeteg, Anasztasio Ramirez az úr. A kunyhó mélyen az erdő belsejében áll, a kikötőtől negyvenkét mérföldnyire. A renitenseket odaküldik, és onnan még teremtetett lélek nem jött vissza. A peónok mind tudtak erről, ezért ismételte Ayala többször is, miközben sötét bőrén átfutott a borzongás:

— Ott már csak egy büntetés van ...

Ma éjszaka azért jött ide, hogy Florát lássa. Inge alatt kést hozott, azzal akarta megölni a feleségét, hogy ne legyen

tovább mindenki rongya. De a nádpálinka, amelyet megivott, hogy bátorságot kapjon tőle — „tudod, testvér, ha mi paraguayiak leszopjuk magunkat, akkor már semmire sem vagyunk jók” — vesztét okozta. Felfedezték, elvették tőle a fegyvert és agyba-főbe verték. Most itt feküdt csukladozva, félájultan a veréstől, nyomorúltul, miközben vére és könnye összevegyült a harmattal és a füvek cirógatták, az éjszaka pedig védően betakarta, a természet erői összefogtak vigasztalására, mert tisztelték benne az ember isteni voltát, azt, amit a többi emberek a sárba tiportak. Ramón Moreyra félkezével a hóna alá nyúlt, felemelte, hagyta, hogy rátámaszkodjon és csendesen, kíméletesen elvitte onnan, mint egy beteg gyermeket. Segítőkészségét megnövelte az a különös érzés, hogy neki magának is része van társa tragédiájában. Mert csak most adott magának számot arról, hogy a nő, akire ma éjszaka ráesett, anélkül, hogy jobban megnézte volna, minden bizonnyal Flora volt, a paraguayi mensű-feleség.

XX

A telep mélyén, mélyen bent az erdőben volt az az irtás, ahová Adolfót küldték. Ramón fejében megfordult a gondolat, hogy talán szántszándékkal választották el őket egymástól. Itt a munkának nem volt kiszabott rendje, vasárnaptól vasárnapig tartott egyfolytában és akkor sem lehetett abba hagyni, mikor szakadt az eső. Kezdetben, mikor tájékozódni szeretett volna, egy Alegre nevű munkás csendesén közölte vele:

— Itt nem teketóriáznak az emberrel, barátom. Amíg bírja az ember, dolgozik inaszakadtáig; míg a sötétség be nem áll, dolgozni kell...

Ez az Alegre állandóan válla közé húzta fejét, mintha folyton veréstől félne. Neki az volt a feladata, hogy a fűkötegeket a barbacuába cipelje, mikor a roskadásig megrakott szekerek megérkeztek. Ilyenkor kezét beletúrta a köteg két nagy nyílásába és előre kiszámított loholásba fogott, hogy mielőbb megszabaduljon borzalmas rakományától, miközben kínosan lihegett. Olykor, mikor egy köteget letett, az erőfeszítéstől elhomályosult szeme előtt minden. De a munkavezető állandóan a sarkában volt, nem engedett neki időt a pihenésre.

Ezúttal mégis fel tudott használni egy rövid szünetet, miután az utolsó reggeli szekérről lerakodott. Éppen nem volt kém a közelben, s így történt, hogy megállhatott Moreyra mellett és hosszában végigfekhetett a földön a szétszórt zöld levelek között. Nagy paraguayi kendőjével törölgette magáról az ömlő verejtéket.

— Ez az igazi rabszolgaság. De ha elmondom neked... Matiauda keze alatt is dolgoztam Puerto Paranambúban. Az odalenn van a paraguayi oldalon. Huszonöt pesót kerestünk havonként. Alighogy felkelt a nap, egyfolytában robotoltunk, vég nélkül. És ha valaki zúgolódni mert, ráförmedt, hogy a fene megevett bennünket. Ha abba akartuk hagyni, mert már besötétedett, ezt üvöltötte: „Amíg a kezeteket látjátok, addig dolgoztok...”

Elgondolkozva nézte kezét, mintha tenyeréből olvasná ki az emlékeket.

— Komisz ember volt, ronda féreg...

A barbacuá fölött óriásként emelkedett az öreg Sinforiano alakja s felmagasodott a gőzölgő yerba fölé. Miközben hallgatta őket, nem hagyta abba munkáját. Mindig így dolgozott, módszeresen, csökönyösen, hidegvérrel.

— Tutajos voltam sokáig. Anyamembuj! Ott szereztem be ezt a nyilallást a vesémbe, amely most sem hagy békén! Néha vihar volt és moccanni sem tudtunk a vízben, megmozdítani sem bírtuk a rönkfákat. Kétségbeejtően tehetetlen volt az ember. De Matiauda ott állt a parton, korbáccsal a kezében: „Míg csak a víz zuhog, addig nem haltok bele.” És így ment ez egyfolytában.

Ramón rövid idő alatt megtanult ügyesen bánni a vasvillával. Értett hozzá, hogy felkapja rá a nagy yerba-köteget és biztos lendülettel feldobja a barbacuá tetejére, ahol az öreg Sinforiano már várta, hogy rögtön szétteregesse. Megkérdezte:

— Sokáig maradtál azon a vidéken?

A másik fejét ingatta.

— Másfél évig, vagy még tovább. Akkor aztán megugrottam. Nem bírtam tovább. Átszöktem az argentin partra és meg sem álltam volna Puerto Segundóig. Mikor éppen készültem belevenni magam az erdőbe, elcsípett egy munkavezető és két peón. Persze már üzenetet kaptak Paranambúból: „Ma éjszaka két ember megszökött. Ha arrafelé veszik az útjukat, eresszetek beléjük egy-egy golyót.”

Alegre megállott a pajta ajtajánál és kifelé nézett. A fél-

homályba merült helyről, ahol állott, Ramón látta a napfényben a behúzott fejű alak körvonalát, mintha egy óriás pók pihenne hálójában, fásultan mindennel szemben, ami körülötte lejátszódik, belefáradva a szeme előtt lepergő dolgok egyformaságába, a töméntelen értelmetlen borzalomba. Így maradt szótlanul, belegabalyodva semmibevesző gondolatainak hálójába.

— Hát aztán?

Alegre kissé megrázkódott, mintha most már terhére esnék a szárítósegéd kíváncsisága. Megfordult, úgyhogy most háttal állott a napfénynek:

— Egy hajszálon múlt, hogy megmenekültem. Én nem tudtam arról, hogy egy másik társam is ugyanakkor szökött meg, mikor én. Őt még aznap éjjel elcsípték, mikor úszva próbálta elérni az argentin partot. Három lövést adtak le rá és kámpec volt. De azok, akikkel én találkoztam, jó emberek voltak. Hagytak továbbmenni és folytathattam az utat. Komisz dolgokon mentem keresztül, barátom!... De ha mindezek tetejébe még azt is elmondanám, mi minden történt itt...

Egyszerre elhallgatott. Messziről egy munkavezetőt látott közeledni és a hirtelen ijedelemtől elakadt a szava. Még jobban vállá közé húzta fejét, mintha fejest akarna ugrani a világosságba és botladozva elsietett.

Most már semmi sem zavarta a pajta csendjét, a trópusi reggeleknek ezt a némaságát, mely ólmos súlyával minden neszre rátelepszik. Egy-egy yerba-csomó olykor megzörrent és tiltakozáshoz hasonló, halk zörejt hallatott, mikor az öreg Sinforiano ide-oda topogott a leveleken kérges talpával. De ezek az apró neszek csak még jobban kiemelték a dolgok és az emberek hallgatását. Ramón kísértést érzett, hogy bizalmas beszélgetést kezdjen az urúval*. De lehetetlennek látszott, hogy áttörje a hallgatást, amellet pedig az öreg Sinforiano szeretett figyelme összpontosításával dolgozni, stoikus csökönyösséggel, mint aki meg van győződve arról, hogy ha egy pillanatra abbahagyja a munkát, soha többé nem tudja újra elkezdni. Egyforma, tempós és ütemes mozdulatokkal szorította kezébe a lapátot, teregette szét a zöld csomókat, vigyázó szemével észrevette, hogy melyik pörkölődött meg már eléggé és úgy mozgott a maga szűk helyén, mint a fogságba esett vadmacska, amely szüntelenül ketrece rácsát kaparássza és

* Szárítómester.

makacsul lesi, hol kínálkozik alkalom a lehetetlen szökésre. Miután néhány pillanatig nézte, Ramón abbahagyta a hordást, kinyitotta nadrágját és csendesen vizelni kezdett, könnyösen locsolva meg a yerbát, amelynek nem sokkal azután meg kellett pörkölődnie. A folyadék egy pillanatra megcsillant a leveleken, aztán lecsorgott a rövid száron, hogy lejjebb szivároгjon és megnedvesítse az alatta levő csomókat. A pajta bejáratául szolgáló nyíláson behatolt a nap fénye s vele együtt jöttek a moszkítók és egy nagy kékes lódarázs. Ráült Ramón karjára, ő pedig oda sem nézve szétnyomta ujjával. Azután vizelt tovább.

A HÓDÍTÁS

Ős vadonnak fáit döntjük,
Lábunk térdig vízbe gázol,
bánya mélyét felhasítjuk,
Messzi tájat szemmel mérve,
mozgatunk még szűzi földet,
Pionírok! Pionírok!

WALT WHITMAN

Kik ők? Milyen emberfölötti anya ajándékozta meg őket ilyen döbbenetes vakmerőséggel, ekkora hihetetlen bátorsággal, ilyen kezdeményező szellemmel és ezzel az önfejűséggel, amely képessé teszi őket arra, hogy legyőzzék az őserdő megszámlálhatatlan veszélyét és fölébe kerekedjenek? Ki ad nekik erőt arra, hogy kitartóan folytassák vállalkozásukat, amelynek valószínű vége a kudarc és a halál és amely csak bizonytalan távolságból ígér szerencsét, sikert, pazar élvezetet? Olyan anyagból vannak gyúrva, mint a vas és a ködlő sötétség, valamikor többen hősöknek nevezik majd őket, „úttörőknek”, hazájuk kiváltságos fiainak. Mások azt mondják rájuk, hogy banditák. De őket mindez nem nyugtalanítja. Mennek, haladnak mindig előre, feltartóztathatatlan és erős léptekkel törve maguknak utat. Szemükben láng villan, szilárd akaratuk külső jele. Egy rendjel nélküli, nemzetiség és egységes nyelv nélküli rend lovagjai ők. Felmagasodó bábeli torony, amelyben minden fajta részt vesz. Fegyelem és vezérkar nélküli hadsereg, kezdetleges taktikájú hadinép, amelynek csak egy jelszava van: előre! Olyanok, mint egy csapat fegyenc, egyik a másiknak ellensége, lelkiismeretlenek, kielégíthetetlenek. Különféle vidékekről jöttek. Baszkok és ger-

mánok, brazilok, franciák, paraguayiak és olaszok is, olyikuk angol vagy argentin. Csaknem valamennyien vállasak, napbarnított bőrék, nagyétvágyúak, hatalmas ivók. Az egyik mérnök, a másik botanikus, amaz ott tengerész. De többségüknek nincsen határozott foglalkozása vagy mestersége. Mindenre készek, amivel vagyont lehet szerezni. Gazdagok és hatalmasak akarnak lenni. Ezért semilyen munkától sem riadnak vissza, minden hivatásban gyakorlatot szereznek. Ma ösvényt törnek a rengetegben, holnap vadászatra adják fejüket, kutatnak, mérőönt bocsátanak le, mérnek, fúrnak, harcolnak az indiánok ellen, a vadállatok ellen, a láz ellen. Orvosok és harcosok, diplomáták és csempészek. A törvényre hivatkoznak, hogy törvénytelenül cselekedjenek. Ha sikerük van, ha roppant kiterjedésű szűz yerbalokra bukkanak, hatalmas iparvállalatokat alapítanak, ezrével zsákmányolják ki a peónokat, modern és rafinált rabszolgatartókká válnak. Ilyenkor társadalmi és politikai befolyásra tesznek szert, bejáratosak lesznek a szalonokba, lekezelnek a kormányzóval, és érintkezésbe kerülnek Buenos Aires, Assunción és Rio de Janeiro, vagy Paraná, Rio Grande do Sul, Santa Catarina állam hivatalos köreivel. De addig nem egyebek közönséges kalandoroknál, akik összevissza kóborolnak, rosszul esznek, még rosszabbul alusznak, nyugtalanok, lihegők és egyetlen vágy hajtja őket: a meggazdagodás vágya. Meg egy nagy jelszó: előre! Egyenes leszármazottjai a gályaraboknak, akik Amerikát meghódították. Egyetlen szóval kifejezve, ők az „út-törők”. Senki sem tudja róluk még, hogy azok. De nem is fontos.

Folyton „bányákat” keresnek*. De nem azért, hogy csillogó ezüstöt bányásszanak, a homok szennyéből előkerülő aranyat, sok százados álomban szunnyadó vasat. A réz és az ón sem vonzza őket. Gyakorlati emberek ők. Tudják, hogy ezekben az elmaradott országokban a nehéz fémek kibányászása nem jövedelmező. A nemesfémekről pe-

* „Bányáknak” nevezik a nagy yerbalokat, tehát az olyan újonnan felfedezett területeket, ahol yerba mate nő.

dig nincsen biztos tudomásuk. Azok a bányák, amelyeket ők keresnek, nem a föld alatt található, nem is sziklák között bújnak meg, nem földalatti és kísérteties folyosókon juthatni hozzájuk. Elrejtőznek, igaz, de az őserdő mélyén. A szabadban nőnek buján és vadul, a nap dédelgető fényében. Ott található a sűrű növényzet mögött. Csak tájékozódni kell, a machete élével utat nyitni, sok-sok kilométernyi szűk ösvényt vágni, akkor el lehet jutni hozzájuk, a vad yerbalokhoz. A karcsú és magasba szökkenő, fehérés kérgű fák csábítják őket, melyek közül nem egy közel száz esztendő. Húsz és harminc méter magasra nőnek, hogy fölébe emelkedhessenek az őserdő növényzetének és eljuszanak a nap égő öleléséhez, úgyhogy szinte különös narancsfákhoz hasonlítanak. De levelük, ha közelről vizsgáljuk, egészen másfajta. A kemény tölgyfára emlékeztet. Ha szétmorzsoljuk, keserű és átható illatot áraszt.

Ez a fa rabolja el a vakmerő és bátor emberek álmát. Érte tesznek meg sok száz mérföldet, törnek át Argentína, Brazília és Paraguay vizein, síkságain és erdőin. Érte merészkednek egészen a mágikus övezetig: Felső-Paranáig. Hajóznak az „örökké mozgó Nagy Úton”, ha megengedi nekik az Apipé szilaj vízesése vagy az Ituzaingó szorosa. Fáradtságosan törnek maguknak utat a vadonon át, csapásról csapásra. Előfordul, hogy egy nap nem tesznek meg egy mérföldnél többet. Gyakran még annyit sem. Gyalog kell menniük, egymás mögött, libasorban, nyaktörő utakon. Senki még nem járt ott, ahol ők járnak. Azért ők az „út-törők”. Sár tapad csizmájukhoz, alattomos rögökké állva össze. Az ágak sűrű sáncot alkotnak előttük, arcukat karmolják, visszatartják férfias mellüket. A kövek iszamossá teszik az utat, a tacuarembó tuskéi szétszaggatják ruhájukat, húsukig hatolnak. De hátrálni nem lehet. Tovább kell menni, míg csak mindennek vége nincsen. Míg csak a kalandor meg nem tébolyodik, mint Joano Pritoszal megesett. Vagy míg a láztól el nem pusztul, mint Santos González és annyian mások. Vagy míg titokzatosan el nem tűnik, akárcsak Juan Massena, akit talán a tupík vagy a bugrék* ejtettek foglyul. Mások tovább jutnak

* *Indián törzsek.*

majd: Juan és Francisco Goicochea, Felipe Tamarueu, Luis Arrechea, Carlos Bosetti, John Brais, Marcelino Bouix, Juan Antonio Uribe, Ledesma, Molero. De a nevek nagyrészt elkallódnak. Némelyek nyomorultul elpusztulnak, de kitörölhetetlen emléket hagynak maguk után, mint Bosetti, akinek nevét az Iguazu egyik zuhataga teszi halhatatlanná. Mások gyorsan és lelkiismeretlenül boldogulnak, mint sokan, akik majd csak a megkínzottak emlékezetében fognak élni, mint a rettenetes villámfény. Vannak, akik elmennek és vannak, akik maradnak.

XXI

A gazdának születésnapja volt és valamennyiüknek meg kellett ünnepelni. Ez volt az első szabad nap, mióta Ramón a vállalatnál dolgozott. A délután nyomasztó és tikkasztó volt, zümmögő moszkítók röpködtek a levegőben és nagy, rikító és vidám színű, fényes pillangók. A buja páfrányok földre kókadtak, mintha sürgetően vizet kérnének, mielőtt egészen ellankadnának.

Ramón lehajtott fejjel, eltűnődve jött s így nem is vette észre, hogy már csak néhány lépésnyire van Galarza kunyhójától, mikor hirtelen felcsattanó nevetés figyelmeztette rá. A rancho tetejét fedő pálmalevelek majdnem a földre értek. A levelek sárgák és szikkadtak voltak. De felül a szalma új volt, röviddel azelőtt hordták oda, hogy az esővíz ne csorogjon be a réseken. A kunyhótól nem messzire néhány gulyás, zsák-hordó és kocsis mulatott nagyban a valamennyiük közt legtréfásabb kedvű Anastasio bemondásain. Élcelődésének céltáblája ezúttal egy nyájterelő suhanc volt, akinek feneke kilátszott az ócska és agyonviselt nadrág repedéseiből.

— Jól vigyázz, mert még szemet szúrsz valakinek, — hajtogatta, szemét a suhanc arcára szegezve, aki mereven a földre nézett és láthatóan forrott benne a düh.

— Az már igaz, valósággal kelleted magad — tódította Ciriaco Quintana, miközben a többiek hasukat fogták a ragados nevetéstől.

— Egy szép nap még ikreid lesznek, mint a fekete Paulának... — folytatta a hergelést Anastasio.

De még mielőtt befejezte volna, valaki elkiáltotta magát:

— Vigyázat! Fogják meg!

A suhanc a bika indulatával vetette rá magát kinzójára. Piszkos kezében megjelent a csontnyelű, éles bicska. Még egy pillanat, és a kés Anastasio hasába fúródott volna. A peón elsápadt. De közben már néhány kéz megragadta a legényt, aki-

nek testét rázza a dűhroham és keskeny, összeszorított ajkai közt hab jelent meg, miközben végigvágódott a földön.

— Húzzatok rá egy párat, hogy megnyugodjon — jegyezte meg valaki.

Többen helyeseltek neki.

— Úgy van. Móresre kell tanítani. Koszos kölyök!

Kissé odébb egy hangyatúrán ülve Don Sinforiano szólalt meg:

— Hagyjátok azt a fiút... Eleget ugrattátok már. Senki sem szereti, ha lotyónak nézik, szóval...

Rögtön engedelmeskedtek neki. Az „urú” szavának minden mensű előtt súlya volt. Néhányan vizet hoztak és ráöntöttek az eszméletlenül fekvő suhanc fejére. Valaki ezt mondta: „Jobb a pálinka”, és fogai közé tolta egy palack nyakát. A fiú végre magához tért és lassan feltápáskodott.

— Adják ide a kését, — mondta ekkor az öreg. Aztán a fiúhoz fordulva hozzátette: — később visszakapod.

Aztán tovább ült nyugodtan, a sok munkától redős arcával, okos szájjával, mely csak múlhatatlanul szükséges szavakra nyílt. Olyan volt, mint egy kérges és örökéletű fa. Ramón továbbment a kis rancho felé. A földön pálmalevéllal tömött matracon, néhány pokróccal betakarva haldoklott Galarza. Szeme üveges, arca beesett volt, testén sűrű időközökben heves rángatózás futott át.

— Már három napja van így. Nem is ismer meg már... — suttozta Amelia.

A fekhely mellett guggolva, valami meleg folyadékot rázogatótt egy kis láboshoz. Ramón az igazgatóság épületében rendezett táncmulatság óta most látta először. Átnyíllallott rajta a visszaemlékezés, hogy látta, mikor az asszony Faleiro ranchójába lépett. Amelia alázatosan lesütötte szemét, mint ha ő is ugyanerre gondolna. A férfi szeretett volna valamit mondani neki, hogy elindítsa a beszélgetést, de sehogy sem jutott eszébe semmi, így hát megfordult és kiment.

A délután álmosító súlyával ráfeküdt az emberekre. A nap forrón tűzött az útra, átforrósított minden követ, minden odahajított száraz fát és a vörös agyagot, úgyhogy az emberek inkább elhúzódtak és leheveredtek egy-egy magas curupicai vagy vastagtörzsű maria-preta* alatt. Manuela, a mosónő, matét készített valamennyiüknek és leánya, Virginia hordta körül az embereknek. Az asszony sok porontya közül

* Vastag trópusi fa, ipari célokra használják.

csak ez az egyetlen maradt életben, de ez is félkegyelmű volt. Folyton elbámészkodott és mindúntalan kiöntötte a vizet. A mate mindig kilottyant, valahányszor valakinek a kezébe adta. Mindegyikük a maga módján élvezte. Az öreg Sinforiano bölcs nyugalommal szűrcsölgette, mintha évekig ráérne befejezni az ivást. A végén hosszan meglötyögtette. Mások sietve hajtották le, szinte nem is érezték az ízét. Akadt olyan is, aki sokáig tartotta az ivótököket a markában, mintha langyos gyümölcs volna, aztán sajnálkozó arckifejezéssel adta tovább. Ramónnak melege volt és emésztő szomjúságot érzett. Ízlett neki a meglehetősen híg mate, amelyet odanyújtottak neki. Cardozo, a mulatt, egy fatörzshöz támaszkodott és karjában tartotta gitárját. Férfias hangja felszállt a naptól barnult lombok fölé:

*Szegény mensú, idejöttem,
Paranambú van mögöttem,
honnán magam kimulatni.
szegény mensú, idejöttem...*

Mindannyian tudták, hogy a verset ő maga szerezte, és csodálták érte. A fülledt délutánban a dal valamennyiük lelkében emlékeket támasztott, elandalította és megvigasztalta őket.

Ramón a földön feküdt és az út vörös szalagját nézte, amely nem messze tőle egy kanyarulat után eltűnt egy kis halom mögött. Vörös volt a hangya is, amely orrától néhány centiméternyire közeledett hozzá a földön. Elnézte hatalmasnak látszó potrohát, furcsa kis fejét, amely úgy emelkedett az út fölébe, hogy szinte a távoli nagy fákra emlékeztetett és akkorának tűnt, mint egy öszvér amott messze az árnyékban. A kis rovar, miközben mozgott, mintha az egész látóhatárt eltakarta volna. Hirtelen azonban valami más is mozdult az úton. Gyors iramban közeledett és nőttön-nőtt. Kisvártatva átalakult egy pár porlepte csizmává. Ramón felkőnyökölt, hogy lássa, ki közeledik. A hangya ismét hitvány kis ponttá zsugorodott össze. Az út ellenben ismét visszakarta régi árnyait és Ramón most már láthatta, hogy a göndörhajú capanga, Faleiro jön és tart a csoport felé. Majdnem valamennyien felálltak. Cardozo abbahagyta az éneklést és komoran nézett maga elé, miközben végigsímitott a húrokon, de úgy, hogy ne adjanak hangot. Faleiro leereszkedő nyájassággal üdvözölt mindenkit és igyekezett mosolygósnak mutatkozni. De közeledtére az emberek mégis egyszerre elnémultak.

— Hogy megy a sorod, Virginia? — kedélyeskedett a munkavezető, vállonveregetve a félkegyelmű lányt.

De ez riadtan emlékezett vissza rá. Félt tőle, mióta egyszer a patak mellett leteperte. Nem első ízben történt Virginiával ilyesmi. Időről időre valamelyik peón legyűrte magában a viszolygást a lány lelógó alsóajkától, semmibenézó tekintetétől és idétlen mozgásától, hogy jóllakassa vele kínzó vágyát. Nem sok gyönyörűségük telt benne. „Hiába, nem ízlik vele”, mondták utóbb. Ez akkor volt, mikor szégyenkezve gondoltak vissza arra, hogy magukévá tették a szegény félkegyelműt. De ő mindezt nem vette tudomásul. Elfelejtette, mert a mensük igyekeztek kiméletesen bánni vele. Nem így Faleiro. Mivel ösztönösen ellenkezni próbált, ütötte, addig ütötte, amíg fel nem hagyott vele. De benne maradt valami borzasztó rémület, amely azóta mindig ott bújkált szegény agyának valamelyik távoli tekervényében. Ha meglátta Faleirót, vacogott a félelemtől. A felügyelő most kedves akart lenni hozzá, meg akarta simogatni, de a lány riadtan hátrált és ótvaros kezébe rejtette arcát. Valamennyien kényelmetlenül érezték magukat. Faleiro végül megszólalt:

— Hát Galarza?

Csak Don Sinforiano nyitotta ki a száját:

— Bent fekszik. Rosszabbul van.

— Lássuk. — És továbbment a kunyhó felé, azzal a megkönnyebbült érzéssel, hogy túl van egy nehéz próbán. Megszokta, hogy a mensúkat ütlegekkel és ordítással kezelje és most feszélyezte, hogy másképpen próbált velük bánni. A kunyhóban félhomály volt. Megállt a küszöbön, amíg szeme hozzá nem szokott. Akkor belépett.

Az emberek lassan oszladoztak. Néhányan elkísérték Cardozót, aki muzsikálni ment az egy kilométerrel odébb fekvő ranchókba, a fészerekkel szemben. Don Sinforiano elszűnyókált. Manuela asszony és a félkegyelmű lány nagy rakás szennyes fehérneművel a patakhoz ment. Jóformán senki sem maradt ott. Ramónnak elment a kedve attól, hogy tovább lustálkodjon. Lassan felállt, kinyújtózkodott, miközben szemét nem vette le a beteg ranchójáról. Még nem telt el sok idő azóta, hogy Faleiro belépett. De úgy érezte, mintha már órák óta volna odabenn. Megpróbált másra gondolni, de nem sikerült neki. Ekkor elindult a tetőről lelógó és a földet csókoló pálmaágak felé. Szántszándékkal lassan lépegetett, de végül mégis csak odaért. Nem volt szükség arra, hogy belépjen. Onnan, ahol állott, látta a földön hanykolódó Galarzát, aki most érthetetlen

guaraní szitkokat hebegett és sűrű sötét nyál buggyant ki száján, mintha az életét adná ki benne. A fekhely mellett a munkavezető szinte rajta feküdt Amelián, úgy csókolgatta és nagy, mohó kezével görcsösen szorongatta egyik mellét. A nő félénken igyekezett kitérni az éhes száj elől, szabadulni a nagy férfitesttől, amely mindinkább a föld felé nyomta. Hirtelen meglátta Ramónt. Faleiro követte a nő elszörnyedt szemének irányát és egy ugrással talpon termett. Csak mikor meggyőződött róla, hogy észrevették, húzódott félre a mensú és indult el lassú léptekkel, kezét nadrágja zsebébe süllyesztve. Nem volt rá szükség, hogy hátranézzen. Úgyis tudta, hogy a capanga is elhagyta a haldokló kunyhóját. Az út vörös szalagja bizonyára ismét elnyelte már.

A KELEPCÉBEN

Bab és szárított lóhús. Szárított lóhús és fekete bab. A száraz hús csökönyösen a szájpadráshoz és a fogak közé ragadt. A bab nyúlós masszává változott, mielőtt még lecsúszott volna a torkon és faggyús csomókban ért a gyomorba. Senki nem tudott jó étvággyal enni. Szinte rágatlanul, gyorsan tömködték magukba az ízetlen húst és a lisztes pépet. Hosszú heteken át nem láttak más eledelt. De ha más ennivalót adtak, az sem volt jobb. Mert akkor bele kellett törődni abba, hogy az „öreg rongynak” neveztet moslék korszaka köszöntött be. Ez a főtt hús már semmire sem volt jó, nem is állott egyébből mozsárban összetört, inas mócsingnál és egy kis rizsszel szolgálták fel. Vagy ott volt a rosszul megfőtt „biszkvittesített” reviro, amelyet kutyafuttában készített el a főzéshez nem is konyító szakács, mindenféle más teendője közben. A reviro keményen megfeküdte a gyomrot, olyan volt, mintha gyökeret eresztett volna benne, mert még hosszú órákon keresztül érezték megemészthetetlen súlyát. Ha pedig megőrölték, hogy ne legyen olyan rágós és ilyenformán poralakú étel lett belőle, csak akkor volt ehető, ha az ember evés közben elfelejtkezett arról, milyen fejlődési szakaszokon ment már át ez a szörnyűséges húsetel.

De még ezt is csak akkor ehatték, ha dolgozni lehetett. Időnként az esőzés megállította a kemény robotot az erdőben, és az emberek fekhelyükön henyéltek vagy a földön üldögéltek a kunyhó mellett, elcsigázottan az unalomtól. Ilyenkor, mivel pénzt nem kerestek, hitelük sem volt a kantinosnál és vágyakozva gondoltak az „öreg rongyra” és a fekete babra. El kellett valahogyan feledniük a kényszerű tétlenséget és a még kényszerűbb éhséget, ha csak

rövid időre is, el kellett terelniük valamivel a figyelmüket. Ilyenkor a matéhoz folyamodtak, véget nem érő mate-ivással szedték rá az órákat és gyomrukat — és szeretkeztek. Az éhségtől elgyengült emberek karikásszemű asszonyaikra roskadtak. „Ilyen az élet... tekézés meg keserű mate”, mondogatták azután önmaguk ellen fordult fanyar gúnnyal. A fekhely lassan nyöszörgött az esős délutánokon és éjszakákon, és alig tért vissza a jó időjárás, máris munkába állt a férfi és a nő. Dolgoztak künn az erdőben, és a nő azzal szórakozhatott, hogy elnézte, hogyan nő, nő a hasa, mintegy tiltakozásul. S aztán egy nap ott volt a poronty. Nagy csoda volt, ha elevenen jött a világra. De még nagyobb, ha életben is maradt, mert nagyrészüik sietett elhagyni a világot egy fintorral, amely az undor kifejezése is lehetett, még mielőtt első évét vagy legjobb esetben a harmadikat elérte volna. Ha pedig mindenek ellenére mégsem haltak meg, satnya és cingár purdékka cseperedtek fel, akik ingadoztak, mint a legkisebb fuvallatra hajladozó nád. Bőrük sárga volt, arcuk földszínű. Kékesfekete ereik úgy ágaztak szét, mint a szörnyű szegénységtől megriadtan gazdagabb és bőségebb nedv keresésére induló gyökerek. De addigra már úgy hasonlítottak szüleikhez, hogy a kor-különbség számba sem jött és gyors loholással futották be ugyanazt a kört, mint elődeik. Huszonöt éves fővel ugyanolyan öregek voltak és ugyanolyan szifiliszesek vagy maláriások. Katonai szolgálatot egyikük sem teljesített, mert mikor sorozásra mentek a távoli községekbe, az orvosok nem sokat vizsgálgatták őket, csak rájuk néztek és beírták: „Alkalmatlan.” Hazájuk még egyszer eltaszította őket, most már végleg. Ők pedig boldogak voltak, mert nem értették meg, hogy ez a szó az ő halálos ítéletük. Rögtön visszatértek a yerbalra. Mert a yerbal nem taszította el őket addig, amíg volt bennük annyi szusz, hogy felemeljenek egy bal-tát, egy ollót, egy nyesőkést. A yerbal nem mondta nekik, hogy alkalmatlanok. Nem teketóriázott sokat, mindent elnyelt, még azt a beteg és reszkető élőlényt is, amelynek ő maga adott életet.

XXII

— Kis kölyök voltam még akkor, rossz mint az ördög. Nem tudtam veszteg ülni. De senki nem törődött velem. Puerto Las Minasban éltünk akkor, Candelaria közelében. Tudod, arrafelé fent van San Ignacio. Ismered? Most ott sok yerbal-ültetvény van és több vállalat, hatalmas telepekkel. Ott nem úgy dolgoznak, mint itt az erdőben, hanem egészen másképpen. Az ember csak néz, néz és a szeme elfárad, olyan hosszú sorban állnak a jól megmunkált cserjék. De abban az időben, amelyikről beszélek, mindez még el sem kezdődött...

Lorenzo hangja áthatol a sötét és csendes falon, amely elválasztja őket, és eljut Ramón füléig. Hűvösebb lett, és Ramón összehúzza magát a takaró alatt, ahogy csak tudja. A hideg azonban így is elér hozzá, akárcsak a másik ember sutogó hangja:

— Belekötöttem az eleven fába is. Felemeltem az ottani kislányok szoknyáját és megfogdostam őket. Tyúkot loptam és mindent, ami a kezemügyébe esett. De legjobban azt szerettem, mikor a tareferók jöttek. Úgy érkeztek oda, mintha skatulyából húzták volna ki őket, mert a felhajtóktól felszedték a pénzt. Csak néztem, milyen szép vörös kendőjük volt, új csizmájuk, ponchójuk, „Bébé”-kalapjuk és minden egyébük, azal fesztették a lányok előtt... Akkor aztán nekem is kedvem támadt, hogy mensű legyek. Megkérdeztem egyet, az ezt mondta: „Jól elszórakozunk, pénzt keresünk és élünk, mint hal a vízben.” Ettől nagyon fellelkesültem. Így szöktem meg tizenkét éves koromban...

Ramón nem tud szabadulni sem a hidegtől, sem a hangtól. Csodálkozik a máskor mindig oly szófukar óriás beszédességén. Rendszerint hosszú napokon át legfeljebb egy köszönés erejéig szólal meg, azt sem akárki kedvéért. Nagy és karcsú, mint a lapacho-fa és olyan hallgatag, mintha folytonosan roppant testi erején tűnődne.

— Akkor megkérdeztem, hogyan juthat az ember pénz-

hez. Azt mondták: „A gazda adja.” Erre odamentem. Elküldtek Tacurupucúba. Az óriási erdő volt csupa fenyővel és mate-cserjével. Harminc centavót fizettek egy zsákért és nekem húszat kellett fizetni a kosztért. Kicsi voltam, hátam meggörnyedt a súlytól és minden tagom sajgott. Furfangos akartam lenni és csak a fiatal cserjét vágtam, a zsenge hajtásokat; de mindig rájöttek a turpisságra. Szörnyen sokat szenvedtem és semmi könnyebbségem nem volt...

A hang mintha távolodna, elhal Lorenzo ajkán. Csönd áll be és jól hallatszik Leandro horkolása és a másik két peón hangos lélegzése, akik velük együtt laknak a ranchóban.

— Az erdőben sok volt a jaguár és veszettül féltem tőlük. Ezért nem is távolodtam el soha nagyon a többiek-től. Beleszedtem a yerbát a nagy kendőmbe és ha már tíztizenöt kiló volt együtt, visszamentem. A szedés eltartott... várj csak... vagy kilenc hónapig. Mindenkiel leszámoltak, velem is. És tudod, mennyit adtak nekem? Négy pesót! Mindössze ennyi volt a javamra írva, annyi idő után. Valamennyien elmentek a faluba, hogy kimulassák magukat. Én is velük akartam menni és előleget kértem. Mivel már tizen-négy éves voltam és látszott rajtam, hogy jóvágású legény leszek, ötszáz pesót adtak. Mulatságos idők voltak azok!...

A hang most vidám csengést kap. Elfeledkezve az alvókról, diadalmasan csendül, száll vissza az elmúlt szép idők emlékeihez:

— Mintha az ördög bújt volna belém, alig egy hét alatt nyakára hágtam az utolsó fityingemnek is. Minden nap más néemberrel háltam. A nagy kövéreket szerettem legjobban, ők pedig jól elszórakoztak velem. Aztán mindenféle ruhát vásároltam és megajándékoztam a peónokat, a lányokat, az öregasszonyokat... Aztán persze vissza kellett térnem a yerbalra. És akkor bizony rosszra fordult a sorom.

Ramón hirtelen felfedezi Lorenzo szokatlan közlékenységének okát. Mult vasárnap leitták magukat és mindegyik egy üveg nádpálinkát hozott haza a ruhája alá rejtve. Az óriás éppen most issza ki a magáét. Hallani a kortyogást, mintha valaki távoli vízben lubickolna. Ramón megirigylt és ő is iszik egy kortyot.

— Egy indián capangát ültettek a nyakunkra, Caazapá volt a neve. Míg élek, nem felejttem el. Rosszabb embert nem látott a világ. Úgy hajszott bennünket, hogy majdnem beleőrültünk, folyton több munkát akart belőlünk kipurélni. A

sok vagdosástól már alig bírtam megmozdítani a karomat. Akkor határoztam el, hogy megszököm. Ez volt az első szökésem... Összesen most már tizenkétszer szöktem meg. És mondhatom, hogy nem nyugszom a tizenharmadikig...

Ramón tudja, hogy barátjának egy forradás van a szája jobbszélén. Lövés okozta és akkor vesztette el a felső fogait is. Mikor először beszéltek egymással, megkérdezte tőle, és Lorenzo röviden ezt felelte: „Oldalról eresztettek belém egy golyót. Itt akadt meg a nyelvem tövén. De olyan eszeveszett méregbe gurultam, hogy mielőtt lefogtak, hét-szer vágtam beléjük a késemet...” Ramónnak úgy rémlik, mintha szeme előtt volna a fehér és vörös seb, amely úgy lobog, mint egy magányos tűz az őserdő éjszakájában. A forradás mindig rángatózik és mozog, valahányszor a gazdája sír vagy nevet. De ez természetesen bolond beszéd. Lorenzo sohasem sír. A forradás külön életet él Lorenzo arcán. Még az is meglehet, hogy erejének titka ebben keresendő. Ebben a pillanatban, mikor hangjában félreismerhetetlen büszkeséggel tizenkét szökéséről beszél, a forradás nyilván kevélyen görbül meg a mensű felsőajka fölött. Ramón szinte látja, és az az érzése, mintha maga a forradás nyitná szét szabálytalan és tragikus száját, hogy folytassa az elbeszélést.

— Elláttam magam elemózsiával és hajnalban megszöktem. Volt egy takaróm, abba csomagoltam bele a szárított húst, egy nadrágot és két inget. Egy köves lejtőn kellett leereszkednem. Hátamra vettem a cőkmókomat és kezemben a machetével lefelé kezdtem menni. Mindenkitől azt hallottam, hogy egy fekete jaguár jár ott a vidéken, és borzasztóan féltem. Az igazi jaguár azonban Caazapá volt, aki szemmel tartotta az utat. Én még nem tanulmányoztam ki a dolgot és kis híján egyenesen a torkába futottam...

Nem furcsa, hogy valahányszor két mensű beszélgetni kezd, mindjárt szökésre terelődik a szó? Sorsszerűség van ebben. Ramón úgy érzi, hogy őt sem eresztí el a gondolat, mióta Felső-Paranába érkezett.

— Az intéző ranchójával szemben volt egy raktárpület folyosóval. Ott aludtam éjszaka. Közvetlenül az ő hálókahelyével szemben. Persze ő nem tudta, hogy megszöktem és én sem sejtettem, hogy az a rancho az övé. Szóval, másnap újra nekivágtam az útnak, ő pedig loholt utánam két emberrel. Elkezdődött a vadászat. Azt hittem, hogy feltétlenül összeakadunk és akkor holtbizonyosan vér folyt volna. Én az erdőn át mentem, ők pedig az úton és jól megfigyel-

hettem őket, mikor a domb lejtőjén jöttek lefelé. Megállottak, hogy egyenek és aludjanak egy keveset, én pedig kihasználtam az előnyt. Már harmadik napja alig volt egy falat a számban. Korgott a gyomrom veszettül! Egyszer megpróbáltam kijönni az erdőből, akkor majdnem beléjük ütköztem, mert éppen arra jártak és nagyban társalogtak. Nem mondom, megijedtem! Attól fogva jobban vigyáztam és így jutottunk el végül is a parthoz. Megkértem egy embert, hogy vigyen át csónakján a túlsó partra. Ha véletlenül nem az, aki, beárult volna. De mit tehettem, vállalni kellett a kockázatot. Szóval átvitt és mikor később Caazapá megkérdezte tőle, nem látott-e, azt mondta, hogy nem. Így menekültem meg, mert az indián a túlsó partra is utánam jött volna, hogy elcsípijen. Akkor tizenhat éves voltam. Ez volt az első szökésem... De... Alszol, pajtás?...

Nem, Ramón nem alszik. Sőt nemcsak hogy nem alszik, elgondolkozik azon, hogy az óriás művelt és okos ember. Ő nem tudná a dolgot így elbeszélni... ilyen elevenen, hogy az ember azt hiszi, maga éli át az egészet.

— Egyszer meg Paranambúban voltam, Macedával. Láttad már valaha közelről egy mérges kígyó szemét? Hát az övé is éppen olyan. Hideg, gonosz. Ha megharagszik valakire, annak az embernek vége. Valamennyien tudtuk, hogy sok hulla fekszik az erdőben. Félünk is egyedül járni ott, a kóbor lelkek miatt. Egyszer, mikor éppen pindó-szedő voltam, akaratlanul eltávolodtam a többiektől munka közben. Eközben beállott az éjszaka és én egy fa tetején aludtam. Nem tudtam tájékozódni, így hát megvártam a reggelt. Miközben a késémmel igyekszem utat vágni magamnak, egyszerre csak kiabálást hallok. Odamegyek és mit gondolsz, mit látok? Egy peón lógott ott keresztre feszítve egy fán! Átfúrták a lábát és a kezét, aztán dróttal a fához kötözték, legalább két nappal azelőtt. Félholt volt a fájdalomtól, a vérvesztéstől és a rémülettől. Utóbb elmondta, hogy Maceda szegezte ide, mert el akarta venni tőle a feleségét. Mármint, kérdezem, miért nem eresztett bele egy golyót és végzett vele egyszerre? Mert azt akarta, hogy szenvedjen, hogy lassan haljon meg. Embertelen gonosztett az ilyen. A szegény embert vagy két hétre elrejtettem, de olyan rémületben volt, hogy mikor félig felépült, elszökött, és többé nem hallottam róla. Ellenben Maceda gyanakodni kezdett rám, ezért hát odébb álltam, nehogy velem is végezzen. A vadállat persze utánam eredt...

Ramón most Ameliára gondol. Meg kell őt szereznie magának, akármilyen módon. Ha nem siet vele, Faleiro kaparítja meg. Megpróbálja maga elé idézni gyapjas kosfejét, hogy így a képével a szeme előtt még jobban gyűlölhesse. De barátjának hangja visszarántja.

A következő pillanatban már Lorenzót látja maga előtt, az óriást. Eljutott a Paraná folyó partjára. Tele van rémülettel és gyakran néz maga mögé. Hátán egy kis batyut hoz és ahhoz kötözve egy gitárt. A holmit elrejtí a bozótban és lefekszik a fehér fövényre, hogy aludjon. De nem alszik. A sötét test túlságosan jól látható a fehér fövényen. Hirtelen talpra ugrik. Messziről valami zajt hallott. Gyorsan a vízhez megy, lebukik, eltűnik. Aztán egészen halkan megmozdul a nád és feltűnnek a kémlelő szemek. Most több ember bukkan fel, valamennyien jól felfegyverezve. Ramón nyugtalanul fészkelődik fekhelyén, miközben az üldözők átkutatják a vidéket és figyelni kezdik a folyót. De az elbeszélő hangja eloszlatja aggodalmát. Az üldözők belefáradtak a keresésbe és továbbmennek, hogy máshol próbálják megtalálni a szökevényt.

— Akkor ágakból egy kis tutajt eszkábáltam össze és belevetettem magam a folyóba. De a víz nyugtalan volt. A batyu az egyik oldalon volt és ha belemerült a vízbe, én emelkedtem ki belőle, ha pedig nem merült bele, én lettem csuromvíz és ittam a folyóból. Cudar állapot volt. De mert az éjszaka sötét volt, azt gondoltam, eljuthatok az argentin partra úgy, hogy ne vegyenek észre. Ezt az alkalmat csakugyan nem volt szabad elszalasztani...

Faleiro keze úgy szorongatta Amelia mellét, mintha érett paraguayi citrom volna... de akkor egyszerre Lorenzo himbálózik ott a tutajon és minden más kép szertefoszlik. Ramón most csak az óriást látja, hogyan küszködik a vad folyam közepén az éjszaka árnyékaival, amelyek nem tudják, segítsenek-e neki, vagy egészen belelökjék az édesvízbe. Az ár borzasztó erővel sodorja a gyöngé rudacsákat a folyón lefelé. Az ember időnként elbóbiskol, míg a nedves ölelés fel nem riasztja. Fázik. Egyszerre megérzi, hogy közel van a parthoz és elke-seredetten úszik, húzva maga után a tutajt. Végre földet ér a lába. Most kivesz a batyuból egy takarót és egy kockás ponchót. De minden átázott. A gyufája is. Ereje fogytán van, rárogy a csuromvízes ruhára. Azonnyomban elalszik. Ramón pedig érzi, hogy lélegzetvétele a kimerült óriáséhoz illeszkedik, akinek víztől csepegő fejét kíváncsian nézegetik az erdő madarai, meghökkenten ettől a korahajnali jelenségtől.

— De a legrosszabb még csak azután jött, mikor felébredtem...

Azt hitte, hogy elért Antiguo Parehá vagy Caraguatay magasságáig, negyven vagy annál is több kilométernyire üldözőitől. Elindult a part mentén, míg csak egy munkavezetőre és a vezetése alá tartozó munkáscsapatra nem bukkant: az emberek fatörzseket gördítettek a vízbe. Megkérdezte őket. De válaszukat sehogy sem akarta elhinni. Puerto Nacundayban volt, nem egészen kétezer méternyire attól a helytől, ahonnan szökött! Izgalmas éjszakai átkelése kis híján üldözői torkába vitte!

— Bocsánat, uram — mondtam a munkavezetőnek —, de ez nem lehet. A hasukat fogták, úgy röhögtek rajtam... Nem bírtam elhinni, hogy miután egész éjjel lefelé úsztam a folyón, még mindig olyan közel vagyok az elindulás helyétől, s hozzá még a paraguayi oldalon...

— És aztán? — Ramónt egészen magával ragadta a kaland varázsa és minden idegszálával átéli. — És aztán?...

— Hazudtam és azt mondtam, hogy a braziliai Puerto Tres de Mayóból jövök, mert attól féltem, hogy kiszolgáltatnak Macedának, hiszen ezek mind egy húron pendülnek.

Ramón sóhajt. Barátja most már megmenekült, és ő újra Amelián tűnődhetik. De a kép sehogy sem akar felbukkanni előtte, vagy csak Faleiro mellett látja a ranchóban lejátszódott csúnya jelenetben. Ezért inkább megkérdezi:

— És... akkor aztán ott maradtál?

— Dehogy, miért maradtam volna! Aztán...

Aztán új szerződések jöttek és az új szerződésekből folyóan újabb robot, újabb igazságtalanság és újabb szökések. Tizenkettőre rúg már a számuk. S ő megfogadta magának, hogy tizenhárom munkahelyről szökik meg. Lehet, hogy szeszély, de ennek eleget tesz. Nem szabad, hogy eggyel is kevesebb legyen. A nádpálinka ellenére kissé már fáradt hang dátumokat idéz, kikötőket, neveket, átkozódásokat, viselt dolgokat.

— Istuetában volt, tavaly télen... Három évvel ezelőtt Puerto Segundóban... Az is csúnya dolog volt Paranayban... Az ottani főintéző igazi vadállat volt, csak „dögvész” néven emlegették...

Mindenünnen elszökött, minden elképzelhető módon. Szekéren a yerbával megtömött zsákok között, még gyakrabban gyalog, csónakon vagy úszva, új és ismeretlen úton verekedte át magát az őserdőn. Kihasználta a sötétséget, de egy ízben fényes nappal is szökött, fittyet hányva a capangáknak. Túl-

járt az egész Felső-Paraná fogdmegjeinek eszén, nevet változtatott, átvágott Brazilián, hogy megugorjon az argentin gazdák elől, Paraguayon, hogy sikerüljön kisiklania a „bánya”-tulajdonosok kezéből, visszatért Misiones-be, mikor a paraguayi vállalkozók miatt égett a talpa alatt a föld. Legyőzhetetlennek érzi magát. A bizonyosság, hogy kereket oldhat, ahányszor kedve tartja, boldoggá teszi. Eddig tizenkétszer...

— Ha innen elszököm, eleget teszek fogadalmamnak. Akkor elmegyek Posadas vidékére az egyik új mesterséges yerbalra és szépen megülök ott. Belefáradtam már ebbe a sok csatangolásba. De először innen kell még elmennem.

Ramón megérti, hogy szökni akar. Neki is kedve volna odébállni innen. Mikor történetét elmondta neki, a másik leplezett felszólítást intézett hozzá. Ez a legnagyobb elképzelhető bizalom jele. Ramón sóhajt. Éppen most folyton Amelián jár az esze. Meg akarja kapni, el akarja venni Faleirótól. Így hát hallgatott. Elszalasztja az alkalmat. Egyetlen szót sem szólhat a dologról, de az egyik hallgatólagosan ezt akarta mondani: „Elkísérsz?” A másik pedig ezt: „Köszönöm, testvér, de most nem tehetem.” De hiszen nem kellene szavak ahhoz, hogy két mensú megértse egymást.

Mielőtt elalszik, Ramón tervet próbál csinálni a fejében. Megígéri magának: „Holnap lesz a napja, hogy elmegyek...” De a fáradtság legyűri. És borzasztó álmot lát, amelyben részeg capangák lövöldöznek elkeseredetten egy csónakra. A csónakban ő szökök Ameliával és Lorenzóval. Lázasan eveznek, egyre gyorsabban, a víz sodorja őket magával, valahol elnyeli őket, nem tudni, hol. Belekapaszkodik Ameliába, szorítják egymást, nagyon szorítják...

Csak néhány nap múlva tudta meg a történeteket. Így játszódtak le. Az a két ember, aki Lorenzóval együtt szökött, nem bírta tovább, visszamaradt. Lorenzo visszafordult, hogy segítsen nekik. Az üldözők mindhármukat körülvették. Az óriás két golyót kapott a fejébe és még néhányat a mellébe és lábába. De az utolsó pillanatig kezében szorongatta a machetét, amellyel hasztalanul próbált védekezni. Három „víszlát”^{*} mindenesetre leterített előbb. A batyuban zsinórral összekötözve megtalálták a tizenhárom könyvecskét. Ramón visszaemlékezett rá, hogy Lorenzo békességben meg akart ülni ez után az utolsó szökés után. Reménye nem teljesült, de azért így is békességhez jutott. Örök békességhez. Két golyóval a fejében.

* A vállalat kéme.

A HÓDÍTÁS

...Mikor a Paraguay elleni háború* beveződött és a paraguayi részről bevezetett szigorú határzárlat Encarnación és Tacurupucú között megszűnt, elindult az erős és vállalkozó szellemű férfiaknak lelkes mozgalma, akik minden veszélyt és nélkülözést megvetve, rettenthetetlenül nyomultak előre az őserdőben...

Misiones sokat köszönhet a munka bátor úttörőinek és személyes erőfeszítéseiknek...

EGY KRÓNIKÁBÓL

De végre célhoz kell érni. Annyi szenvedés után felragyog a dicsőség. Más szóval a yerbal-erdők rengetege. Ezért folytatják útjukat a rögeszméjüktől hajtott úttörők a növényi sűrűségeken keresztül, ahol déli tizenkét órákor sincsen fény és csak minden ötvenedik vagy századik lépésre tűnnek fel a gyöngye sugarak, amelyeket a nap nagynehezen átszűr a tömött lombosaton. Ezért nem tesz ki kezükből a nyeseőkést, amely új erővel sujt le és barna nedvet buggyant a sebzett növényekből. Néha eljutnak a keregett és áhított helyre. Ott vannak a sötétzöld faóriások. Íme a fáradság, a költségek és a munka busás jutalma. A sok erőfeszítés megérdemelt gyümölcse a boldogság és a

* *Brazília, Argentína és Uruguay harca Paraguay ellen 1865–70-ben.*

gazdagság. A szédület ez! Posadas, Assunción és a többi városok kereskedői bőkezű hitelt nyitnak. A legszebb és legkívánatosabb nők kínálkoznak fel az új nagyságnak. De alig lát a talált kincs kiaknázásához, az ábránd szertefoszlik. A vélt aranybánya mindössze néhány száz fából áll. Ilyenkor két út áll a csődbejutott ember előtt: a menekülés, illetve öngyilkosság vagy a további keresés. Az élet mindennap újra kezdődik.

De mások valóban mesés gazdagságú „bányákat” találnak, amelyek több tucat kilométernyire nyúlnak. Ekkor elkezdődik a hősi ének második fejezete. A szerencsés kalandor intézkedik. Ezrével alkalmaz munkásokat. Nagy csapásokat nyitnat öszvéreknek és szekereknek. Hajókat vásárol, járműveket, állatokat. Sokezer pesót fektet bele az előkészületekbe. A titok azonban más „kincskeresőnek” is fülébe jut. Ez is ráveti magát a vadonban talált yerbalra, csak más utat használ fel. Máshonnan kiindulva és más irányban tör magának ösvényt. Ám végül is a vetélkedő csoportok összetalálkoznak. A fejsze és a csákány mellett a gazdáknak, intézőknek és peónoknak késük is van, revolverük, pisztolyuk. A Smith Wesson hangja rekedtes és végzetes. Néhány ember elesik. A csapdák és orvtámadások egy ideig egymást követik. Fehér mensük, meszticek és indiánok szegény elhagyatott csontjai szegélyezik a kalózok összechapásainak útját. De a tulajdonosok nem engednek. Az „aranybányákra” és a földre nincsen szerzett jog. Nincs telekkönyv és nincsenek bejegyzések. Nincs semmi. A múlt nem számít semmit. A jövő még annál is kevesebbet, csak időt kell nyerni mindenáron. Az elfutó jelen az egyetlen mérték a kísérteties őserdőkben. Mindegyik banda gyorsan dolgozik. A cél nagyobb mennyiségű yerba mate megszerzése, gyorsabb levágása, megkaparintása a nagyravágyó vetélytárs elől. Senki sem mászik már a fákra, hogy leszedje az áhított lombokat. Ez sok idővesztéséget jelentene. Kijönni könnyebbnek bizonyul. Lázasan folyik a munka. Gyorsan. Még gyorsabban. Hogy néhány ezer pesót megkeressenek, milliókat dobálnak ki. Növényi életekben és emberéletben. A természetes erdők eltűnnek. A peónok ugyancsak. A szekerek, öszvérek és emberek nyögnek a ha-

talmas yerba-rakományok súlya alatt. Paraguayt, Brazíliát, Argentínát elárasztják a jószagú termény garmadáai. Európában beszélni kezdenek a „sauvage”^{*} földrésznek erről a ritka cikkéről. Arról, amely a sűrű és áthatolhatatlan erdőkből jön, ahol ádáz emberek verekszenek az idővel, hogy megvessék négy-öt kalandor gazdaságának alapját. Orgiát ült a kapzsiság és a mámor. Röviden, ez a yerba mate birodalma.

^{*} Vad (franciául).

XXIII

Mint egy apró fénygomba, úgy keletkezett és nyitott magának utat a pórusokon keresztül; felfakadtában egyesült más hasonlókkal, míg csak a homlok tetején, pontosan a bozontos hajszálak gyökereinél, ki nem buggyant gömbölyűen és zsirosan a nagy verejtékcsepp. Néhány pillanatig imbolygott. De önsúlya arra kényszerítette, hogy leessen és folyékony virágkehely módjára csendesen gördült lefelé a szempillán keresztül a porlepte arcra, ahol útját meglassították a bőr ráncai. De az utána érkező cseppektől új erőt nyert és mintha láthatatlan csatornán hömpölyögne, nagy gyorsasággal tovább csorgott Ramón állán át meztelen nyakára és mellére. Így tartott ez egész naphosszat. Néha letörölte magáról a nedvességet nagy tarka kendőjével. De mivel únta folytonosan ismételni ezt a mozdulatot csakhamar izzadságból, földből és kitépett yerbából felszálló finom porból gyúrt élő sziklaként állott ott. Olykor támolycgott az álmoságtól. De ez magával az „urú”-val is megtörtént, akármilyen gyakorlott ember volt is. Néha rövid időre lefeküdtek a földre, de a következő pillanatban már talpon kellett lenniük, mert itt a yerba parancsol. A yerba érdeke. A yerba egészsége. Az emberek pedig semmit sem számítanak. Őket azért fogadták fel, hogy a yerbát szolgálják. Ezért folytonosan meg kell forgatniuk, nehogy elromoljon és veszendőbe menjen azzal, hogy túlságosan megfeketedik. Óvatosan kell vele bánni, egyik oldalról a másikra kell fordítani a leveleket, éberén kell figyelni, a fojtogató és csipős füst ellenére, gyorsan változtatni kell a kövér levelek helyét. És ezt így kell folytatni vég nélkül napvilágnál és holdfényben, amíg a telep egész yerba-termése át nem ment a barbacuán. Az „urú” napjait nem úgy számolják, mint más emberek napjait. Az ő napjai nem végződnek akkor, mikor kigyúlnak a csillagok és nem akkor kezdődnek, mikor a hajnalfény újból elárasztja a földnek ezt a darabját. A szárítómester mindig ébren van, mindig munkára kész és megállás nélkül dolgozik. Az ő számára nincs pihenés,

mert alighogy lecsukja fáradt szemeit, a yerba felkel, tiltakozik, tompán pattog és elég, hogy bosszút álljon gondozójának hűtlenségeért. A yerba nem ismer könyörületet. Az „urú” úgy érzi, hogy csak arra a pillanatra vár, mikor az ő ébersége elszunnyad, hogy hirtelen megperzselődjön. Ilyenkor ha felébred és számot ad magának a történt szerencsétlenségről, nincs többé mit tenni. Az ember kénytelen módot találni rá, hogy ne aludjon azokban a hónapokban, amíg a szárítás tart. Cserébe ezért joga van arra, hogy büszke legyen. Yerba-száritó nem akárki lehet! Az kell hozzá, hogy valaki hosszú éveken át rontsa a szemét és különleges ügyességre tegyen szert és a többiekénél jobb szaglásra, csak akkor lesz belőle jó „urú”. Csak így szerezhető meg az a ritka ösztön, amely jelzi, mikor eléggé aranyos színű a yerba, mikor kell megforgatni, levenni, szétteregetni az új csomót, ezer meg ezer kilót. Akkor tisztelettel néznek az emberre, a gazda megveregeti a vállát és mert több pénzt keres, mint a levélszüretelők közül akármelyik, sokkal több pénzt, vehet magának nőket, új csizmát, sőt még selyeminget is és úgy öltözködhetik, mint az urak. Igaz, hogy lassan és makacsul beveszi magát bokájába és átmegy izmaiba és csípőjébe a reumatikus fájdalom, amelyet az első pillanatban szerzett, mikor a forró mate füstjében dolgozni kezdett a barbacuá tetején. Igaz az is, hogy szeme úgy hozzászokik a sűrű füstoszlopok látásához, hogy végül is mindenütt látja már őket akkor is, ha nem dolgozik a szárítónál. És az is igaz, hogy egyszerre csak azon veszi észre magát: megvakult, nem tud már járni és akkor...

Sok örökös egyformaságú napon tárta fel kemény tapasztalatait Ramón előtt az öreg Sinforiano. Mikor még fiatalabb volt, jól keresett és felettesei kényeztették, „kerály”-nak érezte magát, sőt félvállról beszélt a szakismeret és jövőnélküli egyszerű peónokkal. De amit keresett, mind szétfolyt Posadasban vagy mindjárt ott a vállalat kántinjában, ahogyan a víz szétfolyik az ember ujjai közt. Most, mikor már öreg és beteg, megértette, hogy egy roppant becsapás áldozata lett. Úgy préselték ki éveit, erejét, ifjúságát, mint a bőnedvű citromot, most pedig maholnap sutba vagy szemétre dobják. Ez volt a rögeszméje és ezt hajtogatta folyton, miközben serényen forgolódott bambuszketrecebén.

Ramón megfigyelte az öreg halántékára hulló fehér fürtöket, a ráncokat, amelyek makacs fonalak módjára futottak a fáradt fényű és csaknem mindig nedves szemek körül, végig az arcán, le a keserű száj mindkét oldalán, keresztül-kasul még a vézna és csontos tarkón is.

— Ahogy itt látsz engem, nem vagyok még több negyven évesnél...

A corrientesi megrázkódott, mikor ráeszmélt, hogy hangozatosan tette fel a kérdést, amelyet magában gondolt. Legalább hatvanra becsülte az öreget. Pedig még alig lépett az érett férfikorba és deresedő feje máris a sír felé hajlott, mint a szomorúfűz ága. Ez vár tehát őreá is. Még néhány év és ő is, akár csak ez a Don Sinforiano, támolygó és félig vak árnyék lesz és ahogyan most ennek, neki is azt mondják majd, hogy „öreg Ramón”. Hirtelen szorongás fogta el és szíllaj dühvel forgatta a villát, miközben egyik yerba-nyalábot a másik után dobta felfelé. Az „urú” fentről rákiáltott:

— Elég, barátom, elég...

Éjjel-nappal együtt ettek, szunyókáltak és dolgoztak ugyanazon a barbacuán a nagy mate-erdő közelében, Santa Cruz igazgatóságától néhány percnnyire. De Ramón mégis valamivel több pihenőhöz jutott, mint az „urú”. Néha erőt vett rajta a fáradtság és ha ilyenkor hirtelen felriadt rövid és nyugtalan álmából, azt látta, hogy a másik tempósan tovább dolgozik, mintha életfogytiglan erre a kényszermunkára ítélték volna, de közben sohasem sietett, nem gyorsította meg mozdulatai ütemét, egyik oldalról a másikra tologatta a yerbát, míg csak a legtökéletesebb pörkölést el nem érte. Ez volt a törvény, amelynek menthetetlenül engedelmeskednie kellett. Mert onnan a yerba a városokba kerül és a vevő, aki megvásárolja ezt az élénkítő italt, jót akar kapni a pénzéért. A vevő nem törődik vele, hogy a yerba pörkölésével megbízott ember nagyon fáradt-e vagy sem, hogy kipréselték-e már egészen, mint a citromot vagy sem. Neki csak az a fontos, hogy a mate jóízú legyen. Mit bánja ő, mi történik azzal, aki által hozzájut.

Ez az a törvény, amelyet az öreg Sinforiano keserű emlékei hirdettek. Ha a yerba el találna égni, mindenki hajthatatlan és keményszívű volna. Az intéző orditana, a főintéző leszidná a sárga földig, az igazgató vagy a gazda pedig nyomban kitenné a szűrét. „Ezért fizettek olyan jól, szerencsétlen?” — üvöltének, mint ahogy ezt üvöltötték a szegény Anastasiónak, aki ugyancsak „urú” volt, de kidobták, mert tizenötévi munka után egyszer gondatlanul dolgozott. Persze ő is ráncos és görnyedt volt akkor már, az a földszínű árnyék, aki most ott kuporog és koldul a posadasi tánclokálok küszöbén.

— Így csinálják ők ezt, kiszípolozzák az embert, a héját pedig eldobják, — hajtogatta az öreg.

Mikor nagyon beszédes kedvében volt, hozzátette:

— De jól teszik, Mi vagyunk az ostobák, hogy nem tudunk védekezni. Könnyű bennünket becsapni. Olyanok vagyunk, mint az apró kölykök... De ha olyan jókötésű legény volnék, mint te, ha újra kezdeném...

Mintha a tűz, mely szüntelenül lobogott a barbacuá alatt és pörkölte a yerba-csomókat, néhány szikrát kölcsönzött volna az öreg szemének. De csak egy pillanatig, aztán a vén, de még izmos kar tovább forgatta a zöld kupacokat. A szavak tovaszálltak, mintha elnyelte volna őket az állandó és sűrű füst.

Éjszaka volt már. A többiek aludtak itt-ott kis pálmából vagy tacuaipiből összerótt ranchóikban. Szétszórta aludtak a környéken mindenütt családjukkal vagy más munkásokkal vagy egymagukban. A fák ágai halkán mozogtak és mintegy függőágyban hozták és küldték tovább az alvó emberek lélegzetét a tisztás felé, ahol a barbacuá nyomorúságos házikójában vég nélkül sürgött-forgott a két mensú, mint két elkárhózott lélek.

— Ha újra kezdeném...

Csakhogy sem a yerba, sem az ember nem kezdheti újra. A kezdet ennek is, annak is csak egyszer adatik. Nagyon jól tudta ezt az öreg Sinforiano. Ezért dörmögött magában, miközben önműködő fabáb módjára keringett a barbacuá gözölében.

XXIV

A yerbalról tértek haza. Amelia már beszorgáltatta nyomorúságos szedését, amelynek súlya nem volt több három zsáknál. Szeretett volna mielőbb hazajutni ranchójába, de fáradt volt és lassan ment. A többiek sem slettek. Űtött-kopott karaván voltak, fonnyadt nők és érett, komolyarcú fiúk, aggastyánoknak látszó férfiak. A szinte hústalan, nagyon szikár Isidora roppant golyvájával úgy haladt övéi közt, mintha nagy alakjával védeni akarná hat apró gyermekét, akik mind satnyák voltak, akárcsak mögöttük lépkedő apjuk. Az egész környéken Isidora volt az egyetlen „férjes” asszony. Utána jött Nicolasa, Rosa és Consuelo, három utcai nő, amint-hogy Amelia is az volt valamikor. Consuelo már alaposan kiöregedett, megjárta a Paranát és Rio Grande Do Sul valamennyi bordélyházát és fokról-fokra lejjebb sülyedt, végül, hogy éhen ne haljon, rászánta magát, hogy eljön a yerbalra

egy Nuñez nevű tareferóval. De azóta már szívesen visszament volna.

— Egy itteni év felér tíz ottanival... — mondta megvetően guarani és spanyol szavakat vegyítő porto-alegrei keveréknnyelven. A többiek Posadasból és Encarnaciónból jöttek. De már hozzászoktak a yerbal nehéz életéhez. Valamelyik mensúval jöttek Felső-Paranába, aztán visszatértek a maguk hírhedt régi dűlőjére, hogy újra az utcát járják, vagy a tánclokálokat, míg nem sikerül egy újabb férfiba beleakaszkodniuk; a változás nem nagyon érintette őket. Fáradtak voltak. Valamikor csinosak lehettek vagy legalább is frissek. Valaha nekik is suttogtak a fülükbe bolond és felejtethetetlen szavakat. De ez hamar elmúlt. Annyira, hogy ma már meg kellett magukat erőltetniük, ha vissza akartak emlékezni azoknak az első igazi férfiaknak a nevére. Utánuk már csak névtelen mensú következtek, akik majdnem mindig részegesek és általában brutálisan durvák voltak és akiket be kellett csapni, hogy kihúzhassák a zsebükből a pénzt, amelyet a munkatelepekről és az őserdőkből hoztak. Végül pedig beköszöntöttek a dicstelen és örömtelen, majdnem mindig egyforma napok, amelyeknek minden változása csak rosszabbodást hozott. Ekkor már hagyták, hogy sodorja őket az élet és nem is próbáltak rajta változtatni másban, mint apróságokban. Már az is nagy eseménynek számított volna, ha sikerül egy pár új cipőre szert tenniük a szétnyútt raffia lábbelijük helyett. Semmi más nem volt fontos. Csak azt akarták, hogy hagyják őket békén, legyen elég szivarjuk, hogy állandóan szívhassák, zavartalanul tetvészkedhessenek, matát igyanak és pletykáljanak. De legalább mindegyiküknek volt egy férfiya és felsőbb réteget képviseltek azokhoz képest, akik kimerítő rabszolgamunkát végeztek Allica bordélyházában. Most a többiekkel együtt igyekeztek haza, egykedvűen, vaskosan tréfálkozva a fuvaroslegényekkel.

— Azt mondta, hogy nincs jól vágva... hogy túl sok kocsanýt hagytunk rajta... És újra jó néhány kilót levont tőlünk. Ez a főintéző tolvaj!

És Isidora megfordult, öklével fenyegetve egy láthatatlan ellenséget.

Amelia mellette ment és csodálta. Amilyen sovány volt, annyi ellenállóerő volt benne. Ajka kemény metszése ugyanolyan szívósságról tanúskodott, mint szeme, mely anyás tekintete ellenére hozzászokott ahhoz, hogy hunyorgatás nélkül minden rosszal szembenézzen. Egy nap, senki sem tudta,

miért, beleszeretett a jólelkű, de sorsüldözte Aurellanóba. Neki szülte a hat porontyot. A porontyok mind apjukhoz hasonlítottak, ugyanolyan csúnyák és satnyák voltak. Már valamennyi dolgozott és segítségére volt szüleinek. Miközben egyik a leesett leveleket szedte fel, a másik a kisebb szárazakat tördelte apróra, vagy az ételre vigyázott. De még így sem tudták megkeresni, amibe az ellátásuk került.

— Ezek a szerencsétlenek folyton kevesebbet esznek... — mondta Isidora asszony, — de mindez hasztalan. Csak nem vergődünk zöld ágra...

Ő maga nyilván semmit sem eszik, gondolta magában Amelia. Olyan sovány volt, hogy úgy látszott, mintha csontjai egyszerre csak elválnának a bőrétől, hogy ne legyen tovább terhükre és pusztá csontváz alakjában egyedül sétáljanak tovább. Így is tű módjára mindenütt szinte átszúrták a testét, nyeldekülőjén, hátán, két vállá között, a törzsén pedig világosan kirajzolódtak bordái, melyeket pontosan meg lehetett számolni a foszladozó barna ruha alatt. Ha ránézett az ember, megesett rajta a szíve. De a számalom nyomban elpárolgott kemény és erős szemének és határozott szájának láttán. Aki jobban megfigyelte, megérezte benne az elpusztíthatatlan belső erőt, mely most is képessé tette arra, hogy a yerbalban végzett egésznapos robot után megtegye a három kilométeres utat ranchójába, aztán nyomban hozzálásson, hogy elkészítse a vacsorát, gondját viselje családjának s aztán még ápolja a környék elhagyott betegeit, gyámolítsa a haldoklókat és szükség esetén visszaverje az intézők és capangák rohamát, olyan derűs és makacs elszántsággal, amely minden támadót lefegyverzett.

Egy kicsit valamennyiünknek ő az anyja, — fogalmazta meg véleményét Amelia, miközben figyelte. Ekkor jutott eszébe, hogy tanácsot kérhetne tőle. A mögöttük jövő mensük mindig csoszogó járásukkal most utolérték őket. Isidora figyelmesen hallgatta meg a másik asszonyt, csak olyankor szakította félbe, amikor mindenképpen szükségesnek látta, hogy valamit kérdezzen.

— És mit adott neked a javasasszony?

— Azt mondta, szedjek össze egy kis zacskóba néhány hajszálat Ramóntól, hozzá egy kis kovát és viaszt. Ezt mindet el ástam a ranchó küszöbén, ahogy mondta. De már egy hete és még mindig nem jött...

— Mondok én neked valamit. Ezzel a ráolvasással nem mégy te semmire.

— Hát az hogy lehet? Mindenki bizik benne...

— Eredj hozzá te magad, minden teketória nélkül...

Miközben beszéltek, mindinkább visszamaradtak. Pedro ment el mellettük, mosolygósan, mint mindig és mulatságos látványt nyújtva lötyögösen bő ruhájában; aztán Felipe Caceres ment el mellettük, egy vágyó pillantást vetve Amelia lábszára felé; ugyancsak elment mellettük az öreg Gumer-sindo, akinek zavaros szeme tele volt azzal a fáradtsággal, melyet nyilván már gyermekkorra óta hordott magában; végül elment mellettük az irtózatos külsejű Farias is. Mikor Amelia el akarta kapni róla a tekintetét, már késő volt. Farias arca egyetlen égő seb volt.

A valamikor csak apró pörsenések idővel elterjedtek és könyörtelenül megették a bőr egyik darabját a másik után, míg csak orrához nem értek, amely majdnem egészen eltűnt. Odébb az állkapcsánál a seb varasodni kezdett és sokágú csillaghoz hasonlított. Amelia tudta, miről van szó. A Guayrá-vidék legborzasztóbb betegsége volt ez, egy a sok csapás közül, amely a mensúkat üldözte. A matevidék „bujakórja”. Érezte, hogy testét megrázza az undor.

Hazaérkezett. Szó nélkül megszorította Isidora erős és bátorító kezét, aztán letért a ranchójához vezető kis gyalogútra. Minden tagja fájt, karja petyhüdten és erőtlenül csüggett le, lábai is sóvárogtak a pihenés után. Milyen gyönyörű lenne, ha ledőlhetne fekhelyére, becsukhatná szemét és néhány órára mindenről elfeledkezhetne. De az igazgatóságról üzentek érte, hogy elintézzék vele az egy hónappal ezelőtt meghalt Galarza leszámolását. Azonkívül még ruhát is kellett mosnia, a magáét és a megboldogultét. Végre felállott, kinyitotta a kis ládát és nagy batyút csinált. Újra elhagyta a ranchót és a patak felé tartott. A nap gyorsan bukott lefelé és hogy bosszút álljon kényyszerű visszavonulásáért, sok száz fa csúcsát gyújtotta fel, tűzkört vonva a guayubirák és cédrusok, a guamók és babérfák köré. A csapáson át rövidebb volt az út a patakig, de ő inkább az erdei dűlőt választotta, amely egy magányos és kényelmes helyre vezette. A nagy fekete kőnél megdörzsölgette a ruhát, miközben a kristályos vízre is átcsapott a nap lángolása. De szinte egy pillanat alatt átvette a hatalmat az erdő, az ég és a víz fölött a ritkás sötétség. Az utolsó nappali pillangók kábultan szállkostak a levegőben. Egy caburei* telepedett le Ameliával szemben egy alacsony ágra.

* Kis bagoly.

Ez jó jel volt és felbátorította. Barátságosan intett a madárnak, mire az néhányszor körülropdöste fejét és elrepült. Amelia is elindult hazafelé. Maga elé nézett és gyermekes babonából vigyázott, hogy ne lépjen rá a lehullott levelekre. Könnyűnek, szinte boldognak érezte magát. Vagy húsz méternyire volt a ranchótól, mikor észrevette, hogy baj van. Önkéntelenül gyorsan hátrálni kezdett. Megbotlott egy fatörzsben és éles fájdalmat érzett a jobb bokájában. De ezzel alig törődött, úgy meghökkentette Faleiro jelenléte. Éppen jókor látta meg, hogy a férfi vár rá, hogy ott áll a kunyhót körülvevő sövény mellett. Még mindig a földön ülve, érezte szíve heves lüktetését, amint egyik dobbanás gyorsan követte a másikat, egy zuhatag lezúduló vizéhez hasonlóan. De Faleiro nem látta őt. Mikor erről megbizonyosodott, továbbfigyelte a férfit egy sűrű bozót mögül. Faleiro ott állt súlyosan, kikerülhetetlenül, türelmetlen sietséggel szíva szivarját. Nyilván kiszámította, mikor kell a nőnek a yerbalról hazatérnie, hogy eljöjjön érte és magával vigye. Nem lehetett kétség afelől, hogy milyen sorst szánt neki. Vagy több héten keresztül egyik intező ágyából a másikba vándorolhat, miután Faleiro elhagyja, vagy egyenesen elküldi a bordélyházba, mihelyt ráún. Amelia reszketett, miközben a szőke férfi módszereire gondolt. Találkozása vele akkor éjjel a bálon még az ő sok tapasztalattal tele prostituáltéletében is a legrosszabb élmény volt. Ösztönszerűen jobb fedezéket keresett, mindjobban elbújt a cserjék között és tovább figyelte Faleirót. A férfi idegesen járkált. Aztán eldobta szivarját és a folyótól visszafelé vivő úton elindult. Amelia kitálta, hogy a kocsisok kunyhói felé megy, hogy ott kérdezősködjön róla.

Pontosan ebben a pillanatban látta meg Ramón a távozót. Éppen vissza akart már fordulni, mert azt hitte, megelőzték. Későn jött... De a vágy, hogy célhoz érjen, felülkerekedett benne. Ha ez a nő már odáig jutott, hogy odaadja magát Faleirónak, akárki elveheti magának lelkifurdalás nélkül. Kitért a szőke intező útjából és továbbment a megvilágítatlan rancho felé. Úgy rémlett neki, hogy egy bagoly halk huhogását hallja, de a madarat sehol sem látta. A hívó huhogás azonban erősödött. Csakugyan furcsa volt. Letért az útról és abba az irányba tartott, ahonnan a huhogás jött. Rögton a szemébe ötlött egy darab világos vászon, amely egy tömjénfa mögött mozgott ide-oda. Szaladni kezdett, félretolva az útjába kerülő ágakat, és önbizalma egyszeriben visszatért, mikor meglátta Ameliát, hogy milyen kicsi, milyen gyenge és hogyan

reszket. És mégis milyen erősnek tűnt fel szerelmében, milyen kemény volt az ajka, amely nem hátrált meg a férfi követelő szája elől, milyen ruganyos a teste, milyen sokattudók a combjai, milyen tapasztaltak a kezei! A gyöngédségek és nyögések tébolya szakadt rájuk. A madarak szöktek onnan, elhagyva tanyájukat. De az őserdő gyönyörűséggel figyelte a párt és kedveskedően suttogott a fák átborzongó lombjaival, mintha biztatná őket, mintha velük örülne. Az őserdő jó és megértő anya.

Az egész olyan gyorsasággal játszódott le, hogy rögtönzött nyoszolyájukat sem érték rá megtisztítani a tüskéktől és kövektől. Amelia érezte a kínzó nyilallást meztelen húsában. Rámón összeesepert nagy tenyerével egy csomó száraz pálmalevelet és friss, kényelmes ágyat formált belőle. Aztán boldog elernyedésben feküdtek ott, miközben barna testük tunyán végignyúlt az üde növényi derékaljon és szemük élvezettel pihent a lecsüngő indákon, a hajlékony nagy páfrányokon és az egyik közeli fára épített méhkason. De az éjszaka végleg föléjük borította hálóját és makacs vadász módjára mindent csapdájába fogott, fákat és madarakat, felhőket és embereket. Amelia hálás pillantással nézett a férfira. Asszonyi szenvedélye remegőn és hatalmasan kitárulkozott, mint a vadvirág, a fiatal him harmatos érintésére, akinek erejét még nem csigázta el a zöld arany. Galarza ellenben már akkor is petyhüdt ember volt, mikor a halálos láz még nem támadta meg, a yerbalban átdolgozott hosszú esztendő minden fiataltságot kiszívtak belőle. Ha magáévá tette, a birtokbavétel rövid és ideges volt. Utána nyomban elaludt. Amelia teste pedig csak ilyenkor kezdte érezni a szomjúságot és a nyilvánvaló rászédetéstől tartós izgalomba esett, mely sokszor egészen reggelig nem engedte elaludni. Most egy kézmozdulattal elhessegette magától a nyomasztó emléket és tekintetük sietség nélkül újra meg újra egymásba fonódott, mintha gondosan tanulmányoznák egymást.

Még nem váltottak egymással egy féltucat szónál többet. És első találkozásuk óta sem sokat társalogtak. De erre nem is volt szükség. A férfi egyik könyökére támaszkodott és fejét Amelia felé fordítva, mondta:

— Sötét az éjszaka...

Szünet állott be. Egy éji madár szeme megvillant a távolból.

— Bizony, sötét van...

Az út felől ismét lépések hallatszottak. Figyeltek. Faleiro cirkált ismét a ház körül. Mikor látta, hogy a nő még mindig nem tért haza, kiabálni kezdett:

— Hé... Ame...lia!...

Félénken Ramón melléhez simult. Az némán megcsókolta haját, nyakát, reszkető mellét és lassan ráfektette a pálmágyra. Úgy hullottak rá, mint két sötét árnyék, míg bele nem vegyültek a mindent betakaró sötétségbe.

— Ameee... liaaaa!! Én vagyok itt!!...

A lelapított növények kábító illatot árasztottak. A vörös földből anyagtalan pára áradt, mintha csak új erőt akarna önteni újjászülető vágyukba.

— A...mee...!!

A lépések újra toppantak. De csakhamar elhaltak és velük együtt elnémultak a rekedt kiáltások is. A nő ernyedten leejtette fejét. Most volt igazán és egészen a másiké. Szeme bezárult és minden elsötétedett. Künn is, benne is. Vetélytárs nélkül uralkodott az éjszaka.

A HÓDÍTÁS

Dutra hetedmagával érkezett Maidana táborához, és miután embereit elrejtette, meghagyta nekik, hogy ők hatan, ha lövést hallanak, támadják meg a negyvenhat harcosból álló indián csapatot, amely jól fel volt szerelve íjakkal. Mikor Dutra behatolt az erdőbe és szemtől szemben állt Maidanával, a következő beszélgetés folyt le a két férfi között: „Miért menekültök előlünk te és a tied?” — „Mert bizonyosan azért jöttök, hogy háborút viseljetek ellenünk.” — „Ellenkezőleg, a legjobb szándékokkal jövünk.” — „Akkor dobd a puskádat a földre és ne tégy egy lépést se tovább.” — „De ti is ledobjátok a fegyvereiteket és a nyilaitokat?” — „Le.”

Dutra letette kezéből puskáját, de az indián nem dobta le az íját. A helyzet bonyolódni kezdett.

„Egy fegyvered még mindig van”, — mondta Maidana, újjával Dutra nyesőkésére mutatva. — „Ez nem fegyver, nem harci célt szolgál, hanem nélkülözhetetlen szerszám, amellyel ösvényt nyitok, levágom az ágakat és előbbre jutok az erdőn át.”

Az indiánok engedték magukat meggyőzni és eldobták íjukat és nyilaikat. Ekkor Dutra azt tanácsolta nekik, hogy tegyenek le kóbor életről az őserdőben, mondjanak búcsút a bajoknak és nélkülözéseknek, és szenteljék magukat a hasznos munkának, akkor ellátják őket szerszámmal, élelmiszerral és minden egyébbel, csak meg kell engedniük, hogy a keresztények csapásokat nyissanak, hogy azokon át jussanak el a yerbalokhoz. Ez nekik, az indiánoknak is javukra fog válni. Moraes Dutra szavainak teljes sikerük volt. Az indiánok megadták magukat...

Ettől az időtől kezdve Felső-Paraná egész területe szabad lett Corpustól Iguazúig. Csak ekkor telepedhettek le a mate-keresők az argentín parton, mert most már nem kellett attól tartaniuk, hogy megtámadják őket...

EGY KRÓNIKÁBÓL

A cainguá-indiánok barbárok voltak, tudatlanok és szelidlelkűek. Csak egészen rövid övkötőt viseltek és átlukasztott alsóajkukban nagy borostyánkő-korongot. A yerbavállalkozók viselt európai ruhákat ajándékoztak nekik és szomorú, elcsigázott rabszolgákká változtatták őket. A tupík törzsével is ugyanez történt. Ezek eljöttek San Pedro övezetébe, mert csábították őket a karcsú cirbolyafenyők, amelyeknek tobozait gesztenyemódra megsütve ették és melyek az év több hónapjára fáradság nélküli megélhetést biztosítottak nekik. Volt egy dicsőséges kor, amelyben csaknem az egész Misiones-területen ők voltak az urak Corpustól Iguazúig. De ezen a vidéken is voltak természetes yerbalok. És ez lett a vesztük. Nyomorúságos fizetésért szerződötték őket. Jó munkások voltak, vállalkozó szelleműek és ügyesek, asszonyaik pedig tanulékonyak és dolgozók. Már nem jutott idejük arra, hogy leszedjék a zamatos fenyőtobozokat és lassan megsüssék őket. A baromi munka összetörte csontjaikat és éjszakáról éjszakára kimerülten rogytak le. Sokan fellázadtak és elmenekültek; némelyiket üldözés közben lőtték le. A többiek megadták magukat sorsuknak. Majdnem valamennyien tuberkulotikusok lettek. A törzsek gyorsan megfogyatkoztak.

Ekkor a fiatal paraguayiakat kellett munkába állítani, a brazil „fazendák” embereit és a misionesi ifjúságot. De az emberek eleinte féltek a yerbától és a róla szóló meséktől. Csak a kalandorok jöttek, azok, akik valamilyen bűntényt vagy rablást követtek el és a sűrűn lakott vidékeken nem érezték magukat biztonságban. Mert az őserdő mindenütt elrejt... Ezek után jöttek a többiek, önként vagy kényszerből. A yerbalok lakossága nomád volt. Állandóan változott. A toborzók nem sokat válogattak. Ennyi vagy ennyi darabból álló nyájra volt szükségük és meg is sze-

rezték. Persze emberi nyájat, de mégis csak nyájat. Ezért is nevezték aztán a felügyelőket hajcsároknak. A zöld arany fékevesztett meghódítása nem volt feltartóztatható. Egyre több emberre volt szükség, több vérre és több csont-ra, hogy táplálja a véget nem érő, sötét áradatot. Ha nincs elég ember Posadasban vagy Encarnaciónban vagy Foz do Iguassuban, a legtávolabbi brazil államokban kell keresni őket, az édes és meggyötört Paraguay szívében vagy Corrientesben, sőt Entre Rios-ban is. Az „úttörők” telhetetlen, követelődző, kegyetlen iparosokká változtak. Ez a leg hatalmasabb véres orgia, amelyet Felső-Paraná valaha megért. A zsugoriság és kapzsiság forrataga. A lelkiismeretlen és irtózatoss étvágyú kalandorok diadala. Más szóval a yerba birodalma.

XXV

A napfény égő zápokként hullott a ranchókra a csendes és álmos vasárnapi nyugalomban. Reggel senki sem ment ki a yerbalra. Ehelyett arra kényszerítették őket, hogy rendbehozzák a kocsikat, tisztítsák a szerszámokat, töltsék fel az utat, amely az igazgatósághoz vezetett és amelyet a legutóbbi esőzések tócsákkal tettek nehezen járhatóvá. Most aztán pihentek, egyesek fekhelyükön a pálmából épült ranchók védő homályában, mások elnyúlva odakünn néhány fekete babérfa vagy maria-preta árnyékában és rövid mondatokban társalogtak egymással. A beszélgetések hosszú szüneteit a rovarok zümmögése töltötte ki.

— Ha ez a sok eső tovább tart, megesz bennünket a fene...

— Meg bizony...

— Tegnap jóformán semmit sem vágtunk...

A telep mintha haldoklókkal lett volna tele. Mindenfelé elnyúlt testek, lecsüggedt fejek, becsukott vagy közömbösen a tiszta égre meredő szemek és szavak, melyek nyál módjára fröccsentek elő az elcsigázott emberek fásultságából.

— Csúnya ijedtségen estem át ma reggel...

— Mitől ijedtél meg?

— Egy szörnyűséges yarará-kigyótól az út közepén...

Csak a mbaragüikre* nem ragadt át a délután álmos tikkadtsága.

Sűrű rajokban szálltak, zümmögve köröztek áldozatuk körül, kikeresték maguknak a zsákmányt, hogy rátelepedjenek munkátlanul lecsüngő, széles kezére vagy arcát és csuklóját, néha még bokáját is megcsípték, hogy kiszívják az agyon-sanyargatott emberekből azt a kevés vért, ami még volt bennük.

— ...olyan vastag volt, mint a karom...

— Veszedelmes állat... Megölted?

* *Kis, nagyon tolakodó szúnyog.*

— Meg...

A válasz hangos ásitásba fulladt. Sok bolha is volt és elkergethetetlenül szemtelen legyek. De legtöbb alkalmatlanságot a carachainak nevezett kullancsok okozták. Az emberek már tudták, hogy lehetetlen csipésüket kikerülni. Amilyen kicsik és vakmerőek voltak, átfúrták magukat a takarókon és a ruhák szövetén is, hogy dühösen belefúródjanak a bőrbe, amelyet vörös és tűrhetetlenül viszkető foltokkal szórtak tele.

— Ma este tánc van Nicolasánál...

— Az...

Csak az asszonyok voltak tevékenyek. Egyik helyről a másikra mentek, igazgatták a fazekakat, mosogatták a reviro maradványaitól ragacsos lábasokat, készítették a matét. Némelyik rancho ahhoz a fajtához tartozott, amelyet itt „kacsafaroknak” neveztek, két lefolyóval hátul és egy harmadikkal elöl, ahol főztek; a kunyhók többsége azonban még ennél is egyszerűbb építmény volt: két oldala a földre támaszkodott, hogy középen találkozzon két imára kulcsolt kéz módjára, mintha csak őserdő istenéhez vagy a keresztényekéhez fohászkodna, ha ugyan nem a múlt idők egyszerű és szépséges guaraní istenségeihez.

A szegényes ruhák színehagyottak voltak és gyűrötten, foszlottan fityegtek a nők testéről; néha látni engedték egy-egy lány kerek és barna combját vagy alig takarták el az idő előtt domborodó, bimbózó kebleket. A mensük tekintete sokszor végigfutott a nagylelkűen feltárt húson. De az iszonyatos fáradtság rögtön erőt vett rajtuk, lehúnyták szemüket és valamilyen aprósággal elcsitították magukban a vágyat.

— Te, Paula, add csak ide azt a tererét*...

A gyerekek elhúzódtak a felnőttektől, hogy ne tegyék ki magukat rosszkedvüknek, amely csattanó ütlegekben fejeződött ki. De az asszonyoknak eszükbe jutott, hogy itt az ideje az általános tisztálkodásnak. Hangosan hívták porontyaikat, miközben készítették a finomfogú és éleshegyű fésűt:

— Gyerünk... Luis... Ponciano... Juana!

A kiáltások áttörték a napsütötte pásztát és eljutottak az erdőig, ahol az apróságok mézet kerestek a fatörzsekben.

— Nicolasa... Ruperto... Virginia...

— Justooooo...

A porontyok jöttek. Satnyák és véznák voltak, de majdnem valamennyinek nagy, puffadt hasa volt, talán mert az volt a szokásuk, hogy földet, vörös agyagot, forgácsot majszoltak

* Hűsítőül fogyasztott hideg mate.

vagy akármi mást, amivel megpróbálhatták éhségüket rászedni. A bágyadtfiényű szemek mélyen süppedtek a csontvázszerű arcokba, kezük ványadt volt és cingár lábuk alig bírta hordani beteges testük súlyát. A sok nélkülözéstől csontjaitkat szinte átlátszóan vékony bőr fedte, amely vászonhoz hasonlított vagy papírhoz, attól lehetett félni, hogy minden pillanatban elszakad, szétmállik és látszani fog a belsejük, mint az eltört bábu hasában a kóc. Az éhség réges-régen fojtogatta őket kapzsi és mozgékony kezével. Éhségük régi éhség volt, az a fajta, amelyet öt- vagy tízévi jóllakással sem lehet orvosolni. Ez az éhség az első naptól fogva ott volt bennük, attól a naptól fogva, mikor kinyitották a szemüket és szopni kezdték a keserű és kevés tejet anyjuk emlőjéből, aki talán akarata ellenére hozta őket világra. Az ő méhéből hozták magukkal az éhséget is, ezt a számtalan előttük járt nemzedéktől örökölt éhséget. Hogy elfelejtsék, néha agyagot majszoltak. Vörös agyagot, amely összecsomósodott a gyomrukban és elképesztően megdagasztotta hasukat.

— Gyerünk... Justo... Ponciano... Gyere, vagy olyat vágok rád!...

A gyerkőcök engedelmesen felsorakoztak. Az első letérdelt és fejét anyja ölébe hajtotta. Annak ujjai beletúrtak a bozontos gyermekhajba. A vadászatnak rögtön eredménye volt. A féreg kínos halált halt két köröm között, ha ugyan nem a fehér fogak hajtották végre az ítéletet.

— Aurélia...

A férfiak tunyán szedelőzködtek. Az ünnepség késő délutánra volt kitűzve, és készülni is kellett rá. De Chamorro munkavezető érkezése megállította őket.

— Don Santa azt üzeni, hogy nem engedi meg a táncot...

Az egybeverődött peónok sorából kitört a panasz:

— De hiszen megígérte... Ez a mi ünnepünk, paraguayiaké...

— Persze... Meg kell hogy ünnepeljük és azt mondta, nem bánja...

— Nem!

— De hát...

— Ne prézsmítáljunk annyit, azt üzeni, hogy nem!

Mintha mérgét akarná kiadni, odafordult az egyik emberhez, aki legjobban tiltakozott:

— Neked meg már megmondtuk, hogy tyúkot nem szabad tartani. Hát most vedd tudomásul!

A másik ólomfakó arccal nézett rá és magába fojtotta a választ.

A „vizsla” elment. A közös tiltakozásnak még annyi ereje sem volt, hogy szavakká formálódjon. Túlságosan el voltak keseredve ahhoz, hogy akár csak átkozódjanak is: mélységesen leverte őket, hogy reményük szétfoszlott és nem lesz sem muzsika, sem tánc, sem multság. De annyira hozzá voltak szokva mindig a legrosszabb fordulathoz, hogy ez az új csapás már ki sem hozta őket a sodrúkból. A nap továbbra is izzóan süttött a növényekre és az emberekre. De nekik túlságosan hamar beköszöntött az éjszaka. Mind ott álltak csendesen és szótlanul a yerbal szomorú vasárnap délutánján.

XXVI

Egy volt ama régi népből,
mely tudott a yerba nyelvén.

AMARO VILLANUEVA

Most lekuporodott. Orrát mélyen belefúrta az alacsony bozótba. Figyelmesen vizsgálta a leveleket. Aztán egy pillanatra megállt. De rögtön utána már ismét olyan gyorsan haladt előre, ahogyan csak lehetett az ágak között, amelyeket irgalmatlanul szabdaltak a kések balra és jobbra, majd megint balra és megint jobbra. Sok órán át így mentek előre, mint az alvajárók, süketen a trópusi természet zsidbasztó hívásával szemben. Ramón izmai sajogtak, túleröltetett izületeiben nyílallott a fájdalom. Gyakran már azt sem tudta, ő mozgatja-e ezt a kart, ezt a kezét, ezt a villanó machetét, amely a kéz folytatása volt, vagy a hús, csont, izom és acél hatalmas szövetkezése hajtja-e csupán testét és kényszeríti könyörtelenül a továbbhaladásra. Közben azonban az „erdőjáró” fáradhatatlanul folytatta kereső munkáját. Két nap óta mentek már együtt. Mikor elindultak, nem hoztak magukkal más élelmet, mint egy kevés száraz kenyeret és néhány levél yerbát, hogy tererét készíthessenek. Fegyverük sem volt más, mint a vezető puskája, a fűvágókés és a revolver, amelytől Ramón sohasem vált el. Első ízben tapasztalta, mit jelent utat vágni az összegubancolódo erdőben, ha az ember „bánya” után kutat,

az őserdő szüzességét ostromolja, hogy kiszedje belőle a titkait és gazdagságát. Ruperto mintha csak foglalkozásának élt volna, ennek a különös és páratlan foglalkozásnak, amely abban áll, hogy valaki új és érintetlen yerbalokat fedez fel, amelyekben később peónok fognak tanyát űtni. Alacsony és sovány volt, házinyulakra emlékeztetett, amelyek bőrét arra használják fel, hogy sapkát csináljanak belőle. Jelentéktelen embernek tűnt fel addig, amíg a szemébe nem nézett valaki. Mert a szeme apró volt, villogott és engesztelhetetlen akarat sugárzott belőle. Orra pedig két széles, mindig nyitott ároknak látszott, amely mintha folyton az erdő minden illatát szívná magába. Orra volt az, ami elárulta foglalkozását. Semmi egyéb nem volt fontos rajta. Szája egyik fülétől a másikig húzódott és ha kinyitotta, ritkás és piszkos fogakat takart fel. Kedélyes és közlékeny volt. Tőle tanulta meg Ramón, hogyan kell felhasználni a legkisebb nyomot, a legjelentéktelenebb kis jelet arra, hogy tájékozódjék az ember és ingadozás nélkül, egyenesen haladjon célja felé. A növények mindig abba az irányba hajolnak, ahol a nap lenyugszik. Viszont a fák arrafelé bókólnak lombtól súlyos fejükkel, ahonnan a nap felkel. Aki meg akarja tudni, hol van dél, annak a fák legzöldebb, legnedvesebb és legpihésebb oldalát kell megfigyelnie; a száraz oldal mindig észak felé mutat. Ruperto mindig hiúság nélkül osztogatta tudását, mintha a természet nyitjához mindenki hozzáférhetne, aki olvasni akar kitárt könyvében. Mégis Ramón sehogyan sem okosodott ki a levelek közötti különbségekből és nem vette észre az állatok nyomát, amelyet Ruperto útközben megállás nélkül megállapított, csak úgy mellékesen jegyezve meg: „Ez szarvas volt”, ahol néhány félrehajlított ágacska volt, vagy: „Itt tegnapelőtt egy tapír járt”, ahol a töredezett tacuarák egymásnak döltek, vagy: „Itt vigyázni kell, itt hangyák járnak.” Mikor leheveredtek, hogy rövid ideig pihenjenek, Ramón elkészítette a szomját csillapító tererét. Kezét tarkóján összekulcsolva és ponchóját használva párnának, térdre figyelve nézett fel a kis darab égre, amely átszűrődött a lombok között. Mert nyugodtan viselkedtek, nem keltettek bizalmatlanságot az állatokban, amelyek az ágakon feltűnédeztek és kíváncsian nézték a kis ösvényeket, amelyeket a két verejtékező ember újonnan nyitott az erdőben. Ruperto kinyújtotta görbe, mindig piszkos ujját és rámutatott egy ágra:

— Az ott a masacará*. Az a sárgabegyű meg a pitogüé**, ez jelenti az asszonyoknak, ha teherbe esnek.

*, ** Csak Amerikában élő énekes madarak.

Hirtelen figyelmesen fülelni kezdett, miközben nagy szája körül valami mosolyféle bujkált.

— Errefelé járkál a tucán*. Mikor annak eszébe jut, hogy más erdőbe költözzön, mindig eső készül... Ugyanúgy, mint mikor a saracura** énekelni kezd.

Órákon át beszélt neki az állatok különböző fajtáiról, szokásaikról és fortélyaikról. Beszélt neki a yerutiról, a kedves és szelíd galambról, a papagájáról, amelynek rikácsolása szünet nélkül követte őket útjukon, a mindig bohókás aracacáról, a tuyról, a namdayról... A különféle baglyokról, melyek közül a caburei nevűnek csodálatos tulajdonságai vannak. Ezért használják fel a javasasszonyok babonázásra oly módon, hogy liszt és sár közé kevernek néhány tollat ennek a madárnak a fejéről és végül még két hajszalet tesznek hozzá, amelyet a varázslatot megrendelő nő combjai közül tépnek ki.

De miközben előrehaladtak, hasították, vágták, törték maguknak az utat. Hátuk mögött sok ezer összezúzott növény maradt, sűrű párát eresztő rettenthetetlen csonkok, letiport levelek, virágtetemek. A manillai kender tüskéi véres nyomokat hagytak húsukban és ruhájukon. De az erdőjáró sohasem tévedett, sohasem helyesbítette az utat, egyenesen haladt célja felé. Hogy pontos tájékozódásáról megbizonyosodjon, finom megfigyeléseket tett, számbavette a szarvascsapásokat, szagolgatta az időnként kerekedő szellőt. Szenvedélyes vadászhoz illően képes volt órákon, sőt egész napokon át követni az erdei disznókondákat, anélkül, hogy észrevették volna. Az erdei disznók élén mindig egy fekete király halad. Ha ezt megölik, a többi szétszalad és könnyű közülük néhányat elejteni. A jaguár és a többi vadak a természetes víztartályok sós vizével szokták oltani szomjukat; aki leshelyet épít magának ivóhelyük közelében, rajtuk üthet éjszaka, ha ugyan meg nem szimatolják az ember közelségét. A mborebi vagy tapír ellenben lomha és nem nehéz csapdába csalni.

Ramón jól eszébe véste az erdőjáró minden közlését. A látszólag jelentéktelen, kis és gyenge Ruperto fölébe kerekedett a félelmetes vadaknak, hatalmába ejtette a gyors állatokat, szolgálatára kényszerítette a növényeket, nem alázkodott meg az őserdő előtt és úgy bánt vele, ahogyan kedve tartotta. Az erdőjáró hatalmas leckét adott merészségből, akarat-erőből és éleselméjűségből. Ramón megfogadta magának, hogy olyan erős, merész és éleselméjű lesz, mint ő. Nem akart a tapír sorsára jutni. Mert mindaddig ő is csak ez volt: dühös

*, ** Csak Amerikában élő énekes madarak.

mborebí, aki vakon halad előre mindaddig, míg bele nem esik az agyafúrt ellenfeleitől állított csapdába. Már pedig ő nem akart beleesni semilyen csapdába. Ebben az egyben biztos volt.

Már harmadnapja mentek, mikor szétszórtan néhány yerba-fára bukkantak és az erdőjáró megállapította, hogy jó helyen járnak. De az előrehaladás ezután meglassúbbodott, mert tömött bambuszerdőkön kellett keresztülverekedniük magukat; patak mellett haladtak felfelé egy ritkásabb erdőn keresztül. Másnap köves lejtőkhöz értek, amelyeken fáradságos volt a felkapaszkodás és gyakran meg kellett állniuk. Erdei méhkasokra akadtak és táplálékuk most már a guabirá és más gyümölcsök voltak. Ismét eljutottak egy yerba-fákkal benőtt területre, másnap ugyancsak s végül, mielőtt az első hét eltelt volna, az erdőjáró meg volt elégedve az eredménnyel. Nagy zárt yerbalt fedeztek fel, melyen a fák csúcsai mintha az eget akarták volna elérni. Odébb nagy kiterjedésű fenyőerdők voltak, de minden lapályon és lankán sűrűn, buján tenyészett tovább a yerba. Eljött az a pillanat, mikor megpihenhettek, mert kutatás közben meglepte őket az éjszaka és veszedelmes lett volna folytatni az utat. Anyaszült meztelenre vetkőzve jól megfürödtek a közeli patakban. Aztán nagy halom levelet hordtak össze fekhelynek és ráterítették ponchójukat. Csak mikor mindezt elintézték, telepedtek le a tűz mellé és az erdőjáró nagy gonddal elkészítette a mate-teát. Először a porongót* vette, azt kezével és ingujjával megtisztította, aztán az égő faágak fölé tették az ócska ólomdobozt, amelyben valamikor zsír volt, miközben a yerba mindjobban megduzzadt a gyümölcshéjban. Ekkor Ruperto kérges és ráncos, de finomtapintású keze habozás nélkül megfogta a tartályt, amelyben a csaknem forrpontra hevített víz fortyogott és gondosan ráöntötte a mate-levelekre, anélkül, hogy egyetlen cseppel is mellőöntött volna. Miután megkóstolta, a mensúnak is oda nyújtotta. Az ital olyan volt, mint egy belső simogatás, mint egy meleg hang, amely eloszlatta minden fáradságát, szomjúságát, kimerültségét.

— Most már jobban érzed magad, ugye, corrientesi?...

Sötét kezében úgy remegett a gyümölcshéj, mint egy süldő lány melle. Szalmaszál nyúlt ki belőle, melyet Ruperto kajtatott fel a bambuszerdőben. Ezen keresztül szállt fel a zamatos nedű, a Felső-Paraná dicsősége. Az embernek ajkát is alig kellett mozgatnia, elég volt lassan szívni és a száj tele

** Amerikai tők, melynek héjából a matét isszák.*

lett a gyönyörűséges keserűséggel. Az ital aztán megnedvesítette a gégét és továbbította felpeszsdítő üzenetét a gyomorhoz, a belekhez és zsigerekhez. Mikor aztán végre az egész testet elárasztotta, jóleső langyosságot érzett az ember. „Olyan ez mint mikor kiskölyök koromban odavizeltem”, jutott eszébe hirtelen Ramónnak. De most a tea aljáról szőrösödő nesz jelezte, hogy abba kell hagynia az ivást. A vezetőn volt a sor, aki nagy szájával úgy vette körül a rögtönzött szívócsövet, mintha anyacsavar volna. Lassan szippantott, miközben mesélte:

— Egy ilyen éjszaka jelent meg előttem a Pókhasú...

Ismerte Felső-Paraná minden legendáját; a guaraní történeteket még úgy tanulta meg, ahogyan akkor mondták el, mikor a jezsuiták még nem csavarták ki őket. Hogy kik tanították meg ezekre a hagyományokra, nem mondta, de lehet, hogy a tupi-, a bugre- és a calingua-indiánok voltak, akik még ott bolyongtak Felső-Paraná erdőiben. Egyszerű és szép történetek voltak ezek, és az erdőjáró addig mesélte őket, míg csak észre nem vette, hogy Ramón szeme ellenállhatatlanul lecsukódik. De mielőtt lefeküdt volna, újabb tanújelét adta elővigyázatosságának. Ezen a napon sok viperát láttak és tanácsos volt óvintézkedéseket tenni. Késükkel levágtak négy ágat és négyzetalakban helyezték el. A rudacskák közé vékony bőröket feszítettek ki, melyeket Ruperto mindig magával hordott sok egyéb holmi közt, amely mintha semmi helyet nem foglalt volna el tarisznyájában, de mindig rögtön előkerült, mihelyt szükség volt rá. A yarará-kígyók mindig elmennek a négyszög mellett, de sohasem hatolnak be. Ha ellenben erdei tigriseknek nevezett jaguárokról volna szó, mondotta, elég volna négy meggyújtott fahasábot elhelyezni a földön keresztalakban, rávizelni, aztán venni a hasábokat és elhajítani a szélrózsa minden irányában. Ramón azonban addigra már mélyen aludt. Egyébként is ezt a leckét már régen megtanulta és nagyon jól tudta, hogy minden lehetséges óvintézkedést mindig meg kell tenni, akkor is, ha viperákról van szó, akkor is, ha emberektől kell tartani.

A KELEPCÉBEN

A mensúk ök. Meztlen, tragikus had.
Guarania cserdít és polka rája.
Húsvágya ordít. Soha meg nem érett
Fején tüzek s páfrányok koronája.

JUAN E. ACUÑA

A mensúk százával szóródtak szét azon a harminc mérföldes területen, amelyet a telep elfoglalt. Még pitymallani sem kezdett, mikor már elhagyták a tacuaipí-ágakból épült aprócska házakat, hogy utat törjenek maguknak a bozótos és ellenséges őserdőben. A keskeny csapáson közeledtek a yerba-fákhoz, amelyek szüntelenül fel a magasba nyújtózkodtak, mintha menekülni akarnának a végzet elől, amelyet a sötét emberek hoztak rájuk. Durván kifosztották őket. Néha le is döntötték. Máskor megrohanták őket, megfosztották ágaiktól és leveleiktől, hogy lecsupaszítva és szárazon, száralmas árbocrudak módjára meredtek az égnek. De néhány hónappal utóbb a növényi ösztön győzedelmeskedett és ismét zöld lombdíszt öltöttek és október és november felé újra folytatták a növekedést a nap felé. Az emberek ellenben, akik egyre kimerültebbek voltak és legszebb ifjúkorukban megrokkantak, csonkok módjára meredő reményeikkel tragikus jelképek voltak. Jelképei az emberi kudarcnak az ezerszer megsebzett és ezerszer diadalmasan, lázadóan újra felemelkedő természet fáradhatatlan növekedésével szemben...

XXVII

Az apró, fehér szőrrel benőtt finom hártya rögtön megérezte a zajt. A porcogók gyorsan mozogtak és átvették a vészjelt. Ekkor a két fül felfelé meredt és továbbadta a vészély érzését a nagy és élénk szemeknek, a szürkés mellnek, amely lihegve dolgozott, a vékony és remegő lábaknak. Megállva egy fatörzs mellett, amelyet lassan fojtogatott a falánk folyondár, a fiatal szarvas futni készült, repülni, hogy új szállást keressen magának valahol az égben, a hajnal már kímúló csillagai között. A zaj egyre növekedő erővel közeledett az ösvény másik végéről, hús más kisebb zöreijbe töredevezve szét, amelyeket az állat éber füle pontosan el tudott választani egymástól. Aztán léptekké alakultak, amelyek megsokszorozódva visszhangzottak az út töredezett ágai és száraz levelei között. A hegyes keskenyedő orr mozdulatlanul fordult egyenesen arrafelé, irányt mutatva a kíváncsi nagy szemeknek. Hirtelen túlhan megjelent az első széleskarimájú, peremén ki-rojtosodott kalap és mellette egy színehagyott piros sapka. Lehajtott fejjel jöttek és mikor felemelték szemüket, csak éppen hogy felvillanni látták maguk előtt ott, ahol az elkanyarodó ösvény a patakkal párhuzamosan haladt tovább, a szarvas barnás farát, amint fürgén belevette magát a bozótba. Szeretnek volna utánaeredni, de megértették, hogy nem érnének vele semmit. Quintana szólalt meg, a csapat felé fordulva:

— Kár azért a szép állatért!...

— De a keservét — dörmögte Britos, — miért hagyta elszökni? Mikor úgy vásik a fogam egy kis szarvaspecsenyére.... Valamennyien nevettek.

— Persze, hogy neked mindig ez jár az eszedben, — mondta a másik, miközben egy sanda pillantást vetett rá. Aztán megvetően tette hozzá, elnyújtva a szót: — Te nagybélű...

A férfiak és nők újra nevettek. Britos támadóan elébeállt:

— Ezt mondd még egyszer, ha van benned...

De Quintana már egy váratlan lökéssel földre terítette.

A civódások mindennapiak voltak. Hirtelen keletkeztek, akármilyen ürügyből. Az egész hideg gyűlölet, amely felgyűlt az emberekben a munka hosszú napjai közben és a pihenés rövid éjszakáin, a sok nélkülözésből és elszenvedett sértésből felhalmozódott ingerlékenység, a folyton erősödő düh, amelyet nem tölthettek ki feletteseiken, egyszerre felvicsorgott sárga képével a mensú keserű és ádáz verekedésében társával, testvérével, sokszor ugyanazzal, aki ott hált mellette és akivel évek óta járta ugyanazt a sötét poklot. De nem lehetett elfojtani. A dühtől elvakultan, indulatuktól elragadva, csak a vélt ellenséget látták, a gyűlöletes ellenfelet, akit hirtelen felfedezni véltek pajtásukban, feleségükben, még a saját porontyukban is.

— Ndé szaiju!*

A sértett arca elfakult, egy ugrással talpon termett. Hátrált néhány lépést és kezében felvillant a kés. Quintana ujjai is kése csontnyele köré kulcsolódtak. Helyet adtak nekik, miközben tovább fenyegetőztek:

— Darabokra váglak!...

— Kicsoda? Te?...

— Nesze!

— Itt van neked egy szívélyes üdvözet!...

De mikor a pengék összecsaptak, nem beszéltek tovább. Az ösvény nagyon szűk volt, és a nézők kénytelenek voltak oldalra húzódni a bozót közé. A férfiak és fiúk csillogó szemmel követték a párbajt; a nők hátramaradtak, riadt és ideges kezüket tördelve. Épp most virradt fel egészen és a nap langyos sugara ráesett a hátráló Quintana ponchójára. A másik egy vágást kapott az alsókarjába, melyen látható lett a vékony vörös csík. A kis vágás csak azt érte el, hogy még jobban feldühödött. Bátorságával pótolva ellenfele nagyobb erejét, olyan lendülettel rontott rá, hogy az a vadcsalán közé huppant. Ziháltak mind a ketten a szüntelen támadások erőfeszítésétől. A letaposott növényekből keserű pára áradt.

— Mi történik itt? — harsant fel hirtelen néhány lépésnyire onnan egy parancsoló hang.

A küzdelem hevében nem látták és nem hallották, hogy Faleiro közeledik hozzájuk két capangával. Rosszindulatú tekintettel mérte végig őket, miközben emberei rávetették magukat a két verekedőre, elvették tőlük késüket és egy szem-

* *Te sárga! (Goromba sértés az indiánok között.)*

pillantás alatt kezükön-lábukon megkötözték őket a mindig övükben hordott kötelekkel.

— Majd adok én nektek, üzekedni, ahelyett, hogy dolgoznátok!

A küzdelemtől kimerülten, nem válaszoltak. A többiek le-sütött szemmel álltak, sejtették, hogy baj lesz.

— Ide azt a korbácsot!

Csak a felügyelők léptei hallatszottak. A várakozás olyan feszült volt, hogy szinte fájt az embereknek. Felemelte karját, amely a mensük szemében nevetségesen fehérnek tűnt a hón-alján göndörödő szőke hajszáakkal.

— Előre! Ti többiek dolgozni mentek! Ezek meg velünk!

Haboztak. Egy pillanatig úgy látszott, mintha ott akar-nának maradni, de végül mégis megmozdultak, mert örültek, hogy van valami dolguk, hogy elkerülnek ennek a szőke em-bernek és hideg tekintetének közelségéből, hogy hangot ad-hatnak, hogy meglökhetik egymást és érzik magukban az éle-tet és a meleget. Lomhán megmarkolták a machetét, a zsá-kokat és indultak tovább. Leghátul Ortigosa ment, a „Vizsla”, aki felvigyázott rájuk. Alig voltak még tíz lépésnyire, mikor egy nagyon is ismert zajt hallottak, amelytől összerázkódtak. Az a semmi mással össze nem téveszthető hang volt ez, ame-lyet az emberi hús ad, ha ütik.

— Petei...*

Az volt az érzésük, hogy látják a jaguárbőrből készült rövid és kemény korbácsot, amint lecsap az áldozat reszkető hátára.

— Mokoj...**

Kit fenýíthetnek elsőnek, Quintanát, vagy Britost?

— Tovább! — kiáltotta Ortigosa, noszogatva őket.

— Mbochapi...***

Mekkora dühvel villoghat a barna Britos szeme, miközben száját a föld vörös szájához szorítja!

— Irundi...****

Már messze voltak. Látszottak az őserdei yerbal vihar-csapdosta csúcsai. Néhánszáz méternyire mögöttük elmarad-tak a fenýítők és fenýítettek. Már nem hallották sem az üte-seket, sem az egyhangú számolást. De Isidora, Peralta, López,

* Egy.

** Kettő.

*** Három.

**** Négy.

Francisco és Paulina meg a porontyok még mindig mintha hallották volna a kemény hangot:

— Po mokol! ... Po mbochapi! ... Irundí po! ...*

Az ember hiába fogta be a fülét. Hiába igyekezett kétségbeesetten másra gondolni, szemét a növényekre szegezni, melyek a napsugarak érintésére lassanként elvesztették éjszakai nedvességüket. Mindenütt a két ember tűnt fel, amint a földet harapja, miközben a korbács hátukra rajzolja felejthetetlen üzenetét.

Mindinkább kivilágosodott, a madarak menekültek a betolakodók érintése elől, a sebzett fák a maguk nyelvén tiltakoztak és a yerba-levelek halomba gyűltek a ponyván. Egy új nap telt el a yerbalban, egyhangúan és szomorúan. Mikor az este leereszkedett, összeszedték a yerbát és ki-ki felnyalábolta, amit szüretelt. Mentek a mázsálóba, megkapták az írást, amely tanúsította a beszolgáltatott súlyt, és elváltak egymástól úgy, hogy egymás arcára se néztek. Megszerezték maguknak a jogot arra, hogy ólmos álmra hajtásuk fejüket. De csak néhány, nagyon kevés órára. Mikor fönn ugyanezek az érzéketlen csillagok sápadóban és kialvóban lesznek, őket ismét talpon látják majd, tántorogva az álmoasságtól, szinte ugyanolyan elcsigázottan. Elkezdődik az új nap, amely ismét nem hoz nekik egyebet munkánál és kínoknál, nem tanítja meg őket semmire, amit amúgyis ne tudnának már keserű tapasztalatból. És így megy ez hónapokon keresztül. Éveken keresztül. Egész életük végéig.

* Húsz, harminc, negyven.

A HÓDÍTÁS

Ez az expedíció magánkezedeményezésből született, akár csak az a kutatás, amely Iguazú egyik társaságából indult ki Palmas Novas brazil település irányában és melynek eredményeként létrejött a nagy központi út, amelyet Pirai-Guazuból építettek az argentin és brazil yerba-keresők közösen. A brazil hatóságok tiltakoztak, jelentést tettek a tartományi kormánynak és a sajtó egy ideig foglalkozott az ügyel...

EGY KRÓNIKÁBÓL

Egyesek azt mondják, hogy a Paraná három ország partjait választja el egymástól. De az igazság az, hogy ez a folyó az a nedves fon, amely összeköti és egy negyedik legendás országgá változtatja őket, amely különáll és különbözik a többitől. Különleges övezet a maga sajátos törvényével, amely abban áll, hogy nincs törvénye, más a tája és mások az emberei. Hazugság, hogy az odaát Paraguay. Hazugság, hogy ahol a kanyargó folyam egybeömlik az Iguazú folyékony borostyánkövvel, ott Brazília van. Mindháromból levág egy darabot, de nem tartozik egyikhez sem. Hatalmas, végtelen és vad ország. A yerba mate hazája. Felső-Paraná.

Erdket és folyókat, mogorva hegyeket, öblket és ranchókból álló településeket foglal magába; nagy nevet és dúsan term földnyelvek, zuhatagok és csendes vizek,

hegyek és fák, folyton fák fölé borul, sok ezer sötét embert ölel magába, különös és vad állatokat, nagyszerű és szinte ismeretlen gyümölcsöket: így terül el ötezer mérföld felületű óriás paralelogramma alakjában. Északról délre szeli át, két félre választja és rákényszeríti akaratát a yerba földrészének egyetlen igazi istene, az örökké mozgó Nagy Út. Legkeskenyebb részén az övezet az egész álmatag Észak-Paraguayt öleli fel és Misiones területét, ezer patak bölcsőjét. Legszélesebb oldala ellenben Rio Grande széléről, amely az Atlanti-óceánba önti vizét, egészen Curytáig terjed a braziliai Paraná államban. Mérhetetlen és roppant királyság, és a nap sehol sem nyugszik le ennyi szépség és ennyi nyomorúság felett.

Saját nyelve van, amely nem guaraní, nem portugál és nem spanyol, hanem festői és barbár keveréke mindháromnak. Előfordul, hogy szomszédos településeken más-más nyelvet beszélnek. Emitt a misionesi oldalon köznyelv a portugál. Amott, Santa Catarina vagy Rio Grande Do Sul felé vannak yerbalok, amelyeken csaknem egyeduralma van a spanyolnak. És a nyelveknek és nemzeteknek ebben az egybeszövődésében osztoznak a vállalkozók és a peónok is. A hatalmas Barthe paraguayi, de Misionesben vannak vállalatai. Ugyanígy honfitársa Matiaúda. Vagy a brazil Martos. Vagy az uruguayi Pastoriza. Ezzel szemben az argentin Allica a brazil parton rendezkedett be és sokan mások követték példáját, akiket nem tudni, melyik szél separt ide hazájukból. De ugyan ki beszél itt hazáról? Itt csak egy ország van, egyetlen föld, egy közös haza. Ez az ötezer mérföldes roppant paralelogramma, amely a yerba mate hazája: Felső-Paraná.

XXVIII

Villám cikázott fel, belehasítva a fa lágy belsejébe, amely rögtön engedett. Az ág recsegett, fájdalmasan mozogtak a levelek és szárai, aztán az egész a földre terült, mielőtt egy új fejszezsapás a felső ágait is eltörte volna. Az acél suhogva villant egyszer, aztán még egyszer ide és oda, feljebb, tovább balra, aztán a másik oldalra, dühvel támadva a virágos ágakra, a zöld hajtásokra, könyörtelenül elválasztva minden rostját a fának, amely nyomorultul, elpusztítva, csonkokkal belepetten maradt ott. Mikor már semmi használható nem volt rajta, Ramón lecsúszott a fehéres törzsön. A földön ott feküdt a nagynehezen meghódított zsákmány. Egyetlen halomba hordta össze és fűrgén felmászott egy másik fára. Mbarigui-szűnyogok hatoltak ruhája alá, gyötörték karját és csuklójába és sötét kezefejebe martak. De legjobban az az alávaló kullancs kínozta, amely napok óta nem hagyta nyugton. Idegesnek és levertnek érezte magát. Egész testén végig érezte a viszkető csípéseket, talpától a nyakáig. Mikor most újra beleszúrt, egy pillanatra lecsapta kezéből a kést, amely végigcsúszott a fatörzsön és villogó hempergéssel esett le. Két vastag ág találkozásához támaszkodva melléhez emelte kezét azon a helyen, ahol a rovar tanyázott. A sűrű szőrzet közt a bőr itt kis dudort képezett, amelynek hegyén apró lyuk látszott. Megnyomta és akárhogy fájt, addig szorította rá a kezét, míg csak egész nyálkás nagyságában meg nem jelent a kullancs. Akkora volt, mint a behajlitott mutatóujja. Undorral nézte, mikor felriasztotta egy kiáltás:

— Hé, te gazember! Így dolgozol hát? ...

Lehajolt, hogy lenézzen a lombok között. Odalenn az intéző állott kidülledt szemmel, korbáccsal a kezében és revolverrel az övében. Felvette a kést a földről és ránézett, miközben tovább pocskondiázta:

— A töködet vakarod, hé? Várj csak, mindjárt megugratlak én!

Nem volt mit tenni. Dolgozott eszeveszetten, egyik fát a másik után tarolta le, százával vágta le az ágakat, az illatos és zizegő levelek egész erdőit. De alighogy egy pillanatra elgondolkozott, már ott állott Don Amaro. Egy másodpercig megfordult a fejében, hogy ha innen levetné magát, egyenesen a munkavezető fejére esne és akkor nem sokat érne féltelmetes revolverével és korbácsával. Egyszer így ölte meg egy felügyelőt, azóta is mesélik. De Ramón már megtanulta, hogy ne engedjen első fellobbanó indulatának és okos, kiszámított meghunyászkodással leplezze. Az életben minden hosszú előkészület után megy végbe. A növények azután jelennek meg, hogy hosszú időt töltenek a föld alatt egymást követő félének próbálkozásokkal, melyeket egy napon a csíra zöld bóbítájának merész felbukkanása jutalmaz; a méhek és hangyák csendesen érnek meg tojásukban, haszontalan sietség nélkül, mielőtt kibújnak és dolgozni kezdenek. A mensú is okult a természetnek ebből a termékeny biztonságából. Ő is mindinkább hozzászokott ahhoz, hogy várjon. Mikor a vér, amely nem ért a taktikához, hirtelen a fejébe tódult és meggyorsította ereiben a lüktetést és megremegtette szívét, arra únszolva, hogy törjön ki, olyankor Ramón okosan ezt felelte: „Még nem!” Ez a „még nem” volt az útjelzője megaláztatásának. Még nem jött el az ideje annak, hogy bosszút álljon, még nem jött el az ideje annak, hogy útésre ütessel válaszoljon, hogy öljön vagy meghaljon. Még nem. Várjunk. Még nem.

Őt magát is meglepte a nyugalom, amellyel leszálltában hallgatta a megszokott szidalmakat. Olyan alázatos volt, hogy Don Amaro kezét sem mozdította és nem emelte fel a korbácsot. Kisvártatva el is ment és Ramón újból nekigyürkőzött a caának. Aki a fákkal küzd, azt is megtanulja, hogyan kell legyűrni az embereket. És a növényi élet pusztítójában lassan és veszedelmesen nőtt a jövődő lázadója. Egy nap majd neki lát a nagy emberi aratásnak, pusztítja a felügyelők és intézők fejét és karját és fogát és vérét. Most már tudta, hogy így lesz, és ez a meggyőződés erőt adott neki ahhoz, hogy elviseljen minden megvetést, a legnagyobb megaláztatást, a leggyötrelmesebb büntetést. Mert csak ezzel válik lehetővé a hosszú nagy aratása. De még nem.

A kiáltások ismét tajtékos és felcsapó habverés módjára közeledtek hozzá. Válaszolt rájuk, nyitott szájjal, míg csak be nem rekedt. Nem tudta pontosan, hol vannak társai. Talán

itt mindjárt a sűrűség mögött, az is lehet, hogy több száz méternyire. De még magas helyéről sem tudta őket észrevenni a sűrű növényzet miatt, amely zöld függönyhöz hasonlóan vette körül. Mégis a szüntelenül felcsattanó kiáltások, amelyek úgy szökdécseltek, mint a madarak a maria-preta egyik ágáról a másikra s onnan a kúszó növényekkel, fatörmelékekkel és száraz avarral szinte egészen befedett vörös földre, aztán megint egy ágra, ezek a kiáltások, mire a mensú füléhez értek, egészen közelieknek hatottak. Volt olyan pillanat, mikor egészen maga mellett látta Silvanót, az izmos és hatalmas természetű, de gyermekre emlékeztetően vízfejű négert. Máskor az az érzése volt, hogy a maláriás Pereynát látja, a „Nyápicot” és valamennyi többit, amint szüntelenül bomlottan verték az ágakat, a mindig egyforma és véget nem érő hörgések forgatagában. A torokhangoknak ez az állandó kicserélése elűzött minden magányt. A lombok kupolájáról visszaverődő visszhang elhozta mindannyiuk lélegzetét, mintha a nyomorúságban egymást akarnák erősíteni, vigasztalni, kölcsönösen új erőt önteni egymásba, hogy tartsanak ki a fákkal vívott harcukban és az életért vívott küzdelmükben. A hallgatás pillanataiban a mindig serény visszhang a kések és a fejszék apró kip-kopját hozta el hozzá. Néha, mikor az emberek munkabírása fogyott, mikor a hőség és a fáradtság ránehezedett a mensú vállára és hátára, sok tonnás súlyával megállítva karjukat, úgy látszott, mintha ez a halk és egészen közelinek tűnő kip-kop-kip-kop volna az egyetlen kötelék, amely az élethez fűzi. Kip-kop-kip-kop. És az emberből kiesik minden tudata annak, ami körülveszi és nem marad benne más érzés, mint a szörnyűséges fáradtság, amely átalakul fájdalommá és akkor az ember nem tudja, hogy ez a kip-kop a másik mensú késének zöreje-e, vagy a dőlni kezdő fa panasza, vagy az ő maga ájulni kezdő szívéből jön-e. De tovább kell dolgozni. Tovább kell hasogatni a fehérek ágat az éles pengével — kip-kop — latba kell vetni minden megmaradt erőt — kip-kop — míg csak össze nem roppan az ember, míg csak olyan nem lesz, mint a caá törzse maga, nyomorúságos letarolt pózna. Kip-kop, kip-kop mindhalálig.

Néhány napja érkeztek ehhez a „bányához”, amelyet több hasonlólal együtt Ruperto, az erdőjáró és Ramón maga fedezett fel. Nyomban nekiláttak a munkának, miközben Don Amaro sohasem vette le róluk szemét. Még ha nem volt is jelen, még ha több órára eltávozott is, az emberek folyton maguk előtt látták a düledt és kegyetlen szemet, amely bojtorján módjára kapaszkodott a mensúk hátába, karjába, nyakába, kínos érzést keltve bennük és arra kényszerítve őket, hogy megforduljanak és valóban megpillantsák azt a sötét és bűzös, itt-ott néhány rothadó foggal ellátott üreget, amely Don Amaro arcában a száját jelentette és melyből mindig ugyanazok a szavak bugyborékolnak elő:

— Fürgébben, az anyádat! Igyekezz már! Nyajke!*

Máskor csak úgy ömlött belőle a véget nem érő szitok és fenyegetés. Ilyenkor az emberek háta ismét meggörnyedt és kezük a haragtól még nagyobb erővel markolta meg a machete nyelét és ilyenkor fogadták meg magukban, hogy amilyen gyorsan csak lehet, ledolgozzák tartozásukat a vállalatnál, itthagyják ezt az átkozott börtönt, visszamennek Posadasba és soha többé nem térnek vissza Felső-Paranáknak sem ebbe, sem akármelyik másik kikötőjébe. A szegény mensúk eltompult agyukban álmokat szövögettek jövőendő életükről. De mit tehetek? Posadasban nem volt munka. Encarnaciónban sem. Ezekben a helységekben tehát nem maradhattak. Mi máshoz foghattak? Ismét lezárult a peón előtt minden ösvény, amely a reménység felé vezetett, és egész súlyával ránehezedett árvaságának és elhagyatottságának érzése. Elszontyolodva állott egy pillanatig, kezében a késsel, tekintet a sötét bozótba fúrva. De ugyanebben a másodpercben már hallotta a hajcsár dühös káromkodását és válogatott szidalmait:

— Nyajke! Már megint lebzszelsz, hé!

És odafenn a fák tetején ismét felhangzott a titokzatos kip-kop vagy a balták állhatatos és fárasztó kopácsolása, melyet egyesek a késnél szívesebben használtak arra, hogy leválasszák a törzsről a nagyobb ágakat. Az erdő ismét megtelt a mensúk zajával, a mensúk verejtékével, a mensúk fáradtságával. És így ment ez hosszú órákon át. Felkelt a nap,

* *Guarani nyelven: siess!*

néha szinte láthatatlanul a levelek, ágak és fatörzsek sűrűjében. Vesződéségesen folytatta napi útját az égen, úgyhogy az erdő felől alig látszott, aztán csöndesen lepihent az őserdő túlsó peremén. Közben pedig minden mensú — a néger Silvano, a szegény és csontig aszott „Nyápic”, a folyton lázas Pereyra, a még suhanc Celestino, Ramón, az öreg Sixto külön-külön és együtt belekapaszkodva a törzsekbe, összeölelkezve velük, mintha nők volnának — és az asszonyok is mind, akikről Silvano és Pereyra, Ramón és a suhanc éjszakáról éjszakára álmodtak — tovább kopácsoltak és vágták le a súlyos ágakat, amelyek kemény és kurta dobbanással estek a földre. Csak ritkán szakították félbe a munkát, hogy letöröljék a verejtéket, mikor már elviselhetetlenné lett az izzadságcseppek állandó gördülése piszkos bőrükön. Csak néhány rövid másodperc jutott arra, hogy leszárítsák ingük egy darabjával vagy a nagy, szennyes és elázott paraguay-kendővel. Aztán a balta érdes nyele ismét érezte az ember nedves tenyerének kerges dédelgetését, és a szakadatlan csapások felriasztották a madarakat, arra kényszerítve őket, hogy odébb keressenek maguknak pihenőhelyet, miközben a fáradhatatlan papagájok mégsem hagyták abba a rikácsolást. De a szomorú gondolatok leginkább akkor szorongatták a mensút, mikor minden fény halványodni kezdett és az éji égbolt úgy borult a meggörnyedt alakok fölé, mint egy roppant teknőc páncélja s az egész erdő mintha minden pórusán át, egész felséges nyugalmaiból, édes, de átható bánatot lehelt volna.

— Ha legalább valamivel kevésbbé dühösen átkozódó munkaadót találna az ember, csak egy kissé jobb gazdát, amott lejjebb a folyó vidékén, milyen szép volna minden! És ha az ember összekereshetne néhány pesót és megtömhethné vele az erszényét, hogy vasárnaponként szépen kiöltözve elmehetne egy kis muzsikaszóra!... És csinos asszonya volna szép tarka szoknyában és hatalmas arany fésűvel a hajában, és ha az ember hazajönne a ranchójába, otthon várná a meleg szájával és telt keblével és átengedné magát az embere ölelésének! Ha legalább...

— Nyájké, anyamembuj! Hol jár az eszed már megint, te bitang! Azt a...!

A legszebb álmodozásából felriasztott mensú lenézett, ke-reste szemével a gyűlölt, de már megszokott alakot. De ezúttal nem volt senki. Tekintete hasztalan kereste. Rászédte a félelem, a megszokás, hogy minden pillanatban várhatja az ellenséges hang ostorcsapását, Ezúttal senki sem volt ott, csak

a rémület, melyet a capangák és intézők olyan hozzáértéssel és számítással plántálnak el minden peón szívében, hogy ki-öljék belőle az emberi méltóságot, folyton sunyító nyomorult teremtéssé tegyék, aki még gondolatban sem mer fellázadni és még a belső tiltakozást is magábafojtja, attól félve, hogy felfedezhetnék azok, akik mindent tudnak, és inkább gyáván és képmutatóan lesüti a szemét fölöttese előtt, nehogy kitálálja, mire gondol. Mindig ilyen ijedt, ilyen meghunyászkodó, ilyen szemlesütő. De ha egyszer felemeli a szemhéját és felszege a fejét és kiegyenesedik, akkor ölni fog. Azok a többiek szoktatták hozzá, hogy ilyen legyen. Hiába panaszkodnak majd a keserű gyümölcsre, melyet egy napon aztán megégetnek velük.

XXX

Ebédelni hívták, de csak nagysokára hallotta meg, akkor végre abbahagyta a fűrészelést és az utolsó lenyesett ággal lejött a fáról. Kinyújtózkodott, mert az izmok karjában, lábszárában és máshol mindenütt mintha indák módjára összehugbantolódtak volna, aztán lassan elindult a kis tisztáson álló rancho felé. A többiek már ott voltak. A néger Silvano egy tömjénfa mellett állott, amely hatalmas alakját kisebbnek tün-tette fel, nem beszélt senkivel és ajkán, mint mindig, most is gyermeki mosoly ült. Ketten-hárman a földön feküdtek az összehordott ágak és levelek kemény párnájára támaszkodva, néhányan pedig hátukon heverték, lassan rágcsálva az ételt, miközben szemüket merően rászögezték a növényi tetőre. Középen lobogó tűzön most fejezték be a yopará* főzését a háromlábú horpadt bádofazékban. Egy tarisznyából száraz kenyeret vettek elő. Olyan kemény volt, hogy Ramónnak nyálat kellett összegyűjteni szájában, csak így puhíthatta meg a falatokat, melyeket vadul igyekezett megőrölni fogai közt. Most körbejártak a merőkanállal, egy kupac régi rizst mertek ki mindenkinek — melyen a rövid főzés mit sem változtatott — kukoricával és egy tegnapról maradt kis darab mandiocával. Szó nélkül ettek. Silvano két-három kanálnyit beledobott nagy szá-

* Kukoricából, besózott húsból és borsból készített indián étel.

jába és visszament helyére. „Nyápic” csámcsogva evett és minden falat után csettintett. Ramón ugyanolyan éhes volt, mint a többiek, de a meleg étel túlságosan hirtelen került a gyomrába és fájdalmasan lüktetett kielégítetlen beleiben. Még mindig nem szólalt meg senki. Túlságosan fáradtak voltak és arra gondoltak, hogy ma még mennyi munka áll előttük. Két nap alatt mindennel végezniük kell, pedig a „bánya” utolsó fái még ugyancsak messze vannak. Lassan tápáskodtak fel, összeke-resték szerszámaikat, tekintetükkel végigsimitva a machete pengéjét.

Míntha hangosan szóné tovább gondolatait, az egyik végre megszólalt:

— Pedig ezt be kell fejezni, azt mondta a gazda...

— Hogyan? ... Hiszen még rengeteg hiányzik. Nem fog menni...

— Esküszöm, én már nem bírom tovább...

— Én sem...

— Ő meg csak mindig jön és kiabálja: „Nyajké! Nyajké!” Forr bennem az epe, annyit hajtogatja, hogy siessek. Egyszer még bolondot teszek...

— No, hiszen beszélhetsz, ganét sem ér az...

— Ganét sem... — ismételte visszhangként a néger Silvano.

— Próbáld csak megmondani az intézőnek, hogy nem megy... Majd meglátod, mit felel rá...

— Olyan az, mint a vadállat...

Megoldáson törték a fejüket, de előre tudták, hogy úgysem találhatnak. Az öreg Sixto nyugodtan megjegyezte:

— Sok idő telik el a fel- és lemászkálással... Könnyebb a fát ledönteni...

Mohó kíváncsisággal vették körül. Az öreg nem soká kérette magát. Végre is nem mondott egyebet, csak azt, amit többen közöttük úgyis tudtak és a Felső-Paraná viharezett munkásai számára régi bölcsesség volt. Legokosabb, ha nem sokat kímélik a növényt. Hiszen...

— Kár azért a sok vacakolásért odafenn! Az ember egyszerűen kivágja a fát és kész...

— És nem szólnak semmit?

— Kik?

— Hát ők... az intézők, a felügyelők, Don Santa...

Megnyugtatta őket. Mi kifogásuk lehetne ellene? Mit bánják ők, mi történik a fával? Sem ezen a telepen, sem a brazil, argentin, vagy paraguayi part egyetlen telepén nem törődik a

matefák sorsával senki. Csak az a fontos, hogy levágják a verbát, leszüreteljék, elszállítsák és megkapják érte a pénzt. A vállalkozók nem akarnak egyebet, mint keresni, minél gyorsabban és minél többet, brazil contóban*, uruguayi, vagy argentin pesóban. Ki bánja azt, hogy néhány ezer fával több vagy kevesebb? Amellett a föld is mindenkié és senkié. Holnap másik tulajdonos kapja az engedélyt, vagy a kormánynak eszébe jut, hogy több adót préseljen ki, és akkor az egész nem üzlet már. Nincs itt másról szó, mint arról, hogy minél több hasznot zsebeljenek be most mindjárt. A tiszteletreméltó fehér óriások tehát nyugodtan lehullhatnak, hogy az őserdő durva kifosztói lekopasszák róluk illatos leveleiket. Nem baj, ha hullnak. Nem törődik velük senki.

— Szóval kidönteni? ...

— Tiszta sor! Ez könnyebb is, gyorsabb is ...

Közben már oszladoztak és elindultak különféle irányban. Az acél ismét felsivített. De most csak a baltáé volt a szó. A balta suhogása végleg felváltotta a machete fűrészelő hangját. A felséges törzs meghajolt és lombos feje csakhamar megcsókolta a vastartalmú földet, amely eddig fukarság nélkül táplálta. És alighogy ledőlt, a mensük mohó keze sietett befejezni a pusztítást. Mindenfelé recsegés-ropogás volt hallható, a baltacsapások egyre erősebbek lettek és a kések növekvő dühvel dolgoztak, mintha minden eddiginél hevesebben vetnék bele magukat a halálos küzdelembe az őserdő ellen. Hirtelen az egyik peón mellett felbukkant Don Amaro. Mogorva képpel nézte „Nyápic” pusztító munkáját, miközben ez attól félt, hogy újra bántani akarja. De egy szóval sem ellenezte a fák ádáz kiirtását. Egy szóval sem tiltakozott a pusztítás módszere ellen. Csak ennyit mondott:

— Nyajké!

* Brazil pénzegység, 1 conto = 1 000 000 reis.

A HÓDÍTÁS

...Úgy jöttek erre a vidékre, mint Don Domingo Barthe, és ha nem gazdagodtak is meg úgy, mint ő, mindegyik jó darab földet kaparintott meg, és aki az egész terület felét nem vette rögtön birtokába, az is csak azért érte be kevesebbel, mert aki előtte járt, nem hagyott neki többet. De ebben az egész nagyszabású bitorlási műveletben leglelkismeretlenebbül ezek dolgoztak: Rudecindo Roca, Errecaborde, Darío Quiroga...

Quirogának az volt a foglalkozása, hogy szegény lányokkal kereskedett, akiket prostituíált, rabszolgasorba kényszerített vagy elvitt magához Buenos Aires-be és barátainak ajánlódzkodott, hogy szeretőjükké tegyék. Legjobban a kártyázáshoz értett. Mikor ő viselte a bírói hivatalt, akkor folytak a legbotránysabb csempészesek. A külföldi áruval megrakott szekereket letakarták és maguk a rendőrök vigyáztak rá, hogy eljussanak Posadas főterére. És ez mindaddig tartott...

A. MOMBELLO: MISIONES FŐBÍRÁJA,
VAGY EGY SZÉLHÁMOS FORTÉLYAI
ÉS VISELT DOLGAI...

A Tacurupucúban dolgozó yerba-vállalkozókat mindet kötelezték arra, hogy hagyják el ezt a területet és telephelyeiket tegyék át Misiones és Brazília területére, mert a paraguayi kormány Barreyro elnöksége alatt átadta ennek az egész yerba-övezetnek kiaknázási jogát Escobal tábornoknak, a buenosairesi Antonio Oribe és társa cég képviselőjének és igazgatójának. Ezeket a yerbalokat később...

EGY KRÓNIKÁBÓL

A kormányok nem sokat törődnek azzal a különleges területtel, amelyet a yerba mate tenyésztői elfoglalnak. Viszont Felső-Paraná még kevesebbet törődik a kormányokkal. Nem akar semmi egyebet, mint hogy nyugton hagyják. A „bányatulajdonosok” és a yerba-vállalkozók, a fazendeirok és a cse-rubicsák* csak azt kívánják, hogy senki se üsse bele az orrát az ő ügyeikbe. Az nem fontos, hogy adókat vetnek ki. Természetesen mindenütt vannak kormányzók. Vannak a yerbalok felügyeletével megbízott főbiztosok, helyettes előljárók, rendőrök. De ez senkinek sem okoz gondot. A vállalkozók felvették őket a „különféle kiadások” rovatába, erre szorítkozik a kapcsolatuk. Ez a rovat néha kissé felduzzad, mert a kreol állami tisztviselők szeretik a költséges életet. De a dolog kifizetődik. Nem szólva arról, hogy az ajándékot előkelő formában adják. Egy yerba-vállalkozó megfizeti a teljes számlát a bútorokért, amelyekkel a misiones-i rendőrség főnöke lakását berendezi. A másik megfizeti a házakat, amelyeket ez vagy az a törvényszéki elnök összevásárol. A yerbalok tulajdonosai viselik a köztisztviselők fényűzésének, nőinek, fogadásainak, még ruhatárának is minden költségét. De a dolog kifizetődik. Senki sem merészkedik beleütni az orrát az ügyeikbe. Sem a kormányok nem foglalkoznak Felső-Paranával, sem Felső-Paraná nem foglalkozik a kormányokkal.

Az élet itt nem békés és nem egyszerű. Ami itt van, az valóban a pokol. Mindenki elmegy innen, mihelyt módjában áll. A nagy yerba-vállalkozók aznap, mikor elég vagyont összeharácsoltak, az állami tisztviselők és felügyelők akkor, mikor eleget vágtak zsebre. A mensúk, mikor megbetegszenek és meghalnak. De mindez csak ábránd. Valamenyien egy siralmas ábránd áldozatai. Mert aki egyszer betette a lábát erre a babonás vidékre, aki egyszer itt hagyta lába nyomát Felső-Paraná vörös földjén, soha többé nem tudja elhagyni. Örökre foglya marad. Némelyek ámítani próbálják magukat és azt képzelik, hogy elmenekültek. Tele erszénnyel érkeznek meg Buenos-Aires-

* *Gazda, tulajdonos.*

be vagy Rióba. Lefeküsznek a fehérbőrű francia nőkkel, dőzsölnek és tobzódnak; autókat és jachtokat vásárolnak, hétszámra ülnek a rulettasztalnál, járják a világot és megtiltják, hogy valaki is említse előttük a yerba matét. De Felső-Paraná elkíséri őket a lázban, amely végül is megemésztí életüket, vagy a szifiliszben, amellyel egy másik felügyelő vagy vállalkozó fertőzte meg a nőt, akin ők is erőszakot vettek; vagy ennél is rosszabb esetben, erőt vesz rajtuk egy sötét és lélekölő honvágy, amely legyúri akaratukat és rábírja őket, hogy folytassák, amit elkezdtek és továbbjátsszák szerepüket, mint kizsákmányolók, „fehér rabszolgakereskedők” Felső-Paraná valamelyik kikötőjében. Egyikük sem tudja elhagyni a yerba hazáját. Sem a capangók, sem a munkavezetők, sem az intézők, mert mindnyájukat ugyanaz az iga nyomja, mint a peónokat, akiket sanyargatnak, agyba-főbe vernek és megölnék. Sem a mensúk, mert ők Felső-Paraná életében az ideget és az életet jelentik, mert kölyökkoruk óta ott hagyják hugyukat és taknyukat és könnyeiket, majd piszkos verejtéküket és vérüket és izmaikat és végezetül, mikor már teljesen kipréselték őket, és mikor testükben, ebben a gyöngé és esendő gépezetben nincs már több könny, több verejték és több vér, odaadják utolsó adójukat, szegény csontjaikat, amelyek ott fehérlenek valamelyik ismeretlen erdő tisztásain vagy összekeverednek sok más súlyos és termékeny anyaggal a Nagy Folyam fenekén.

Nem. A yerba hazájából senki sem menekülhet. Minden hiába. Hiába. Hiába.

XXXI

Amelia érezte, hogyan nő testében a gyermek. Olyan hirtelen jött! Még alig volt ideje arra, hogy elfelejtse a szegény Galarzát, mikor hasában már rugdalózott a gyermek. Kis sötét, csonttalan, selymes bőrű kezével nyilván fáradhatatlanul kereste a kijáratot ebbe a világba, ahol annyi fájdalom várta. Amelia betegnek, gyávának érezte magát és a legrosszabb sejtelmek kínozták. Ki tudja, nem volna-e jobb, ha az apróság ott maradna abban a rózsaszínű világban, ahol most még nem ismer sem éhséget, sem kötelességet! Persze megkísérelte, hogy szabaduljon tőle. De Luisa asszony minden fűve hatástalannak bizonyult. Túlságosan későn vette észre. És most érezte, hogy mozog, hogyan szívja ki könnyörtelenül minden kis maradék erejét és ragad magához falánkul és zsarnokul mindent, amit ő megeszik. És mindezt miért? Azért, hogy ő is egyike legyen a telep sok vézna és beteges porontyának, nyomorúságos képmása szüleinek? Ameliának szinte kedve támadt összenyomni nagy hasát, amely csaknem nagyobb volt már nála és megfojtani benne a kis ellenséget. De nem volt akarateréje sem erre, sem bármi másra. Csak arra volt, hogy tehetetlenül továbbéljen, miközben figyelte, hogyan nő a gyermek, biztosan és könnyörtelenül, mint a balsors.

Talán a magányosság és a csendes délután a fölötte domborodó felhős éggel sugallta neki ezeket a keserű gondolatokat. Kiment. A kezdetleges rancho körül néhány mandloca és több banánfát ültettek; zöld és sárga hajzatuk most kirajzolódott a sötét felhők háttéréből. Vigyázatosan tette lábát a vörös göröngyökre és hirtelen, nem is tudta hogyan, meglátta a yarará-kígyót. Noha farka eltűnt a bozótban, nyilván hosszú és mindenekelőtt izmos volt, mint a lapacho-fa frissen kihajtott ága. Alig egy lépésnyire volt tőle. Szemügyre vehette nesztelen tekerőzését, domború hátának tökéletes sötét háromszögeit, még a has átmenet nélküli világosabb színét is. Mikor a vipera hirtelen eltűnt a bozótban, akkor eszmélt rá Amelia, hogy nem is próbálta megtámadni. Tehát a gyermek fiú lesz!

Biztosan fiú lesz, a Felső-Paranában általánosan elterjedt közhit szerint. De közömbösen vette tudomásul aényt. Ha a gyermek nem ütögeti folyton selyemkezővel, még annak megértéséhez sem lett volna elég ereje, hogy él.

Lassan közeledett a mandioca-cserjékhez és kezével készült kitépni néhány dudvát. De mikor lehajolt, éles fájdalom nyilalt bele és lezuhant a földre. Abban a pillanatban arra gondolt, hogy most rögtön szülni fog, segítség nélkül, mert nem volt ideje arra, hogy Isidora szomszédasszonyt értesítse — itt ezen a vörhenyes földön, amely esengett a vízért, az égbolt alatt, amelyet így háton fekve egész mogorva végtelenségében látott.

Így szétvetett lábakkal az égbolt alatt. Ugyanúgy, mint akkor. Mint mikor? Emlékezete hirtelen matatni kezdett a múlt képei között és felidézett egyet, amely éles és világos volt, mintha most peregne le. Még nem töltötte be tizenkettődik évét. Encarnaciónban élt anyjával, egy jól megtermett, derék asszonysággal, aki naphosszat ruhát mosott és időnként napszámért főzni is járt a város egyik-másik házába. Akkori férje, mert már második vagy harmadik volt életében, nagy, citromsárga bőrű, gitárkedvelő ember volt, aki az éjszakákat tánclokálokban és mulatságokon töltötte, a napokat pedig a vacskán, közben pedig itta a matét, amelyet felesége vagy valamely porontya vitt oda neki. Dolgozni nem szeretett és sohasem hozott haza pénzt, vagy ennivalót. Szeretett verekedni és nem egyszer megtörtént, hogy sebesülten jött haza. De, mert anyja füvekből valamilyen főzetet készített, hamarosan kigyógyult, aztán hosszú órákon át feküdt a napon. Élettársával csúnya veszekedései voltak, de az asszony ennek ellenére szerette és szívesen feláldozta magát Jacintóért, pedig tudta, hogy a fél falu fehérnépével összeszűri a levét. Aztán ott voltak a gyerekek, akik közül egy féltucatot az asszony hozott a háza, kettőt pedig mostani férjének szült. Ez az egész siserehad szórta szét piszkát egész álló nap, bőgött, hancúrozott és verekedett minden pillanatban s folytonosan éhségről panaszkodott, mert ennivaló sohasem volt elég ennyi szájnak. Ameliának volt egy ócska ruhája, amely valaha vörös volt, aztán fakó rózsaszínű lett, és két, csípőig érő, vastag hajfonata. Két macacs melle feszes domborodással jelezte asszonyiséga hamaros közeledtét. De erre akkor még nem gondolt. Sokat segített anyjának. Hosszú órákon át áztatta kezét a folyóban, a kövön dörzsölve a szennyes ruhát, amely mindig nagyon piszkos volt. Egy nap lázadozva kérdezte anyjától:

— Mért kell nekünk mindig a más utálatos szennyesét mosni?

Akkor anyja nagy és kérges kezével megsimogatta, ami csak ritkán fordult elő, és fáradtan ezt súgta a fülébe:

— Meglátod... vége lesz ennek nemsokára. Elásott kincset fogunk találni. Biztos jeleket kaptam és isten segédelmével a kincs a mienk lesz. Ha a jó lelkek elvezetnek és megmutatják nekem a helyét, meglátod...

Ettől a naptól kezdve gyakran hallott tőle ilyen bizalmas közléseket. Anyja mindig józan nő volt, de most rögeszméjévé vált, hogy ő fog valóra váltani egy csodálatos mesét, amely elásott kincsekről szólt. A kápolna mellett egy félig beomlott téglafalban, mint állította, több ízben látott éjszaka csodálatos fényeket, nyögéseket és kiáltásokat is hallott onnan. Ott kell ásni és szétszedni a téglákat...

— Akkor aztán meglátod, micsoda életünk lesz...

Ez az agyrém úgy elbódította, hogy nem ért rá észrevenni, milyen üldözések tárgya Amelia. Valahányszor csak Jacinto a szoba homályában vagy künn a szabadban találkozott vele, megcsípdeste és megfogdosta. Riadtan menekült tőle, lelke mélyéig megbántva, és érezte, hogy égeti testét a nem kívánt durva gyöngédség. De egy éjszaka bekövetkezett az, amit homályosan előre érzett. Kihozta fekhelyét a házból, mert fojtogatta a fülledt tömegszállás a ranchóban. Künn feküdt arccal a sötétkéék ég felé fordulva ébren, szétterpesztett lábbal, szinte boldogan — csak nem tudta, miért. Jacinto későn jött haza, szokás szerint kissé pityókosan, de nem túlságosan. A lány hirtelen észrevette, hogy Jacinto melléfeküdt, halkán és zavarosan beszél hozzá és esetlen gyöngédségekkel halmozza el. A munkától kimerült anyja mélyen aludt. Így avatta be mostohaapja mély és keserű szorongások és iszonyú fájdalmak közepette a szerelem titkálba.

Utóbb anyja kénytelen volt csaknem közömbösen túrni a befejezett tény gyakori megismétlődését. Reggelenként, mikor Jacinto felébredt részegségéből, rendesen odahívta szalmazsákjára. Ha vonakodott, sértéseket és ütlegeket kapott és hosszú, keserves veszekedések következtek anyjával, aki egyre inkább kikapcsolódott a valóságból. Ezért inkább elviselt mindent. Amelia aztán sok éven át tűrte, hogy aki csak belépett az életébe, azt tegye vele, amit akar.

Megpróbált felkelni, de altestében erős nyílallást érzett. Mintha oda lett volna kötözve a földhöz, mintha foglya lett volna a száraz vöröses sárnak, amely vízért epéd. Odébb, egy

közeli fenyő ágai közt mókus játszadozott. Amelia eltűnődve követte ide-oda ugrálását, miközben a maga emberére gondolt. Valóban nem panaszkodhatott. Az ő jóvoltából elfelejtette, hogy mindig mindenki asszonya volt. Az igaz, hogy hallgatag férfi, nem nagyon vidám. Úgy jár, mintha folyton önmagába nézne, mintha mindig gondolkozna valamin. De soha nem jutott eszébe őt megütni, mint Chola vagy Nicolasa férje vagy akármelyik másik mensú tette a feleségével. Amellett sohasem itta le magát. Még szombat éjszaka sem, mikor a többiek jókora előlegeket vettek fel az igazgatóságtól és úgy berúgtak, hogy sem erejük, sem kedvük nem volt a felkeléshez, ha egyszer elterültek a földön és a gyanús lőre vagy a felvizezett nádpálinka segítségével boldogan elfelejtették a poklot, amelybe másnap vissza kellett térniük.

Ismét megpróbálta és ezúttal nagy erőfeszítéssel fel tudott ülni. A magzat tovább nyugolódott nagy tojásában és külön, már szinte független étellel ficáncolt. Már csak a végső nagy lökés volt hátra, hogy belemerüljön az élet zavaros árájába, amely ki tudja, hová fogja vinni. Amelia úgy érezte, hogy az ég lejjebb ereszkedik és betakarja nedves takarójával. Cseperegni kezdett az eső és a víz mintha apró hideg szögekkel a földhöz erősítené. Látni vélte, hogy az ösvényen Ramón közeledik, elmenőben ütogetve a bokrokat egy kis ággal, amelyet bal kezében tartott, míg másik kezében a kést szorongatta, hegyével felfelé fordítva. Láttá, hogy egyre nagyobb és nagyobb lesz, míg a férfias alak el nem takarta az egész égboltot, nagyobbra nőtt az égnél is, amely most már kövérebb és hidegebb csöppeket sirt tovább.

Mikor szemét kinyitotta, Ramón még mindig ott állt mellette. Karján vitte be a ranchóba és rátette a fekhelyre, amelyet Ramón maga készített, úgy, hogy négy rúd közé egy bőrt feszített ki és szíjakkal odaerősítette. A férfi nyugtalan, kérdő szemekkel nézett rá.

— Hogy vagy, drágám? — A szavak reszkettek ajkán, mert érezte tehetetlenségét az asszony fájdalmával szemben, amelyen képtelen volt segíteni.

Amelia összeszedte erejét, hogy megnyugtassa. Végre mégis tudott ennyit mondani:

— Iponá*, nem lesz semmi baj...

— Segíthetek valamit?

— Tedd fel a zsályateához a vizet, aztán menj és hívd ide Luisa asszonyt és Isidorát...

* Jól van.

Ügyetlenül, eddig nem tapasztalt ügyetlenséggel meggyújtotta a tüzet, sokáig bajlódva a nedves fával. De hiába lobbant fel vidáman a láng, dacolva az egyre hevesebben zuhogó esővel, a hideg csak nem engedett. Amelia érezte, hogy erőt vesz rajta, hogy dermesztően fagyos levegő szűrődik be a nádfalak minden nyílásán, a gerendák résein. És az asszony didergett, miközben két térdre összeverődött, akárhogy akarta is egymáshoz dörzsölni, és keze olyan hideg volt, hogy fájt. Csak a hasa, az a már hozzá sem tartozó, roppant gömb őrizte meg a maga külön melegét.

— Hogyan hagyjalak így magadra?...

— Menj csak, menj. Nem lesz semmi baj...

Egy pillanatra egymásra néztek és a férfi sötét szemének tekintete belemerült a nő langyos nézésébe, miközben ez igyekezett megőrizni nyugalma, ajkára harapott és körmeit a ruha alatt combjába fúrta. De fájdalmát még így is elárulták a megfeszült, merev vonások, az egyre bizonytalanabb pillantás, a keményen összeszorított fogak, melyekkel el akarta fojtani jajsavát, mielőtt Ramón meghallotta volna. Mikor aztán Ramón nem bírta tovább uralkodni magán, megfordult és indult kifelé, belebotlott a padba, a gerendákba, mindenbe, amit útjában talált, és sietett ki az esőbe. Csak akkor bugygyantak ki a könnyek Amelia szeméből és folytak végig fájdalomtól eltorzult arcán, miközben folyton ezt ismételte, mint-ha elzsibbasztaná vele a belsejét görcsösen összeszorító fájást:

— Nem lesz semmi baj...

XXXII

Botladozva ért el a ranchókhoz a kis yerbal túlsó oldalán. Szerencséje volt, mert otthon találta a javasasszonyt. Az anyóka rendes nő volt és senkitől sem tagadta meg a segítséget. Ramón rögtön továbbment, hogy felkeresse a másik asszonyt, aztán annyira átázva, hogy már nem is érezte az esőt, folytatta útját az igazgatóság felé. A sok víztől, amely bőszyűlten zuhogott tovább, a vörös por csúszós masszává változott, amelyen nehéz volt járni. Mikor a raktár ajtaján bekopogtatott, a mensű maga is alaktalan, ragacsos, ziháló masszává változott már. Csuromvizes haja elhomályosította látását és megakadályozta abban, hogy megkülönböztesse azt,

akihez beszél. De ezzel nem sokat törődött, mert előre örült, hogy néhány pillanat múlva melegben lesz odabenn, megszárázhatja még a ruháját is, aztán rögtön elindulhat, hogy vigye Ameliának a holmit és...

— Állat! Azt kérdezem, mit akarsz! — kiáltott rá belülről a férfi, akinek arca feltűnt az ablakban.

— Eresszetek be... Szakad az eső, — nyögte ki Ramón, akit meglepett ez a fogadtatás.

— Azt nem lehet. Mondd meg csak így, mit akarsz.

Teljes erejével kiáltott, hogy az esőben és szélben hallható legyen kérése.

— Néhány takaró kell... A feleségem szül... És egy doboz konzervtej is kell, azt mondja a bába, meg...

De az ablakból az arc már eltűnt. Ramón, akiről ömlött a víz, mozdulatlanul állt és várakozott, miközben a vihar csapkodta rajta az ing foszlányait, mert ponchóját otthon hagyta Ameliánál. A másik ember árnyéka újra megjelent és Ramón azt hitte, hogy most beereszti. De az ezt kiáltotta:

— Ma nem adunk ki semmit... Csak pénteken...

— Nagyon kérem... — kezdte Ramón.

— Nem lehet, különben is Don Santa azt mondja, hogy úgyis nagy a számlád és renitens vagy.

Önérzete, akárcsak inge, foszlányokra szakadt.

— Mondd meg a főintéző úrnak, hogy legyen olyan jó, a szegény asszony nagyon szenved, és én mindent visszafizetek...

— Ma nem adunk ki semmit, — ismételte amaz süketen.

Ramón keze a kétségbeeséstől ökölbe szorult és hörögve kezdte rázni a változatlanul bezárt ajtót.

— Mindent visszafizetek, mondja meg neki. Amelia rosszszul van, a végét járja, mondja meg neki...

De hasztalan, Csak az ajtó deszkájának beszélt, mert a másik közben már újra bezárta az ablakot. Lábával és már vérző öklével kezdte döngetni a deszkákat, melyeket az erős szél is csapkodott. Ez jó darabig tartott, de ő tudatában sem volt fékevesztett kitörésének. Csak azt érezte homályosan, hogy mennél jobban fájnak tagjai, mennél dühösebben támad a néma akadálynak, annál inkább megkönnyebbül, mintha kétségbeesése és dühe és aggodalma a szenvedő asszony miatt csepegtető vérével együtt kiszállna belőle, s ő ott maradna erőtlenségül, gyöngülő karjaival belekapaszkodva a deszkába, mint aki esztelenül részegre itta magát. Szinte alig vette észre, hogy az ajtó kinyílik és három ember taszigálja be az igazgatót

irodába. A másik szobából Santa Cruz parancsoló hangja hallatszott:

— Püföljétek el alaposan, aztán dobjátok ki... Rúgás való csak az ilyennek...

Egy újabb ökölcsapás földreterítette. A letaposott föld száraz volt és mohón szívta magába a vizet, amely arcáról csöpögött.

— Adjatok neki alapos leckét!... Tanuljon tisztességet — folytatta a láthatatlan hang.

De Ramón csak lélektelen hús és víz volt már, nem volt benne ellenállás. Durván letépték róla a rongyos és csuromvizes inget. A hang elhallgatott. Odakünn tovább esett és a csöppek szakadatlanul tovább zuhogtak tompán a fára. Odabenn a korbács versenyzett velük és ütemesen csapott le a mensú ázott bőrére.

A KELEPCÉBEN

Síri, síri, urután-madár
a yatay-fa ágain...

Közel a patakhoz, ahol beletorkolik a Paranába, buk-
kant fel a hulla. Félig levelek fedték, ágak és rohadt sás,
A folyócska neve Monday volt. Az emberek csak „tolvaj
víz” néven emlegették. Ezúttal azonban nem vitt a tolvaj
folyó, hanem hozott. Hozta ezt a hallgatag embert, aki
lassan úszott, pedig két keze össze volt kötözve a hátán.
Kékes, raffiával összekötött keze időnként eltűnt, s az em-
ber, mintha felnézett volna az égre; de ismét árulóan fel-
bukkant, mikor egy forgatag hevesen ellódította és meg-
penderítette a hullát. Csaknem egészen meztelen volt. Két
hatalmasra dagadt lába vérzett, talán a vízinövények tüs-
kétől, talán valamelyik ragadozó hal harapásától. Ron-
gyokra szakadt, felgyúrt nadrágjából kilátszott bokája, sőt
szőrrel fedett lábszára is. Az öv kioldódott és a két nadrág-
szár minden kőtől jobban elrongyolódott. Meztelen melle
olyan volt mint a réz és a bordákon feszülő bőr úgy hatott,
hogy az ember azt hitte, hogy érintésre elszakadna. De
nyakán még ott volt a görcsre kötött vörös kendő, mely
élénken virított ki az arc citromsárga halványságából. Az
arcból ugyancsak nagyon kevés látszott és amennyi lát-
szott, azt is betakarta az orráig hulló sima fekete haj.

Lassan és csendesén jött az ember. Utazása viszontag-
ságos volt és nyilvánvalóan nem sietett tulságosan. Előbb
a paraguayi part felé tartott, aztán vele párhuzamosan
siklott tovább. Olykor pillanatokra megállította egy le-
hullott fatörzs, de csakhamar utat engedett neki. Találko-

zott egy halott rigóval, amely csatlakozott hozzá és mentek tovább egy darabon együtt, az ázóttan meredő tollazat a fej mellett, amelyet a haj csaknem egészen eltakart, mintha álarc volna. Aztán ők ketten elváltak és a halott egy nagy nádas közepén találta magát. Megállott néhány ázalag mellett, de nem nagyon érdekelték, mert csakhamar folytatta útját. Az ég felhős volt és rövidesen megeredt az eső. A vízcseppek puhán hulltak bőrére, de nem zavarták. Alighogy az eső elállt, egy gém közeledett hozzá kíváncsian. De a mensű csak úszott tovább közömbösen, most az argentin part mentén. Kísérteties látvány volt, mikor a nap felkelt. Ragyogó, a rendesnél tüzesebb, viharutáni nap volt. A hulla részvétlenül fogadta, és riasztó kép volt a győzelmes halálnak ez a párba az életadó égítéssel. Egy öbölben hosszan megállapodott és semmivel sem törődve forogni kezdett. Forgott-pörgött, mintha belülről hajtaná valami, széthulló, gyászos szélkakashoz hasonlóan. Végre kikerült ebből a kavargásból és lassan tovább-sodródott, egymás után meglátogatva minden öblöt, minden köves lejtőt, minden sziklás beszögellést a folyóban, minden nyúlványát az őserdőnek, mely sűrű növényzetéből egy keveset megmárt a folyóban. Mindezt sorra vizsgálta, mintha utoljára még egy megindító búcsúlátogatást akarna tenni mindenütt. Utóbb az arra szálló sirályok látták, hogyan közeledik a csatornához, de akkorra már szaporán siklott lefelé a folyón a rothadó növényzet, a halott madarak és a fodrozódó víz árjában. Hirtelen a Paraná élesen elkanyarodott és a sirályok elvesztették szem elől. Az ártól tovább-sodródott hulla pedig csak haladt tovább, szájával és orrával belemerülve a folyékony kristályba, hátán összekötözött elkékült karjával és ökölbe szorult kezével szinte a tündöklő égboltot fenyegetve.

XXXIII

Nagyon sokára ért haza, de eléggé összeszedte magát. Mindössze háromszor-négyszer bukott el útközben, pedig az éjszaka sötét volt és az ösvényt csak időről időre tették láthatóvá a felcikázó villámok. Jónéhányszor eltévedt az erdőben, de egy rejtélyes és csalhatatlan erő kivezette a sűrűből és lépésről lépésre visszavitte a jó útra. Távolról mutatta neki a helyes irányt annak a lámpásnak gyöngye fénye, amelyet az odahívottak hoztak ranchójába. Az asszonyok előbb riadtan, aztán félve néztek rá. Nem értette, mit mondanak, és egyenesen odament az ágyhoz. Amelia hanyatt feküdt, csukott szemmel, halálsápadtan. Mint az elromlott motor, rázta mellét rövid időközökben a hörgő lélegzetvétel. Alig nézett rá, rögtön megértette, hogy minden elveszett.

— Erősnek kell lenned, Ramón, — mondta Isidora, miközben megszorította karját.

De ő nem szorult rá, hogy vigasztalják. Ebben a percben erősnek érezte magát, ijesztően erősnek és biztosnak. Csak meg akart győződni szerencsétlensége egész nagyságáról. Ez a szándék hozta el a ranchóig, minden sötétség és fájdalom és elgyengülés ellenére. Meg kellett bizonyosodnia arról, hogy bekövetkezett a legrosszabb. Ha csak félig bántalmazták és alázzák meg, sohasem nőtt volna meg így a bátorsága. De nem így lett. A régi peón hamvaiból egy másik ember kelt ki, határozott, kétségeket nem ismerő ember, akinek akarata éles volt, mint a kifestő pengéje.

— Rosszra fordult a dolog... Tudod, nagyon gyöngye volt. Nem tehattünk semmit...

Követte a javasasszony tekintetének irányát és valamit látott a földön feküdni. Egy ronggyal betakart kis csomót. A gömbölyű tagok formája alighogy sejthető volt. Ramón összerázkódott, de erőt vett magán.

— Hát Amelia?... — nyögte ki nagynehezen, miközben az öreg Pancha forró matét nyújtott oda neki.

Az asszony lesütötte szemét, mintha félne a beismeréstől.

— Meglátjuk... Ha el tudjuk állítani a vérzést... De szegény teremtés sok vért vesztett. Hanem most pókhálót rakunk rá, olyat, amelyet a darázsfészkeken találni, nálam mindig áll alkoholban, hogy felhasználhassam ilyenkor... Látod, már mintha el is állt volna a vérzés...

— Olyan keze van Luisa asszonynak, mint egy szentnek, — jegyezte meg a másik öregasszony.

A szoba mélyéből hallani lehetett a magzat anyjának rekedt lihegését. Hirtelen keserű és kellemetlen szag csapta meg Ramón orrát. Megértette, hogy ha sokáig lélegzi be, ha tovább is látja ezt a kis gubancot, amely az ő gyermeke volt, biztosan elájul. Ismét megeredt az eső és a víz a rancho belsőjébe is behatolt. Ramón mégis elindult, odament az ajtót helyettesítő vászonhoz és félrehúzta, mélyen beszívta magába a nedves levegőt.

Az asszonyok szánakozó tekintettel követték. Ők csak a szegény csuromvízes peónt látták, aki tetőtől talpig tele van vörös sárral és hátán friss sebek látszanak. Csak a letiport embert látták, aki most vesztette el gyermekét, és aki egyik pillanatról a másikra itt marad asszony nélkül. Aggódva néztek rá, mintha attól tartanának, hogy megháborodik. Nem tudták, hogy Ramón erősebb és keményebb, mint valaha, hogy éppen itt és most támadt fel benne a törhetetlen és hajlíthatatlan akarát. Mert most végre eljutott a szerencsétlenség legmélyére.

XXXIV

Az időjárás továbbra is rossz volt és kitartóan zavarta a verbalon végzett munkát. A szél és a záporosó megakadályozta a fák legallyazását. Sem őszekek, sem ökrök nem bírták a sáros növényeket. A bambuszlevelekből, fából és sárból rögtönzött pajtákban a nedvesség tönkretette a már learatott yerba matét. Az emberek ölbetett kézzel ültek vagy hosszú órákat töltöttek a kantinban, továbbterhelve számlájukat nádpálinkával és égetett borral, amit hetek és hónapok kemény robotjával kellett ledolgozniuk. Ramón kiszemelte a legjózanabakat és velük váltott néhány szót úgy, hogy a mindig szimatoló felügyelők ne hallják, a legtöbb időt azonban ran-

chójában töltötte. Amelia azóta még nem nyerte vissza erejét és tovább feküdt révült szemmel, hirtelen megöszült hajjal és folyton remegő kézzel, miközben melléből órák hosszat szakadt fel a kinzó köhögés. Ujjait gyökerek módjára összehajlítva, szemével a szünni nem akaró esőbe meredve, Ramón várakozó agyagszoborhoz hasonlított.

Ekkor érkezett meg egy délután Adolfo. Sok hosszú hónapja voltak egymástól távol. Ettől fogva két agyagszobor állott ott. Keveset beszéltek, mert élményeik pontosan ugyanazok voltak.

— Cudarul dolgoztam. Tudod, hogy nem szoktam magamat dicsérni. De a táborban én voltam a legjobb. Belefeküdtem a munkába és azt hittem, hogy nyolc hónapi munkával kiegyenlíthetem a tartozásomat. De mikor leszámoltak velem, vége-hossza nem volt a levonásoknak ilyen meg olyan címen...

— Hát még?

— Nem lehet azt felsorolni. Mindenféle bírság, öt peso egy pár raffiacipőért, húsz egy fejszéért...

Rágyújtott a kukoricaháncsból sodort cigarettára.

— Szóval a végén még jobban el vagy adósodva, mint azelőtt...

— Így van...

Elhallgattak, és a csendet csak a beteg nő egyhangú nyögése törte meg.

— És most mit teszel? — kérdezte Ramón ismét.

— Azt mondják, másik telepre küldenek, beljebb... Majd ha eláll a sok eső.

A szakadó víz hátán, semmitől sem akadályozva, gyorsan közeledett a szürkület. Az árnyékban kezdtek elmosódni a közeli banánfák, a mandioca-cserjék tői, és a messzeségben az erdő sűrűje egyetlen nagy barna tömbbé állott össze, amelyből ömlött a víz, semmi más, csak víz.

— Hát te?

— Elmegyek innen...

— Olyan nincs, hogy eleressenek.

— Olyan nincs. De azért mégis elmegyek. Majd meglátod...

A zápor nyugodtan és lassan zuhogott tovább, mintha addig akarna esni, míg egészen el nem takarja a földet és vízbe nem fojtja szegény teremtményeit és házait és ronggyá borzolt fáit. Ramón hangja is nyugodtnak hatott, miközben elmondta álmatlan éjszakákon és ugyanolyan nyugtalan nap-

palokon érlelődött tervét. Előre tudta, hogy bátyja, mihelyt befejezi a mondókáját, ugyanazt fogja válaszolni, amit Posadasban:

— Hát jó. Veled megyek...

A sarokból Amelia köhögése is beleegyezésnek hangzott. Adolfo mindig nyugodt, tempós mozdulataival tisztogatni kezdte revolverét.

XXXV

Eljött a pillanat. López, a mulatt, elsőnek kiáltotta:

— Gyerünk leszedni az ágakat... Mindjárt besötétedik...

Egyenként érkeztek. Ismét nagy ütközetet vívtak meg. Az ütközetből diadalmasan kerültek ki, de külsejük nem vallott győztesekre. Csak azt tudták, hogy fáradtak. Köröskörül, ameddig a szem ellátott, ott feküdtek a kivágott fák. Fejsze-csapásoknak estek áldozatul egy dicsőség és haszon nélküli küzdelemben. Meggyilkolták őket csak azért, hogy zsákmányul megszerezzék leveleiket. Amint ott heverték az egész tisztáson végig, szétmarcangolt roppant madarakhoz hasonlóan tragikus csonkjaikat mutogatva, mintha tiltakoztak volna a barbár pusztítás ellen, amely egész erdőket semmisített meg néhány ezer tonna mate kedvéért. De az emberek akarva sem törődhetek volna az őserdő néma fájdalmával. Minden erejükkel hozzáláttak a „levélszürethez”. Letettek a földre két fatörzset és közöttük egy kis mélyedésben tüzet gyújtottak pattogó aprófával. Mikor a vékony, dühös lángnyelvek felcsaptak a tönkök fölé, két ember felvette a yerba-ágakat, közel vitte a tűzhöz, aztán felváltva ütögette hozzá a fatörzsekhez.

Ramón egy közeli lapacho-fa törzséhez támaszkodott, kezét párna helyett tarkóján összekulcsolva. Aztán megszólalt, úgy, hogy nem intézte szavát senkihez:

— Hát Ayala... Vele mi lett?...

Egyiküket, Cáceres-t nem lehetett rászedni. Öreg mensú volt és mindent tudott, amit csak kellett. A többiek mind egymásra néztek, de ő vállat vont és ezt felelte:

— Odaveszett az erdőbe.

Mikor az ágak keresztülmentek a tűz körzetén a törzsekhez való ütögetés közben, a levelek kemény és rövid zajjal fel-pattogzottak.

— Hát Justo Mirailles? Hát Paniagus? és „Nyápic”?

Ezek veszedelmes kérdések voltak. De túlságosan nagy tisztelettel viseltettek Ramón iránt és nem mertek ujjat húzni vele. Mindazonáltal a válasz most is csak ugyanaz volt:

— Ők is odavesztek az erdőbe...

A törzsekhez ütogetett ágak tovább pattogtak, mint a tűzre tett kukorica.

— Kitől tudod?

A másik igyekezett nyugodtnak látszani. De hangján érezhető volt, hogy mélyen, mint egy láthatatlan ér, reszketett az elfojtott riadalom.

— Faleiro mondta nemrég, a Santa Cruz felügyelője. És nevetett hozzá a lator...

Végre befejezték a levélszüretet és hozzáláttak, hogy leválasszák a leveleket a szár maradványairól, miközben földhöz verdesték az ágakat.

— Renitenskedtek?

A kérdés sokáig ott vibrált a levegőben, mielőtt Cáceres elkapta.

— Nem. Sok követelnivalójuk volt a vállalatától...

Jó ideig valamennyien hallgattak. A sötétség gyorsan körülvette őket. Végre a levelek eléggé szétaprózódtak és rátették a leszüretelt yerbát a talicskákra. Egy fiatal peón lépett elő, szemét mereven a foszladozó rongyokra tapasztva, amelyeket lábbeli helyett viselt:

— Nem jó az, ha az ember jártatja a száját... De tegnap délután az igazgatóságon jártam, egy pár raffiacipőt szerettem volna szerezni, és a fogdmegek javában beszélgettek Don Santával. Nem vették észre, hogy ott vagyok és nem tettek féket a nyelvükre. Vagy heten-nyolcan lehettek, mind felfegyverezve. Egy batyut hoztak és később láttam, hogy Ayala cókémója van benne. Emlékszel még az ingére, hogy bele volt hímezve a neve...

A hallgatás szinte tapinthatóvá lett, megnőtt, sűrűvé tette körül a levegőt és arra kényszerítette az embereket, hogy kiszáradt szájukkal tátogjanak, mint a partra dobott halak. Olyan súlyos volt ez a hallgatás, hogy a beszélő megtántorodott. Aztán mégis összeszedte magát:

— No hát, az is ott volt...

Minden eddiginél hosszabb szünet következett.

Gyöngén ráverték az őszekekre, amelyek rogyadoztak a nagy teher alatt és elindultak. A mázsálóig, ahol a leszüretelt yerbát le kellett mérni, jókora út volt még.

— A szentségüket... Biztosan úgy szúrták le, mint egy disznót... — jelentette ki egyikük.

Ramón várt, hogy lecsillapodjon, mert a kis vörös pontok, amelyeket mintha a vére bocsátott volna ki magából, megsokszorozódva reszkettek rajta mindenben, amire tekintete esett. Ekkor suttogó hangja köré gyűjtötte az összebújó fejeiket. Nem fenyegetett a veszély, hogy meghallhatják, mert kelleténél is jobban megtanulta már az óvatosságot. A távolban egy vadfácán rikoltzott és az őserdő meseszerű alakokat rajzolt a csodálatosan kék égre.

— Araka épa?*... — mondta Cáceres, mintha valamenynyilük nevében beszélne.

Ramón karja függőlegesen felmutatott a mennybolt sötétjére.

— Ange jaszi gvaszu ogvachevo...**

* Mikor?

** Akkor, mikor a hold megtelik.

A HÓDÍTÁS

A yerba mate hatása az idegrendszerre ösztökélő... Volt alkalmam megfigyelni ezt a pe-
őnök közt, akik, miután rendki-
vül megfeszített munkát végez-
tek, baltával fákat döntöttek ki,
vagy az állatokkal foglalatoss-
kodtak, akár gyalog, akár lovon,
bármilyen fáradtak és átizzad-
tak voltak, bámulatosan össze-
szedték magukat, mihelyt né-
hány korty matét ittak és azon-
nal új erőre kaptak...

JUAN BAUTISTA AMBROSETTI

És akkor már sok ezer kiló elkészítve várta a következő munkaszakaszt. De miközben ezt a szédületes sötét áradatot leszüretelték, megszáritották és összetörték, újabb tonnányi halmokat raktak belőle a fehérekés fák mellett, amelyek világrahozták. És más rézszínű emberek szüretelték az őserdő minden szögletében a garmadába gyűjtött ágakat, addig ütögették, amíg a nemes leveleket le nem verték róluk, aztán a szekerekre rakták, amelyeket az öszvéreknek kellett elhúzniok. S így ment ez tovább folyton. Aztán elvitték a szárítóba és a morzsolóba, míg a végén csak felismerhetetlen porkupacok maradtak és ezek, miután szétmorzsolták őket, a nagy zsákokba kerültek, amelyekben dolgos rabszolgák addig gyúrták, gyömszölték, míg csak a lehető legnagyobb mennyiség el nem fért a lehető legkisebb helyen. És mikor a bőrből és vászonból készült nagy zsákokat már lezárták, békés és nyugodt ökröktől húzott szekerekre rakták vagy nagy füstökádó állatok gyomrában helyezték el, melyek átszelik az „örökké

mozgó Nagy Utat", amíg csak a városokba nem érnek. Posadas-ban és más ipari központokban új szakasz kezdődött. Ekkor a yerba mate túljutott a kezdetleges elkészítésen. Kikerült a nagy malmokból, hogy meghódítsa Asunciónt, Paranát, Buenos Airest, Montevideót, a világot. Ott, Felső-Paraná kellős közepén, Misiones északi részén viharos robajjal zúdulnak alá az Iguazu híres vízesései. A roppant zuhatagok elképesztő mélységekbe dobják megdühödött vizeiket. Nagyon távolról hallatszik az Iguazu lezuhanó vizeinek robaja, amelyet az őserdő továbbad. És mindezek ellenére, aki néhány kilométernyire halad el, de nem tud létezésükről, bajosan fedezné fel az örökké nyitott, éveken és évszakokon át bömbölő, meseszerű torkokat. Ellenben a sötét folyó, a yerba ugyanonnan induló zizegő folyója nagyobb akadályokat leküzd, roppant távolságokon átlátol, sok ezer kart mozgat, megszámlálhatatlan hátat legörnyeszt, öszvéreket és szekereket és hajókat és vonatokat és teherautókat fogad szolgálatába. Meghódítja a városokat, hatalmas gyárakat létesít, gazdaggá tesz két-három tucat embert és szerencsétlenné százezret, behatol Brazília külfönte államaiba, Paraguay és Uruguay nagyrészébe és egész Argentínába. Elárasztja az amerikai országokat. Eljut minden házba, minden otthonba, minden egyes szájba, amely az őserdő erősítő üzenetét várja. Santiago del Estero favágói és Rio Grande Do Sul gauchói, Buenos-Aires külvárosainak peónjai és az Avellaneda hűtőtelepein dolgozó munkások nem tudják, hogy kedvelt italuknak ez a keserű íze felső-paranái testvérek véréből és fájdalmából ered. A caá egyre uralkodik, immár századok óta, úrnő és királynő, legyőzhetetlen istennő, Caá Yari. De az istennő már nem minden ember barátnője. Megöl egyeseket, hogy másokat boldoggá tegyen. És ezért látszik át néha a sűrű sötét folton az özönével kiontott vér felcsillanó foltja.

XXXVI

— Kik vannak benne az ügyben?

— Megmondom, gazdám. A két Moreyra-testvér. De a feje az egésznek ez a Ramón. És revolverük van. Aztán még vagy hatan-heten vannak beavatva. Cáceres...

Megfontolt lassúsággal, hogy kellő méltánylásra találjanak, potyogtatta oda közléseit Mieres intéző. Santa Cruz a függőágyban feküdt és hagyta, hogy a fehér sombrero eltakarja arca egy részét és elrejtse a nedves csillogást szürke szemében. Nagyokat kortyolt a matéból, míg csak meg nem hallotta a kisajtott fű szörcsögését. És időnként rácserdített az előtte állóra egy rövid, fürkésző kérdéssel:

— És honnan tudod, hogy fegyverük van?

— Egészen biztos. Az úgy volt, hogy...

A mulatt hangja órláslégy módjára zümmögött az álmosító déli pihenő csöndjében. Tudta, hogy gazdája az átkozott kalap árnyéka alól figyeli, és ez zavarba hozta. Mindig ez történt vele, ha fehérekkel volt dolga. Feltette magában, hogy fesztelen és merész lesz, úgy beszél velük, mint egyenrangú, sutba dobja megszokott szolgáltságát. De hasztalan. A mensúkkal máskép állott a dolog. Őket sértésekkel tudta kezelni, hogy reszkessenek a sűrű szemöldöke alól gonosz szikrákat vető, kemény tekintetétől. Ha mensúkkal volt dolga, semmi megerőltetésbe nem került, hogy úrnak érezze magát. Meggyőzték erről a görnyedt háta, a meghunyászkodó sötét arcok, a félelem, mely körülötte lebegett, ha a fatönkök szállítását irányította vagy a yerbát mázsáltatta. Ellenben mindig elbátortalanodott, valahányszor valamelyik fehér gazda előtt állott, akinek szeméből és ajkáról leolvasta a megvetést. Lenyelte nyálát.

— ...Erre aztán intézkedtem, hogy tartsák őket szemmel... Faleiro figyelte őket.

Mindig ez történt vele. Már akkor is, mikor az a viharos jelenet játszódott le közte és akkori gazdája közt a Paraná

argentín oldalán. Mieres munkavezető volt a telepen és a dolgok rendben folytak. „Mert én igazán igyekszem, nagyságos úr, és tudom, hogy mit kell tennem.” Hanem egy napon gazdája eljött Posadasból és magához rendelte:

— Tudom, hogy állandóan nádpálinkát csempészel oda-átról és az emberek minden éjszaka berúgnak. Halljuk, mit szólna erre?

Megpróbált mentegetőzni. De a gazda tekintete megakadályozta abban, hogy értelmes hazugságot találjon ki. Nézése szinte belefűrődött Mieres szemébe, behatolt agyába, villám módjára járta át testét, akárcsak a yarará-kígyó mérges harapása. Egy szempillantás alatt megadta magát.

— Ezért drágán fizetsz, néger dög: kirúglak innen, hogy a lábad sem éri a földet!

Válasza erre az eshetőségre készen állott. Hát a kincstár meglopása? Nagyon is jól ismerte az egész praktikát. Először értesítették az adóhivatalt, hogy bizonyos mennyiségű feldolgozott gerenda áll készen és arra vár, hogy a hivatal lebélyegezze. Akkor az adófelügyelők eljöttek és beleégették a jelzést az áruba, annak igazolásul, hogy megfizették érte az adót. Ezt követően a vállalat letörölte vagy eldugta a jelzést és újra elhívták a tisztviselőket, hogy ismét vizsgálják felül, mintha új volna. Közben pedig az ott fekvő áru helyett hatalmas tutajokon ugyanannyi csempésztett áru érkezett Brazíliából, melynek jelzését a vállalat emberei nagyon ügyesen hamisították. Mieres tudta, hogy az utolsó csempészésből a tulajdonosnak ötezer argentín peso tiszta jövedelme volt. Hát akkor mit akarnak őtől?

De még nem tökélt el magát arra, hogy minden kártyáját feltárja. A másik pökhendisége végleg lefegyverezte. Csak miután minden kártérítés nélkül kidobta a vállalatától, mintha közönséges mensű volna, határozta el magát arra, hogy bosszút áll és megteszi a feljelentést a posadasi adóhivatalnál. A főnök jó viszonyban volt a kormányzóval, szegről-végről rokona volt a köztársaság elnökének és egyik elődje a „vadon hősei” közé számított, ahogyan az indiánok lemészárlóit nevezték. Ki mert volna hozzányúlni az ilyen emberhez?

Ilyen az élet, gondolta magában a mulatt sóhajtván, miközben szeme rátapadt a süketnéma lány mellére, aki század-szor közeledett, hogy matét szolgáltasson fel a főnöknek.

Befejezte jelentését. De Santa Cruz nem nyitotta ki a száját. Nem akar beszélni? Hát jó, ne beszéljen. De legalább hagyná, hogy leüljön. Fejébúbjától szőrös melléig, sőt repe-

dezett csizmába bujtatott lábszáráig ömlött róla a verejték. A hőség szívós kézzel fojtogatta. Mintha csak kitalálná gondolatait, Santa Cruz megszólalt:

— Ül le, ha akarsz... Itt ez a fatörzs.

Úgy érezte, mintha minden csontja újra elfoglalná helyét és visszakapná lábszárát, törzsét, vastag karját, mikor ülepét végre lepihentethette a tönkön.

— Adj Mieres-nek matét, — folytatta a száraz hang, amely baltához hasonlóan éles volt és olyan, mintha a szalmakalap alól jönne.

Kinyújtotta kezét a süketnéma lány felé, hogy melléhez érjen, miközben elvette a matét, amelyet a lány cinkos mosollyal nyújtott felé.

— És mit szólnál ahhoz, ha elküldenénk őket, hogy vegyék fel a bérüket a kikötőben?...

Elhallgatott, hogy Mieres minden szót jól végiggondolhasson. Szerette, ha megértik és nem kell magát világosan kifejeznie. De hogy kétség ne legyen...

— ...mint mindig.

Ismét elhallgatott. A két gödörben, mely a mulatt szemét helyettesítette, apró fény villant fel, annak jeléül, hogy érti, miről van szó. Folytatta:

— ...Te pedig elintézed őket az erdőben.

Igen, ezt várta. Pontosan tudta, hogy az igazgató ide fog kilyukadni. A bosszú érzésével állapította meg magában, hogy ő is mélységesen megveti ezeket a módfelett kevésbé éleselméjű fehéreket. Azt hiszik, hogy nagyon tanultak, hogy mindenhez értenek, de ha szorul a kapca, ők is csak gyilkolni tudnak. Gyilkoltatni. És ilyenkor hozzá folyamodnak.

— ...mint mindig.

Szó se róla, jól megfizetik. Ez ellen nem lehet panasza. De valahol babonás lelke mélyén Mieres érezte, hogy a ránehezedő véres adósság nem fizethető meg a megöltek kiontott véréből szennyes, piszkos bankjegyekkel. Egy napon reá is rákerül a sor, neki is fizetnie kell. Ebben bizonyos volt. De hát miért csak ő maga? Hát a többiek? És ez a gyáva vipera, Santa Cruz? És Don Julio, akinek szolgálatában az összes disznóságokat el kellett követnie? És Felső-Paraná valamenynyí vállalatának és yerbaljának tulajdonosai? Mikor fizetnek végre ők is? Ő legalább még itt él, itt az erdőben és itt is fog meghalni egy napon gonosz halállal. De azok, akik parancsolnak neki és megfizetik, minden bizonnyal megússzák ép bőrrel. Dölyfösen járnak-kelnek Buenos Airesben vagy

Asunciónban, Posadasban vagy Rióban. Szép, fehér asszonyaik vannak, akik sohasem látták az őserdőt, autóik és házaik és cselédségük, komáznak az arisztokráciával fényes ünnepeken, amilyenekről ő csak álmodni mer és ha elég vagyont szedtek össze, nem mutatják magukat többé a vállalatnál. Őt ellenben egyformán megvetik azok ott fenn és ezek itt lenn. Minden tekintet mélyén ott látja a borzadály nyomát, amelyet gyilkos híre kelt. Tompa lázadás érlelődött benne az egész helyzet ellen, amelynek, úgy érezte, ő az áldozata. De az események folyásán nem változtathat. Megszökni, ez a legrosszabb. Arra van kárhoztatva, hogy fölöttesi lenézzék, a mensük pedig titokban engesztelhetetlenül gyűlöljék. Tovább kell gyilkolnia, amíg csak...

— ...Te pedig elintézed őket, mint mindig...

...amíg csak egy nap valamelyik mensű neki nem bátorodik és el nem teszi láb alól őt. Ez a bizonyosság hányaveti önérzetet adott neki, amelyet némelyek összetévesztettek a bátorsággal. Valahányszor véletlenül hátat fordított valamelyik peónnak, rettegett az áruló tördőféstől, amely a másvilágra küldi. De gondosan titkolta félelmét. Legjobb védőpajzsa tetetett érzéketlensége volt minden veszéllyel szemben, és a rettegés, amelyet jelenléte keltett. Ha ezek a mesterségesen alkotott falak egyszer inogni kezdenek, minden elveszett. Addig sebezhetetlen.

— Mi a véleményed erről?

Noha nem láthatta Santa Cruz szemét, megértette, hogy lelke mélyéig igyekszik hatolni. Ő azonban megszokott sunyi arckifejezése mögé bújva, elrejtette aggodalmát. Pontosan ebben a pillanatban hirtelen élénken visszaemlékezett arra a beszélgetésre, amelyet a „Bermejo” fedélzetén folytatott egy turistával, aki az Iguazu vízesését látogatta meg és onnan volt hazatérőben. Mérnök vagy micsoda volt. A hórihorgas, sovány ember, akinek bagolykülsőt kölcsönzött nagy szemüvege, megkérdezte tőle, igaz-e az, amit szélteben beszélnek a „szegény munkások öldöséséről”. Mieres megkísérelte, hogy becsületes és a valóságnak megfelelő magyarázattal szolgáljon.

— Idehallgasson, uram. Az a sok előleg okozza a bajt. A peónok, mikor Posadasból jönnek, csúnyán el vannak adósodva, legalább háromszáz vagy ötszáz pesóval tartoznak fejenként. Már most az emberre rábíznak ötszáz munkást és ezért az egész tőkéért felelni kell. Gondoskodnia kell arról, hogy a befektetés megtérüljön. Ha megszöknek, az ember a

hibás. A mensük nem szeretnek dolgozni! Sőt! Keveset mondok vele, hogy nem szeretnek dolgozni! Lopják a napot, mint annak a rendje. És ha csak tehetik, olajra lépnek. Higgye el, uram, nem olyan emberek azok, mint ön vagy én. Az ember tehát minden módon kénytelen magának tiszteletet szerezni...

Várakozása ellenére a másik megdöbben felháborodással szakította félbe:

— De hát hogyan? Hiszen ön mentegeti a gyilkolást. Ez embertelenség! Most látom, hogy mégis igaz, amit...

Mieres igyekezett megnyugtani. De a mérnök tovább méltatlankodott és felállott az asztaltól, miközben ezt kiáltotta:

— Szégyen-gyalázat, hogy Argentínában ilyen dolgok történnek! És még azt mondják, hogy civilizáltak vagyunk! Szeretném tudni, mit csinál a kormány!...

És más efféle bárgyúságokat mondott. Ettől fogva valahányszor találkozott Mieres-szel, elfordította a fejét. Mieres belátta, hogy ő a hibás, mert becsületes és őszinte volt. Minden hiába! Sohasem fogják megérteni. Szeretné látni azt a városi embert, hogyan bánna ő az erdőben dolgozó munkásokkal! Paprikajancsit csinálnának belőle. A mensüket ismerni kell, érteni kell a nyelvükön, olvasni kell legrejtettebb szándékaikban, ki kell találni, mit gondolnak még álmukban is. És mindig keményen kell velük bánni, egy pillanatra sem lágyulva el. Még neki akar valaki a „szegény munkásokról” beszélni, neki, akinek hasán egy látható forradás emlékeztet arra a borzasztó tördöfésre, amellyel bizonyos Do Santos ajándékozta meg egyszer orvul! És ezek a városiak még szánakoznak az ilyen kutyákon!

Santa Cruzt idegesítette, nyugtalanította kissé a mulatt hallgatagsága. Mi van ma ezzel az emberrel? Félig lehunytt szempillája közt a védő kalapkarima alól kíváncsian szemügyre vette. Az bizonyos, hogy visszataszító ábrázata van. Egy hatásos ökölcsapástól összelapított orrából alig látszott valami a kiálló pofacsontok között. Sörtés és busa bajusza alatt duzzadó ajka szabálytalan, piszkos, apró fogakat takart. Gyapjas haja egész koponyáját és arcát benőtte, összevegyülve a füléből kiálló szőrökkel, úgyhogy majomnak lehetett volna nézni. Piszkos ing fedte mellét, amely erőteljesen emelkedett, valahányszor szája felnyílt, hogy kevésbé fojtogató levegőt kérjen mohó tüdeje számára.

De legyünk igazságosak. Ennek az embernek megvolt az a tehetsége, hogy elérje, amit akar. Nyilván több, mint harminc évet töltött Felső-Paranában és ez alatt az egész idő

alatt aligha szökött el tőle egy féltucat peón... élve. Mert a szökések gyakoriak voltak, a Mierest alkalmazó vállalatoknál nem kevésbé, mint a többiekénél. De alig bízta rá a büntetés-től vagy az embertelen robottól menekülő peón sorsát és életét az őserdő védelmére, Mieres lóra szállt és gyors elhatározással keresésére indult a szökevénynek. Egyedül ment vagy kísérettel, ahogy adódott. Mivel kitűnően ismerte az erdőt, tudta, mennyire lehetetlen, hogy valaki a kanyargós és szűk utakon át megszökjön. Másoknak láthatatlan és kibetűzhetetlen jelekből kitartóan és biztosan kiolvasta a menekülő peón út-irányát. Utána szimatolt, míg csak meg nem találta. A talá-lkozás mindig egyenlőtlen volt. Az üldözöttnek csak kése volt, az üldöző pisztolyával és puskájával szemben. Nem volt kiabálás és haszontalan vita. Arcához emelte a puskát és egy biztos lövéssel leterítette az embert. Aztán más peónokat küldött, hogy szedjék fel és temessék el. De nem titkolta a gyilkosságot. Ellenkezőleg, úgy intézte, hogy szájról-szájra járjon a hír, mert az intő példa csak akkor hatott. Hány embert ölt meg már vajjon?

— Szóval mi a véleményed?...

Amaz meglóbálta kezét, mintha így akarná elhessegetni a csendet.

— Önnek igaza van, Don Santa. Alapos leckét kell adnunk a két Moreyrának és a többieknek is. De...

— De?

— ...mondom, nagyon bizalmatlanok. Egészen más a helyzet, ha nincs náluk fegyver. De ezek minden további nélkül képesek fegyverrel védekezni.

Szóval a derék szájhősnek nincs annyi bátorsága, hogy szemtől szembe támadjon? Így bizzon valaki ezekben!

— Beste mulattja!...

Nem mondta ki a szót. Csak éppen, hogy elgondolta. Nem volt elveszíteni való idő. Kialakította magában tervét, de res-telte a fáradságot, hogy Mieres előtt kifejtse. Beérte azzal, hogy kiadta neki a parancsot:

— Hát jó. Most menj el innen mindjárt „Vastaghoz” és mondd meg neki...

Mikor befejezte, a másik sietősen elkészült és visszament arra a helyre, ahol lovát hagyta. Bizonyos volt benne, hogy Santa Cruz végre levette fejéről azt az átkozott sombrero-t és hátulról követi szemével, szürkés szemével, amelyben benne van a fehér ember minden megvetése...

A KELEPCÉBEN

Többfelől indulva, az öszvérek a távoli munkatelep felé igyekeztek. Ketten az egyik ösvényen, hatan a másikon, egy egész csapat még odébb. Csöndesen, lassan, de állandóan mozogva haladtak előre a ledöntött törzsek, a kúszónövények között, a sötét bozóton át, amely csontos térdükig igyekezett felnyúlni. A fekete mate-kötegek a megrakott öszvérek hátán egyik oldalról a másikra himbálóztak. A peónok mellettük mentek és időről-időre a földről felszedett tüskés ágakkal unszolták az állatokat. Néha egy-egy pillanatra rájuk is átragadt az öszvérek lomha ernyedtsége és ők is meglassították léptüket. A kanyargós ösvények után szélesen és kényelmesen nyílt meg előttük a nagy csapás. Ekkor valamennyien megszaporozták lépteiket, mert most már nem volt messze a Santa Cruz-központ dűledező váza. Itt a yerbát mérlegre tették, mint mindig. Mint mindig, mindenféle kifogással levontak az árból, a rossz vágásra, a levelek nedvességére, a sok kocsányra hivatkozva. Mint mindig, úgy használták a mérleget, hogy néhány kilóval kevesebbet mutasson. A tareferók — mint mindig — kísértést éreztek, hogy tiltakozzának a rablás és a hajuknál fogva előráncigált ürügyek ellen, melyekkel keresetüket megnyirbálták. De végül is beadták a derekukat, mert belátták, hogy csak többet veszíthetnek, ha panaszkodnak. Mint mindig, a zöld zuhatag elkerült a kezdetleges barbacuákba, ahol az „urú” és segédje lassan pörkölődött ugyanazon a tűzön, mint a yerba. Ezután a zizegő folyó elkerült az aprózó pajtákba. Letelepelve a minden oldalon fával körülvett, köralakú alkotmányokban, amelyeknek belsejében halomra gyűlt a yerba, az emberek elővették késüket és balról jobbra, min-

dig balról jobbra ütügetni kezdték a levelekből rakott hal-
mot, mintha a levegőben eveznének. Szétaprították a szá-
rakat, darabokra vagdosták a leveleket és vastag hamu-
heggyé változtatták a növényt, amelyből csak itt-ott kandi-
kált ki még elszórt bójákhoz hasonlóan néhány makacs
kocsány. Ez a csillogó por volt az egyetlen, ami megmaradt
a fejszével kidöntött, sima fehérkérgű faóriásból. Mire a
yerba elér rendeltetési helyére, addigra a fa is elkorhad a
trópusi virágok, a kúszónövények és a zúzmók halotti leple
alatt, amelyek a felejtés növényi koszorúját fonják évszá-
zados álma köré. A fa nem zöldül ki többé októberre vagy
novemberre, de a yerba sötét folyója továbbmegy sietős
útján.

XXXVII

A saracuá* felhasználásával „kreol módra” vetettek, egymástól szabályos távolságban szórva el a rancho körül a nagy lyukakat, amelyekbe a magvakat belehintették. Ilyen módon jutottak egy kis kukoricához, néhány sor mandiocához és banánhoz. Vasárnap volt. Felhasználva azt, hogy a nap még nem tűzött erősen, Ramón a házatáját gyomlálta. A dudva magasra nőtt s hihetetlenül erős volt. Szinte elképzelhetetlen gyorsasággal burjánzott. Néhány növényt biztos machete-csapásokkal győzött le, másokat kitépett, nedvüktől ragadós is lett a keze. Hirtelen lódobogásra lett figyelmes. Kitekintett a sűrű erdőből odavezető ösvényre és nem vette le róla a szemét, míg a négy lovas néhány méternyi távolságra nem ért. De hát lehetséges ez? A lovasok élén Anastasio Ramirez, más néven „Vastag” haladt személyesen! Ramón halkán füttyentett és csak most vette észre, hogy közben bátyja is kijött, és ő is nézi a szokatlan eseményt.

— M'baeicsa pa nde koé? — tudakolta Ramón az érkező hogylétét, miközben nagy belső elégtétellel töltötte el a tudat, hogy a revolver ott van az övében.

A jövevény sűrű szemöldöke kétfelől összenőtt és már csak egynek tűnt. Rosszkedvűen mondta, mintha az elősompolygó kutyáknak dobná oda a szavakat:

— Iporante, pa...**

De sem ő, sem a többiek nem tettek előkészületeket arra, hogy leszálljanak.

Az erdő felől töredező tacuara-bambuszok zaja hangzott. A napsugarak gyorsan eláradtak a még nedves növényeken, amelyek nyugodt, idilli képet kölcsönöztek a tájnak. Az emberek indianizálódott arcuk álarca mögé rejtették nyugtalan-ságukat.

* Rudacska, mellyel a vetésnél kisebb-nagyobb távolságban lyukakat júrnak a földbe a mag számára.

** Jól vagyok.

— Nem innának egy matét? Vagy tererét, mert rövidesen pokoli lesz a hőség...

Semmit sem akartak. Ramirez kísérei mozdulatlanul ültek lovukon és bosszankodtak, hogy a kellemetlen jelenet hosszúra nyúlik.

— Santa Cruz küld, hogy mondjam meg nektek, két revolveretek van és azt le kell adnotok. Tudjátok, hogy itt senki nem tarthat magánál fegyvert. Legfeljebb machetét, hogy a munkánál használja...

Mind szinte megkönnyebbülten lélegzettek fel. Elmondta, ami a begyét nyomta.

— De hát miért adnók le? ... — kérdezte Adolfo, anélkül, hogy hangját felemelte volna.

— Hiszen csak önvédelemre kell nekünk...

— Az igaz, hogy van nálunk fegyver. Nem is tagadjuk. De akkor is meg kellene hogy fizessék. Nekünk pénzünkbe került...

— Szóval nem akarjátok leadni?

— Nem, erről van szó, barátom. Hiszen tudod, öreg peónok vagyunk... Miért bánnak velünk így? Ha az igazgatónak nincs bizalma hozzánk, ugyan hogy bízson meg bennünk egy idegen?

A fák nagy, haszontalan csontvázai, amelyek ott maradtak az irtás helyén, fekete kérdőjelhez hasonlítottak az erdő ujjongó zöldjében.

— Szóval megtagadjátok az engedelmességet?

— Dehogy, dehogy...

Itt már fölöslegesekek voltak a szavak. Még a kutyák is osztoztak a pillanat ideges feszültségében. Az egyetlen, ami élt ezekben a látszólag megkövült lényekben, a szemük volt, amely a félig lezárt pillák mögül óvatosan figyelte az ellenséges csoport minden mozdulatát. A kérges kezek szinte epedve várták, hogy a fegyverhez nyúljanak. A csend ólomsúlyal nehezedett az emberekre és állatokra. A nap pedig diadalmasan ragyogta be az egész térséget.

Kevéssel ezután, miközben a zöld lombok mögött már tűnedező lovasok után néztek, Moreyráék még mindig hitetlenkedve gondoltak arra, hogy „Vastag”, alighanem először életében, takarodót fújt. Csak azt az egyet tiltotta meg nekik Santa Cruz nevében, hogy az igazgatóságra betegyék a lábukat fegyverrel...

A KELEPCÉBEN

Hirtelen egyetlen kemény csapás. De mikor a csönd ismét hatalmába akarja ejteni az erdőt, újabb csapások következnek és úzik el az elsőt. A törzs már fehér sebet mutat és erre zuhog haragosan a fejsze, dühödten megismételve a csapásokat és növelve a sebet, míg a fa egyetlen nagy seb nem lesz, amelyen keresztül elszáll növényi élete a megszámlálhatatlan könnyű emlékekkel együtt, amelyet őrzött esőről, napsütésről és a lombjain átsuhant gyíkokról, meg az ágaira rakott fészkekről. Nem nagy robajjal hull a földre, helyhez kötött, de kalandos életének ötven vagy hatvan esztendejéhez képest jobban ellenállhatott volna a félmeztelen mensúnak, megmagyarázhatta volna neki, hogy semmit sem nyer vele, ha kidönti, megértethette volna, hogy a közös ellenség a távoli cse-rubicsá, aki az embert még jobban kiszípolyozza, mint a természetet. De a favágó nem hallgathat rá. Már jóideje elvesztette azt a képességét, hogy megértse ezt a nyelvet. Amellett a felügyelő ott jár a közelben és a mensú tudja, hogy sok javára írt pénznek kell felgyűlnie, csak ez fedezheti a soha el nem fogyó adósságot, csak ez szerezheti meg neki a szabadságot legalább néhány napra, hogy lemenjen Posadasba és derekasan leigya magát, még ha utána újra kénytelen lesz is elszegődni a pokol egy másik fiókjáéba, a Felső-Paraná valamelyik kikötőjébe. Ezért hiába való, ha a lapacho-fa irgalmat kér. Az ember tébolyultan vagdossa, míg csak legyőzötten a földön nem fekszik, ziháltan, mint egy letepert szűz. Mert a mensú nem érti meg, hogy nem a fa az ő igazi ellensége és még nem fordíthatja éles fejszéjét igazi ellensége, a távoli cse-rubicsá ellen...

XXXVIII

Ramón hatalmas keze puha mozdulatokkal szürkálta a tűt a már jócskán összevissza foltozott nadrágba, miközben az új szakadást igyekezett összevarrni. Valaki figyelmeztette:

— Vigyázz, itt jön megint az egyik „vizsla”...

— Igen, a „Püspök”. Mit akar vajjon?

Csendesen tovább varrogatott, miközben a másik megállott előtte.

— M'baeicsa pa ndé kaaru...* — kezdte sunyi vigyorgással.

De Ramón rászólt:

— Mit akarsz tőlem? Ki vele!

— A gazda küld, hogy hívjalak meg 25-ére.** Tudod, akkor van az argentin nemzeti ünnep, és nagy mulatság lesz, muzsikával, miegymással...

— És engem... engem hív oda?

— Persze, hogy téged és a bátyádat is. Mit mondjak? Pe-hotá' pá?***

Moreyra gyanakvással teli szeme egy darabig mereven abba az irányba nézett, ahol a látóhatár elnyelte az őserdőt.

— Mit mondjak neki?

— Rendben van. Mondd neki azt, hogy rhohota!...****

A tű ismét beleszúrt a durva szövetbe.

— Szerencséd van, — fakadt ki az egyik munkás, aki figyelte Moreyra viselkedését.

— Hát ha ez szerencse! Ne butáskodj, fiam, — vágott közbe az, aki a tererét készítette. — Nem látod, hogy lépre akarják csalni?

— Tiszta sor! — jelentette ki Ramón is, miután elszakí-

* Jó estét.

** Május 25-e az argentin szabadságharc emlékünnepe.

*** Eljöttek?

**** Elmegyünk.

totta a cernát és kezdte felvenni megfoltozott nadrágját. — Nem érted?... Olyan nincs, hogy a főnök úr velünk akarjon táncolni... Hiszen mi csak közönséges kis munkások vagyunk...

— Áááá! És mit csinálsz? Elmégy?...

Ramón Moreyra elindult, kiegyenesítette barna és erős testét,

— El én... Ha meghívott...

— De hiszen megölnek!

Most már messziről hallatszott a hang:

— Ha meghívott...

A KELEPCÉBEN

A növényzet zöld hullámverése közt az orchidea fel-emelte csábító fejét. A finom szár tetején két-három sárga virág himbálódzott, finom zöldszerű pettyekkel. A fa lábánál nyílt ki a virág és figyelte az életet köröskörül. Néhány rigó szállott arra, egymással kergetőzve. Aztán szörnyeteg hangyák vonultak el, puffadt fehér hasuk volt, de egy óra múlva már valamennyi eltűnt. Egy papagáj csillogtatta a közeli lombok között rikító tarka tollát és ugyancsak elment. Egy „ablaki pók” bújt ki azután a földbe ásott kis lyukon, szövögetett kissé, majd néhány ágacskát, sőt egy darab, nagyon kis száraz levelet is helyezett a lyuk fölé. Mikor ezzel kész volt, újra eltűnt. Kisvártatva nagy erőlködéssel arrafelé mászott egy ganajbogár. Hogy kikerülje az odacipelt ágacskákból, apró kövekből és homokhegyekből épült óriás akadályokat, pontosan a csapda fölött kellett elhaladnia. Felemelte előlső lábait, de hiába igyekezett belekapaszkodni valami szilárd pontba, nem sikerült. Belezuhan az üregbe, ahol már várt rá a pók hozzáértő ölelése. A pók alighogy kidugta a fejét, aztán már nem volt látható semmi. Az orchidea csöndesen himbálódzott tovább.

XXXIX

Hogy eljussanak a Santa Cruz-központba, egész délelőtt gyalogolniuk kellett. Tizenöt kilométert kellett megtenniük egy alig járt ösvényen. Kevéssel megérkezésük előtt megmártották meztelen lábukat egy patak hűvös vizében, letörölték poros arcukat és szó nélkül folytatták útjukat. Valaki már leshette érkezésüket, mert mikor közel voltak a nagy házhoz, mozgást vettek észre körülötte. De senki sem olvasott ki lép-teikből habozást, miközben mintegy tíz méternyire közeledtek a házhoz. A száraz sárból és szalmából épített falhoz egy tucat ember támaszkodott puskával a kezében és sunyi mosollyal az arcán. Oldalt tőlük állott Cirilo intéző és Santa Cruz maga. Ünnepségnak nyoma sem volt. De most már nem is igyekezett senki színházat játszani.

— Halljátok! — kiáltotta Santa Cruz előrelépve. — Ideadjátok most rögtön a fegyvereket vagy sem?

— De kérem szépen...

— Ne jártasd a szád, bitang! Itt vagy lesütitek a fejeteiket vagy golyóval kényszerítelek benneteket rá. Mit képzeltek?...

— Anicsene cse karai...* Nem tudjuk, miért haragudott meg ránk az úr.

— Santa Cruz-szal még nem hepciáskodott senki, értitek? Senki olyan, aki még életben van! — Összevissza sugdostatok a fuvarosokkal és a mensúkkal, hogy így meg úgy, nem adjátok le a revolvereteket.

— De...

A puskák felemelkedtek, életet nyertek azok karjában, akik gondos szeretettel babráltak velük, mintha csecsemőket babusgatnának. Mintha nem is hallanák a beszélgetést, az emberek lövésre készítették a fegyvert, megtörölgették a csövet, mosolyogtak...

* Nem úgy van az, uram.

— ...Most rögtön ideadtok minden ilyen holmit! A ti arcátlanúságokkal igazán nincs időm sokat foglalkozni!

— De uram, ha az úr nincs irántunk bizalommal, akkor mások sem fognak...

— Elég volt a beszédből! Most rögtön leadjátok a fegyvereket!

— Azonkívül meg pénzünkbe is kerültek és szükségünk van rájuk, mert az állatok tönkreteszik a veteményeket. Eszküszöm, szükségünk van rájuk, a keservét...

A felügyelők övében láthatóvá vált a pisztolyok körvonala. Faleiro csúfolódva bökte oda, hogy mindenki hallja:

— Én bizony amondó vagyok, hogy ez a kettő megkapja május 25-ére amit akar...

— Úgy van, — tette hozzá Chamorro ugyanazon a hangon, — a ládát már elő is készítették nekik.

— Elég! Ideadják vagy sem?...

Ramón kifejezéstelen tekintettel fordult bátyjához:

— Hát itt nincs mit tenni. Meg kell hogy adjuk magunkat...

— Más semmi nem segít rajtunk! — egyezett bele a másik, ugyancsak hangosan. — Látod, itt álltak készen a puskával...

Santa Cruz kiadta a rendeletet, hogy az egyik ember menjen oda és vegye el a fegyvereket, mikor hangja egyszerre jajgatásba csapott át. Miután kezüket szelíden övükhöz emelték, a Moreyra-testvérek hirtelen kikapták revolverüket és egymás után több lövést adtak le. Mire a meglepett felügyelők viszonzni akarták a tüzet, már több veszteségük volt. Don Amaro, az intéző ott nyomban meghalt, egy biztosan célzott golyóval a szívében, és Cirilo is, akire Ramón célzott nagy figyelemmel. Santa Cruz sebesülten rogyott le, mellette Crescencio szintén. A két Moreyra ugyanazzal a nyugalommal tette kockára életét, amellyel a yerba-fákat döntögették, nem firtatva, mi lesz a dologból. De a nagy próbatételbe belevitték a viharedezett férfi minden hozzáértését. Úgy lőttek, hogy pontosan kiválasztották a célt és maguk oldalt fordultak, hogy minél nehezebben legyenek eltalálhatók. A többiek, vezetőik elveszte után, jobban megrémülve a mensük férfias kiállásától, mint lövéseitől, találmra tüzeltek, szinte oda sem nézve, hová lőnek. Egyesek kereket oldottak. Ekkor Ramón rávetette magát Faleiróra, aki túlságosan közel merészkedett hozzá és késszúrásokkal leterítette.

— Ezt — mondta, miközben az utolsó döféseket adta neki — Ayaláért kapod; ezt Ameliáért, ezt meg a porontyért...

Santa Cruz eltűnt. Nem volt idő arra, hogy újra megtöltsék a fegyvereiket. Az egyik halott puskájával fedezték visszavonulásukat, miközben néhány golyó a fába csapódott fejük felett.

Mikor a machete élével utat nyitottak maguknak a sűrű őserdőben, Adolfo akaratlanul rálépett egy nagy „ablaki-pók-ra”, amely előbújt rejtekéből, miután végzett a hálójába csalt ganajbogárral...

A KELEPCÉBEN

Az erdőben az ember csak úgy képes magát megvédeni, ha maga is állattá változik. Mindenekelőtt a menekülő ember. Egészen át kell magát engednie ösztöneinek, hogy felszívják magukba egyéniségét, másképpen nem menekülhet. Kell hogy szert tegyen a szarvas finom hallására, a jaguár fürgeségére, a tapír kitartására, a sólyom éles szemére. Hozzájuk hasonlóan ki kell siklania, észrevétlenül kell mennie, meg kell lennie alvás és evés nélkül, ha a körülmények úgy követelik. És a nyakaniná* türelméről kell példát vennie, amely hosszú órákon át figyeli a fészket, hogy kockázat nélkül közeledhessen áldozatához. Az erdőben csak az élhet, aki vállalja, hogy szolgálja lesz és átalakul gyermekévé, tiszteletben tartva a bonyolult törvényeket, amelyek az őserdő nagyszerű rendetlenségét szabályozzák. És ismernie kell a növények és az elemek nyelvét, tájékozódnia kell a természet jeladásaiból, rá kell bíznia sorsát a vízre és a csillagokra. És nem szabad elcsüggednie. Még akkor sem, mikor a magány kísérteties haláltáncot jár szeme előtt, mikor a hosszú napokon át megtett út ugyanarra a helyre vezet vissza, mikor a balsors úgy akarja, hogy az üldözők egyre közelebb jussanak hozzá. Mindezeknek ellenkezője a halál, vagy ami ennél is rosszabb, a téboly. Az őserdő bosszúja.

* Nagy, de nem mérges vipera.

XL

Szinte már összeszámolni sem tudták, hány nap óta menekülnek. Tudták, hogy nagy csapatok követik figyelmesen nyomukat és a menekülés sokkal nehezebb vállalkozás lesz a Santa Cruz-központ előtt megvívott ütközetnél. S így is lett. Nem nagyon messze tőlük valahol emberek voltak. Hányan? Ha ahhoz, hogy megöljenek egy szegény mensút, mert nem akarták neki kifizetni a számláját, nyolcan állottak össze, az ő elfogásukra bizonyosan félszáz embert mozgósítottak. Hiszen ők azt a bűntényt követték el, hogy golyóval védték az életüket és ami ennél is súlyosabb volt, bebizonyították és megmutatták a mensúknak a lázadás szent jogát. Nem fért kétség hozzá, hogy olyan példás megtorlásra készültek ellenük, amelyet sok-sok évig emlegetnek majd. Ezért a szökevények éjjel-nappal füleltek a különös zajokra a rengetegben, minél tovább menekültek megállás és pihenés nélkül. Akkor lett a legrosszabb, mikor megeredt az eső. De azért nem akartak megállni.

Délután következett be a szerencsétlenség, Ramón egyszerre ezt mondta:

— Ne menj tovább. Eltévedtünk.

Igaza volt. Ugyanazon a helyen voltak, ahol előző nap már jártak. Hogyan történhetett velük ez a baj? A vidéket hatalmas tacuara-bambuszerdő borította; órákig tévelyegtek benne, míg csak vissza nem jutottak elindulási pontjukra. Valahányszor megpróbáltak kijutni, ugyanarra az áthatolhatatlan nádrengetegre bukkantak, amelyen a kicsorbult machete végre is elpattant. Előbb sok órán keresztül sűrű és állandó eső zuhogott. Csuromvizesek voltak, tántorogtak az éhségtől és álmoságtól, érezték, hogy nem bírják tovább.

— Fi... hu... ihuuuu...

Hirtelen rémület rázta meg őket. A kiáltás meglepően közről hangzott. Legfeljebb két kilométerről. A „mbureo” volt, a guaraní jelkiáltás, amellyel az őserdőben tájékozódnak és

megértik egymást. Nyilván körülvették őket és most pontosan kiszámított módszerekkel vonták szorosabbra a kört a lázadók körül.

— Hu... ihuuuu...

Most a kiáltások megsűrűsödtek, az erdő mindkét oldalán hangzottak hátuk mögött. Szabályos, kimért időközökben voltak hallhatók. Túlharsogták az esőt és a lezuhanó bambuszok állandó dübörgését.

— Ihu...

Szüntelen, egyhangú, tébolyító lárma volt. Közeledett és tapinthatatlan, de biztos hálójukba fogta őket. Az idegek állandó feszültségben várták, hogy a jelkiáltás elhangzása után folyton hallják az elmaradhatatlan választ:

— Fi... huu...

Ezért volt hát ennyi harc? Ezért futottak annyit, ezért vérezték fel meztelen lábukat, rágtak földet és gyökeret éhségük csillapítására, ezért nyitottak maguknak utat, míg karjuk már szinte érzéketlen volt a folytonos vagdosástól, ezért kínlódtak annyit, hogy ilyen nyomorultul kézre kerüljenek? Ramón Moreyrát erre a gondolatra elöntötte a düh. Hiszen így még a fegyvert sem tudja elsütni, mielőtt meghal, mert ruhájával együtt a puskapor is egészen nedves lett.

— Ihuuuu...

A kiáltás most megnyúlt, hangosabb volt és erősebben visszhangzott, kihívó gúnnyal és hirtelen éles és átható rikoltásban végződött:

— U...

Elszánta magát:

— Gyerünk, Adolfo, gyorsan!

— Nem kell. Minek? Utolérték... Meghalok a fáradságtól.

— De...

— Ne törődj velem. Menj csak, hagyj itt engem...

Nem volt veszteni való idő. A kiáltás most diadalmasan harsant fel néhány száz méternyire tőlük. Ramón odament bátyjához, aki egy gyöngé fatörzshöz támaszkodott. És ekkor valami rettenetes történt. Megütötte.

A magány egyre elviselhetetlenebbül nehezedett Ameliára. A férfiak kora délután elmentek, de nem mondták meg, hová. Hosszú órákon át hiába várta őket. És nyugtalansága nőttön-nőtt. Mintha csak osztogna félelmében, a mókus szüntelenül a ketrec egyik oldaláról a másikra futkosott és torokhangon panaszkodott. Hogy megnyugtassa, megsimogatta. Aztán újra az ajtóhoz ment. Hirtelen azon kapta magát, hogy didereg. Minden tagjában reszketett. A félelem az éjszakán át jött hozzá, a kísérteties erdőből, behatolt a kunyhóba, szőrös pókká változott odafönn a mennyezeten és riasztó árnyékká ott, ahová a gyertya nyomorúságos fénye nem jutott el. Egyedül volt, egyesegyedül az erdő zöld börtönének kellős közepén tacuara-fából épített négy fal között. Ha erre gondolt, újra rájött a reszketés. A félelem most egészen megrohanta, csontkezeivel foglyává tette, fagyos, véget nem érő ujjaival ruhája alá nyúlt. A jeges ujjak hasához értek, amelyet hirtelen különös merevség fogott el. Aztán megrohanásszerűen felcsúsztak melléig, de onnan is továbbmentek feljebb, feljebb, míg csak nyaka köré nem kulcsolódtak, előbb szelíden, aztán már durvábban, szorítva, fojtogatva. Ő is felemelte a kezét, hogy kiszabadítsa magát a halálos ölelésből és meglepte, hogy nem talál semmit. Csak ekkor eszmélt rá, hogy egy pillanattal előbb hangosan kiáltott.

— Azon a ponton vagyok, hogy megőrüljek, — mondta magának, szinte elszörnyedve. De ez csak egy pillanatnyi megvilágosodás volt. Valami, ami erősebb volt nála, vállaira nehezedett és ellenállhatatlanul taszította rejtett csatornák tekervényein át az önkívület felé.

Az éjszaka és az őserdő kettős sűrűjében a nő hangja megbicsaklott és lehullott, mint a szíven talált madár a lombok közé. A sötétség mintha még tömöttebbé vált volna. Benn a ranchóban valahogyan feltápászkodott, miután rövid ideig eszméletlen volt. Ramónra akart gondolni. De a képek szédítően siklottak át emlékezetén és eltűntek, mielőtt megfoghatta volna őket. Hirtelen ott látta magát egy posadasi bordélyházban, aztán anyjával, amint ruhát mos a pataknál Villa Encarnaciónban; aztán tömött sorokban vonultak el sírva, nevetve, öklüket mutogatva részeg és vidám férfiak, minden férfi, aki valaha előfordult az életében. Mostohaapja közeledett hozzá kéjsóvár szemével, vállán elmaradhatatlan gitárjával. Kezét kinyújtotta zsenge melle felé, arcát eltorzí-

totta a vágy és szájából nyál csorgott; már ott volt, már magáévá tette... és ebben a pillanatban arca Faleiro arcává alakult át, ez is kinyújtotta kezét, de másképpen, fenyegetően és mikor hozzáért, dühösen suttozta:

— Majd meglátod, mi lesz a te Ramónoddal... Egy nap történni fog vele valami...

Nem bírta visszatartani reszketését. Két térde újra meg újra összeverődött a fehér harisnya olcsó anyagán keresztül. Mikor izgalmaiban tördelni kezdte kezét, ujjai különös hangot hallattak: krak-krak, mint egy kis béka a mocsárban. A félelem fejében ütött tanyát, hatalmába kerítette érzéseit, összekeverte őket és egyiket a másik ellen küldte pokoli viadalra. Hirtelen azonban lecsúszott a szívébe és úgy összeszorította, hogy olyan lett, mint a kisajtott, vértelen gyümölcs. És ez a gyűlöletes gyümölcs szünet nélkül dobogott, lüktetett benne a gyanú, hogy valami iszonyatos történt. Tenyerébe hajtotta izzadságtól nyirkos halántékát:

— Széthasad! — mondta hangosan, mintha valaki eljöhethetett volna hozzá, hogy megnyugtassa. Ráborult az asztalra, amely úgy nyöszörgött, mintha az asszony sírását kísérné.

Már éjfélre járhatott. Ramón nem jött és bátyja sem. De hiába is várt reájuk. Az előérzet áthatotta meggyöngült értelmét és rémítő bizonyosságot sugallt neki. Nem fogja többé látni a férjét. Ebben oly bizonyos volt, hogy szinte már nem is érzett félelmet azóta végbement halála miatt. Csak a maga irtózatossága magányosságának érzése ejtette riadalomba ezen a szörnyű éjszakán. És azoktól a percektől rettegett, melyeket még át kell élnie a kikerülhetetlen bizonyosságig. Mielőtt mostohaapja erőszakot vett rajta, volt benne hasonló sejtés. És mikor a szerencsétlenség bekövetkezett, nem bírt már sírni. Azután megérezte, hogy élete hanyódás lesz egyik férfitől a másikig és nem csalatkozott benne. Ugyanígy előre tudta azt is, hogy nem születhet élő gyermeke. Aztán, mikor látta a ráncos kis testet, amely olyan távol volt tőle és az élettől, már előbb annyi, de annyi könnyet sírt, hogy most már egyetlen csepp sem tudott ejteni. És most Ramón volt soron.

A szél tovább csapkodta a pálmákat. Ziláltan nyögött, miközben csapdosta a fákat, amelyek méltatlankodva válaszoltak neki: ruf, ruf! Aztán ment tovább ármányosan és vadul kavargó útján, sanyargatta a bokrokat, nekiiramodva rázta a bambuszfákat, felszökött a magasba és hirtelen dühös haraggal rárontott odalenn a kis ranchóra, amely védtelenül

állt a vadonban. Majd merészen bevette magát a szobába, mint az éjszaka, az őserdő, a félelem baljós előőrse.

De Amelia már úgy érzi, hogy túljutott a félelmen. Ramón halott és nincs haszna sem a sírásnak, sem a próbálkozásnak, hogy megakadályozza a már megtörténteket. Most már tisztán látja. Ramón ott fekszik két golyóval, két iszonyúan tártongó sebbel hatalmas mellkasában. Ugyanúgy, mint Lorenzo, Ugyanúgy, mint Maidana, mint Pancho, mint Pania-gua. Annyiszor hallotta ezeket a történeteket, annyszor felkészült életében erre a szörnyű pillanatra, hogy hajlandó gyakorlott beletörődéssel fogadni a legrosszabbat. Ami földre-sújtja, az csak ez a félelmetes magány az erdő és az ellenséges éjszaka közepén, míg Ramón meghal valahol, mert eltalálta az a két golyó.

Képzelméitől elsodorva, nem hallja a lépteket, melyek egy ideje kerülgetik a ranchót. Hirtelen felemeli kuszált fejét. A küszöbön egy férfi áll.

— Ramón!! ...

XLII

A még nedves, vörös homok hozzátapadt a gyulladákos és sebekkel borított lábakhoz. A nap tikkasztó volt és a mbaragui-szúnyogok sűrű felhője követte őket makacsul, elkergethetetlenül. Ennek ellenére boldogoknak érezték magukat. Reggel felé elállt az eső, és azonnyomban tündöklő nap kezdett behatolni az erdő minden nyílásán. Most már tudtak tájékozódni és bátran követték egy kis patak útját, mert tudták, hogy csalahatatlanul elvezeti őket a Paranához. Nappal a kristálytisztaságú víz, éjjel a tiszta azúrkék csillagos ég: ilyen kalauzokkal nem tévedhettek el többé. Evés és alvás nélkül mentek tovább, de bátran és boldogan. Adolfo emlékeibe merült, gyermekkori élményeit idézte vissza, elfelejtkezve a jelenről és az izületeiben sajgó fájdalomról. Ramón útközben számolgotott és merészen megrajzolta szökésük térképét. Minden egyszerű volt, mint az előttük elsurranó óriásgyík, mint a csörgedező patak, mely vezette őket, mint az ujjongó öröm, hogy végre szabadoknak érezhették magukat, miután kicsúsztak a fogd-megek kezéből. Elviselhetőnek tűnt fel még a guixa-yagua-madár gyászos rikácsolása is, melynek ártatlan és egyhangú kuázásában babonás legendák szólaltak meg. Mentek.

(Arról az egy kínos esetről nem beszéltek többé. Miután három-négy ökölcsapással elkábította, Ramón hátára vette bátyját és így vitte egy álló órán át, míg csak egy irtáshoz nem értek a nádas-erdőben, és csodálatosképpen olyan széles csapásra bukkantak, amely végleg útbaigazította őket. A „mbureo” egyre távolabbról hangzott, miközben sötét lábukkal taposták az agyagos földet és mintha maguk is agyagból lettek volna, két, agyagból gyúrt, komor emberi alak, de titáni akarrattal és őserdei szívvel, mely elszántsággá és erővé acélosodott bennük. Mentek.)

A KELEPCÉBEN

Súlyos, de kevély repülés után a vadfácán messziről kikémlelte és pihenőhelyéül választotta a vastag guatambu-fát. Oda letelepedett és nagy koromfekete szárnyaival tollászkodott. Aztán körülnézett, mintha ő volna az egész roppant környék ura. Buján nőtt a növényzet, mint ha csalogató nagyszerűségében fogadalmat tett volna arra, hogy sohasem ismétli magát. Szemben egy izmoskérjú maria-preta terebélyesedett, odébb egy vadbirs, egy guayubira és az őserdő más faóriásai. Mellettük a lapacho emelgette karcsú derekát. Három-négy fenyőféle összekapaszkodott sűrű lombjával és a magasban sötét lámpásnak hatott. Csaknem valamennyi fáról a folyondár makacs fonalai lógtak le, láncba fűződve, falat alkotva, elzárva a lehetséges ösvényeket. A földön pedig a páfrány megszámlálhatatlan fajtáinak mesébeillő tenyészete, bambuszok, tüskés és indás növények sűrűsödtek a pindó-fenyők körül, csodálva légies, hozzáférhetetlen szépségüket. Úgy tűnt fel, mintha valami felséges csöndet lehelne az erdő, olyan csöndet, melyet nem tudtak háborítani az egymással kergetőző majmok rikoltásai sem, a surucúa rövid éneke sem, a tűző naptól elszikkasztott ágak recsegése sem.

Ekkor egy csapásra minden megváltozott. A fák, az állatok és a levegő egyszerre másfélének tündek, egymástól idegeneknek, ellenségeseknek. Biztosan repült a gyilkos ólom, egy saracura keringve leesett, apró madárteste megvonaglott és zöld csőre a földet csókolta. A nyugalom eltűnt. Az ember haladt arra.

XLIII

A kiáltás fennakadt a levegőben. Tágranyította szemét, hogy már fájt, aztán lezuhant a meghódított boldogság útjáról, az újabb eszméletlenség mélyére. Még két férfi lépett a szobába. Miután puskáikat az asztalhoz támasztották, inni adtak neki, de fogai úgy összecukódtak, hogy a férfiaknak ujjakkal kellett szétnyitni. Szemhéjai újra felnyíltak, de nézése elmosódott, élettelen volt, mintha befelé tekintene.

— Ennek a szerencsétlennek valami baja van... — mondta a soványabbik capanga. Aztán Santa Cruz felé fordult:

— Hallotta? Az imént, mikor az úr belépett, azt kiáltotta, hogy Ramón... Azt hiszem, megháborodott...

Santa Cruz méltóságán alulinak tartotta, hogy feleljen. Tekintete fürkészőn futott végig a fekhelyen, a ládán, az itt és amott felakasztott ruhákon és az asztalon, mintha mindenről leltárt akarna készíteni. Aztán rosszkedvűen megszólalt:

— Mindjárt gondoltam... Azok a bitangok messze járhatnak. Világos, hogy nem jönnek vissza az egérfogóba!

— De „Vastag” biztosan elcsípi őket...

Gazdája hirtelen feldühödött:

— Csupa szemét ember van itt! Ha nem kapják el őket, a felét kidobom!

Felállott. Sebzett karja szürke vászondarabbal volt felkötve. Égető fájdalmat érzett benne. És ami még rosszabb volt, láza is lehetett. Pokoli álmosságot érzett, alig állt a lábán. De dühé még annál is erősebb volt. A kunyhóban és künn az emberek tiszteletteljesen néztek rá és vártak.

— Idehallgass! — fordult Ortigosához, aki meghajolt. — Küldj még tíz embert a széles útra. Ferreyra pedig menjen az embereivel és kerítse be őket a kikötő felől. Most rögtön!

Szavát léptek zaja követte, utasítások, puskák zörgése. A szél haragosan nyögött a környéken. Santa Cruz elgondolkozva nézte csizmáját és szakadt, sáros nadrágját.

— Mondd meg nekik, hogy nagy jutalmat kap tőlem, aki elhozza őket, élve vagy halva!

A gyertya már csak kis, kék világot vetett, amely óriásira növelte a férfiak sötét alakját. Nehézkesen mozogtak, nem tettek ki kezükből puskájukat. Az események váratlanul rohanták meg őket és féltek, haboztak, mintha azt várnák, hogy valamilyen csoda megszabadítja őket a feladattól. Végre egymás után elindultak.

— Hát ezzel az Ameliával mit csinálunk, gazdám?

— Vedd magadhoz. Rád bízom. A ranchót add át Peraltának.

— De hát...

Santa Cruz már kint volt, lázával és rosszkedvével együtt. Ortigosa homlokát ráncolta.

— Úgy látom, nincs inyedre az ajándék...

— Miért volna inyemre? Nem látod, hogy megháborodott?

Összerázkódtak. Az asszony halkan nevetett, mintha valami nagyon fontos fedezett volna fel. Ramón nem halt meg. Hazugság az egész. Hiszen most, néhány perccel ezelőtt látta itt. De hol lehet most? Miért nem jön?

Tévelyodottan kifutott a kunyhóból, rohant bele az éjszakába.

— Ramón! RAMOÓÓÓÓÓN!...

XLIV

Úgy látszott, mintha a legrosszabb napokon túl volnának. Miután megmentette őket, az őserdő jótékony arcát mutatta nekik. Sok kedvező dolog történt. Mondori-méhek mézére bukkantak, mohón elfogyasztották. Ezt követte a váratlan találkozás bizonyos Ventura Lópezzel. A belpoklossága miatt elkülönített ember egy ösvény mentén épített magának kis kunyhót. Néhány órát nála töltöttek és három értékes ajándékot kaptak tőle: azt az örömet, hogy láthattak egy nem ellenséges emberi arcot, ruhaneműt és tizennyolc töltenyt. Erőre kapva folytatták az utat. Éjszaka néhány óra álmot engedélyeztek maguknak. Adolfo lefeküdt, miközben Ramón a vadaktól félve, őrt állt. Mikor az erdő sűrű párája, a tikkasztó éjszakai csend és a fáradtság egyetlen nyomasztó súllyá állott össze, amely lehúzta szemhéját és ellenállhatatlanul fölébekerekedett éber-

ségének, bátyja foglalta el őrhelyét. Néha sikerült elejteniük egy fácánt és ilyenkor, miközben mohón falatoztak, viharvert arcukra kiült egy oda nem illő mosoly, a hosszúra nőtt szakáll, a piszkos fogak és a még be nem hegedt sebek között. Tizenegy napi kalandos út után a caingua-indiánok egy sáttáborához értek. Nem kellett sokat beszélniük. Az indiánok tudták, miről van szó. Egy egész napot töltöttek köztük, megpihentek és pillanatnyilag elfelejtették a veszélyt, amelyen még nem voltak túl. Mandiocát kaptak, édes krumplit, egy uru-tyúkot, ők pedig ajándékba adtak néhány inget és vörös nyakkendőjüket, amelyen a cainguák kapva-kaptak. Aztán ismét útrakeltek és megállás nélkül igyekeztek a Paraná felé.

A KELEPCÉBEN

Mihez hasonlítható a Paraná? Tündöklő ezüst hal a világos éjszakákban, fekete, hullámozó pampa, mikor a hold vonakodik kinyitni felhőkapuját, szökő szirén a napos déli órákban. Vég nélkül kanyargó kígyó, asszonyos és bizalmatlan, mint a nagy yararák, amelyek partját népesítik be odafenn. Csillogó törzsű atléta, suhanó aranyhalainak pikelyével díszítve. Termékeny barázda, befogadásra kész öl. Derűs folyó, olykor alázatos, máskor tajtékos, bömbölő, döllyfős, a vidék ismerőinek réme. Szeszélyes, megközelíthetetlen az Apipé kiszögellésénél, ahol szédítő szakadékokba hull; élő dicsőség és békesség, mikor a Teyu-cuaré nagyszerű dombvidéken áthalad; szilaj paripa, mikor a brazil őserdő áthatolhatatlan talányosságába veszi bele magát. Víziember, aki csavarodva igyekszik elérni önmagát, de sohasem tudja. Rézfonal a végtelen zöldben, ujjongó kiáltás a csodálatos és leírhatatlan Északnyugaton. Ki fogja egyszer dicsőségedet énekelni, ki szolgáltat neked végre igazságot, viharos agg, erőből duzzadó szerelmese az argentin öblöknek és sziklapartoknak, tartományok és országok termékeny nemzője, baráti folyó, szívünk folyója, isteni Paraná?

XLV

Végre eljutottak a Paranához. Tizenhat napig voltak úton.

Mennyi ideig lehet a lélek állandó feszültségben? Egy óráig, egy egész napig, talán még több napig is. Az idegek egyetlen akarásban összpontosulnak, az izmok egyetlen vágy köré fonódnak, a vér egyazon irányban fut növekvő sebességgel. Az arc megkeményszik, a tekintet éles merevséget kap; a lépés és a hang ugyancsak egyetlen irányt keres. Így az egyes ember az eseményeken és az embereken keresztül alvajáró módjára megy, de a rejtett és célratörő akarat vezeti és nem engedi el rabját. Az akadályokat elsepri, a torlaszokat egymás után félrelöki. De a lélek hihetetlen, szinte emberfelettien rendkívüli felajzottságának szüksége van ezekre a torlaszokra és akadályokra, hogy helytálljon. Ha eltűnnek, az akarat is megadja magát és lekókad, mint a nélkülözhetetlen nedvétől megfosztott virág.

Alig pillantották meg a Paraná sárga övét a sűrű párák fátylában, mely lassan foszladozott a korareggeli nap érintésétől, Ramón úgy érezte, hogy valami nagyon édes szakad fel benne és félájultan rogyott le, mert ebben a pillanatban jártányi ereje sem volt már.

Talán nem engedte volna el magát, ha valaki értésére adja, hogy a veszély közelről leselkedik, egészen közelről. Előző nap egy hét emberből álló csapat megtalálta azt a helyet, ahol délután falatoztak és tovább követte nyomukat. A lehetőség szerint egészen zajtalanul közeledtek és egyre biztosabbak voltak zsákmányukban. Módszeresen és gyorsan tették meg napi útjukat, felhasználva az ösvényt, amelyet a menekülők nyitottak. Mesterségükhöz értő fogdmegek voltak. Hivatásuk volt az embervadászat és szimatjukkal megérezték az ember közelsé-

gét, bőrének szagát, még izzadsága páráját is. Biztosan és végzetszerűen közeledtek. A könnyen hallható zúgás közölte velük a Paraná szomszédságát. El kellett zárniuk a lázadók elől az utolsó és egyetlen lehetőséget, hogy a fenyegető boszszút kikerüljék.

A KELEPCÉBEN

A szinte kőből faragott iguana-gyík megpihent a tüskés levelű guembék mellett, könnyedén meghajló, lapos fejével, mintha az idő lüktetését akarná hallgatni. Elülső lábai egy mohos kővön nyugodtak és tartották gömbölyű mellét. Jáde-kőből faragott bálványhoz hasonlított, melynek szemei mintha egyszerre többféle világba néznének és látnák azt, ami történt és azt is, mi történni fog, a tegnapi esőt és a sötét fátylat, amely követni fogja ezt az erős, nagyon kellemes világosságot. Melle a gyors futás után még zihált és kinyújtotta hegyben végződő finom vörös nyelvét. Egy pillanatra félelmetes sárkányhoz hasonlított, amely tüzet okád szájából, színes és vibráló lángokat. Miután a levegőben ide-oda járt, a nyelv visszatért rejtekébe és az iguana visszaváltozott azzá, ami volt: csúnya aránytalan hullóvé, undok képmásává félelmetes társainak, a gyíknak és a krokodilnak. Szemei hirtelen élénkebb csillogást kaptak. És a nap nem látta többé. Nesztelenül, saját sebességét felülmúlva eltűnt a páfrányok mögött, amelyek harmónikusan fonták össze nagyszerű üstöküket és imbolyogtak az enyhe szélfúvásban. Akkor is mozogtak még, mikor nehéz léptű emberek közeledtek mezsgyéjükhöz, poros csizmiáikkal tapodva a vörös földet.

XLVI

Ami Adolfót illeti, ő megérezte az üldözőket. Nem érzékei adták tudtára közellétüket, hanem az erdei ember titokzatos megérzése, az az ösztön, mely még szorosan kapcsolja a természethez. A visszahatás nála egészen állati volt. Egyszerre talpra szökött. Menekülni szeretett volna ész nélkül, de merre? Hátuk mögött az erdő, melyből egy pillanatról a másikra elő fognak bukkanni az üldözők. Előttük mintegy kétszáz méternyire a Paraná, lágyan hömpölygő vizével. A folyó, amely megmentőjük lehetne, szinte egészen bizonyosan vesztükbe rántja őket, mert ezen a helyen áthághatatlan medrével áll elébük. A túlsó oldalon a paraguayi part látszólag olyan közel húzódott, hogy az ember azt hihette volna, néhány ugrással ott teremhet a zöld háttérű, fehér fővenyű, vendégszerető parton, amelyet megaranyozott a napfény. Mikor a kápráztató sugarakkal dacolva az átellenes part baloldala felé fordította tekintetét, nagy meglepetés várta. Emberi alakok mozogtak ott a növényzet zöldjéből kirajzolódó körvonallakkal. Emberek! Emberek és egy ladik! A fa módjára mozdulatlan Ramón mellett Adolfo úgy érezte, hogy hatalmába keríti a remény, elsöpörve minden félelmet és fáradtságot. Nem is az ő lábai futották be egy pillanat alatt a távolságot, amely elválasztotta a folyótól, nem is az ő torkából szakadt fel a tagolatlan, ujjongó kiáltás, amely inkább csak fájdalmas felhördülés volt. Nem is ő lóbálta a kezét és integetett kétségbeesetten. Nem is ő, hanem a remény, a varázslatos, mennyei, kiolthatatlan emberi remény formálódott hanggá és mozdulatokká, zászlóvá és énekké, jelképévé egyszerre a testvéri együttérzés hívásának és a kivívott győzelem lobogó érzésének. A zúgó Paraná mellett a mensú egyetlen kiáltás volt, egyetlen repeső madár, egyetlen láng.

A reménység volt.

XLVII

— No, ti ugyan kifogtátok!...

A ladik fenekén fekvve, miközben arcukra rásütött a már eléggé melegén tűző nap, alig fordítottak figyelmet megmen-tőik beszélgetésére. Egy szálas és vállas peón, miközben nagy erővel evezett, lassan ezt mondta:

— Nem irigylem tőletek, amivel jobban jártatok...

— Én sem...

Adolfo az álmoságtól elnehezedett szemhéjai alól nézett rájuk, mint akit nem érdekel jövőendő sorsa. Ramón ingerülten hallgatta beszédüket. Mit akartak mondani? Nagy kinnal fél-könyökére támaszkodott, fejét felemelte a deszkáról és végre sikerült a sűrű és ragacsos nyál ellenére megmozdítani nyelvét.

— Rosszabb hely ez sem lesz annál, amit otthagytunk...

Eleinte senki sem felelt. Tekintetük elkalandozott a csendes folyón, a közeli parton felmeredő néhány sziklán, amelynek tetején madarak tollázkodtak, majd a folyómenti fővenyen, amelyet most hagytak maguk mögött. A legfiatalabb közülük felsóhajtott. Ramón nyugtalansága kiült kérdő tekintetébe, míg amazok nem tudtak már kibújni a néma kérdés elől.

— Egy kutya az mind, — mondta végül az egyik, aki úgy tartotta fejét, hogy ne kelljen a szőkevényekre néznie és hevesen dörzsölte kerges tenyerét, melyből most tette ki az evezőt.

A nyugtalanság most félelemmé változott, sürgető, vad félelemmé, amely meghajszolta vérét. Karjai segítségével felemelte törzsét és az óriás felé fordult, aki iránt bizalma volt, mert úgy hasonlított a boldogult Lorenzóhoz.

— Kiadnak bennünket Allicának?...

Ismét az átkozott csend. De most már csak rövidebb ideig tartott. Látható volt a megkönnyebbülés.

— Nem, szinte bizonyos, hogy nem, mert itt most szükség van emberekre... Az aratás javában tart és nincs elég munka...

— Rossz ember a gazda?

— Olyan, mint az állat. Hogy rosszabbat ne mondjak. Puerto Sáenz Peñában verik az embereket, mint a veszett fene...

— Gyilkolnak, hogy elgondolni is rossz. A múlt héten

hárman tűntek el, akiket azzal küldtek a kikötőbe, hogy menjenek Posadasba felvenni a bérüket...

— Ennek a Don Victorianónak több gyilkosság szárad a lelkén, mint ahány tetvem nekem van.

De a szökevények nem hallgattak oda. Messze voltak már onnan, megmentőiktől, Allicától és Don Victorianótól, akinek annyi gyilkosság szárad a lelkén. Csak egy volt fontos, hogy nem fogják őket kiadni. Alighogy a félelem megszűnt, újra vetélytárs nélkül uralkodott rajtuk az éhség és álmoság és a sanyargatott tagok borzasztó sajgása. Fejük tompán visszaesett a deszkákra, lábuk és karjuk petyhüdtlen és nedvesen elnyúlt a csónak fenekén, mint az élettelen halak. A dédelgető napfény, a moszkítók zümmögése, a peónok beszélgetése egy sűrű masszává állott össze, amely fáradtságukkal egyesülve, úgy fogta őket az álom kocsijába, mint két hullát.

— Ha ott sokat szenvedtetek, itt is fekete napok várnak rátok, — mondta ebben a pillanatban egy rekedt és indulatos hang.

Mielőtt elaludtak, Ramón nagy erőfeszítéssel összeszedett néhány szót és elmondta nekik, örömmel, mintha csodálatos nagy újságot adna tudtukra:

— Sebjaj... Újra megszökünk!...

A többiek nem firtatták tovább. Beledőltek az evezőkbe.

Kevéssel azután partra szálltak a sziklák között. Négy peón vállán vitte az alvó embereket a fák alá. Letörölték izzadt arcukat tarka kendőjükkel és halkán beszélgettek tovább, miközben nézték őket. A legfiatalabb közülük ismét sóhajtott.

XLVIII

— Mi szervezettek vagyunk...

A hajó a folyó egy keskeny szakaszán haladt előre és mélyebb vizet keresett, mert a Paraná nagyon lepadt. Hirtelen éles kanyart irt le és a víz felcsapott a fedélzetre, aztán lassan csepegett le az árbocrudakon és póznákon. Most egy rövidebb szakaszon az „Iberá” egyenesen síklott tovább, míg csak a víz felszínén pezsgő buborékok sziklák közeledését nem jelezték és újabb irányváltoztatásra nem kényszerítették a hajót. A hőségek már jóideje tikkasztó volt.

— Szervezettek vagytok?

— Azok bizony. Nem engedjük, hogy kukoricázzanak velünk. Ha mi mind talpra állunk, mint egy ember, egy hajó sem mozdul többé.

A mensúk úgy kitátották szájukat az ámulattól, mintha esőt lesnének.

— Á...

— ...mert ha mi, munkások összetartunk, a tulajdonosoknak felkopik az álluk. Ha mi nem dolgozunk, mihez fognak a pénzükkel?

A matróz-agitátor hangja egyre meggyőzőbb lett. A hajófenékben összezsúfoltan utazó peónok összenéztek, majd a néma eszmecsere után kórusban adtak kifejezést bámulatauknak:

— Ejha! ... Ez már döfi! ...

— Mit csináltunk például Istuetában? Mikor híre futott Cirito gyilkosságainak, a szakszervezet kimondta a sztrájkot...

A szemek tágranyíltak az izgalomtól, a fejek szebbé hajoltak, hogy jobban halljanak, a morgás halkult és hirtelen elült. A hajó ismét meglódult.

— Ciritót említetted? — mondta Ramón.

— Hát persze, hogy őt...

Csaknem mindnyájan hallották már a nevét. Posadasban még általános beszéd tárgya volt a förtelmes ügy.

— Ötven vagy annál is több mensú csontjait találták meg nála...

— Anyamembuj... Hihetetlen...

— Valamennyit ő ölte meg és az intézője, az a López, akit csak „mészárosnak” hívott mindenki.

Elhallgattak. Aztán újra a matróz beszélt:

— Szóval mi kimondtuk: egy embert sem szállítunk a mate-erdőbe! Nem is ment oda egy sem! Az volt aztán csak a ribillió! A rendőrök ész nélkül szaladgáltak és Posadasban tüntettek az emberek, parázs verekedések voltak, vagy négy hónapig tartott a dolog, aztán...

— Peraltaaaaa...

A hang felülről jött és parancsolóan csengett. Mintha toron ragadták volna, a matróz egyszerre félbeszakította elbeszélését és csak ennyit mondott:

— A másodkapitány! — és majomfürgeséggel kapaszkodott fel a hágcson, míg csak bele nem olvadt a fentről leáradó világosságba.

Egy darabig hallgattak. De kisvártatva visszatértek a félbehagyott kártyajátékhoz. Ramón félrehúzódott és csalódást

érezte, hogy az elbeszélő távozása miatt nem tudhatta meg, amit olyan szívesen hallgatott volna végig. A kérdések torkát égették. De már tudta, hogy a válasz nem jöhet tőle magától. A válasz máshol van — de hol? Alighogy fülébe hatolt egy útmutató szó, kétségbeesetten kapaszkodott belé. Azt hitte, hogy végre megtalálta a titok nyitját. De a szavak elrepültek és ismét ott állott ámulva és kíváncsian. De most legalább volt már egy fonál a kezében.

— Itt az adu, komám! — kiáltotta az egyik játékos meg-görbülve, mintha ugrani akarna.

A másik gúnyosan nézett rá:

— *Nem gondolnám, te legény,
Hogy tiéd minden téhén...*

A piszkos, gyűrött, kifoszlott és szélükön hihetetlenül ösz-szerongyolt kártyák egymás után estek a kis fénykörbe, amely a hajó nyílásán át szűrődött be. Körülötte szorongtak a fejek, melyek egy-egy pillanatra kiválva a sötétből, duzzadt szemhéjakat mutattak, sárga fogakat, ritkásan lecsüggő bá-juszokat vagy csillogó szemeket és szemcsés bőrt a barna arcokon. Nagy káromkodások és köpködések, pálinkaivások és kiabálások közben gyermekek módjára belefelejtkeztek a játékbba. Mélységesen átélték ezeket a percekét. Miközben játszottak, nem voltak szegény, nyomorult mensűk, mint máskor. Túljártak egymás eszén, győzelmeket arattak, keményen vívtak ki minden apró sikert, latbavetették okosságukat, csalafintaságukat és még egy kevés aprópénzt is nyerhettek. Néhány percig boldogoknak érezték magukat, és Ramón óvakodott tőle, hogy zavarja kedvtelésüket.

De fulladozott ebben a füsttel, nevetéssel, nehéz és visszariasztó szagokkal telt, szűk helyiségben. Felkapaszkodott a lépcsőn és odafent szerencsésen megtalálta Peraltát.

— Jól van, pajtás, maradj itt egy kicsit, — egyezett bele kíváncságába a matróz. — Az elsőosztályú utasok mind az étterembe mentek és zugáznak. De azért vigyázz, hogy meg ne lássanak. Ők nem szeretik az ilyesmit...

És a felső fedélzetre mutatott, hogy ebbe az egyetlen mozdulatba belefoglalja a kapitányt és a rendőrségi hajóügyeletet, a yerbal-tulajdonosokat és intézőket, még egy szíriai felhajtót is, aki a hajón utazott.

— Ezek Felső-Paraná poloskái. Ha lehetne, valamennyit felrobbantanám egy bombával...

Meglepte, hogy Ramón visszautasítja a nádpálinkát.

— Három nappal ezelőtt megfogadtam magamnak, hogy nem iszom többé... Kétszer vittek már magukkal, mint a marhát, csak azért mert berúgtam. Többé nem iszom.

Peralta kérdéseket tett fel. Erre elmondta neki a Puerto Allicában átélt kalandokat, Santa Cruz-szal való összetűzését és menekülését.

— Á, szóval te vagy az? Tudod, hogy díjat tűztek ki a fejedre? Mindenki tud rólad Posadasban... Hogyan csúszta ki a kezükből?...

Ramón sohasem volt nagyon beszédes. Röviden mégis elmondta a matrónának, hogyan menekült Allicától, hogyan jutott el a ladikban Puerto Sáenz Peñába és hogyan kezdtek el dolgozni benn az erdőben. De néhány nap múlva megbetegedett. Nyilván annak következtében, hogy átázott az erdőben, megállás nélkül gyalogolt, lázas lett és éhezett. A magas lázzal járó betegség több napra ágyba döntötte, félrebeszélte. Azután elbúcsúzott Adolfótól, minden holmiját eladta és így meg tudta fizetni az utazást Villa Encarnaciónba. Még három hétig lebegett élet és halál közt, de megúszta.

— Posadasba mentem, mert el akartam felejtetni mindent, szórakozni akartam...

Szünetet tartott. Rádöbrent, hogy valahányszor ehhez a ponthoz jut a visszaemlékezésben, kénytelen szünetet tartani. Világos és tudatos élmények helyett itt csak homályt látott.

A kivilágított étteremből beszélgetés hallatszott, az asztalon perdülő kockák zörgő csattogása és éles hangon bement fogadások:

— Teszek még húszat... Öt meg három... Megütöm a bankot.

— És aztán?... — sürgette Peralta.

Híába. Nem tudta visszaidézni a történeteket másképp, mint zavarosan, Zenére emlékezett, nőkre, sok nőre, kavargásra és mindenekelőtt irtózatossá válásra, mely a nyilván két-három napig tartó részegség következménye volt. Mikor felébredt, újból hajón találta magát. Ezen a hajón. De minden ellenállás céltalan lett volna. Ugyanaz történt vele, mint Báezzel.

— Az a szerencsétlen is azt mondta, hogy nem megy vissza többé, akárcsak én... És mikor magához tért, egy hajón találta magát, hozzákötözve egy póznához.

Állával a visszautasított ital felé bökött:

— Ezért fogadtam meg én magamnak, hogy életemben

nem iszom többé. És ezt állom is. Ha egy Moreyra valamit mond...

A hajó fáradhatatlanul hasította az éjszakát. Az étterem félig nyitott ajtaján át nevetés és poharak csengése szűrődött ki. De mindezt elnyomta a játékosok kurta és egyhangú gajdolása.

— A négyesre... Teszek még ötvenet... Kettő meg hét, tizenegy...

— Úgy van, ahogy mondtam — mormogta Peralta, — valamennyit a levegőbe kellene röpíteni.

XLIX

— Hát az, amit a szakszervezetről mondtál, az hogy van? Peralta előbb olyan mozdulatot tett a csörlő és drótkötél durva simogatásához szokott kezével, mintha gondolatait akarná csomóba kötni. Aztán elgördítette a szavakat:

— Látod, ott más a helyzet. Ismered San Ignaciót? Nem? Hát Santa Anát... Bomplandot? Azt sem? No hát, ott néhány évvel ezelőtt meghonosították a yerbát kísérletképpen. Sikerült, mire áttértek a nagyban való termesztésre. Most már igen sok vállalat van, amelyek rengeteg ültetvénnel rendelkeznek. Olyan rendezettek, hogy öröm látni őket. Szabályos sorban, mint a katonák. Sok-sok kilométeres térségben...

Úgy nézett a vízre, mintha a hajó nyomában ott látná a végtelenbe nyúló ültetvényeket. Hosszú, egyenes, virágos sorokban. De ezek már nem vadon nőtt fák voltak, amilyeneket az őserdőben fedezett fel sokszor, hogy könyörtelenül kidöntse őket.

— Tudod, ott cserje módjára nőnek. Úgy ápolják őket, mintha szép lányok volnának, folyton gyomlálják és boronálják... Aztán az aratásnál gondosan szedik le a leveleket, hogy tönkre ne tegyék a növényt, mindent tudományos alapon...

A szakács kajütje mellett ülték és matét kortyolgattak a langyos éjszakában. A szakszervezeti matróz szavai ismeretlen világot tártak fel Ramón előtt, sohasem sejtett különös yerbalokat, nagyon különbözőket azoktól, amelyekben dolgozott, szenvedett és életének leghányatottabb szakaszát töltötte. Egyetlen vállalatnak talán milliószámra menő cserjéje volt. Az aratás három hónapig tartott és a munkások nagyrésze

az ültetvényeken kívül lakott. Ott nem irtották a peónokat, mint Felső-Paraná többi részén. Büntetéseket csak ritkán alkalmaztak és...

— ...és jobban is élnek és a gazdák sem olyan vadállatok?

Peralta vállon veregette, mint egy gyermeket, aki járnival tanul és elesett. A gazdák, azok mindenütt vadállatok. Ezt ugyanis tudhatná, ha nem mondják is. Itt van példának ó maga, Dositeo Peralta, aki annyi viharon ment keresztül és jóformán minden mesterséget végigpróbált a világ legkülönbözőbb részein, de biztosíthatja, hogy mindenütt ugyanannak a féktelen kizsákmányolásnak áldozata volt. Most elmondta a jó oldalát az új yerbaltermesztési módszernek, de van annak rossz oldala is. Ott sem fizetnek többet, mint itt, a kintinban ott is becsapják a munkásokat és bérük egy részét utalványban adják ki, amelyet csak árura válthatnak be, a hatóságok pedig mindig a vállalatoknak adnak igazat. Az igazi különbség abban áll, hogy az emberek egy tömegben élnek és közel vannak a helységekhez. Ezért más a helyzet, mint az őserdőben, amely mindig mindent elrejt. A nagyszámú munkásság összejön, megvitatja ügyeit, közös erővel áll szemben a tulajdonosokkal és szükség esetén együtt harcol ellenük. Így jött létre a szakszervezet.

— A multkoriban is nagy sztrájk volt. A rendőrség beavatkozott, gumibotokkal és lövésre kész revolverrel cirkáltak mindenütt, de nem tehettek semmit... Ez San Ignacióban történt, a Martin és Andrés Palacios ültetvényein... A vállalkozók kénytelenek voltak beadni a derekukat és a munkások kikényszerítették a béremelést. Most egy realt keresnek szákonként, nem nyolc centavót, mint azelőtt...

A corrientesi szerette volna elmondani, hogy kétségekkel és nyugtalanságokkal telt éjszakáin ő is mindig valami ilyesmiről álmodott. Hogy ez az, amit régóta keres. De ügyetlen volt ahhoz, hogy megtalálja a kívánt szavakat s így csak ennyit tudott mondani:

— Ez gyönyörű lehet! Szeretném látni...

És közben megfogadta magában, hogy az első kínálkozó alkalommal lemegy a Paraná alsó vidékeire. Ha egyedül és elszigetelten harcol, a legjobb esetben is csak azt érheti el, hogy egyik-másik felügyelőt megtanítsa kesztyűbe dudálni. De ő azt akarja, hogy valamennyi gazda, intéző és capanga, aki csak van Felső-Paranában, megtanuljon kesztyűbe dudálni. Ha az emberek odalenn értenek hozzá, hogyan vívják

ki maguknak a megbecsülést, neki is ott kell lennie. Ott a helye abban a közösségben, amelyet szakszervezetnek hívnak. És el volt szánva rá, hogy elfoglalja ezt a helyet.

L

A hajó korlátjára könyökölt és rámeredt a piszkos-barna vízre, melyet néha átszelt az alkony halódó fénye. A hajó irtógalmatlanul szántotta a vizet, söpörte maga előtt és kemény lökésekkel hasított magának utat. A felháborodott víz itt meg ott tiltakozott és dühödten csapkodta lázadó tajtékját a fedélzetre, ahol elcsendesült. Néhány csöpp Ramónra fröccsent. A hajó fölött hatalmas felhők torlódtak, melyek maguk is óriás bárkákhoz hasonlítottak. Majdnem mind fehérek voltak. Tiszta fehérek, sárgás fehérek, sötét fehérek. De fehérségük bizalmatlanságot keltő, viharral terhes volt. Elöl és balról a folyót az éggel összekötve, mintha egy közelebbi égbolt volna, szürkés sánc emelkedett. Roppant földöntúli kapunak látszott, átlátszó ágakkal összeszótt őserdőnek. Most már közelebb jártak hozzá, de balról még mindig ott meredezett a paraguayi part irányában. A hajó hirtelen arrafelé kanyarodott és mikor a levegőből torlódó építményhez közeledett, egyszerre vadul megeredt a zápor. Kövér cseppek kopogtak hangosan a védőponyván. Egy pillanat alatt a felső fedélzetet előzőnlötte az eső, amely árvíz módjára zuhogott az égből. A matrózok rohantak, hogy a vászonernyőket bevonják, miközben a víz izmos testüket paskolta. Odébb a paraguayi part ködlött és percre jobban elmosódott a zápor nedves függőnye mögött.

Ramón fázni kezdett és ponchójába burkolózott. Peralta ebben a pillanatban izgatottan lépett hozzá.

— Megláttak! — mondta elakadó hangon. — Véged van, testvér, megláttak! Anyamembuj!

— Kik?

— Azok odafenn. Allica is köztük van. Rádismert. Az első osztályban utazik és meglátott, mikor arra mentél. Most le akar fogatni...

— Engem lefogatni? Az sokba fog neki kerülni...

— Menj le és várj meg ott, menj...

A hajófenéken néhány mensú még mindig játszott. A

többiek lustán beszélgettek, takarékoskodva a szavakkal, elnyújtott hangon. A szögletekben néhányan a gépek, a láncok és az eső zaja közben bóbiskoltak. A helyiség levegője sűrűn és nyomasztóan vette körül a mensúkat, bűzös párájával fojtogatva őket.

Peralta új hírekkel jött. Allica nagy csomó pénzt osztott szét a hajó legénysége között. A kapitány ötven pesót kapott, a hajóügyeletes ugyanannyit. A matrózoknak fejenként száz pesót ígért. Persze azzal a feltétellel, hogy nem engedik elillanni.

— Élve nem kerítenek kézre, annyi biztos, — mondta Ramón.

A Paraná fellázadt vizeire gondolt.

— Pedig ő élve akar megkapni. Elrendelte, hogy mind vigyázzunk rád, nehogy a vízbe ugorj...

A mensúk izgatottan hallgatták. Most tudták meg, hogy útitársuk az a vakmerő Ramón Moreyra, aki megtanította kesztyűbe dudálni Santa Cruzt és a felügyelőket Puerta Allicában. Bámulták és kezét szorongatták, boldogan, hogy együtt lehetnek vele és közelében lehetnek, de egyúttal megriadtan a fekete végzettől, amely fenyegette és amelyet nyilván senki sem tudott fejeéről elhárítani.

— Azt mondja, hogy mihelyt elérjük a brazil partot, láncra veret. Most még nem mer nagyon okvetetlenkedni, míg argentin vizeken vagyunk... — fejezte be Peralta.

— Élve akarja megkapni, élve, — ismételte az egyik játékos, miközben szánakozó szemmel mérte végig Ramónt. — Mit akarhat vele csinálni, kíváncsi vagyok.

— Még ezt sem tudod?... Biztosan felügyelővé akarja előléptetni...

Harsogva, de jókedv nélkül nevettek. Lopva egy-egy pillantást vetettek a corrientesi felé, mintha azt akarnák megállapítani, hol fogják felhasítani bőrét a neki szánt szörnyű korbácsütésekkel. Nézték a testet, amely nemsokára prédája lesz a felügyelők embertelenségének és előbb-utóbb élettelenül úszik majd lefelé a mostanihoz hasonlóan felzúdult, vagy szelíden megbékélt folyón. Úgy néztek rá, mintha már tehetetlen halott volna, a halak vagy az erdei vadak tápláléka, a yerbal-tulajdonosok hatalmának jelképe, riasztó példa Felső-Paraná minden lázadójának. Ramón azonban élni akart és a többiek részvéte terhére volt.

— Mit lehetne itt tenni? — fordult a matrózhoz. A kérdést inkább szemével tette fel, mint szavaival.

Peralta hosszan eltűnődött. — Megpróbálhatnánk segíteni... úszni tudsz?

Határozottan bólintott egyszer, aztán még egyszer.

— Talán... — mondta Peralta megfontoltan, mintha nem akarná elkötelezni magát. — Persze az embereket nagyon fellelkesítette a kilátásba helyezett jutalom. Nem tudok semmit, majd meglátjuk...

Mikor felment, a munkások lefeküdtek köpenyükre és ponchójukra. De előbb jelét akarták adni férfias együttérzésüknek. Akarták, de nem tudták, hogyan tegyék, és a szavak ügyetlenül elakadtak bennük, mielőtt még elhagyták volna ajkukat. Így hát a megszokott mozdulatokhoz folyamodtak. Egyikük odanyújtotta neki a szivarjait, egyúttal pedig jól megszorította kezét. Mások nádpálinkával kínálták. Nem iszik? Hogyan lehet az? Hiszen ők nem tudtak ennél jobbat olyan ember számára, akit a kínzás és a halál közvetlenül fenyegetett. Az italból még legalább bátorságot merít az ember... De neki így is elég bátorsága volt és élni akart. Előbb aludt el legtöbbjüknél és ámulatra indította őket hangos horolásával. Élni akart.

Az eső zuhogott a fedélzetre, dühösen rázta a gerendákat, dübörgő táncra kerekedett a kéménnyel és a vastag kötelekkel megkötözött hordókkal. Nem nagyon délcegen, okosan, de biztosan folytatta útját a hajó, tovább szelve a vizeket lenn és a lehetőséghez képest védekezve a felülről lezúduló vizek ellen. De minden zaj csak tompítottan hatolt le a hajó aljára, ahol a mensők feküdtek egymás hegyén-hátán a rizses és cukros zsákok garmadája és a konzerves ládák között, hogy álmukban elfelejtsék félelmüket és végtelen nyomorukat.

LI

A hajó egész hangulata megváltozott. A légénység ugyanazt a munkát végezte ugyanabban a fárasztó egymásutánban. Mindenki a megszokott és kijelölt órában evett és aludt. Lentről látni lehetett a kormányost szokott helyén, szemét a kétres vízre meresztve és kezében tartva a kormánykereket, mint mindig; az elsőosztályú étteremből nevetés hangzott, borízű hangon elmesélt dévaj történetek és a szüntelen játékot kísérő kiáltások. De az utazás idilli nyugalmanak befellegzett,

nem is tért vissza többé. Nem tért vissza, míg le nem zajlott a félelmetes esemény, melyet valamennyien nézőkként éltek át, hőhérok és áldozatok egyaránt. Senki sem beszélt az újról, de mindenkinek szüntelenül eszében járt egy utas már megpecsételt sorsa, azé a mensúé, aki néha csöndesen üldögélt a hajófenéken vagy fel és alá járkált a keskeny fedélközön három lépést előre, hármát vissza. A hajón a halál utazott. De a halál Felső-Paranában megszokott valami. Ami itt felizgatta a lelkeket, az az embervadászat volt, a hajsza egy hálóbakerített nyomoruságos lény ellen, aki már csak órákig vagy napokig vergődhetett hasztalanul. Ramón tudta, hogy állandóan figyelik, hogy minden lépését követik, minden mozdulatát számon tartják, minden pillantását ellenőrzik. De különös módon ettől csak még erősebb lett. Az ismeretlen és megvetett szegény mensú fontos személyiséggé lépett elő, és ez büszkévé és az eddiginél is keményebbé tette.

Az eső elállt, de az ég felhős és szomorú maradt. Ismét leereszkedett a hajóra az alkony. Valaki rászólt Ramónra, hogy menjen le a fenékre. Meglepetéssel vette észre, hogy a hang ezúttal nem csengett olyan érdesen, mint máskor. Tiszteletből vagy szánalomból? Összeszorította ajkát és érezte, hogyan növekszik benne a féktelen gyűlölet, mely semilyen más érzésnek nem hagyott benne helyet. Szíve minden erejével gyűlölt, de el volt határozva arra, hogy nem adja át magát gyűlöletének. Ez is ugyanolyan veszedelmes lett volna, mint a nádpálinka, amelyet visszautasított és amelyet ezen túl mindig vissza fog utasítani. Hideg fejre volt szüksége és akaratának engedelmeskedő kézre. Nemcsak arról volt szó, hogy életét megmentse. Úgy érezte, szükség van arra, hogy még egyszer bebizonyítsa: nyomorult peón létére ki tudja játszani hatalmas ellenségeit. A helyzet tiszta volt. Meg akarták vele fizettetni egy régi adósságát, ő pedig el volt tökélve arra, hogy nem fizeti meg. Egyszer ezen a reggelen már közel volt ahhoz, hogy belevesse magát a folyóba, vállalva a kockázatot, hogy a hajóról lőni fognak rá. De belátta, hogy üldözői résen vannak. Jobbnak tartotta, ha vár.

Amazok ugyancsak vártak.

Hanyattfeküdt a földön. Allica állt előtte korbáccsal a kezében és vésztjósloán mosolygott. Aztán rázni kezdte erős kézzel, miközben érthetetlen szavakat mondott. Feltehető volt, hogy szidalmazza, de Ramón nem értette, hogy mit mond. Furcsa volt. Ott állott közvetlenül mellette, szinte arcát súrolva, olyan közel, hogy lélegzetét is érezte, a kíméletlenséget, amellyel rázta és mindezek ellenére nem értette a szavakat. De tudta, hogy mindenáron meg kell értenie, mit mond. Akkor hirtelen világosság cikázott át rajta. Félkönyökére támaszkodott és kinyitotta szemét. Sötét volt és valaki sietősen, bizalmas hangon ezt mondta:

— Kelj fel, kelj fel már! Gyerünk! Ha ezt az alkalmat elszalasztod, nem menekülhetsz!

Egyetlen ugrással talpontermett. Peralta tovább rázta, de Ramón már egészen ébernek érezte magát. A másik egy kendőt nyomott a kezébe.

— Gyere velem, kösd be ezzel a kendővel a fejed, hogy ne ismerjenek rád. Gyorsan, siess!

Mikor feljöttek a hajófenékről, látta, hogy még éjszaka van. Megcsapta a hideg. A matrózok az álmoságtól még bódultan jártak-keltek. Csak ekkor vette tudomásul, hogy horgonyt vetettek. A gépek már csak egészen gyöngén dohogtak. Peralta megadta az utasításokat. Elmondta, hogy Puerto Canalejas előtt vannak az argentin parton. Itt hagynak néhány peónt és fát vesznek fel a hajóra. Az alkalom minden várakozásán felül kedvező. Most mindjárt, mielőtt még a hidat megerősítik, ki kell ugrania a partra, más matrózok közé vegyülve, akik a fa berakodását végzik. Mihelyt a deszkák összekötik a hajót a parttal, a rendőrségi ember odaáll vigyázni és akkor már nem csaphatják be. Most a kendő és a sötétség segítségére van. A legénységnek még három embere van beavatva a titokba és készen áll arra, hogy megkönnyítse a szökést.

Mielőtt Ramón mindent megértett volna, a másik már eltűnt, de előbb még megölelte. Egyszerre csak ott állott egy sorban öt emberrel. Közöttük és a szinte láthatatlan part között a folyó fekete szája csillogott. Ketten előtte ugrottak ki. Ramón villámgyorsan követte példájukat és utánuk ugrott. Megcsúszott a sárban, de már a parton volt és a többiekkel együtt mászott felfelé a meredek lejtő fatörzsekből összerótt

durva lépcsőjén. Az egész művelet olyan egyszerűnek bizonyult, hogy szinte hihetetlennek hatott.

Félelme beigazolódott. Még fel sem értek a lejtő tetejére, mikor lenn a hajón nagy lármá támadt. Visszanéztek. Az egyik peón, akinek itt kellett kiszállnia, ellenállott, és a felügyelők lefoglák, miközben a rendőrtiszt parancsokat adott. Ramón megértette, miről van szó. Ezt a cselt azért eszelték ki, hogy ne vegyék észre eltűnését. Miközben a matrózok hátukra vették a fát, hogy visszamenjenek a hajóra, egyik egy kést csúsztatott a meglepett ember kezébe.

— Menj, egyenesen ezen a kis ösvényen. Rövidesen világos lesz és két keresztet láatsz majd az úton. Ott fordulj be egy cédruserdőbe. Mielőtt beesteledne, eljutsz arra a telepre, ahol...

Míg az utolsó szavakat mondta, a matróz eltűnt a ködben a lejtő mögött. Ramón nesztelenül futásnak eredt, lopva, mint egy vadmacska s közben úgy érezte, mintha szíve labda volna és ki akarna ugrani a helyéből, hogy versenyt fusson vele. Minden ereje lábában összpontosult. Gyorsan elvágatott a zizegő fák mellett, amelyek mintha lombjuk csúcsán hintáztatták volna a már sápadni kezdő csillagokat. Kétszer-háromszor elesett, de nem törődött a felhasadt szájából csepegő vérrrel, csúnyán felsebzett térdével és kezével, mely eszeveszetten háritott el útjából minden akadályt. Élni akart és ebben a pillanatban az élet csak ennyit jelentett: futást. Az árnyékok között, amelyek a derengő nap elől már foszladoztak, Ramón maga is árnyék volt, szaladó árnyék...

LIII

— Hó... rukk!!...

Ramón Moreyra erejét megfeszítve kihúzta a peterebifába hasított nyílásból a fejszét, nyelét a földhöz támasztotta és testével nekidőlt, hogy lélegzethez jusson. A kiáltás jobbfelől jött. Ott húzódott a főút, melynek jókora szakaszát át lehetett tekinteni innen. Nagy vörös kendőjével letörölte homlokát. Fáradt volt. Valahányszor karja egy fejszezsapás után lehullott, azt gondolta, hogy nem tudja még egyszer felemelni. De ha nem tudott is róla magának számot adni, karja mégis új és ismeretlen lendítőerőnek engedelmeskedve felemelkedett, mintha nem is az övé volna. Egy pillanatig fe-

nyegezte a néma ellenséget, hogy rögtön egy félelmetes csapást zúdítson rá. S ezt újra meg újra. Alsókarján a kidagadt erek hatalmas gyökerek módjára futottak le egészen nagy, inas, izzadt kezéig. Tenyerét mély sebek barázdálták, és változtatták szabálytalan térképpé, amelyet piszkos csatornák szeltek át. Újból felriasztotta a kiáltás:

— Hó... rukk!...

Kezefején, a kisujj tövétől a csuklóig egy sor fekete pont látszott, itt-ott külön is. A mbaragui-szúnyogok hosszú időre hagyták rajta fájdalmas harapásuk nyomát. Éppen most is volt rajta egy nagyon kis és fekete példány. Összenyomta vastag mutatóujjával, aztán mélyet sóhajtott. Ismét felsemelte a fejszét. De ezúttal ismét leeresztette úgy, hogy nem sújtott le vele. Fulladozott. A nap vörös harapófogókkal sanyargatta meztelen hátát és égető tüskéket szúrt kalapján keresztül, melyek fejére hulltak. A környék sűrű növényzete mintha közeledett volna felé, hogy agyonszorítsa a tik-kasztó párával, mely szinte lélegzeni sem engedte. Ebben a pillanatban nagy, kék lepke szállott le előtte egy finom páfrányra, amely meghajlott súlya alatt. Miközben szórakozottan nézte, a lepke újra felrepült és eltűnt a bozót zöld titokzatos-ságában.

— Hüő... Pejko! Villám!... Rajta!...

Mintegy száz méternyire onnan feltűnt a nagy lajtorjás szekér. Láta az öszvéreket, nyolcat vagy tizet, amint izzadtan vonszolták túlságos terhüket. A kocsis, Gumersindo, leszállt a szekérről, miután néhányat cserdített az ostorral. Ujjnélküli vörös ing volt rajta, nyakán piszkos kendő és a napsütés ellen egy öreg sapkával védekezett. Sűrű bajusza napbarnította arcának ráncai közül szürkéllett. A hajtó, egy alig tíz éves indián fiú követte. A fiú inge és nadrágja szakadt és piszkos volt. Melle besüppedt meggörbült válla alatt. Ramón részvételt nézte. Úgy látszik, tüdőbajos. Ha sikerül neki továbbélnie, néhány év múlva kilátása van arra az egyetlen boldogságra, hogy megalázott és toprongyos mensú lehet ő is, mint a többi. Nem lenne-e jobb, ha egyik feldühödött öszvér agyonrúgná patájával, mint kevéssel azelőtt történt az egyik hajtó-fiúval?

— Pejko! Állj meg!... Bújjék beléd az ördög!

A kis indián fiú hangja rekedt, felnőttes volt. Úgy hangzott, mintha nagyon mélyről jönne, tüdődarabokat, nyálkás köpetet és színtelen vért hozva magával. Ő és Gumersindo most az egyik fatörzsre hajolt. Kézzelel kellett felemelniük olyan magasságba, hogy a szekérre rakhassák. Lehet vagy

négy mázsa, számította ki magában Ramón. Még két ember jött, hogy segítsen nekik. Kezük megragadta a tönk kiugró görceit, tekintetük igyekezett egybehangolni mozdulataikat és Gumersindo torkából harsányan tört ki a kiáltás, melyet a többiek is felkaptak:

— Hó...

Az izmok acélszalagok módjára feszültek a bőr alatt, mint megpattanni készülő, vastag rügök.

— ...rukk!

Néhány, a szekér pereméhez ferdén fektetett fahasáb szolgált támasztékul a tönknek. Mikor odáig értek, megpihenetek. Pantaleón guaraní szítkokat hallatott, miközben fakó sapkájával verejtékét törölte. Övében feketenyelű kés volt, nyakában ragadós fonálon egy kis érem függött. Most a többiekkel együtt hajolt a fatönk fölé. A négy test megnyúlt, amennyire csak birt, miközben a legyőzött fa fokozatosan emelkedett. A peónok kölcsönösen bátorították egymást torokhangú kiáltásaikkal, aztán visszatértek jelszavukhoz:

— Hó... rukk! Hó... rukk! Hó...

Ramón markába köpött, erősen összedörzsölte tenyerét és a fejsze ismét meglódult kezében. A csapások keményen zuhogtak a fa testére. Forgácsok röppentek fel, néhány Ramón mellére és arcába hullott. Lassan, de biztosan jutott előbbre. Miközben a nyitott vájatba vágott, egyszer sem tévesztve el, magában számolt. Egy negyedórába sem fog telni, és a nagy peterebí a földön lesz. Újabb jól irányzott fejsze-csapás. Aztán levágja róla az ágakat és lehántja a kérget. Újabb fejsze-csapás. Há a fa kidől, hét argentin pesóval több lesz a számláján. Vajjon mennyi követelése van már? Alig három hónapja érkezett hajón Puerto Aguirrébe, ahová Allica elől menekült, és az volt a terve, hogy nem marad itt soká, mert eltökélt szándéka volt, hogy lemegy a mesterséges yerba-ültetvények új körzetébe. De legalább az útiköltségre és élelmezésre valót meg akarta keresni előbb. Újabb fejsze-csapás. De valahányszor jóváírt bére felől érdeklődött, eleresztették fülkük mellett a kérdést, nem adtak neki világos választ. Dühösen megmarkolta a fejsze nyelét és újra lecsapott. A nyílás most már mély volt és könnyűszerrel tovább nagyítható, mintha a fa megértette volna, hogy minden ellenállás hasztalan. Növekvő dühvel dolgozott, míg csak hangos veszekedés lármája nem vonta magára figyelmét. A veszekedő hangok a közelből jöttek, ahol Frutos dolgozott. Az egyik hang a barátjáé volt. Hát a másik? Otthagyta fejszét és elindult a szűk ösvényen,

utat vágva magának a tüskés növények és bambuszágak között, amelyek makacsul akadályozták előbbrejutását. Csakhamar egy kis tisztásra jutott. Hatalmas ledöntött tömjénfa feküdt ott hosszában. Egyik oldalán Felicio állott, az intéző, a másikon pedig Frutos támaszkodott fejszéjére, amellyel éppen elkezdte a pompás faóriás koronáját levagdosni. Vitakoztak.

— A vágás helye pontosan látszik. Nem ér semmit! — kiáltotta Felicio. — Ezért csak levonással fizetek.

— Dehát ez nem igazság. Nézze csak, — kérlelte a favágó — egészen kis hasadás van csak rajta.

— Amit mondtam, megmondtam, — jelentette ki amaz.

— De uram, gondolja meg, mennyit dolgoztam, míg ledöntöttem. Mikor ledőlt, éppen csak hogy egy kicsit megrepedt. Legfeljebb két ujjnyira.

— Mesebeszéd! Ne gyere nekem ilyen turpisságokkal. Különben is megérdemled a büntetést, mert mindig renitens vagy... Majd én ellátom a bajodat!

— Dolgoztam, és most ki akarja húzni a zsebemből a pénzt... Rabló az úr!

— Fogd be a mocskos szád! Nesze!...

A felügyelő egy macskaugrással ott termett a favágó mellett. Egy korbácsütés végigvágott a mellén, aztán nyomban utána egy másik véres nyomot hagyott Frutos arcán. A peón ki akarta rántani kését, de egy harmadik biztos csapás kiütötte a kezéből.

— Nesze! Nesze!

Megfordult és menekülni akart. Fejét válla közé húzta, mikor két újabb csapás érte, amelytől egész magas és szikár teste megremegett. Felicio üvöltött, mintha az üldözésben esztét vesztette volna és minden ütésbe beleadta egész erejét:

— Nesze! Nesze!

Végre Frutos befordult a kis mellékösvényre, amelyen Ramón közeledett. Megsebesített szarvas módjára menekült kétségbeesetten a tacuara-ágak és a csalánok közt, hogy kikerülje az újabb csapásokat. Felicio folytatta az üldözést, miközben eldobta a korbácsot és revolverét rántotta elő. Moreyrával együtt a kiabálás hallatára más favágók is közeledtek. Ramón vezetésével, aki elsőnek érkezett oda, követték az intézőt. Ramón mindvégig szemtanúja volt a dráma lefolyásának, amely mindössze néhány pillanatig tartott. Frutos elérte azt a helyet, ahol percekkel azelőtt még Ramón dolgozott, és lehajolt, hogy felvegye az ottfekvő fejszét.

— Állj ... vagy belédlövök! — csattant fel Felicio görcsös hangja.

Nagy recsegés hallatszott, mintha a kidőlni készülő fa is megreszketett volna a felügyelő kiáltásától. És hirtelen lezuhant, magával rántva egy csomó kúszónövényt és a lombjait átszövő orchidea-indákat. A fejszecsapások mélyre hatoltak benne, mélyebbre kemény és illatos szívénel. Felségesen zuhant végig a földön, tompa robajjal, mintha elbúcsúzna őserdei testvéreitől. Alatta Frutosból nem maradt egyéb szétroncsolt csontoknál, fájó húscsomónál és egy még mindig gyöngén jajgató szájnál.

— Áááá! — nyöszörgött távolinak tetsző hangon a húscsomó, amely egy pillanattal azelőtt még Celedonio Frutos névre hallgatott.

A felügyelő sarkonfordult és csak akkor vette észre a megremült mensük ottlétét. Meg sem várva, hogy felocsúdjon a megrázkódtatásból, azon igyekezett, hogy urává legyen a helyzetnek:

— Hát ti... mit csináltok itt? Szeretném tudni!

Elindult feléjük. De Ramón is közeledett hozzá egy lépéssel. A többiek ugyanezt tették. Még egyikük sem szólt egy szót sem. De Felicio olyan elszántságot olvasott ki szemükből, hogy okosabbnak tartotta, ha meghátrál, revolverével fedezve visszavonulását. A peónok követték.

— Ááááá... — nyögött a haldokló egyre gyöngébben.

És nekik ott kellett lenniük elszörnyedt fülükkel és szemükkel, agyukban az imént lejátszódott jelenet borzalmával. Elviselhetetlen volt. Ramón úgy érezte, mintha meghalt volna és csak teste közeledne tovább hajthatatlanul a felügyelőhöz, nem törődve a fenyegetően reá szegeződő revolvercsővel.

Felicio megértette, hogy nem bízhatja rá életét a revolverre. Ha túlságosan közel jutnak hozzá, legfeljebb egyet-kettőt megölhet közülük, de a többiek könnyörtelenül széttépik. Hátat fordított nekik és gyorsan futásnak eredt. Eleinte akadályok nélkül jutott el a főút feléig, aztán befordult egy kis gyalogösvényre, amely az erdő túlsó oldalára vezetett. Arca mögött érezte a mensük arcát, leheletük nyakát sütötte. A tájékozódást elveszítve, beletévedt a páfránybozótba, amely szétszaggatta ruháit, miközben a vad csalánok éles levelei dühösen karcoltak bele arcába. Néhány vércsík csorgott végig arcán fekete szakállába. Kidülledt szemmel, elszoruló torokkal, makacsul nyitott magának utat kezével és testével, addig sem várva, míg késsel felfegyverzett jobbjá elvágna a zöld börtön

ágait, nádszárait és leveleit. Egy pillanatra megállt és úgy rémlett neki, hogy elhalóan, de világosan hallja Frutos hör-gését:

— Ááááá...

Újra nekiiramodott, szinte tébolyultan, míg egy kövön megbotolva arcára nem bukott. Egy patakba esett bele, amely-be belehajolt fejével, hogy ne hallja a velőbehasító kiáltást. De az agyonnyomott ember jajgatása ott sem némult el. Csön-desen kezdődött, de lassanként vad, végét nem érő mennydör-géssé változott:

— Ááááá...

Öklével fogta be fülét, rémülten, átázottan, izzadtan és remegve hánykolódott a vörös parton, míg csak az éjszaka beálltával le nem csillapult és a kimerültségből mély álomba nem zuhant.

LIV

Az embereknek eszükben sem volt, hogy utánamenjenek a munkavezetőnek. Hosszú ideig zavart megrendüléssel állot-tak az emberi és növényi roncsok körül. A favágó nem jajga-tott többé.

— Szegény testvér... — mondta volna Ramón. De nyelve szájpadrálásához tapadt, mintha makacsul gátolni akarná, hogy a szavak feltörjenek száján és elhallgatott. Nehezére esett el-hinni, hogy ezek a szétzúzott maradványok az ő Frutos ba-rátja. Leestében elveszítette egyik háncscipőjét, amelyből most kilátszott a lyukas vászonbélés. Furcsa. Ez az ócska cipő job-ban emlékeztette barátjára, mint a szétmarcangolt test, ame-lyen szemével hiába igyekezett felfedezni egyetlen jólismert vonást. Alig néhány perce még hallotta győzelmi kiáltását, a favágó diadalkiáltását a legyőzött fa fölött. Most a győztes is itt feküdt széttroncsoltan, összetörten, gyökerek nélkül. A győzelem és a szerencsétlenség között voltak a korbácsütések, Fellcio jól kiszámított ütéssel. Kezét arcához emelte, mintha őt érték volna a csapások. És arca csakugyan égett, válla és melle szintén, mintha az ő húsán suhogott volna a korbács. Megértette, hogy míg csak bosszút nem áll Frutosért, érezni fogja a felügyelő ütéseinek ezt a mély, folyton égő fájdalmát.

A szürkület gyorsan ereszkedett rá a csoportra. Leültek egy fa alatt a halott mellett. Valaki tüzet gyújtott s egy má-

sik elment, hogy a vízmelegítéshez bádogdobozt keressen. Nemsokára kézzől kézre járt a mate. Nem beszéltek róla, de mintha hallgatólagosan megállapodtak volna, hogy az imént lejátszódott drámát nem említik. Egymás után beszéltek el történeteket, emberfarkasokról és arról a tareferóról, aki titokzatos betegségben halt meg, mert nem teljesítette a Caá-Yarinak tett esküjét. De Ramón nem hallgatott oda. Gondolatai ott jártak a meggyilkolt favágó élemedett alakja körül. Miközben a sercegő fából szikrák pattogtak, az volt az érzése, hogy a szikrákból kialakul előtte Frutosnak, a brazil munkásnak kerek és mindig mosolygós arca. Amint ott ült a rőzsetűz mellett egy körben a többiekkel, megosztva velük ugyanazt a matét, úgy látszott, mintha ő is figyelmesen hallgatná a „nápolyi” elbeszélését. Igazában azonban emlékezete gyorsan vágatott visszafelé, a Frutos-szal való találkozásáig. Érezte, hogy baráti keze magával ragadja és nem tudta tovább hallgatni a mesélőt.

*Munkászubbonyt nem a szappan,
nem a szappan mos fehérre,
rózsavíz kell a mósáshoz,
munkásszívnek piros vére...*

Vidám és beszédes ember volt a brazil. Még nem múlt el másfél hónap azóta, hogy Ramón itt dolgozott Puerto Aguirrében, mikor egy nap megjelent Frutos, egyik kezében batyujával, hátán keresztben elmaradhatatlan gitárjával és egy nagy revolverrel az övében. Hihetetlen történeteket hozott. Braziliában kitört a forradalom. Ő is keményen harcolt, váltakozó szerencsével, míg csak meg nem szokta.

— Először, mikor ütközetbe kerültem, kedvem lett volna elszaladni. De nem lehetett, mert mindenfelől nagyban fűtyültek a golyók... És minthogy nem öltek meg, szert tettem egy kis kurázsira és ma már semmitől sem félek...

De a többi között egy döbbenetes új hírt is hozott: arról, hogy Puertó Allicában tűz ütött ki. A gyorsan szájról szájra járó hír forrongást keltett a mensúk között, úgyhogy a felügyelők is nyugtalankodni kezdtek és igyekeztek elcsipni az „agitátort”. De mert senki sem árulta el, nem bizonyíthattak rá semmit Frutosra. Mindazonáltal kevés bizalmuk lehetett a brazilhoz, aki eközben egy hazájából hozott sokatmondó dalt énekelt, amely remekül illett a capangákra és intézőkre:

*Hajcsárzubbonyt nem a szappan,
nem a szappan mos fehérre,
puskapor kell a mosáshoz,
meg jól kifent szablya éle.*

Sokat mesélt arról az éjszakai kalandról, amikor a tábor utolsó tüzei is kialudtak. Néha, a nyugalom ritka perceiben kezdett bele az elbeszélésbe az őserdő közepén, más-kor az első kedvező pillanatban rázendített egy dalra, mintha gitárjának gyomrából ráncigálná elő. Ramón sohasem unta meg és olyan figyelmesen hallgatta, hogy utólag elmondhatta volna: ő maga is ott volt a Bosszuló Hadoszlop sorai-ban.

A forradalom kitört Sao Paolóban és futótűz módjára terjedt a kávéültetvényeken. Frutos akkor a Matte Larrangeira társaság yerbaljain dolgozott Matto Grossóban. Három társával együtt megszökött, hogy önkéntesnek jelentkezzen. Nem ismerte jól a forradalmárok terveit, de annál jobban tudta, hogy mit akar ő: harcolni a vállalatok ellen, a mineirók és fazendeirók ellen, a hatóságok ellen, amelyek minden visszaélésüket pártolták. Így harcolt aztán Prestes csapataival Maria Pretában és Catanduvas-ban. De kevesen voltak és rosszul voltak felszerelve. Mikor az Iguazu torkolatánál újra gyülekeztek, összevissza kétezren voltak már csak, kétezer éhes ember, akit a kormány tízezer jól táplált és még jobban felfegyverzett katonája zárt körül.

— Alvás nélkül meneteltünk napokon át és mindig ott volt a kezünkben néhány könnyű géppuska, amely úgy kaszálta a kormánycsapatokat, mint a parancsolat... Néha csontig áztunk, valamennyiünknek kinőtt a szakállunk és nyüzsgött rajtunk a féreg...

Egyszer egy szerencsétlen fordulat után csaknem felmorzsolták őket. A kormány katonái, a nagybirtokosok védői hajtóvadászatot rendeztek ellenük. De a parancsnokuk, Prestes, nagyszerű ember volt és a sereg úgy bízott benne, hogy az ő vezetésével százezer emberrel is fel merték volna venni a harcot és a Guayrá zuhatagainak dühe ellen is kiállottak volna. Prestesnek megvolt a maga terve és nem is gondolt arra, hogy megadja magát. Ekkor visszavonultak Puerto Méndez felé, de útközben is folyton harcoltak. A San Francisco folyó hídján Guayrá közelében Frutost eltalálta egy golyó. De Prestes seregében a sebesülés nem mentesített senkit a harctól. Minden emberre szükség volt. Ő is követte a fáradhatatlan és leleményes menetet, részt vett a

San Franciscóból Cascavelbe vezető országúton és a Puerto Artaza környékén vívott útközetben. Így értek el Allica telepére, aki a forradalmárok közeledtére kereket oldott. Santa Cruz is követni akarta példáját, de útközből csúnya, nyomorult halállal halt meg. Mikor eljutottak a kikötőbe vezető gyalogútra, utolérte az a Piriz nevű kocsis, akinek kilencéves kislányán erőszakot vett. Piriz átvágta a torkát, aztán yerba-zsákokat dobáltak rá és ezen átrobtak az öszvérkocsik, tele szabadságukat visszanyert peónokkal. Prestes szeme előtt szaggatták szét a csalárdul vezetett könyvecskéket és az üzleti könyveket, amelyekben a mensúk követelése sohasem érte el a tartozás-rovat tételeit és a szélhámós egyenleget. A nép dühe pozdorjává zúzta a vállalatokat, feldőlt az igazgatósági épületeket, megsemmisítette a láncokat és kalodákat és egyéb kínzóeszközöket. Aztán felgyújtották a nagy yerba-raktárakat. A lángok szilajul és haragosan csaptak az égnek, mintha el akarnák törölni a sok halomra gyúlt gyalázatot. A fellázadt mensúk csak nagynehezen hittek el, hogy végtére eljött az igazságszolgáltatás napja. „Úgy hangzik az egész, mint egy mese”.

És ekkor az üldözött Prestes-Hadoszlop eljutott Puerto Méndezbe. De mikor a kormánycsapatok katonái már azt hitték, hogy körülkerítették, szinte csoda folytán egérutat nyertek és átverekedtek magukat Paraguayba. Csakhogy Frutos, aki ismét megsebesült, ezúttal a csípőjén, nem tudott továbbmenni velük. Elmaradt a többiektől és hajszáj híján az ellenség kezébe került, de egy indián öregasszony elrejtette. Alighogy felépült, a sötétség leple alatt átszökött az argentin partra: gitárjával és még mindig elpusztíthatatlan jókedvével érkezett oda. Lázadóbban, mint valaha:

*Munkászubbonyt nem a szappan,
nem a szappan mos fehérre.*

De bizonyosra vette, hogy egyszer visszatér oda. Nem hlába a Hadoszlop embere ő. Prestes vissza fog jönni Brazíliába, hiszen megígérte, és Prestes állani fogja szavát. Frutos csak a kedvező alkalmat várta, hogy visszatérjen fellázadt népéhez és harcoljon a mineirók ellen. Közte és Ramón közt rögtön benső barátság alakult ki, amelyet Puerto Allica tűzvészének lángja kovácsolt szorosra. És a forradalmár biztatta:

— Gyere velünk. Amit Altazában tettünk, meg fogjuk ismételni egész Brazíliában...

A corrientesinek azonban más tervei voltak. Le akart menni a yerba-ültetvények körzetébe, hogy megismerkedjen a szakszervezetekkel és részt vegyen a mensük szervezett küzdelmeiben. Végül mégis megígérte barátjának, hogy vele megy. Most pedig Frutos holtan feküdt a földön és összevegyült a vörös göröngyökkel, a hangyákkal és az átható illatú ritka virágokkal. Soha többé nem fog felkelni és nem fog mesélni társainak Prestes Hadoszlopáról.

— Hát Roura? — kérdezte ebben a pillanatban Bernabé. — Ez a Mattenak toborzott embereket... Úgy csalt a leszámolásnál, hogy az ember minden hajaszála égnek állt. Megfogdoshattad a felesége farát, még csak meg sem nehezelt érte, de rögtön beírt öt peso levonást a könyvecskébe...

A felhajtókról beszéltek: Fariñáról és Juan Chemes-ről meg Miguel Oróról, akinek „Esperanza” nevű bárkáján már annyiszor szállították őket, Ramón Hadadról és Rouráról; Omárról, aki Barthe szolgálatában nagy vagyont szerzett és yerba-ültetvényeket vásárolt a szeretője nevére. Aztán még sok másról, aki a Régi Dúló környékét megfertőzte. A peónok valamennyit ismerték, mert közös szerencsétlenségük útján mindig egy-egy ilyen ember neve volt a mérföldkő.

Miközben szeme a száraz fa pattogó tűzébe merült, Moreyra átadta magát gondolatainak. A szeszélyesen felcsapó lángok tetováláshoz hasonló mintákat rajzoltak Do Rego duzzadt ajkában végződő arcára, árnyékban hagyták Bernabét és megvilágították a „nápolyi” görcsös kezét. Aztán felszöktek az ő arcára is és barna foltot rajzoltak rá. Érezte ezt a foltot. Felicio korbácsának nyoma volt Frutos bőrén. Felemelte kezét és dühösen letörölte arcát. Hasztalan. Az égő seb ottmaradt.

A virradat ébren és kimerülten találta őket. Hosszú órákon át mesélgettek egymásnak keserves mensű-történeteket, miközben halott társuk mellett virrasztottak. A „nápolyi” ellágyulva beszélt a komájáról, Laureano Corralesről, aki már azon a ponton volt, hogy elmenekül Puerto Britannia-ból. Kitérőlhette volna agyába vésődött a tébolyodott ordítózás, amellyel a fogdmegek vezére ismételte szüntelenül, hogy megzavarja és elbátortalanítsa a szökevényeket:

— Ejererekő-ke!...

De Corrales ennek ellenére megmenekült volna, ha nem követi el azt az átkozott tévedést. Egy árnyékot látott közeledni magához és kését fejébe dőfte abban a hiszemben,

hogy csak az egyik fogdmeg lehet. Aztán látta, hogy egy szőkevény bajtársát ölte meg. Az az átkozott ordítás elvette az eszét. Az üldözők vezére értette a mesterségét. Corrales olyan kétségbeesett volt, hogy most már könnyű volt elintézni. Lövöldözések közben egyre szűkebbre vonták a kört körülötte, aztán végeztek vele. Elterült arccal az égnek, tágra nyitott szemmel.

— Bátor fickó volt! Míg a talpán állt, senki sem mert belekötni...

De mikor már meghalt, hetvenkedve mentek oda hozzá. Ott temették el mindjárt az erdőben, alig egy tenyérnyire a föld alá. De a főintéző látni akarta a hullát. Hogy kedve teljen benne, úgymond. Újra ki kellett menni és elhozni a holttestet, amelyet három napig közszemlére tettek, intó és elriasztó például a mensúknak. Aztán újra elásták abba a gödörbe, amelyet az intéző előre megásatott neki, mielőtt üldözésére indultak...

A reggeli szellő hűsen simogatta lázas halántékukat és lehozta hozzájuk a növényektől és rétekről a felszálló harmat lágy simogatását. Az emlékek mélyéről Frutos hangja tovább ismételte Ramón fülébe a lázadás refrénjét a tréfás dalból:

*Hajcsárzubbonyt nem a szappan,
nem a szappan mos fehérre...*

Jól tudta ezt ő is. Vannak foltok, amelyeket csak vérrel lehet lemosni. Vérrel, semmi mással.

Én akkor összehívtam társaimat és valamennyien együtt elmentünk tiltakozni a tulajdonoshoz. Alig mentünk be, kijött egy kifényesített csizmájú fickó, aki ott a főintéző volt, és fegyveresen jött és így állt elénk, mintha halakat várna a hálójába, én pedig tiltakoztam a munkabér miatt és azt mondtam, hogy a törvény nem így szól, mint az a Munkaügyi Hivatal rendeletéből látható, és erre ő éktelen dühbe gurult és ezt kiabálta: „Itt nem a törvény parancsol, hanem mi.” Erre én azt mondtam, hogy nem dolgozom tovább és elmegyek innen azokkal együtt, akik velem akarnak jönni, ezt tudja meg és üldözzön, hiszen nekik az a szokásuk, hogy ölnek. És azzal elindultam az őserdőbe, ahol...

SERAPIO BAREIRO BARÁ-
TOM ELBESZÉLÉSÉBŐL

Délelőtt, mikor a nap már erősen tűzött, egy másik felügyelő jött több fegyveres emberrel. Felicio nyilván beszámolt már a történetekről. Alighanem arra számítottak, hogy a favágók lázadásáról van szó. Hihetőleg óhajtották is ezt, hogy véresen megtorolhassák. De a peónoknak közben idejük volt arra, hogy megnyugodjanak, mert belátták, hogy itt úgyszólván be vannak kerítve és minden ellenállás kilátástalan volna. Utasították őket, hogy menjenek vissza dolgozni, s így alvás nélkül és egyetlen falat étel nélkül vették a fejcséjükét, hogy újra a páfrányokkal és dudvákkel verekedjenek. Mindegyikük mellett ott állott egy capanga a puskájával. Csak éjszakára térhettek vissza másfél kilométernyire fekvő ranchójukba, egy pindóágakkal fedett kis sátorba, ahol száraz leveleken feküdtek. Két hét múlva már tovább kellett menniük és újabb tábort ütniök az erdő belsejében. Ők

voltak az új nomádok, az önkéntelen úttörők, akik pusztították az erdő végtelen gazdagságát és semmit sem adtak érte cserébe. A nyomorúságos rancho volt a mérőföldkő, amely megsemmisítő útjukat jelölte ezen a vad földön. Egy napon majd elmennek onnan és mihelyt az eső és a napfény elrothasztja a szalmát és a csak tessék-lássék földbevert cölöpök kidőlnek, senki sem fog emlékezni rájuk. Csak a semmit nem felejtő őserdő emlékezetében maradnak meg majd hosszú ideig az emberi kéz ütötte borzasztó sebek, a fák tragikus csonkjai, amelyeket jötevé kéz nem gyógyít be többé. És ez így megy tovább a bosszú napjának eljöttéig.

Ramón ezen az éjszakán sem tudott aludni. Frutos sorsa foglalkoztatta, Frutos földi maradványainak sorsa. Másnap sikerült arra mennie, ahol a peterebí agyonütötte a mensút. A sötét folt még ott volt. A vállalat egy megbízható embere állt mellette őrt. Csak az ezt követő napon vitették el a hatalmas fatörzset. Valamilyen vadállat lakmározhatott a hullából, mert alig maradt belőle egyéb a csontoknál, néhány darab bőrnél és az itt-ott tapadó izmoknál. Ástak egy széles gödröt és minden ceremónia nélkül ebbe dobták bele egy ásóval a favágó hulláját. A büntetés biztos tudatában sem Ramón, sem a többiek nem mertek koporsót kérni neki. Pedig ezen a környéken ugyancsak bővében volt kivágott és deszkának feldolgozott fa. A parton szintén hatalmas farakások emelkedtek. A Paranán és az Iguazún kéthetenként óriás tutajok úsztak le ezer, sőt háromezer gerendával és több tonna súlyú rönkfával. De a meggyilkolt mensúnak nem jutott négy egyszerű deszka sem, melynek két méter a hosszúsága és néhány centiméter a szélessége, sem egy gyalulatlan láda, amely megakadályozta volna, hogy húsát lerágják a falánk hangyák. Frutos azzal töltötte az életét, hogy fákat döntött ki. De most csak ezeknek a hallgatag óriásoknak gyökereit őrizték sírját.

Ramón éjszaka visszatért arra a helyre, ahol eltemették. Két ágból keresztet készített és a hagyományos „kereszt-kendő” helyett a maga vörös kendőjét tette legfelülre. Aztán ment, hogy ő is lefeküdjön száraz levélből összehordott fekhelyére, és csak ekkor bírt elaludni.

* Fehér szövetdarabból készített kereszt, melyet a Felső-Paraná vidékén a sirokra helyeznek.

Engedélyt sem kért, úgy jelentkezett az igazgatóságon. Most, hogy Frutos meghalt, semmi sem tartotta már Felső-Paranában. Elhatározta, hogy elszámolást kér és az első hajóval útnak indul a folyó alsó folyása mentén lévő yerbalültetvényekre. Úgy gondolta, hogy akkor is elmegy, ha nem adják meg az engedélyt. Néhány kilométeres fáradságos út után meglátta az igazgatóság épületének tetejét. Hogy odajusson, meg kellett kerülnie egy kis dombot és el kellett mennie egy villa mellett, mely vörös tetejének mesterséges vidámságával viritott ki az ültetvények tarka zöldjéből. Már éppen maga mögött hagyta volna, mikor hallotta, hogy valaki parancsolóan pisszent utána. Megfordult és addig ment, míg a villa verandájához nem ért. Az ott álló szőke ember, akinek roppant kék karikák húzódtak a szeme alatt, akadozó hangon, külföldi kiejtéssel hívta magához. Nehéz teste imbolygott és néha meg kellett fogóznia egy nádfonatos széken. Jobb kezében revolver fénylett, amelyet néha felfelé irányított az ég felé. De most egyenesen egy riadt csoportnak szegezte, amely a fal mellett szorongott. Három-négy férfi és két asszony. Az egyik férfi a földön fetrengett, megsebesítve vagy részegen.

— Gyere ide, te bűdös peón...

Az imbolygó revolvercső sürgető fenyegetésére megtette, amit kívántak tőle. Gyanította, hogy Haag úrral van dolga, akiről annyi történet keringett a telepen. Ebben a pillanatban a szőke külföldi a sorban legelől álló emberhez fordult:

— Rajta, igyál tovább...

— De... Haag úr...

— Mi az, hogy úr! Igyál vagy...

A fegyver csőve pökhendien célbavette a férfi mellét, aki erre ajkához emelte a whiskys palackot és ivott. Hamar abba akarta hagyni, de a revolver csőve tovább is reá szegeződött, és így ismét inni kezdett.

(A távoli Németországban minden kicsirkalmazott, tiszta és tökéletes. Ezzel szemben itt Amerikában minden nagy, ormótlan és piszkos. Az emberek épp úgy, mint a természet és minden egyéb. Haag úr sóhajtott és megtett minden tőle telhetőt, hogy keserűségét a legjobb minőségű whiskybe fojtja. Odaát a szőke és alapos országban a jólápolt földek tisztán és szépen terülnek el szabályos, virágokkal díszített sakktáblák módjára. De itt a nagy távolságok uralkodnak, a

rendetlen vadság. Egy megoldás természetesen volt: elmenni innen. Ám a cég évi tízezer pesót fizetett Haag úrnak az osztalékon kívül, amelyet mint cégtárs kapott azért, hogy hozza meg ezt az áldozatot és maradjon itt Puerto Aguirre-ben, amely tompa elszigeteltségében maga volt a pokol. Haag úr tehát itt maradt, de igyekezett sötét bosszút állni a sorson. Ezzel szerezte meg magának azt a glóriát, amelytől Felső-Paraná legmegátalkodottabb „úttörői” is borzongtak.)

— Igyál!

— Nagyságos uram!

— Igyál, az anyád!

(Haag úr édeskeveset törődött az üzletmenettel. Erre gyakorlott szakembere volt, Ismael Lobato. A munkások jöttek, dolgoztak és elmentek. Egyik-másikuk titokzatos módon tűnt el, míg csak valaki fel nem ismerte maradványait az őserdő valamelyik távoli zugában. De ezek az ügyek Lobatóra tartoztak. Közben a mindig részeg Haag úr a vöröstenős villájában és két fehércempés fürdőszobájában sóhajtozott szeretett Németországa után. A villa ablakai az Iguazú folyó csillogó zöld vizére néztek. De hetek teltek el anélkül, hogy csak ki is nézett volna. El akart felejteni mindent, ami itt körülvette, menekülni akart ebből a fojtogató őserdőből, amely tropikus fűszerével és rendetlen tenyészetével egészen idáig nyúlt, a vöröstenű és fehércempés fürdőszobákkal ellátott villáig.)

Már majdnem kiürült a palack. Hirtelen az ivó pupillái forogni kezdtek szemüregükben és az ember, mintha villám csapott volna belé, elvágódott. Haag úr gúnyos nevetéssel jelentette ki:

— Eh! Ezek a kreol puhányok...

Ramónra nézett és máris nevetett, hogy milyen új mulatságban lesz része.

— No, most te vagy soron... Rajta!

A mensü meg sem moccan. Félig csukott szemhéja mögül erősen figyelte a németet.

(A „bungalowban” a legjobb pezsgők és más tengerentúli különlegességek kimeríthetetlen raktárai voltak felhalmozva. Mindehhez járult Haag úr emésztő „spleenje” és honvágya. Hogy egyik se hatalmasodjon el rajta túlságosan, magához csődítette a közeli munkatelepek és yerbalok igazgatóit és főintézőit. Ilyenkor a villa falai véget nem érő orgiák tanúi lettek szőke francia nőkkel és buenos-airesi táncosnőkkel, akiket a Mihanovitch külön e célra bérelt hajója

hozott el Haag úrhoz és barátaihoz. Haag úr azonban nem tudta hasznát venni a távoli városokból szállított drága szőke és barna húsoknak. Így hát kimerült érzékiségét szenzációs ötletekkel ajzotta fel. Egyszer egy tizenkétéves inasfiút arra kényszerített, hogy szeme előtt szeretkezzen az egyik legkitanultabb és legdrágább félvilági hölgygel, aki Buenos Airesből érkezett. De legszebb teljesítménye az volt, amikor néhány ilyen hölgyet anyaszült meztelenül kikergett az erdőbe, arra kényszerítve őket, hogy fussanak a fenyegető korbács elől, miközben a guembók és caraguatak és vadcsalánok összetépték a hölgyikék paríómös bőrét.)

— Hallottad, barom? Fogd azt a palackot, de gyorsan!

Ramón nyugodt maradt, nagyon nyugodt, bár vére gyorsult iramban száguldott, mintha minden pillanatban ki akarna fröccseni, hogy elöntse a villát és vendégeit és rohanva el akarna folyni a domb mellett, hogy beleömljön az Igua-zúba, amelyet látni lehetett Haag úr szétterpesztett lábai között csodálatosan csöndes zöld tükrével.

(De mindezek ellenére a napok mégis hosszúak voltak a világnak ebben az elátkozott zugában. Odakinn az őserdőben hullottak a hatalmas cédrusfák és kisebb zajjal hullottak az emberek a felügyelők korbácsa és váratlanul felszívó golyója alatt. De semmi sem oszlatta el Haag úr „spleenjét” és honvágyát, mellyel távoli nagyszerű hazája után epekedett.)

— Á? Okvetetlenkedni akarsz, mi? No, mindjárt elbá-nok én veled!

A német mosolygása vészjósló volt. Szemében kegyetlen villámok cikáztak, miközben újra felemelte a fegyvert és csövét Ramónra irányította. Ujja ügyetlenül közeledett a ravaszhoz. Hirtelen azonban Haag úr megtántorodott és elejtette a revolvert, amely kalimpálva esett a földre, ahol elsült és fehér füstöt bocsátott ki magából. Haag úr taknya és könnye összevegyült, miközben érthetetlen nyelven rikoltzott. Miután öklével arcába csapott, Ramón már ismét nyugodtan állt. Ekkor pillantotta meg Ismael Lobatót, aki hideg és kaján tekintetét rászegezte. Rendelkezett:

— Száz korbácsot neki, aztán vigyék vissza a táborba...

Legjobban az fájt neki, hogy akik megkötözésénél segítettek, ugyanazok voltak, akik egy perccel ezelőtt Haag úr revolverének fenyegetésére fulladozva öntötték magukba a whiskyt.

Gerinces maradt. Figyelmeztette Feliciót: „Vigyázz, ne üss meg, vagy...” A másik csak nevetett. De Ramón kitarott: „Hallod-e, én nem arra születtem, hogy üssenek, hagyj engem.” Erre a felügyelő megdühödött és további teketória nélkül ráverette az első ötvenet. Nyolc óra hosszat maradt a fához kötözve vérző háttal és kiszáradt szájjal. És minden pillanatban azt várta, hogy a capangák visszajönnek és folytatják a kínzást. Csak akkor érezte magát nagyobb biztonságban, mikor besötétedett. Lassan, minden erejét összeszedve, izmainak egész hatalmas rugózatát latbavetve, meglazította a hurkokat, néha fogával rágva el a kötelet, míg kioldta. De egy darabig ott kellett fekve maradnia a földön, mert az összekötözéstől meggémberedett lábai nem engedelmeskedtek, két karja és háta pedig egyetlen szétmarcangolt, össze-visszahasogatott húscsomó volt. Mintegy ötven méternyire onnan fegyveres őrszem volt, de az elaludt. A többi már nem volt ennyire nehéz. Nem telt sok időbe, amíg hasoncsúszva eljutott Felicio ranchójába és saját késével szúrta le. Csak Frutosra kellett gondolnia, hogy a keze ne remegjen. Aztán a szökés. A szökésnek az a lihegő tragikum, amelyet lassanként már elkerülhetetlennek és megszokottnak kezdett tekinteni. A fogdmegek éber szemét kijátszva, megtalálta útját a megmentő folyóhoz. Még éjszaka volt, mikor az erdő nyílásain át meglátta a víz kemény visszfényeit. Azt hitte, hogy már megmenekült. Mert nem tudta, hogy a dráma még csak most kezdődik.

VÁGTATÁS A FOLYÓN

I

Ahol kijutott az őserdőből, a folyóhoz közel nádas volt. A magas tacuara-szárazak hajlottan és nyugodtan álltak, mint az éjszakában alvó állatok, mint földhöz tapasztott fülek, melyek Ramón lépteinek zajára hallgattak. Láta a tacuara-bambuszok sötét hajzatát kirajzolódni a még sötétebb égbolton. A feketeségtől ismeretlennek tűnő keze gyorsan lendíteni kezdte a kést és a machete minden vágására felragyogott egy csillag, és mikor a csillag eltűnt, akkorra egy tacuara már ki volt vágva és ugyanakkor hallani lehetett panaszát, tompa jajgatását. Már volt vagy harminc darab. Felnyalábolta és levitte a folyópartra. Visszatért a bozótba, hogy vékony és erős indaszálakat szedjen össze, aztán még egyszer a partra kerülve, hármasával összekötözte a bambuszfákat, majd a hármas nyalábokat egymással. Harmadszor is visszament a nádasba és kivágott egy hosszú tacuara-ját, amely többszörösen magasabb volt nála. Lenn lábainál reszketett a folyó párás tükre. Sietség, de megállás nélkül dolgozott. Eltökélte, hogy nem gondol sem arra, amit maga mögött hagyott, sem arra, ami előtte áll. Elég volt neki a jelen, ez a sóvár, zavaros ziháló jelen.

Levetette ingét és nadrágját, úgyhogy csak egy alsónadrág maradt rajta. A ruhát batyuba tette és odakötötte a jármű közepére. Aztán odahúzta a vízhez, meglökte és sietett, hogy ő is idejében rajta legyen. Mikor a csendes hullámok között ott állt a bambuszrudakon, egy pillanatig feszülten fülelt az őserdő és a folyó minden kis neszére. Mikor megnyugodott, körüljártatta tekintetét. Minden csön-des volt, egyetlen madár sem mozdult. A torkolat felől, ész-revette, még halvány világosság derengett és megértette,

hogy nincs veszteni való ideje. Egy tempós mozdulattal bele-szúrta a csáklyát a fövénybe, míg csak a tutaj meg nem érezte a lökést és könnyen, de sebesen el nem indult. Ismét felemelte a tacuara-csáklyát, hogy odébb újra leszúrja, majd harmadszor is. Nem gondolkozott, hagyta, hogy a friss éjszakai szellő legyezze és könnyedén meglibbentse alsónadrágja vásznát. Így állott ott a víz és az éjszaka végtelen békéjében, könnyen és boldogan, könnyen, mint a folyó sima testén sikló nádszálak, miközben egyik és másik oldalon az őserdő terült el, roppant mogorva, fekete és békés pumához hasonlóan, mintha évszázadok óta maradt volna így, ő pedig a víz közepén haladt tovább, és fekete alakja kivált az ég most szürkés sápadtságából — ebből a hajnalt hírüladó változó sápadtságból és a folyó viaszszerű szalagjából. A jóakarató elemek között a mensú könnyűnek és boldognak érezte magát, mint az elhagyott gyermek, ha barátságos vízben lubickol.

Hirtelen történt. Mintha valamilyen, a folyó partján rejtőzködő óriás kezébe kapta volna a gyöngé tutajt, hogy magával rántsa az ismeretlen mélységbe. Először egy tompa ütést érzett, aztán a még mindig talpon álló mensú láthatta, amint mélységes szakadék nyílik a bambuszrudak mellett, amelyek recsegték-ropogtak, mintha egyszerre száz fessze hasított volna beléjük, aztán nyomban lezuhantak ebbe az újonnan feltárult nedves szakadékba, magukkal ragadva Ramónt. Ekkor elesett, a tutaj kicsúszott talpa alól, és ugyanabban a pillanatban hatalmas csapás érte, mintha egy kalapács tarkója közepén találta volna, rögtön utána oldalán is ütést érzett, bordái mintha erős harapófogóba kerültek volna, és kétségbeesetten felnyitotta száját, de hiába, mert így sem kapott levegőt, talán mert tüdeje is szétroncsolódott már. Nem ismervén a környéket, beleesett a San Antonio folyószorosba, amely a kormányosok réme és minden vízijármű egérfogója. Mielőtt az összeszűkülő köpartok között a csatornához ért volna, a tutaj arra a helyre került, ahol a megduzzasztott víz dühösen fortyogva átalakul a tragikus hírű forgataggá. Ám ő még ekkor sem adott magának számot a történetekről, mert az ütések elbódították és csak egy világos pillanatban volt képes újra belefogózni a tutajba, s most mindketten, az ember és a tutaj, összeölekezve forogni kezdtek, vad pergéssel, mint egy megőrült csiga a háborgó vizeken, amelyek mintha régóta felhalmo-

zódott sérelmekért állanának bosszút; és az ember alig kezdett felocsúdni kábultságából, egy újabb ütés visszalökte a valóságtól távoli tájakra és lenge árnyak kerekedtek fel emlékezete messzi zugaiból, hogy elfakult színű képeket hozzanak neki gyermekkorából, viharosan átélt eseményekről, ő pedig sodortatta magát, míg végül már nem is volt ott másképen, mint csupán testével, napbarnította és korbácsütötte testével, mely pacalhoz hasonlóan tapadt a félig törött nádszálakhoz, miközben rongybaba módjára dobálták a sötét vizek, amelyek mintha szórakoztak volna azzal, hogy folyékony lajtorjájukon felemelik, aztán újra visszalökik óriás kezükkel; a vizek, amelyek robajlóan bugyborogtak, mintha az erdő valamennyi vadja egyszerre kezdett volna bömbölni és üvölteni és jajgatni és a legvastagabb és leg-súlyosabb fák közös megegyezéssel egyszerre dőltek volna ki ősi földindulások dübörgésével; a vizek, amelyek tébolyodottan szórakoztak torlódó fortyogásukkal és tölcser alakját felöltő szüntelen keringésükkel és azzal fenyegetve, hogy kiárasztják dühüket és rettentő harapófogójukba kapják a földet és a hegyeket és a helységeket és hamuvá porlasztják őket, de most egész tombolásukat ez ellen a szegény ájult bábu ellen fordították, a csontokból, bőrből és vérből összegyúrt nyomorúságos labda ellen, amely csak arra volt képes, hogy kezével belekapaszkodjon a tutaj szélébe, miközben ez az örvény óriás sarkantyújától hajtva forgott, egyre forgott.

A MÁSIK HÓDÍTÁS

Az őserdő haragosan tiltakozik, de senki sem akarja meghallgatni. Ekkor fáradtan oldalára fekszik, mintha meg akarna halni. A hajdani sűrű szűz yerbalok ritkulnak, eltűnnek. Az esztelen irtás, a tűzvész, a tudatlan karmok kapzsisága gyorsan végez velük. Egész sűrű rengetegekké hullanak le villámtól sujtottan a nagy yerba-vállalatok talpa alatt Campo Grandeban és San Pedróban és a régi Santa Anában, Palmas Novasban és az Amerikai Campinhákon, Pirayban és San Javierben. A könyörtelenül megtámadott természetes yerba-erdők egymás után fekszenek le, hogy meghaljanak. Helyükön csontvázszerű satnya erdőcskék kelnek ki maguktól, az igazi őserdő torzképei. Ilyenkor a kormányok úgy tesznek, mintha leráznák álmodosságukat. Megjelenik néhány ímmel-ámmal hozott határozat: a yerba-körzeteket „védett területeknek” nyilvánítják. De a káprázatos „bányák” egyszersmindenkorra eltűntek szinte egész Misionesben. Egykori helyükön csak emlékként marad meg néhány magas és karcsú facsemete, olyan, mint azok, amelyeket a turisták szájtátva csodálnak meg Barracónban és Campo Erében. Csak a Misiones északi részén, Paraguay távoleső vidékein és Brazília néhány még félvad körzetében tartja magát tovább a zöld csoda. És árnyékában tovább ontják verejtéküket és három nyelvű szitkaikat a sötétbőrű emberek, akik még most is a régi óriás taposómalomba vannak befogva.

Közben pedig lassan, olyan félenkséggel, amilyenrel a félig halványzöld, félig sárga első tavaszi csíra fúrja át magát a felszántott földön, előbb szelíd tapogatódzással, aztán egyre határozottabban készítve elő arcátlan egyeduralmát, új alapokon felépül az ipar a mesterséges yerbalokon.

San Ignacio és Corpus, Concepción, Bompland, a ragyogó Oberá, jól ápolt cserjék növekvő „soraival” népesül be. Modern vállalatok, amelyek mögött tőkeerős részvényesek állanak, hatalmas területeket kaparítanak meg szolgáltat-kész állami hivatalnokok segítségével, az áhított „ilex paraguayensis” termesztésére. Húsz hatalmas nagybirtokos megszerzi az uralmat Misiones, Felső-Paraná argentin része felett: Martin, Roca, Bemberg, Núñez, La Plantadora, Herrera Vegas... Az első felfedezőket, az „úttörőket” igazgatókul és műszaki szakemberekül alkalmazzák az új részvénytársaságok. A kizsákmányolás formái és módszerei fejlődnek. Mélyreható változás mutatkozik a caá hazájában. A sok nyugtalan időt átélt Felső-Paraná a mester-ségesen tenyésztett yerba-mate diadalmas felülkerekedésének tanúja lett. Csak a mensú helyzete nem javul. Az igaz, hogy a munkahely most állandó. Nem kell egyik vállalatától a másikhoz menni favágásra, szüretelésre. A peónok embertelen megbüntetése, a mensúk erőszakos irtása már nem olyan könnyű, mint az őserdőben volt, amelynek méhe minden titkot megőriz. De a vállalatok továbbra is éhbéreket fizetnek, fenntartják az „utalványok” rendszerét és a kényszert, hogy az emberek tisztességtelen árakon vásároljanak a kantinban. Ők minden élet és gyomor urai. A mensú minden lépése alá van vetve az ő fennhatóságuknak. Még saját pénzt is bocsátanak ki... A hűbérúr nem tűnik el, csak korszerűsödik. A Felső-Paraná végtelen gazdagságának dicsősége közepette az emberanyag továbbra is szegényen, betegen, elnyomottan sínylődik. De az új feltételek, melyek nagy tömeg peónt tömörítenek össze és vetnek alá ugyanannak a féktelen kizsákmányolásnak, elősegítik egyesülésüket és szervezkedésüket. És már a 18-as és 19-es, majd az 1928-as és azutáni nagy sztrájkok alkalmából, dühkitöréseik megrázzák a könyörtelen rabszolgáltatókat és megértetik velük, hogy a gazdák uralmának is új korszaka köszöntött be. A régi mensú és öszvérhajcsár hamvaiból kezd kikelni a szervezett, tudatos jövőbe néző peón. Rögös útjára ezentúl egy fény világít: a Munkásszakszervezet szerény kunyhójának lámpása.

És közben átszelve az esztendőket és a lüktető jelent,

amelyben élünk, a yerba sötét folyója tovább hömpölyög Dél-Amerika tájain, elönti a városokat és földeket, új, bárha csak ideiglenes erőt ad sokmillió kimerült embernek. De közülük csak kevesen sejtik, hogy ez a tökhéjban bugyborékoló zöldes folyadék a munkások szörnyű tragédiáit rejt magában, azokét, akik rabszolgasorban élnek a yerba csodálatos hazájában, a vörös föld szédülete és a másik kristályos folyó pereme között, a Paraná felső folyásánál, amely az őserdőhöz hasonlóan mindent tud, de hallgat és vár.

VÁGTATÁS A FOLYÓN

3

Valaki galambokat ültet el,
hogy a vörös föld lássa és
csodálja.

JUAN E. ACUÑA

...az egészen ifjú napnak sugarai után, amely tunyán nyalogatta a tájat, nedves csókjával megvilágítva a vízkorongot. A tutaj még tovább keringett, de egyre lassabban, kimért lassúsággal, a sorsszerűség konokságával. Széles oldalát mutatta keletnek, majd a másikat, a jobban megkínzottat, ahol az indákról letört bambuszrudak maradványai lógtak, rögtön azután pedig a másik végét, ahol az alvó ember meztelen lába látszott, nyomban utána újra a másik oldalát, végül pedig újra elkezdte a keringést a nap alatt, amelynek most kerek piros arca volt, mint a megrögzött iszákosoknak. A tutaj úgy járt, mintha a víz kapuit akarná kitapogatni, hogy megtalálja a kijáratot a ketrecből és keresés közben bejárta az egész roppant kört, míg vissza nem tért kiindulási helyére, hogy újra előlről kezdje, mintha első ízben tenné; és ebben a szüntelen tapogatódzásban elkísérte néhány rothadt narancs és nagy csomó különféle levél, nagyok és kicsik, kerekék és gömbölyűvégűek és hegyesvégűek meg csipkézett szélűek vegyest, de mind együtt, szorosan egybetapasztva hulladékkal és szeméttel és piszkos vízzel, mintha elejétől fogva összetartoztak volna és mind ugyanannak a növénynek volnának részei. És valamennyiüket a folyó hordta össze ezen a helyen, hogy maga megőrizhesse kristályos tisztaságát. És a félig megfeketedett, félig

elégett fadarab, a narancshéj és az összegubancolódott levelek mind lassan forogtak a tutaj körül, amely tovább folytatta végtelen sétáját a dermedt víz tükreán. És teltek az órák, de az untató tánc nem lett másféle, miközben a nap sietség nélkül végezte útját az égen egyre dúsabban és fényesebben, úgy zúditva le fényét, mint egy hatalmas vizesvödör, az alvó és kimerült emberre, aki az álom és ösztön segítségével egyre biztosabban távolodott a teljes összeomlástól, más szóval a haláltól.

Dél felé ez a példás csend egyszerre megszakadt. Az ember hirtelen felnyitotta szemét és rögtön tudatára ébredt annak, ami körülötte volt. Úgy érezte, mintha mozsárban törték volna össze testét, de most már meg tudta mozditani, mintha ez a nyolc vagy tíz órai jótékony alvás minden tagját és minden idegét, minden csontját és minden izmát visszazökkentette volna eredeti helyére; és minden csodálatosan valóságos volt, mégsem fulladt meg és nem szakadt darabokra, hanem két combjával és farával ott pihent szilárdan a tacuara-rudakon, és a tutaj ugyanaz volt, amelyet előző éjjel maga eszkábált össze, és az átázott nádak, amelyeket a nap apró és furcsa sercegéssel szárítgatott, ugyanazok voltak, amelyeket önkezeléssel vágott, vastag és fekete, parányi fatörzsekhez hasonlóan görcsös, össze-vissza vágdalt, sebekkel és alvadtt vérrel belepett ujjaival; és hirtelen viharos öröm árasztotta el, hogy még él és nyilván biztonságban van, és mindez meglepően meghittén és ismerősen hatott rá, ugyanolyan ismerősen, mint egykori munkás keze tömpe és piszkos körmeivel és a dús göndör szőrzet mellett mellén, meg két nagy erős lába, melyek csónakok módjára látszottak a tutaj végén zúzódásos és halaktól harapdált ujjaikkal; minden olyan meghitt volt számára, mint a partoknak ez a változatos és kissé szédítő játéka, amely olykor felváltotta a tutaj állandó keringését a medencében és... De mégsem. Volt valami, ami más volt: a folyó. Ez a sima és álmataag folyó, ez a békés víz-ökör, amely igyekezett észrevétlenül eltopogni félénk himbálódzásával a partok között, nem ugyanaz volt, amelyet több órával azelőtt olyan szédítőnek és gorombának ismert meg: nem volt az a veszett kutya már, amelynek sárga fogai évekkal felérő percekén át marcangolták, sem az örjítő forgatag, amely letépett, magányos levél módjára sodorta a víz szakadékos útján. Nem. Most már nem hisz abban, ami olajosan csillogó

kedveskedésként tárul elé, soha többé nem hihet benne. Hiába mutatkozik neki továbbra is szelídnék és jóindulatúnak, tág medrének békéjével, áramainak ujjongó sietségével vagy kenetes kedvességével, amellyel a közeli partokat nyaldossa, soha többé gyanakvás nélkül nem fogja magát rábízni mindig készséges ölelésére. Mert most már látta viharos arcát és ijesztő száját a forgatag tébolyában, visszaemlékszik, hogyan tátotta ki hirtelen kőszakadékat, hogy bele rántsa őt sötét ölelésébe. Csak most ismerte meg a folyót egész valóságában. Soha többé nem fogja rászedni.

S ekkor arra gondolt, hogy jó lenne már kijutni az állóvízből. Ez nem kis meglepetésére egészen könnyen ment. A csatorna felé igyekezett, mindaddig, míg egy erős vízszodor el nem kapta és gyorsan lefelé nem vitte a tutajt a folyón. Kezdetben némi erőfeszítésébe került, hogy megőrizze egyensúlyát, de csakhamar biztosan állt lábán, miközben a tutajt gyorsan tovább suhant a zöld partok között. Csak ekkor vette észre, hogy teljesen meztelen, mert ruháját a víz magával sodorta az örvény örületébe és alsónadrágja papírfosz-lány módjára szétrongyolódott, aztán az ellenséges vízzel vívott küzdelem egyik szakaszában le is foszlott róla. Tajtékos habok csapkodták fedetlen arcát, gyökérgumókhoz hasonlón vastag térdét, az ágyékán sűrű lombként feketéllő szőrtől körülvevett bronz heréit, bozontos szakállát, amely mintha ezekben az utolsó órákban gyorsabban nőtt volna, és kemény ajkát, mely most széles mosolyra nyílt, mintha át akarná érní a látóhatár ragyogását. Nem adott magának számot arról, ami történt, de hirtelen nőni kezdett testének valamelyik üregében, eljutott melle zengő csarnokába, fürgén torkáig tolult, és egyszerre csak kitört belőle a harsány ujjongás, pedig szörnyű erő kifejtésébe került, hogy utat törjön magának a széles ajkakon és onnan kifelé áradjon a nappal végtelen fényessége felé. Kirobbanó szárnyas kiáltás volt, amely úgy hangzott, mintha tíz ember egyszerre hallatná, mintha zsenge gyermekkorá óta dajkálta volna magában hosszú hónapokon és éveken át a szüksézáví ember makacs hallgatása mögött, mintha minden szótlanúságával és elhallgatásával ezt táplálta volna, hogy a kellő pillanatban kiszakadjon belőle:

— Pi... pi... piu... HUUUUU!!

Háta mögött elmaradt Santa Cruz vigyorgása, Frutos holtteste és az agyonkinzott őserdei yerbalok, elmaradt az örvény riadalma és a korbács csattogása verejtékes vállán,

halva született gyermekének felismerhetetlen húscsomója, az eszeveszett embervadászat és Amelia száraz köhögése. Nem kevesebbet hagyott maga mögött, mint egy egész korszakot, és ment szaporán az új felé, ahová ez a törékeny nádtutaj vitte, utazott a yerba-ültetvények és a Szakszervezet felé, oda, ahol az emberek még mindig ugyanolyan kizsákmányoltak, de egységesen harcolnak méltóságuk megvédéséért, s ahol neki is bizonyosan helyet adnak, mert el van szánva arra, hogy ott is ember lesz a talpán, mint mindenütt. Utazott lefelé sötét titkok vagy szélroham módjára a Paraná baráti vizén, állva, meztelenül, beragyogva a forrón letűző déli naptól.

— Pi... pi... piu... HUUUUU!!

A vad kiáltás gyökerükig átjárta a parti fákat, visszaverődött a síkos sziklafalakról és felszökkent a nyitott égre, amely tovább árasztotta fényének özönét az ujjongó mensúra. Szétterpesztett lábbal a vékony bambuszdudakon, folytatta útját a folyón lefelé, miután maga mögött hagyott egy korszakot, hogy menjen a másik felé. De ő nem tudta ezt. Csak a kusza diadalézés dolgozott benne, hogy legyőzte az emberek és a természet ármányát, és gigászi vidámsága csak abban a diadalmas ujjongásban tudott kifejeződni, amelyben a favágó tör ki a ledöntött fa előtt:

— Pi... pi... piu... HUUUUU!!

A meglepően kigyózó csatorna néha közeledett a parthoz. Három ruhát mosó asszony emelte fel ott a fejét és hangos nevetésben tört ki a szokatlan kép láttára. Ők csak azt látták, hogy egy meztelen és furcsa mensú örült módjára kiabál a déli óra szelíd csendjében. De Ramón nem vette észre őket és mikor újra oda akartak nézni, már eltűnt a folyó egy másik kanyarulata mögött, lejjebb a Paranán, és győzelmi kiáltása mint zászló lobogott mögötte.

Vége

JEGYZET

Alfredo Varela a béke és demokrácia harcosa, argentin író és újságíró 1914. szeptember 14-én született Buenos-Airesben. Iskoláit rossz anyagi körülményei miatt nem folytathatta, fiatal gyerek volt még, amikor már dolgoznia kellett. Komoly műveltségre tett szert — mindent elolvasott, ami keze ügyébe került. Újságírással tizennyolc éves korában kezdett foglalkozni, rövidesen több argentin folyóirat munkatársa lett. Tevékeny, harcos életet élt, dolgozott baloldali kiadványok számára, egyik megalapítója a *Fiatal Írók Szövetségének*, majd később belépett az *Értelmiségiek, Művészek, Írók és Hírlapírók demokratikus, antifasiszta Szövetségébe*. Amikor az egyesült spanyol, olasz, német fasiszták megtámadták a spanyol köztársaságot, Varela részt vett a spanyol nép melletti szolidaritási mozgalomban, melynek érdekében keresztül-kasul beutazta hazáját Patagoniától a trópusok északig. Ebben az időben ismerte meg közvetlen tapasztalatból az argentin nép életét, amelyet később könyveiben feldolgozott.

A második világháború idején az argentin Kommunista Párt „Orientacion” c. hetilapjának, majd a „La Hora” c. kommunista napilapnál szerkesztőként dolgozott. Glosszái, novellái, versei és riportjai a szovjet nép hősi harcával foglalkoztak, leleplezték a fasiszták terveit. (Cikkeit a Szovjetunióban is kiadták.) A „La Hora”-ban írott riportjaiban a munkások harcának, reménységeinek adott hangot.

1943-ban jelent meg *A Sötét Folyó (El Rio Oscuro)* c. regénye. Könyve nagyon népszerű, Argentínában négy kiadásban jelent már meg és filmet is készítettek belőle. Kiadták a Szovjetunióban 50.000 példányban, Csehszlovákiában már a harmadik kiadás is elfogyott; Bulgáriában, Lengyelországban, Romániában, Kelet- és Nyugat-Németországban, Olaszországban is megjelent.

1946-ban regényes életrajzot írt az ifjúság számára a nagy gaucso vezérnek a spanyol hódítók ellen, a függetlenségért vívott harcáról *Guemes és a gaucsoháború* címen.

1948-ban Európába utazott, részt vett az értelmiségiek első vrocslavi békekongresszusán. 1949-ben a Béke Világkongresszus irodájánál dolgozott Párisban. Ebben az időben meglátogatta a Szovjetuniót, a népi demokráciákat és a nyugati országokat is. Hazatérése után, 1950-ben megírta „Egy argentin újságíró a

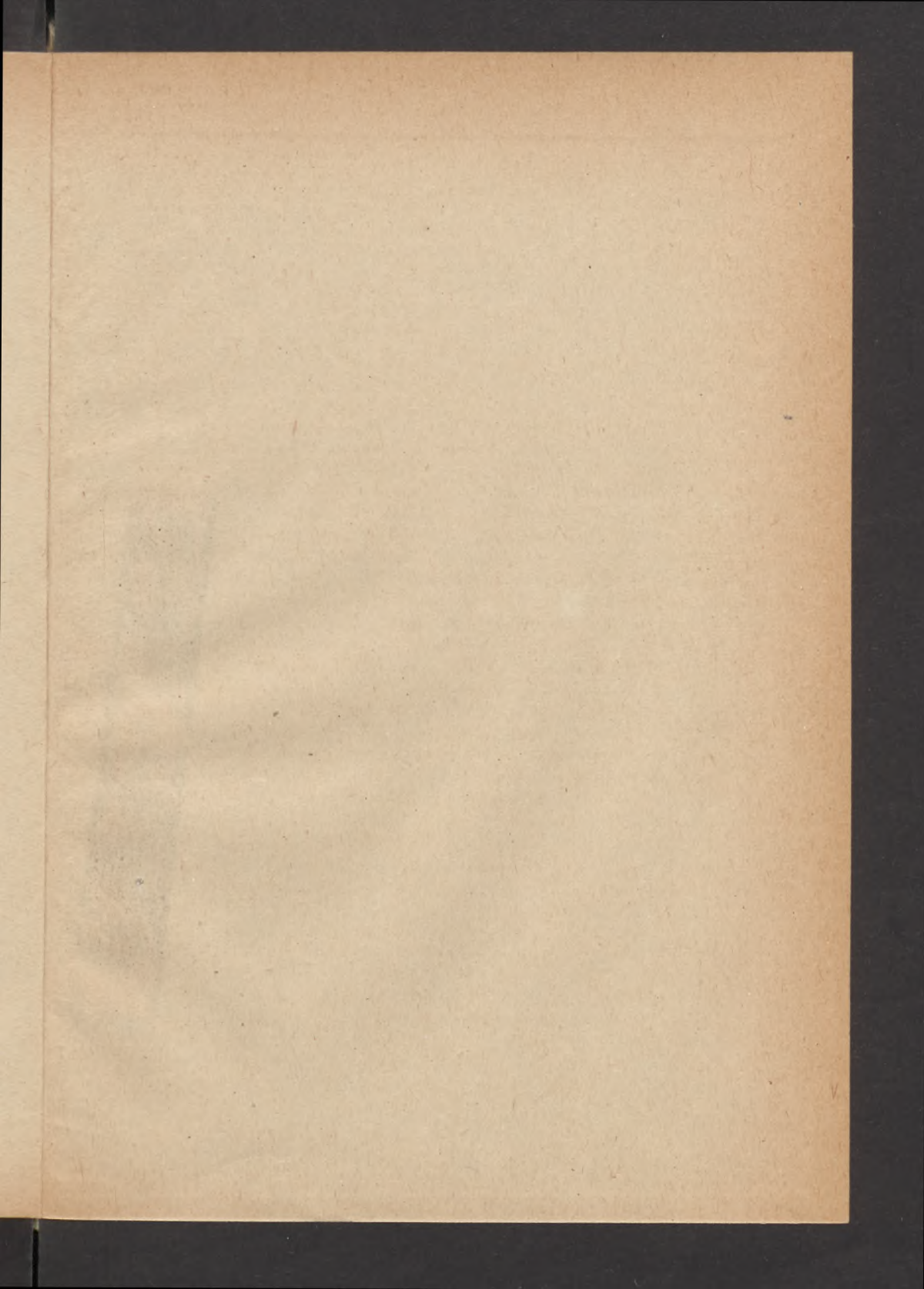
Szovjetunióban" című riportkönyvét, amely pár hónap alatt két kiadásban fogyott el. Élményeiről előadásokat is tartott Argentínában, egyik ilyen felolvasása alkalmából letartóztatta a rendőrség 1949 szeptemberében. Két hétig tartották fogva és ürügyet kerestek elítélésére. Végül 1951 nyarán „sajtó útján elkövetett rágalmazás” címen ítélték el, mert a „La Hora”-ban tiltakozott az argentin rendőrség módszerei ellen. Letartóztatása tiltakozó megmozdulások hullámát váltotta ki hazájában, de felemelték tiltakozó szavukat az egész világ békeharcosai is a legnagyobb élő argentin író fogvatartása ellen. Tizenegy hónapi börtön után engedték szabadon.

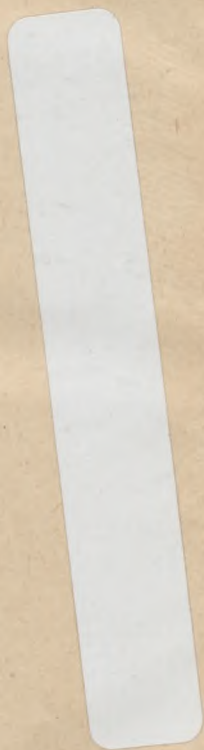
1952-ben, mialatt a börtönben volt, jelent meg Jorge Calvo, egy hős ifjú története című kis könyve egy bátor argentin kommunista vezető életéről és haláláról. Nálunk is megjelent az Ifjúsági Könyvkiadó kiadásában.

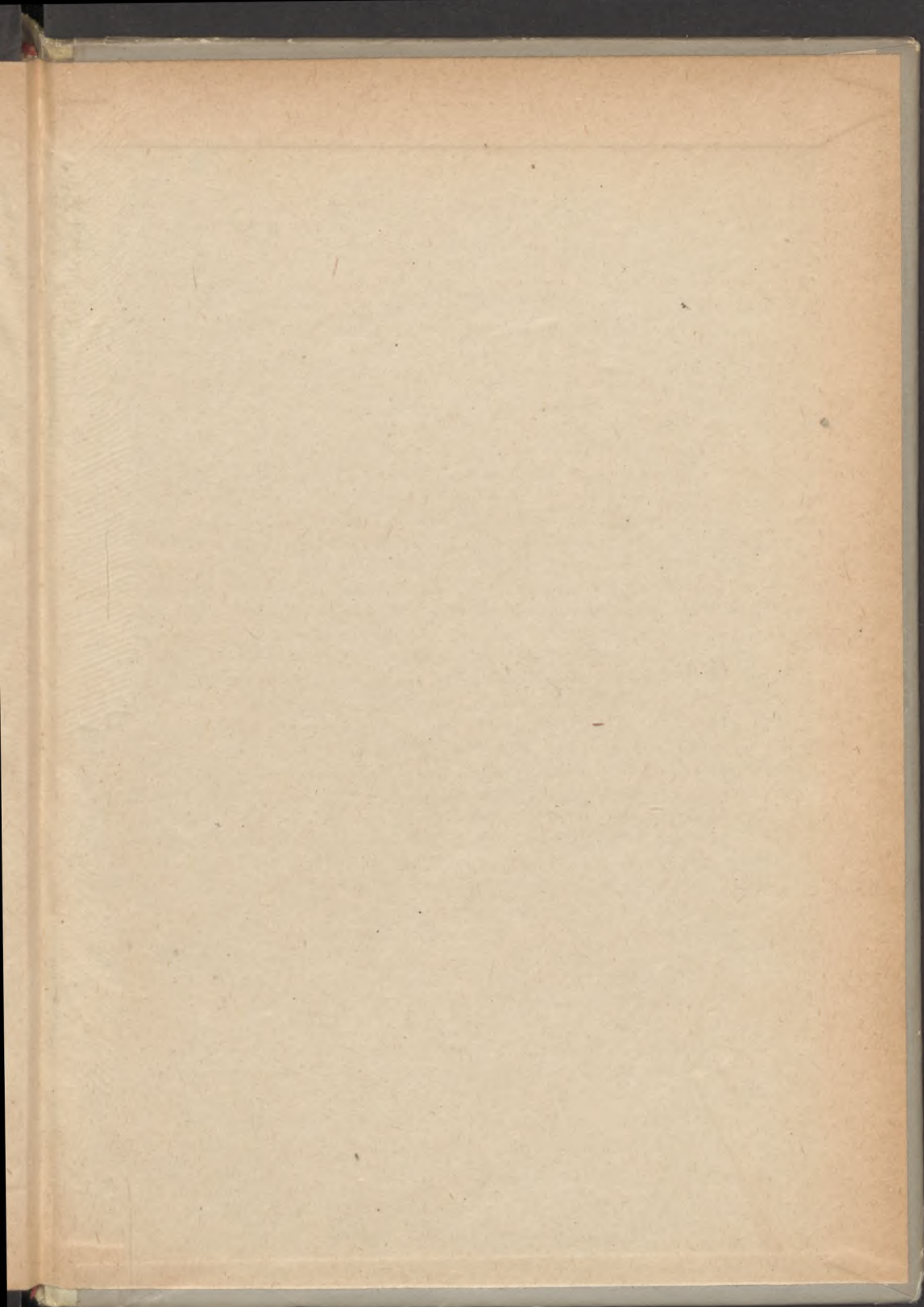
Varela 1949-ben és 1953-ban Magyarországon járt.

Ma a Béke Világtanács titkárságán dolgozik, mint a kulturális ügyek intézője.

Ára: 15,— Ft

14171

Varela
A
SÖTÉT
FOLYÓ

S&K